Gabriela Melinescu

JURNAL SUEDEZ I

(1976-1983)

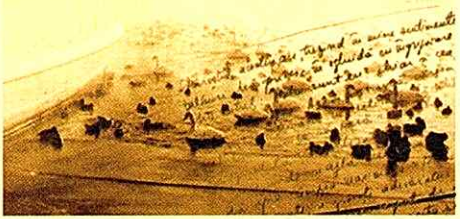

POLIROM

EGO grafii

© 2003 by Editura POLIROM

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37;
P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

MELINESCU, GABRIELA

Jurnal suedez / Gabriela Melinescu – Iaşi: Polirom, 2002

[Vol.] 1: (1976-1983), 2003. – ISBN: 973-681-299-5

320 p.; 19 cm (Ego-grafii)

821.135.1-94

Printed in ROMANIA

Gabriela Melinescu

JURNAL SUEDEZ I
(1976-1983)

POLIROM
2003

Gabriela Melinescu s-a născut la 16 august 1942 la București. După absolvirea Facultății de Filologie a Universității din București, lucrează ca redactor la revistele *Femeia* și *Luceafărul*. Între 1965 și 1975 publică volumele de poezie *Ceremonie de iarnă* (EPL, 1965), *Ființele abstracte* (Ed. Tineretului, 1967), *Interiorul legii* (EPL, 1968), *Boala de origine divină* (Ed. Albatros, 1970), *Jurământul de sărăcie, castitate și supunere* (Ed. Eminescu, 1972, Premiul Uniunii Scriitorilor), *Îngânarea lumii* (Ed. Albatros, 1972) și *Împotriva celui drag* (Ed. Eminescu, 1975). De asemenea, îi apare un volum de proză, *Bobinocarii* (EPL, 1969), o carte pentru copii, *Catargul cu două corăbii* (Ed. Tineretului, 1969), și una de reportaje, *Viața cere viață* (împreună cu Sânziana Pop, Ed. Eminescu, 1975). Din 1975, se stabilește în Suedia, unde publică cinci volume de poezie și nouă volume de proză, dintre care menționăm: *Zeul fecundității* (Coeckelberghs Förlag, 1977), *Lumină spre lumină* (Albert Bonniers Förlag, 1993) – poezie; *Copiii răbdării* (Coeckelberghs Förlag, 1979, apărut și în norvegiană la Ed. Tiden, Oslo), *Lupii urcă în cer* (Coeckelberghs Förlag, 1981, apărut și în norvegiană la Ed. Tiden), *Regina străzii* (Coeckelberghs Förlag, 1988, apărut și în franceză la Ed. Manya, Paris), *Omul pasăre* (Eva Bonniers Förlag, 1991, Premiul „De nio" acordat de Academia Suedeză) – proză, *Schimbare de pene* (Albert Bonniers Förlag, 1998), *Acasă în străinătate* (Albert Bonniers Förlag, 2003, Premiul „De nio" acordat de Academia Suedeză). În 2002 i s-a acordat premiul Albert Bonniers pentru „opera omnia". După 1989, publică din nou în România. Astfel, îi apar volumele de poezie *Jurământul de sărăcie, castitate și supunere* (antologie, Ed. Litera, 1993), *Poezii* (antologie, Ed. Vitruviu, 1997), *Ființele abstracte și alte poeme* (antologie, Ed. România Press, 2001), *Cuvinte nou născute* (Ed. Fundației Culturale Române, 2002), romanele *Lupii urcă în cer* (Ed. Fundației Culturale Române, 1993), *Regina străzii* (Ed. Univers, 1997), *Jurnal suedez I (1976-1983)* (Ed. Univers, 2000 – Premiul Uniunii Scriitorilor), precum și *Jurnal suedez II (1984-1989)* (Ed. Polirom, 2002).

În anul 2001, Academia Română i-a decernat Premiul „Nichita Stănescu" pentru poezie.

Gabriela Melinescu este și o reputată traducătoare. În România i-au apărut numeroase traduceri din mari autori suedezi, atât clasici, precum Emanuel Swedenborg (*Cartea de vise*, Ed. Univers, 1995) și August Strindberg (*Jurnal ocult*, Ed. Univers, 1997, *Inferno. Legende*, Ed. Univers, 1999, *Singur*, Ed. Polirom, 2002), cât și contemporani: selecții din poemele Birgittei Trotzig și ale lui Göran Sonnevi. Ultima sa traducere, volumul de povestiri *Vieți duble* de Birgitta Trotzig, a apărut recent la Editura Polirom.

1976

Ianuarie

E un miracol că am ajuns până la Stockholm, după atâția ani de așteptare, ani îngrozitori când m-am pomenit deodată crunt izolată, ca o ciumată, părăsită de prieteni, de colegii cunoscuți și necunoscuți, chiar de propria familie, tracasată tot timpul de Securitatea care dorea treptat să mă mineze fizic și psihic. Romanul meu, *Copiii răbdării*, depus la Editura Cartea Românească de cinci ani, zace fără răspuns, încât nici un impuls creator nu mă mai vizitează, nici o speranță nu mai aprinde la orizont vreo flacără nouă. Sunt criticată chiar de cea care mi-a dat naștere și singurul meu aliat a fost mereu tata, care-mi apărea în visele ce se transformau în adevărate coșmaruri: tata era plin de sânge, cu aceeași față tumefiată din ziua sinuciderii. Nu-mi spunea nimic, dar ca întotdeauna, fără să mă critice, îmi întindea o mână frântă în cădere, dar fermă. Mâna celui care avusese curajul să rupă definitiv cu mizerabila viață și să-i arunce în față chiar Creatorului darul prețios al vieții.

Când scriu acest jurnal, viața mea s-a schimbat radical, dar gândul la sinuciderea tatălui meu mă urmărește oriunde m-aș duce. E ceva eroic să refuzi viața când ea te silește la degradare, să putrezești de viu și să mori de două ori, nu o dată. În acel inel de timp cu sinuciderea tatălui meu stă ceva puternic, o esență conținând chiar enigma vieții. A sta ochi în ochi cu tot ce are viața mai îngrozitor: acest lucru, în mod paradoxal, mă ajută să supraviețuiesc și chiar să trăiesc o înaltă jubilație.

N-am să uit niciodată clipa în care am pus piciorul pe pământ necunoscut, pe aeroportul Arlanda din Stockholm,

totul ascuns într-o ceaţă albastră şi cerul având toate nuanţele gri ale perlei. Ştiam că mi-am pierdut ţara copilăriei şi că poate n-am s-o mai revăd niciodată. Acum, când scriu, au trecut aproape două luni şi oraşul în care am aterizat ca străină mi se pare şi mai straniu decât în prima zi. E un vapor construit de ingineri sofisticaţi, pentru că inteligenţa lor tehnică e dublată de o credinţă profundă. Ca străin, pe puntea unui asemenea vapor plin de bogăţii şi solide tradiţii, eşti mereu întrebat mai ales despre ţara din care vii şi despre ziua plecării. Abia am sosit şi mulţi ar dori să mă vadă deja plecată.

Dar iubitul meu René mă ţine strâns, ca şi cum de aici înainte, orice s-ar întâmpla, trebuie să intrăm amândoi în foc. Abia vindecată de arsurile altei mari iubiri, mi se propune din nou acelaşi lucru îngrozitor: o descindere în flăcările unui infern nou, despre care nu ştiu nimic. Prin trecerea prin foc o nouă suferinţă, o nouă fortificare sau pur şi simplu o înfrângere cu dispariţia în neant? Am ales amândoi lupta. În familia mea, pe linie feminină au existat atâtea amazoane; nici una n-a căzut vreodată victimă tiraniei masculine. Cu acest sentiment am păşit în noua mea viaţă, o nouă volută de timp, având în spatele meu şi înainte două dimensiuni necunoscute. Esenţial e mereu să nu fii zdrobit de închisoarea timpului, care nu e numai istorică, ci profund filosofică.

Locuim provizoriu în apartamentul rectorului Ingegerd Granlund, pe Kommendorsgatan, în cartierul cel mai luxos, Östermalm. Apartamentul arată ca o arcă a lui Noe plină de cărţi şi de obiecte cumpărate în timpul unei lungi vieţi. M-am aşezat imediat la masa de scris plină de autografe celebre: reţin un nume iubit, Gunnar Ekelöf! Am început să scriu un roman, *Tatăl minciunii*, de frică să nu-mi pierd acel dar verbal „de a intra în limbă" ca într-un fluviu imens şi a mă lăsa dusă de valurile ei gigantice. Am observat imediat în ce dificultăţi teribile am intrat, imposibilităţi reale: trebuie să vorbesc franceza

la nivelul extrem de cultivat al poliglotului René, să învăţ o limbă nouă, suedeza, şi să ţin vie limba mea maternă! A renunţa la scris mi se pare imposibil, iată adevărata mare dificultate: a continua să scrii când totul în jur pare atât de ostil acestei obişnuinţe fără profit.

René lucrează de dimineaţa până seara târziu, ca toţi de aici: are de întreţinut acum două familii. Uneori mă simt rău la gândul că nu pot câştiga bani ca să contribui la cheltuielile zilnice, care sunt enorme. Suedia e o ţară mică, dar bogată şi extrem de scumpă. Femeile muncesc dublu: acasă şi, de asemenea, la serviciu, mândre, cot la cot cu bărbaţii, deşi salariile acestora sunt mai mari decât ale lor... Ce noroc că am avut recenzii foarte bune la cartea mea de poezii publicată la editura lui René, *Jurământul de castitate*, şi acum este vorba să primesc o bursă, destul de substanţială, ca să nu apar în noul context un parazit. În fiecare zi pregătesc masa de seară şi îngrijesc apartamentul superb, dar aici, în ţara muncii, nu este de-ajuns. Totuşi, îmi planific fiecare minut şi mă aşez la masa de scris, spre marea uimire a lui René.

Am început să mă întâlnesc cu suedezi, mi-am făcut chiar prieteni, toţi mari personalităţi ale culturii de aici. Facem vizite, René ţine să mă prezinte peste tot ca noua lui soţie, cu toate că n-a obţinut încă divorţul de fosta soţie, Christine, care aşteaptă ca eu să găsesc insuportabilă viaţa în Suedia şi să plec... Ieri, de exemplu, am vizitat-o pe Ingegerd Granlund, prima femeie rector din Suedia, care a luptat pentru drepturile legitime ale femeilor. Locuieşte în afara Stockholmului într-o vilă, în mijlocul pădurii de brazi. Mai întâi a apărut prietenul ei, un alcoolic pe care Ingegerd l-a salvat de la degradare, şi apoi ea însăşi. Este exact cum a descris-o René: un portret flamand. Şi totuşi există în trăsăturile ei ceva pe care pictorii flamanzi nu l-ar fi pus niciodată în tablourile lor: o neliniştе materială. Am uitat să scriu că în apartamentul ei din Stockholm, pe care ni l-a închiriat nouă,

pentru o sumă foarte mare, există tablouri celebre: nu numai Chagall şi Miró, ci şi suedezi, de exemplu, chiar Peter Weiss, scriitor, dar şi pictor, german trăind în Suedia. Peisajele sale sunt cele pe care îmi cad ochii când mă scol dimineaţa mai devreme ca să prepar micul dejun, dar şi ca să pun pe hârtie câteva rânduri în acest jurnal, care măsoară bătăile de timp ale inimii mele şi ale lui René. Peste tot numai tablouri; chiar şi în camera de la subsol, unde ni s-au arătat superbe gravuri de Dali şi Picasso. Toate astea, ne-a spus Ingegerd, cu un suspin, le-am strâns ca să plătesc o operaţie scumpă, dacă va fi nevoie, în viitor. Ne uităm uimiţi la suprafeţele colorate în care Ingegerd şi-a pus speranţa de a ţine la distanţă, departe, moartea, prelungindu-şi timpul preţios al bătrâneţii. Ingegerd aprinde focul în şemineu pentru noi şi pisoiul ei imens îmi sare în braţe, căutându-mi subsuorile. E un pisoi erotic, care a simţit în mine o amantă felină ideală. Bem şi râdem în lumina flăcărilor din lemnele de brad mirosind a răşină.

Scriu fără să ţin cont de locul în care mă aflu. Ceea ce am trăit în prima viaţă e plin de idei. Substanţa literaturii sau a impulsului creator stă în senzaţii, cum strălucit a scris John Cowper Powys în *Apologia simţurilor*, autor pe care René îl va publica în curând. Când senzaţiile dispar rămân perplexă: ce fac eu aici? mă întreb cu disperare. Apoi mă văd în apartamentul din România, înconjurată de vecini informatori ai poliţiei; acolo eram prinsă între duşmani necunoscuţi; când mă întorceam acasă găseam uneori lucrurile puse anapoda. Cineva a fost aici! îmi spuneam îngrozită. Numai domnul Paleologu cu soţia lui, Pia, care locuiau vizavi de mine, numai vederea lor mă mai liniştea puţin. Acum văd la orizont o stea căzând şi dispărând, lăsând în loc o urmă ca şi cum ar fi găurit cerul. Cerul e plin de evenimente pe mica planetă Tellus. „Starea Satan", cum numesc eu momentele de zădărnicie, e la fel de fragilă ca şi senzaţia de fericire.

Ar trebui ştampilate toate stările cu: „şi asta va trece!". Ca să nu devenim niciodată prizonieri ai iluziei rele sau ai celei de fericire.

Ninge, e prima duminică din ianuarie şi ninsoarea căzând din înalt e o altfel de mângâiere decât cea care trezeşte senzaţii erotice. Am început să pictez şi pictura a intrat până în visele mele: l-am visat pe Dali, care avea aceeaşi pelerină neagră semănând cu aceea primită de la René. În vis o pierdusem şi toţi îmi ofereau hainele lor, dar eu mă gândeam numai la Dali, la pelerina lui de mag.

Am căutat în toate librăriile din Stockholm cărţile lui Swedenborg, de care pur şi simplu m-am îndrăgostit citind despre el în scrierile lui Blake, Emerson, Balzac şi Strindberg. N-am găsit nimic şi cei întrebaţi m-au privit cu suspiciune. El e considerat mai departe şarlatan; cineva care duce lungi conversaţii cu îngerii trezeşte mereu dispreţul celor ignoranţi. Am impresia că dacă aş citi cărţile lui Emanuel Swedenborg aş face progrese rapide în suedeză. Am început deja să citesc Biblia în suedeză şi am impresia că totul merge minunat, dar lumea nu vorbeşte ca în Biblie, limba se schimbă mereu, e în mişcare. Vreau să ajung în acel punct sensibil al limbii, să iau cunoştinţă nu de fapte absurde gramaticale, ci să mă apropii de ceva universal, de limba limbilor din care s-au desprins şi limbile scandinave. Uneori mă aud în somn vorbind româneşte, pentru că în stare de trezie nu vorbesc decât ocazional, cu Pierre Zekeli, de exemplu, care are o limbă română a lui, bogată, dar aiurită. Pierre face mereu jocuri de cuvinte, într-un cuvânt este limba română a unui poet care a învăţat limbi străine numai prin poezie. Limba este mai întâi ton, cântec, invocaţie şi apoi cuvinte, de aceea numai o comunitate vitală poate să-mi dea tonul autentic, ca pe urmă, cu uşurinţă, să pot cânta aria mea: limba maternă.

Mai multe persoane se luptă înăuntrul meu, aceste persoane încearcă să comunice cu semenii lor. În relaţia cu alţii folosim mai multe euri care apar şi dispar. Observ acelaşi lucru la René şi mă uimeşte faptul că, deşi dificultatea comunicării echilibrate trebuie să se realizeze, cât de riscantă şi de imposibilă este în fond comunicarea chiar dintre cei apropiaţi. Corpurile se iubesc, inima şi creierul au o infracomunicare, dar gura cu fluviul de cuvinte vine şi aduce haos în tot.

Pascal scria: să nu-l iubeşti decât pe Dumnezeu şi să te urăşti numai pe tine! Da, micul „eu" este de dispreţuit, dar autocritica este distructivă. Comuniştii au rămas faimoşi cu autocriticile lor, când bieţii oameni erau siliţi să se autodemoleze şi să se urască pentru pricini inventate de alţii. Iubindu-l pe Domnul, asta ar putea să-i dea omului compasiune pentru aproapele său şi numai prin compasiune se poate mina eul cel mai nociv, cel care ne leagă de infern. Sexualitatea şi iubirea, dacă ea există într-adevăr – eu aş zice mai degrabă mila – sunt mijloacele cele mai sigure, poate singurele, de a cunoaşte lumea şi condiţia proprie de fiinţă vie. Iubind, am fost aproape de moarte, am gustat din mierea ei neagră, am pus un picior pe celălalt tărâm şi am ieşit din iubire cu gândul că e lucrul cel mai teribil. Dar cine poate lupta contra propriei naturi? Mi s-au dat atâtea sentimente, încât sunt ca şi tatăl meu: un candidat perpetuu la sinucidere... În faţa adevărului care iese din confruntarea cu cel iubit, îmi văd marile mele defecte: un egoism la fel de mare ca şi cel al iubitului meu. Şi totuşi, constatând acest lucru, mi se pare că egoismul meu e „demascat", pus în gardă, eu însămi m-am numit „un egoist solitar", evitând să-i numesc şi pe alţii, căci eşti egoist numai în doi, în trei, în patru. Trebuie să fim doi ca să iubim sau, vai, chiar mai mulţi. Nimeni nu e sigur că e iubit şi nimeni nu e sigur că iubeşte. Întrebăm tot timpul: „mă iubeşti?", şi când primim confirmarea, îndoiala nu pleacă din inima noastră.

Dar orice mi s-ar întâmpla, mă aşez în fiecare dimineaţă şi chiar după-amiaza la masa de scris şi continuu romanul început, *Tatăl minciunii*. Totul a pornit de la senzaţia că paternitatea este incertă. Iisus spunea că el îşi cunoaşte tatăl, dar lumea nu-l cunoaşte, pentru că ea e prizonieră a nedreptăţii. Această absenţă a tatălui corespunde vidului. Personajele cărţii sunt sclavii unei ereditări, ai unei greşeli care face ca nimeni să nu ajungă la claritate, repetând la infinit crimele originare. Totul vine de la senzaţia concretă că paternitatea este mereu pusă sub semnul enigmei. Piesa lui Strindberg, *Tatăl*, este magistrală. Tatăl meu s-a sinucis, deşi avea responsabilitatea unei familii şi a unei soţii, nu putea să fie adevăratul meu tată, ci mai degrabă fratele meu, iubit în suferinţă. Este clar că tatăl meu adevărat e cel care m-a protejat chiar la naştere când, în împrejurări imposibile – războiul şi mizeria – a făcut în aşa fel să-mi recapăt suflul şi din „nou-născut mort" să devin o fiinţă vie, apoi dintr-un copil orb, cineva căruia i s-a dat totuşi norocul să vadă. Nu e vorba numai despre mine: în viaţa fiecărui om există mici semne de adevărată iubire sau de imensă milă. Dar când scriu, bineînţeles că nu explic decât o senzaţie, dacă explic ceva. Toţi cei care se crucifică în fiecare zi la masa de scris ştiu că atunci când scriem nu ţinem cont de planuri şi idei. Totul se petrece în interiorul limbii, unde se dezlănţuie forţe sălbatice şi lucruri la care scriitorul nu s-a gândit. Totuşi, voinţa mea e importantă; ea mă pune în starea de scris. Chiar şi acum, când scriu în acest caiet, mereu înainte de a prepara cina, este trăirea unei ocazii furate în zbor: a gândi înainte de a simţi plăcerile mesei.

Când am timp, rătăcesc pe străzile Stockholmului pentru a privi solidele case şi oamenii grăbiţi în drum spre locurile de muncă. Pe Sibyllegatan, de exemplu, am urmărit o femeie ciudată, cu păr roşu: era o zeiţă urcată pe un soclu aerian. Mergea îngândurată şi pentru ea nu exista decât ceea ce era în mintea ei. Aici oamenii nu

obişnuiesc să se uite unii la alţii când merg pe stradă. Mi s-a spus că e un semn că Stockholmul a devenit un mare oraş. Că numai locuitorii unui orăşel se privesc şi se recunosc. Poate să fie adevărat, deşi oraşul nu e prea mare în comparaţie cu alte oraşe europene: Londra sau Paris. E mai degrabă faptul că oamenii par alienaţi, dezinteresaţi de semenii lor. Pentru mine e o aventură fără seamăn să văd chipuri diferite, destine, monade. Fără pricină, să văd această varietate superbă a creaţiei şi să bănuiesc fluturând în spatele corpurilor, ca o eşarfă de lumină, ceea ce animă aceste corpuri care pot merge cu mândrie sau cu disperare. Înţeleg că grijile cotidiene sting curiozitatea oamenilor pentru simplul fapt că sunt în viaţă şi se mişcă, încă o dată, într-o zi despre care încă nu ştiu cum se va sfârşi.

Când am ajuns acasă am avut surpriza să-l găsesc pe René, care m-a întrebat: „Pe unde ai hoinărit? Când am nevoie de tine nu te găsesc niciodată acasă!". Am înţeles că libertatea mea e limitată; că va trebui şi eu să-mi reglez timpul după ritmul, necesităţile şi neliniştile acestui oraş necunoscut.

Am început să pictez icoane pe sticlă şi e minunat că totul pare atât de viu – de exemplu, Maria, regina înstelată, pare că plânge uneori şi în acelaşi timp e fortificată în suferinţa ei. În timp ce lucram, am fost din nou „surprinsă". Mi-am adus aminte că senzaţia de neplăcere de a fi deranjat când te afli în plină meditaţie era o senzaţie trăită de marele Brâncuşi, care nu sculpta niciodată în prezenţa cuiva şi se simţea rănit de sosirea neaşteptată a cuiva. Făcea simple schiţe ale modelului, ca apoi, în singurătate, să devină vasul unei fiinţe înalte care-i conducea mâna şi se metamorfoza astfel prin voinţa unei fiinţe care-l vizita numai când era singur. Pictând şi desenând, artistul creează atmosfera prin care totul e posibil. Un intrus vine mereu cu ideile sale, critice bineînţeles, cu reaua lui lipsă de concentrare, şi

astfel totul e distrus pentru acea zi. Noroc că pentru mine, care pictez când îmi lipseşte poate căldura sau voinţa de a mă fixa la maşina de scris, există şi alte feluri de a-mi ascunde iritarea: sunt mereu atâtea lucruri de făcut în bucătărie şi în sala de baie în care marmura aşteaptă să fie pusă în strălucirea ei naturală! În acelaşi timp mă gândesc că trebuie să fie o surpriză nu tocmai plăcută pentru René să vadă că o femeie iubită e obsedată mai puţin de cel iubit şi mai mult de acea lume în care totul îi este necunoscut, lumea creaţiei. Dar el nu ştie încă nimic despre caracterul demoniac al scriitorului; o rasă blestemată, în veşnică, neobosită căutare himerică de momente intense, un concurent de temut al iubirii şi credinţei.

Februarie

Cercul cunoştinţelor mele se lărgeşte în fiecare zi. Chiar a doua zi după sosirea mea în Suedia, anul trecut, în luna octombrie, am fost invitaţi la o festivitate unde s-au citit versuri din colecţia de poezii „Tuppen pa berget" („Cocoş pe munte", traducerea fidelă a numelui de familie al lui René) şi deci şi din cartea mea prezentată de Artur Lundkvist. Atunci am avut prilejul să fac cunoştinţă cu Artur şi cu soţia sa, poeta Maria Wine. Mi-au apărut deodată ca o pereche emblematică: înalţi, puternici, emanând ceva plăcut din personalităţile lor. Maria, de o mare frumuseţe, amintind sălbăticia felinelor care în loc să mângâie fac răni în numele unei suferinţe ascunse şi al unui temperament de nedomesticit. De altfel, ea e daneză şi după atâţia ani în Suedia vorbeşte cu melodia limbii materne fără să-şi facă mari probleme din pricina asta. Artur e marele introducător de nume noi din literaturile străine şi pe plan local descoperitor al unor mari poeţi, ca Birgitta Trotzig şi Lars Norén, pentru a da numai câteva nume. E membru al Academiei Suedeze şi

e mereu criticat pentru acel Premiu „Lenin", mult mai mult decât Rostropovici, David Oistrah şi atâţia alţii care l-au primit la fel ca el. I se spune „comunist", dar n-a scris niciodată ca Lars Forsell, de exemplu, şi el academician, o carte cu titlul *Lenin*. După câte mi-am dat seama, aici oamenii sunt liberi să creadă în ce vor, şi direcţiile lor, stânga sau dreapta, nu corespund cu experienţele pe care le avem noi, cei care venim din Est. Dar, la ora la care scriu, „idealismul" lor s-a răcit deja şi aceşti intelectuali de stânga au început să-i critice mai puţin pe capitalişti şi America, întrebându-se dacă un rău la fel de profund nu se ascunde cumva şi în propriul „ideal", măcinând speranţele omenirii.

Într-o altă zi, la fel de memorabilă, am fost prezentată redacţiei, care se găseşte în centru, pe Saltmätargatan 3B, la parter, stradă situată lângă celebra biserică Adolf Fredrick, unde este zidită inima lui Descartes, prietenul reginei Christina. Ce fericită întâmplare că era acolo şi poetul şi traducătorul Pierre Zekeli, care l-a tradus pe Nichita (Stănescu) şi traduce acum din poemele mele scrise aici. Pierre are un aer baudelairian şi miroase a marijuana (şi nu a opiu, care e mai scump!) şi vorbeşte o limbă română plină de farmec, de dinainte de război. Nu ştiu dacă e beat sau a fumat puţin înainte de a veni la redacţie, dar felul lui de a fi e acela al unui mare boem. Pia Forsgren, care se ocupa de lucrurile practice ale redacţiei, ne serveşte cafea şi apar apoi cei doi redactori: frumoasa Susanne Widèn, înaltă, blondă, ca un soare nordic, e logodită cu jurnalistul Richard Swartz, şi apoi Bo Herlin, timid şi melancolic, reprezentant al unei familii nobile cu directe legături de rudenie cu Gustav Vasa. L-am numit imediat Bonifacio, după numele acelui papă care l-a persecutat pe Dante şi l-a obligat la exil, şi uneori Boni, prietenul de bază al familiei lui René şi vechi camarad troţkist care şi-a aruncat bogăţia moştenită de la tatăl său pentru acest ideal politic.

Toţi mă privesc cu uimire, amintindu-şi poate de eforturile lui René de a mă vizita de aproape douăzeci de ori şi apoi de lupta lui de a mă invita în Suedia, împreună cu încă patru scriitori ale căror cărţi au fost publicate deja : Marin Preda, Nichita Stănescu, Alexandru Ivasiuc şi Nicolae Breban. Preda a spus de la început că nu poate veni, Nichita şi-a rupt o claviculă şi asta intră perfect în caracterul lui plin de mândrie, pe când Ivasiuc şi Breban au hotărât să urmeze sfaturile şefilor de la Securitate, cu care duceau mari „tratative", numite de ei „diplomaţie", dându-mi de înţeles că în politică minciuna, prefăcătoria, viclenia sunt sinonime cu diplomaţia învingătoare. A rămas ca eu să plec singură şi ei să vină puţin mai târziu, ca şi cum eu nu aş fi avut nici o legătură cu faptul că ei au fost aleşi să fie traduşi în suedeză şi publicaţi cu toate riscurile pe care le implică publicarea unor scriitori necunoscuţi.

Se spune, pe bună dreptate, că nici un duşman nu-ţi poate face răul pe care tu însuţi ţi-l faci. Citisem cu încântare *Bunavestire* a lui Nicolae, înainte de a-l întâlni pe René. Deci manuscrisul nu se afla la mine când eu i-am vorbit, mai târziu, lui René despre cartea lui Nicolae şi tot ce i se întâmplase : de dificultăţile de publicare pe care le avea atunci. Apoi ei s-au întâlnit, aşa cum René obişnuia să se întâlnească şi cu alţi scriitori, pentru că era editor. Nicolae i-a dat manuscrisul ca să fie citit de un lector de limba română din Suedia. Dar „cineva" a „înştiinţat", aici toate cuvintele trebuie puse între ghilimele, şi la vamă i s-a confiscat manuscrisul, iar Nicolae, interogat, a spus că nu el i-a dat lui René manuscrisul, ci eu. Am fost tracasată şi din această pricină tot timpul, încât viaţa mea devenise un infern. L-am întâlnit pe Nicolae mai târziu ca să am o explicaţie cu el. Ne-am plimbat în parcul de lângă Casa Scânteii, acea lugubră clădire în care se afla şi redacţia „Luceafărului", la care lucram. Aveam inima foarte grea, pentru că, în ziua

precedentă, traversând pe verde, o mașină se oprise brusc și cineva a aruncat pe fereastră către mine conținutul unei sticle cu apă. Dar nici o picătură nu m-a atins. În schimb, și eu și oamenii care se pregăteau să traverseze ca și mine am văzut că „apa" fierbea pe asfalt. Cineva a strigat îngrozit: vitriol! Au vrut să vă desfigureze, a mai zis cineva!

M-am dus la întâlnirea cu Nicolae, pentru a-i reproșa faptul că el se descărcase, atât de nedemn, de propria vină. Încă de la început mi-a spus cu obișnuita lui tactică: tu i-ai dat manuscrisul meu lui René! I-am spus clar că el însuși a făcut acest lucru, de ce i l-aș fi dat eu? În schimb, eu i-am recomandat lui René călduros cartea, lucru pe care l-am spus deschis celor care m-au întrebat. Penibilă situație, în care fața prietenului, atât de plăcută, a devenit masca unui om tulburat de ceva monstruos de ridicol. „Eu fac totul pentru literatură" – aveam să aflu mai târziu că era deviza „prietenului" atât de admirat. Am acceptat cu timpul că unul era omul și altul scriitorul, dar, cum nu era posibil să-i desparți și să-l frecventezi numai pe scriitor, am înțeles și mai mult de ce lucrurile stăteau atât de prost la noi: pentru că Nicolae, iubind puterea, ajunsese chiar s-o aibă, dar cum el iubea numai literatura și făcea totul pentru ea, însemna că el acorda mai puțin din prețioasa lui înzestrare politicii, folosindu-se numai de ea, ca de un vehicul, ca să ajungă la literatură. Dezinteresul lipsește și totul devine interes, fără nici un scrupul. În timp ce se petreceau aceste traume, la Stockholm romanul lui Nicolae (Breban) fusese deja publicat și autorul era așteptat cu interes de cei care urmau să i-l citească, altul decât cel care fusese oprit la graniță și ne provocase atâta suferință...

Am lucrat mai departe la romanul meu, *Tatăl minciunii*. Problema cea mai importantă este să păstrez o anumită melodie, un ton, acea limbă interioară care vine sau nu, când mă așez la masa de scris. Greu de spus despre ce

e vorba – e limba primului om? Limba adamică, atât de aproape de cântec, purtând în ea umanitate, tot ce-i trebuie unui roman în care viața există întreagă, într-un mic format. Mă simt inspirată de lucruri mici pe care le-am adus cu mine din România: de exemplu, acel cuțitaș de sidef cu un rubin, pentru tăiat filele unei cărți noi, un dar de la gazda noastră, Lidia Unanian, în acele momente în care ea era o zână și eu numai un spirit al casei care o ajuta în lupta grea cu existența. Ce obiect ciudat! Nicolae (Breban), când l-a văzut în mâinile mele, a crezut că vede obiectul asemănător pe care el i-l dăruise odată lui Nichita (Stănescu) și a spus imediat că Nichita avea un obicei neplăcut să dea altora darurile primite de la prietenii iubiți. Adevărat, Nichita era atât de interiorizat și trăia viața exterioară ca pe ceva fără preț, exact ca marii prinți. La începutul cunoștinței noastre, când eram încă o adolescentă, și nu așa cum s-a scris în falsele biografii despre Nichita, el mi-a dăruit inelul cu camee – pe care iubitul său prieten Matei Călinescu i-l dăruise –, menționând că era un inel de la Matei...

Aceste obiecte pline de viață excepțională, dusă în alt spațiu și timp, mă ajută în mod miraculos să iau tonul limbii materne. Și mai am un obiect dureros, un fel de clamă pentru prins hârtiile sau filele cărții, un obiect de argint cu o glazură verzuie plină de ape, cumpărat de la Radu V. Acest obiect aparținuse mamei sale, care s-a sinucis tăindu-și venele în baie, când Radu, elev fiind, fusese închis pentru că strigase „Trăiască regele!". Acest obiect îmi amintește în mod curios și de tata, de la care nu mai am absolut nimic; ceasul zdrobit de cădere l-am lăsat în casa mea, jefuită după ce am plecat la poliție chiar de vecinii informatori.

Am citit *Le chemin de velours* de Remy de Gourmont, fascinată de faptul că el considera toate creierele omenești ca o unitate, ieșite dintr-un cuptor în care se coace

porţelanul, deci având într-un fel aceeaşi identitate. În priveliştea comună apar însă anumite porţelanuri cu forme ciudate, crăpături, arsuri, umbre ivite în contactul cu focul, imprevizibile linii, bombări, deformări care ne fac să credem că e vorba de exemplare nereuşite. Nimic mai greşit decât a considera ce e insolit drept un rebut al naturii. Dimpotrivă, din aceste devieri de la perfecţiune sau de la ceea ce oamenii consideră a fi frumos şi inteligent începe geniul şi diferenţa care creează o fantă spre profunzime.

Un paradox în Suedia: marea majoritate a oamenilor dau semne clare de provincialism: comoditatea, un cult pentru ca totul să ajute la ceva material, deci excluderea gratuitului, goana după obiecte, democraţia portofelului, invitaţia ca în numele dreptăţii să se pună condiţii peste tot şi în toate contextele. A munci fără să fii plătit, de exemplu, e absurd, şi ceea ce nu se face pentru a câştiga bani e considerat timp pierdut. În locul culturii, un surogat de civilizaţie. Şi această ţară dă premiul pentru merite spirituale înalte! Înseamnă că minoritatea, elita, nu lucrează în acelaşi sens cu majoritatea. Am căutat din nou cărţile lui Swedenborg în toate librăriile fără să găsesc ceva. Swedenborg e încă un proscris în această ţară în care materialismul şi justiţia care apără proprietatea sunt pe primul plan.

Am terminat prima variantă a romanului *Tatăl minciunii.* Abia acum începe groaznica luptă cu textul care îmi pare pur şi simplu imposibil de dominat. Îmi vine să arunc totul în foc. René îmi spune: aşteaptă până mâine! Şi asta e mereu ideea lui: tot ce facem e supus criticii după capriciile sau stările momentului. De aceea şi critica celor care se ocupă de literatură e nedreaptă; totul se scrie într-un moment fericit sau nefericit, plin de eroare, ce lasă urme adânci pe judecata noastră care e mereu subiectivă. Mi s-a întâmplat totdeauna să-mi placă un text o zi, dar a doua zi să-l consider o adevărată idioţie.

De aceea e bine ca o carte sau un tablou să fie judecate de mai mulţi critici, cu speranţa ca unul dintre ei să se fi concentrat profund în timpul lecturii, uitându-şi pentru moment micul „eu", mereu de dispreţuit şi de negat.

Socrate îi sfătuia pe poeţi să scrie pornind de la mituri, chiar să scrie imnuri pentru zei, acest gen de literatură fiind singura demnă de a exista. Cartea cea mai frumoasă a lumii, *Psaltirea, Psalmii* lui David, conţine imnuri, dar şi o continuă ceartă şi plângere de la cel creat către Creatorul său. În aceşti psalmi, care în Vest constituie cartea de căpătâi a creştinilor şi a evreilor, este poezia în gradul ei cel mai înalt. Nici un rând nu sună fără să vibreze în inima oamenilor şi fără să le trezească gustul pentru ceva etern. Creatorul în veşnic dialog cu creaţia sa cea mai de seamă, în tonul lui Iov, care e inclus în psalmii metamorfozaţi de muzică, pentru că psalmii se cântau, impregnaţi de tonul primordial al umanităţii.

Când scriu, uit total că exist, intru în ceva ce s-ar putea numi atmosferă, o stare zero. Acolo, în lumea interioară mi-am uitat eul meu cotidian, plin de vulgaritatea zilei şi a condiţiei de om. Acolo stau faţă în faţă cu ceva străin, fără timp, fiind totuşi în timp. Şi, în mod paradoxal, poetul şi compozitorul sunt producători de timp, „conserve de timp", creaţi din această senzaţie de netimp. Şi corpul, cum se simte corpul, secretele organe ca nişte pietre preţioase? Şi inima, marele rubin cu un centru de diamant în care se spune că locuieşte chiar Domnul? Ştie interiorul ce face exteriorul? Nu ştiu nimic, decât că mă simt bine după ce scriu, ca şi atunci când sunt profund cufundată în lectură. Toţi scriitorii sunt mai întâi mari cititori, înghiţitori de biblioteci, cartofagi.

N-am să uit această zi, este 23 februarie şi m-am simţit umilită ducându-mă la Ambasada Română din

Stockholm ca să-mi prelungesc viza. Întrebările indiscrete ale ambasadorului m-au făcut să roşesc, întrebări la care am răspuns cu agresivitate. Apoi la poliţia suedeză, unde tonul este indiferenţa. Am dat peste un tânăr care se numea Tomas; era pentru prima oară la locul de muncă. M-a întrebat dacă am permis de muncă pentru ca să scriu aici, în Suedia. În faţa lui m-am simţit ca un schelet, deci un fel de soclu mineral pe care se clădea carnea, precum frunzele care se schimbă în fiecare toamnă. L-am privit şi pe el ca pe un schelet şi mi-am zis că aşa trebuie să ne privim: în esenţă. Carnea de pe noi ne face să tremurăm, dar scheletul ne dă sentimentul stabilului pe care ne construim visele noastre, fie el chiar şi acela de a rămâne scriitor, chiar fără un permis pentru a exercita această meserie.

Martie

Începutul primăverii, adâncă melancolie. Ninge. Am terminat de rescris romanul, lună plină şi gânduri ce mă duc la grădinile japoneze care lasă vederii urmele gândului. În grădinile Zen există pietre, copaci, peluze cu iarbă, totul pentru a obişnui sufletul cu un fel de odihnă. Lipsesc florile, pentru ca omul să contemple vidul, pentru mine foaia albă de hârtie cu care mă confrunt în fiecare dimineaţă. Ce voi scrie azi? Cu ce voi umple vidul? Universul se poate recrea pe o mică porţiune de pământ, pe o coală albă. Pietrele întruchipează geometria vidului. Mă uit la albul foii de hârtie, amintindu-mi cuvintele lui Brâncuşi: priveşte până când vezi! Într-adevăr, e de ajuns o clipă, şi pe hârtie apare viaţa: desene, hieroglifele unui alfabet necunoscut, viaţa. Totul constituie o sursă de meditaţie. Ceea ce este într-adevăr greu e să te pui în starea de contemplare, apoi totul vine de la sine. După aceea, numai după aceea începe munca de sclav a celui care are un temperament de creator.

Aprilie

Paştele aici, altfel decât în România. Îmi lipsesc pomii cu muguri şi primele flori cu mirosul lor de primăvară. Săptămâna Patimilor, prohodul şi trecerea pe sub corpul Domnului reprezentat prin florile cele mai curajoase care îşi înalţă capul din zăpada şi pământul încă rece : ghioceii, toporaşii, violetele, brânduşele. Şi sărbătoarea Învierii, cea mai importantă zi pentru ortodocşi. Aici au început să facă o slujbă la miezul nopţii, dar fără participarea entuziastă a oamenilor, e frig şi nu ai încă sentimentul Învierii cosmice. În schimb, fetiţele se îmbracă în vrăjitoare cu mături şi coşuleţe cu ouă şi bilete cu mici poeme magice; urme dintr-un fascinant mit păgân în care noul ritm cosmic este inaugurat de „fetele în floare".

Mă trezesc în fiecare dimineaţă cu un suflu nou, ceea ce se poate traduce prin cuvintele: luptă, luptă! Luptă cu tot, nu numai cu scrisul! Am început să visez la o nouă carte, între timp încerc prin tot ce fac să nu-mi pierd entuziasmul în faţa vieţii care în fond este peste tot la fel. Nu mă impresionează magazinele superîncărcate, nu am dorinţe de lux, n-am venit aici pentru „bien être", ci poate pentru a relua viaţa de acolo de unde ea se oprise. Prin iubire se ajunge uşor la suferinţă şi suferinţa este maestrul care ne deschide ochii şi ne face să ne bată inima la un ritm înalt.

Este 30 aprilie şi regele Karl Gustav a împlinit treizeci de ani. Cortegiul regal a trecut prin Stockholm cu nişte cai magnifici. Ce rost are toată mascarada asta, se întreabă unii suedezi? Cred că răspunsul cel mai simplu e că monarhia, în cazul Suediei, face legătura cu istoria; aici totul descinde din palat şi oamenii cei mai simpli sunt influenţaţi de existenţa regalităţii, a sărbătorilor, care le amintesc mereu de ascendenţa lor, prin regi, până la timpul tulbure al hoardelor barbare sau al vikingilor,

mari navigatori, oameni ai mării, dar și barbari, jefuind fără scrupul și arzând totul în urma lor, fugind apoi în corăbiile lor geniale, ușoare, peste valurile necruțătoare, riscând mereu să-și piardă viața. Nici un conducător politic actual nu supraviețuiește onorabil istoriei, de aceea regalitatea trebuie păstrată pentru sănătatea bieților oameni.

Din nou la Ambasada Română din Stockholm pentru prelungirea vizei. Am întâlnit acolo o pereche de unguri-români cu copiii lor, așteptând ca și mine: au renunțat la cetățenia română, pentru asta trebuie să plătească însă o mare sumă de bani în coroane suedeze! Am vorbit cu ei despre suedezi. Suedezii nu au nici un fel de fantezie, au spus ei hotărât, e de-ajuns să deschizi o carte de telefon: sărăcie de nume, aceeași sărăcie în gânduri. Literatura lor se compune din idile țesute din banalități grosolane. Dar sunt oameni de profesie excelenți, ca nemții, cu toate că nu tocmai ca ei... Voiam să-i întreb de ce au venit aici, pentru că e sigur că nu suedezii i-au rugat să vină. M-am întors acasă și m-am oprit pe drum în fața bisericii Hedvig Eleonora, unde tatăl lui Ingmar Bergman a fost preot un timp. Totul e istorie și chiar se văd urme de violență și sânge, pentru că luteranismul a făcut ravagii în Suedia catolică. Dar ce este admirabil e tocmai grija cu care totul este păstrat, ca și cum lucrurile în sine ar avea viață, ar purta viața timpului și a oamenilor care au fost. Asta cred că e mai mult decât să ai fantezie omenească, e un fel de spiritualitate în care lucrurile însuflețite veghează și distrugerea lor ar însemna o catastrofă pentru că ele au forța să se răzbune pe oamenii care le-ar trata rău.

Mai

Ninge din ce în ce mai tare, ca și cum iarna Fimbul ar fi pe drum. M-am gândit mereu la cartea cea nouă, am auzit „muzica" primului capitol. M-am plimbat până în

port ca să fixez cu ochii venirea unui vapor prin ninsoarea ca un voal foarte des. O zi îngrozitoare: mi s-a respins prelungirea vizei de către poliția suedeză. Nu se dă nici un motiv. Ne consolăm făcând mari planuri de a căuta azil în altă țară. Împreună cu Erik Hyllner, șeful celui mai mare club de carte din Suedia, bem whisky până dimineața. Noaptea, sau mai exact dimineața, am visat șopârle care mi se încolăceau pe brațe și șerpi care îmi cădeau din păr, ca în imaginea Meduzei. Am vomitat în sala de baie în timp ce René dormea ca un înger cu pielea lui albă de porțelan; visa frumos, fără îndoială, căci alcoolul are alt efect asupra bărbaților. Am încercat să dorm puțin și apoi m-am dus să cumpăr ceva bun, pentru că la ora șase a venit Karl Otto Bonnier în vizită la noi. Locuiește și el pe Kommendorsgatan, într-o vilă superbă, închisă ca o fortăreață cu mijloace electronice. Am râs până la cer bând numai apă. Este fin și cultivat și mi-a spus că, dacă vreau să fiu publicată la ei, nu am decât să trimit cărțile, adică traducerile în suedeză, pentru lectură. M-am bucurat mult, dar am văzut pe fața lui René cum s-a întristat și apoi m-a și avertizat să nu părăsesc „vaporul nostru", înainte de a se scufunda. După miezul nopții René a scris o scrisoare către autoritățile suedeze, a lucrat mult căutând să găsească o fisură în legile care îi împiedică pe cei din Est să stea mai mult de trei luni în Suedia.

Faptul că trebuie să aștept din nou viza de la români și prelungirea vizei de ședere de la suedezi mă tulbură în adânc. Dar René așteaptă divorțul și m-a asigurat că prin căsătorie voi deveni cetățean belgian, căci belgienii sunt singurii din Vest care acordă soțiilor imediat cetățenia. Gândul că voi putea călători prin Europa trezește în mine dorința de a fi oriunde și... nicăieri.

Nicolae (Breban) a sosit la Stockholm și, o dată cu el, toată viața de la București. Face totul, ca de obicei,

pentru a se prezenta bine el însuşi. E un temperament creator, şi asta e trăsătura cea mai frumoasă din caracterul său. Dar această neobişnuită sau legitimă fixaţie îi dezavantajează pe alţii. Singurul pe care îl consideră ca pe un alter ego este Nichita (Stănescu) şi acest lucru ne bucură şi pe mine, şi pe René, care i-a publicat o carte de poeme, tradusă de Pierre Zekeli, şi pregăteşte acum o altă traducere. Critica suedeză a recunoscut în poemele lui Nichita (Stănescu) marca unui poet de clasă universală. Păcat că Nichita nu a putut să-şi învingă mândria de bărbat şi să vină la Stockholm, unde era aşteptat şi unde este pur şi simplu admirat ca un poet de o excepţională originalitate în contextul actual al poeziei. Spre deosebire de alţi poeţi, care aleargă pe la festivaluri de poezie cu limba scoasă, strigând: eu, eu şi numai eu!, Nichita, ca un adevărat prinţ, a hotărât să nu se umilească în nici un fel şi să arunce mai departe perle în mocirla porcilor, prin asta producând violenţă marii personalităţi care este. Faptul că e nobil, în toate sensurile acestui cuvânt, i-a adus lui Nichita mereu catastrofe, dar el, într-un fel, şi-a asumat riscul degradării, căderea pe acelaşi plan cu cei care erau deja degradaţi de întâmplarea de a nu fi la înălţimea lui. Toată seara am vorbit despre „prietenul" Nichita, şi Nicolae, ca şi mine, crede că el este darul cel mare, nemeritat, al culturii române. Aici mulţi critici s-au mirat că un asemenea poet a putut să apară într-o ţară care se zbate în provincialism şi într-un context istoric imposibil, care îşi înfige colţii mai întâi în existenţa geniilor, dacă ele cumva izbucnesc, în timpul cel mai neprielnic al istoriei pentru a face o breşă universală în cultura stagnată într-o autocontemplare naţionalistă.

Nichita a avut de suferit, ce nedreptate, chiar şi pentru că mama sa era rusoaică, dar aristocrată! Poeţii de toate felurile, bând mai mult decât ar fi visat ei, alături de Nichita, din vinul lui oferit cu atâta generozitate, îi aminteau

la nesfârşit că el nu era român, şi răspunsul ar fi fost că geniul nu are naţionalitate. Dar, oricât de mult ar fi băut, prinţul Nichita se abţinea să-i jignească pe „oaspeţii" săi ingraţi. Toate astea le ştie Nicolae, ca şi alţi prieteni, autentici scriitori ei înşişi, fiindcă pentru a recunoaşte meritul excepţional al cuiva trebuie să ai şi tu acel dar excepţional.

Uneori sunt vizitată de dorinţa de a nu mai fi, venind poate din tara suicidară a familiei mele. „Amazonismul" familiei mele feminine se diminuează şi îmbrac pielea tatălui meu tragic şi spun: ajunge! Dar în aceeaşi clipă corpul, un adevărat templu, se întristează într-un fel subtil, ca şi cum ceva de nedespărţit ar exista între corp şi ceea ce mă face să fiu vie. Leonardo da Vinci, care a studiat cu atâta profunzime corpul, scria că sufletul apără mereu corpul şi invers, şi că din această încordată simbioză vine o mare durere, ca şi cum un amestec exploziv ar ameninţa mereu să sară în aer tot edificiul.

O cunoştinţă din România, aparţinând altei generaţii, căsătorită cu un suedez minunat, doamna Magda Manu Lundberg, vine să mă vadă. Soţul ei e grădinar, dar cu un talent lingvistic de excepţie; a compus primul dicţionar al limbii ţiganilor, cunoscător al vieţii lor şi al felului lor de luptă cu existenţa, dar şi cunoscător al vieţii trandafirilor şi al copacilor şi plantelor de tot felul. Magda şi Erik „au intrat" în viaţa mea, şi rămâne de văzut pentru ce. Căci nimic nu este fără sens în această viaţă aparent plină de haos. Ţin acest jurnal ca un detectiv, pentru a descoperi în primul rând: a mă descoperi pe mine cu intenţiile mele şi alegerile mele atât de iraţionale, şi apoi „mâna destinului", şi în această metaforă intră şi prietenii trimişi de viaţă care vor să adauge ceva vieţii mele sau cu brutalitate să o distrugă. Am observat „metoda de lucru" a acestui „arhitect", viaţa. Mă înclin, pentru că şi

eu, în felul meu conştient sau inconştient, „ajut" la crearea vieţii altora sau, vai, iertare, la distrugeri regretabile. Toţi oamenii par ca nişte instrumente foarte subtile pentru formarea unui întreg care nu va fi niciodată terminat. Sigur că libera voinţă joacă un mare rol la fiinţele conştiente, dar, în mare, văd cu stupoare că viaţa ne trăieşte mai mult decât noi o trăim pe ea. Unde se află acum visul şi hotărârea mea şi mai ales a lui Nichita „de a îmbătrâni împreună", imaginea în care îi plăcea să se vadă într-un cărucior împins de mine: el sătul de ani şi de împlinirea vieţii lui de geniu! Toate astea erau numai glume şi vise de oameni drogaţi de elixirul iubirii?

Ce aş putea să opun durerii mele femeieşti de a face totul pentru bărbaţi: a-i iubi ca ei să fie flataţi în forţa lor masculină, a-i consola de lipsa de încredere care îi vizitează, a avea grijă să fie hrăniţi şi a mă nelinişti pentru sănătatea lor fragilă? Nimic! Nimic altceva decât rugăciunea inimii, a sfinţilor părinţi de la muntele Athos, rugăciune învăţată în copilărie cu gândul la sora mamei, călugăriţă la mănăstirea Nămăieşti. Înalta ei vocaţie de a lăsa totul pentru a se dedica contemplaţiei şi a fi fără încetare cu Domnul mi se pare ţelul cel mai elevat al vieţii. Acest lucru infim, rugăciunea inimii, care se spune singură pentru că inima vorbeşte şi ea în ritmul ei: „Doamne, Iisuse Hristoase, fiul lui Dumnezeu, îndură-te de mine păcătosul!". Şi nu numai inima, dar şi soţul ei, creierul, îi răspunde şi apoi tot ce conţine corpul-templu cântă această rugăciune care nu se vede, când citesc, gândesc, scriu, lucrez în bucătărie sau pur şi simplu vorbesc cu oamenii şi nici chiar când iubesc. Această rugăciune despre care se vorbeşte mult în *Filocalia*, tradusă minunat de părintele Dumitru Stăniloaie, pe care l-am întâlnit odată împreună cu Sânziana (Pop), prietena de atunci, şi care ne-a primit dăruindu-ne patru volume din *Filocalia*, această rugăciune e bunul meu cel mai de preţ

care nu se vede, „arma mea atomică" cu care îi dizolv sau îi tai în bucăţi pe duşmanii din mine. Şi respiraţia cunoaşte această rugăciune fără cuvinte şi ea iese în faţa semenilor mei şi când e frig ea se vede în abur, transformându-se apoi în apă. De aceea poate Sfântul Pavel scrie că o femeie care are credinţă îl sfinţeşte pe soţul ei şi chiar pe cei cu care se întâlneşte şi cu care schimbă căldură spunând câteva cuvinte. Iată secretul meu, atât de simplu, lucrul cel mai bun câştigat în „ţara tristă, plină de umor" în care moartea tatălui meu şi a altora mereu mă apasă greu pe inimă.

Iunie

Greutatea cea mai mare este să trăieşti în mai multe realităţi. Şi să te străduieşti să le ţii separate, ca nu cumva haosul să te distrugă. Astăzi, de exemplu, va fi realitatea cu Pierre Zekeli, care m-a sunat şi vrea să ne întâlnim pentru că lucrează mai departe la traducerea poemelor lui Nichita (Stănescu) şi vrea să-l ajut puţin. Şi imediat, înainte de a-l vedea pe Pierre, îmi amintesc ce mi-a spus Nichita înainte de a pleca în Suedia: „Dacă o să fii nefericită cu noul tău bărbat, nu uita că eu te pot face fericită". Am izbucnit în râs amândoi. Apoi a adăugat: „Vom muri împreună! E singura fericire pe care ţi-o pot oferi! Vom face un pat din crengi de brad în care pot încăpea două corpuri. Ca să fim siguri că vom muri împreună, ne vom tăia venele de la mâini şi de la gât înainte ca flăcările să ne atingă corpurile. Te asigur că vom fi foarte fericiţi stând în patul de ramuri de brad şi privind flăcările. Vom sângera repede şi moartea ne va îmbrăţişa imediat, cu mult înainte ca focul să ne atingă". M-am gândit mult la această propunere. Am auzit cuvintele lui Nichita: „Nu uita că ai promis!". În viaţă, oricât de mult am fi dorit, n-am putut să fim fericiţi în felul oamenilor. Şi atunci ce e mai minunat decât o moarte

împreună? Moartea ca o posibilă fericire, moartea ca Mesia, mă vizitează când trăiesc în amintiri, în altă realitate şi, contrar aşteptărilor, îmi dă curaj să trăiesc mai departe, pentru că există mereu „fericirea" propusă de Nichita sau posibilitatea de a ieşi din infernul realităţii pusă în practică de propriul meu tată, care a făcut o ieşire bruscă prin zidurile timpului.

Am fost cu Pierre Zekeli la cinema, mirosea frumos a marijuana. Am văzut filmul lui Pasolini, *Salo.* Erau atâţia tineri care se se înghesuiau ca şi cum li s-ar fi oferit mântuirea. Citisem cartea din care Pasolini s-a inspirat şi am fost atât de uimită de transfigurarea sau, mai exact, interpretarea lui! Sade este un filosof, un prinţ al nefericirii care a stat treizeci de ani în închisoare pentru partea de umbră a sufletului său. După Sade, corpul este o piedică pentru eliberarea sufletului, dar totuşi singurul mijloc prin care se poate procura plăcerea. În filmul lui Pasolini totul e politizat; locuitorii republicii Salo sunt cu toţii fascişti, ofiţeri. Personajul cel mai interesant al lui Sade, „L'historienne", este un fel de alter ego al autorului, cu talent de povestitoare şi cu curajul experienţei vieţii pentru a cunoaşte limitele naturii umane, e o bătrână prostituată fără nici un mister. Pierre gemea tot timpul şi, o dată ajunşi în stradă, mi-a mărturisit că trebuie să-şi verse acel venin acumulat în timpul vizionării filmului. Apoi mi-a mărturisit altceva: că vrea să înceapă o nouă viaţă, să spună adio drogurilor, să caute un post la universitate... Părea că glumeşte! Dar, în fond, nu există nici o persoană inteligentă care n-ar dori s-o ia de la început, după ce şi-a tocit atât pingelele.

Nicolae (Breban), care stă aici în Suedia, ca invitat al lui René, a plecat la Paris să găsească un editor pentru romanul său. Şi imediat după plecarea lui ne-a vizitat Marin Sorescu, pe care l-am invitat la noi. Marin nu

vorbeşte de rău pe nimeni, nici măcar pe Paul Goma, care e colegul cel mai criticat de „colegi". Este impersonal, preferând tactic să spună bancuri sau mici istorioare. Când René aduce vorba despre politică se eschivează şi spune că numai creaţia e demnă de atenţia noastră, în rest, totul e ipocrizie. Totuşi, în timp ce el şi alţi „aleşi" scriitori ca el călătoresc tot timpul şi sunt publicaţi, alţi scriitori sunt cu adevărat persecutaţi şi nepublicaţi. El se descurcă foarte bine, cu un fel oportunist, uitând că etica stă aproape de estetică şi că ea este o componentă a caracterului creator. E frumos că Marin nu încearcă să impresioneze pe nimeni, că e calm şi modest. Dar rămânând singur cu mine şi-a exprimat dorinţa de a fi în colecţia noastră albastră, de mare succes, şi m-a rugat râzând să pun un cuvânt bun pentru el. I-am spus că Pierre Zekeli a tradus cu mult entuziasm, deja, din poemele sale şi că are de gând să alcătuiască o carte.

Am primit, în fine, permisul de şedere în Suedia! Dumnezeu să fie binecuvântat! Acum mă simt mai bine şi pot lua în serios chiar lecţiile mele de suedeză neglijate, pentru că eram mereu pe picior de plecare într-o ţară minunată ca Belgia, unde iubitul meu René voia să locuim. Acum mi se pare totul mai luminos, deşi întunericul persistă, totuşi trăiesc bine clipa. *Carpe diem* este formula magică prin care îmi dau seama de vulnerabilitatea noastră ca oameni, totuşi, fiecare zi, fiecare oră, minut trebuie umplute cu viaţă! Trebuie să-i răspunzi vieţii prin ceva. Toţi trebuie să găsim „un poncif", cum scria Baudelaire, pentru a duce pe umerii noştri, cu oarecare bucurie, barca vieţii.

Nicolae (Breban) s-a întors de la Paris. A pierdut manuscrisul şi paşaportul român. Eugen Ionesco i-a spus clar: Asta înseamnă că trebuie să te hotărăşti să-l pierzi de-adevărat! O aluzie la faptul că Nicolae o dată a rămas în Vest, apoi s-a întors, dezamăgit, din motive ştiute

numai de el. În realitate, un scriitor care e atât de legat de limba maternă şi de viaţa locului în care s-a născut nu poate să renunţe prea uşor la propria identitate profundă. Îl înţeleg pe Nicolae. Eu pot trăi aici sau oriunde pentru că am firea suicidară a tatălui meu şi mă gândesc mereu că moartea-Mesia poate să mă ia în braţele ei mai calde decât toate braţele în care am fost ţinută. Sigur că astea sunt vorbe pline de cinism pentru alţii, dar nu pentru mine, care am mers în adâncul suferinţei încă din copilărie şi am gustat o mare porţie de amărăciune cosmică, fapt care m-a împrietenit, ca şi pe tatăl meu, atât de straniu cu moartea-Mesia.

Multe femei frumoase de aici din Suedia se simt atrase de farmecul şi inteligenţa lui Nicolae, dar el nu iubeşte decât literatura şi „face totul numai pentru ea". O asemenea iubire ţine loc de tot şi e într-un fel justificată de întreaga viaţă a lui Nicolae. E într-un fel special sublim, căci undeva şi eu simt că a gândi la sensul vieţii şi la creatorul ei este lucrul cel mai sublim care mi s-a dat sau pe care l-am ales. De unde şi fixaţia de a-i iubi pe creatori sau pe cei care au legături strânse cu arta. Cu toate că mi s-a strigat în urechi: viaţa înaintea cărţilor, continuu să cred că mă simt mai vitală prin cărţi, prin realităţile lor decât prin strădania cotidiană de a mă simţi vie şi a avea comunicare cu oamenii.

Am visat mult azi-noapte: o femeie îmi spunea că trebuie să studiez numai religia. Era oare mătuşa mea, Zenovia, călugăriţa de la Nămăieşti? Este o zi specială azi aici, pentru că regele Gustav al XVI-lea s-a însurat cu Silvia Sotherland (tată german şi mamă braziliancă): tot oraşul e plin numai de cai superbi, dar şi de oameni plini de fericire, pentru că regina e frumoasă, cu o puternică personalitate şi e clar că îl umbreşte pe rege, dar există şi speranţa ca timiditatea regelui să dispară graţie soţiei. Suedia e o veche monarhie, iar regele şi regina sunt personaje mitologice; palatul dă tonul, dar există şi o mişcare antimonarhistă care se manifestă în toate ocaziile.

Am început, în fine, să frecventez cursurile de suedeză ale unei şcoli şi în acelaşi timp am început să pictez icoane pe sticlă, un bun prilej de a exersa rugăciunea inimii în timp ce pun culorile. Inima mea a învăţat deja să spună cuvintele rugăciunii pe bătăile ei încă dezordonate din cauza vieţii desfrânate pe care am dus-o şi încă o duc, bând în fiecare zi vin în loc de apă şi alte băuturi tari cu care am fost învăţată să trăiesc de bărbaţii mei iubiţi. Totuşi, e posibil ca bătăile inimii să înveţe cuvintele numelui Domnului. Am ascultat şi inima lui René şi am spus încet rugăciunea şi inima lui bătea regulat, superb, în ritmul cuvintelor (în franceză!) pentru că René, încă de mic copil, chiar din pântecele mamei sale, s-a rugat prin credinţa mamei, atât de totală, şi apoi ca prunc, trăind în casa tatălui său, preot, numai cu Biblia şi în aşteptarea miracolelor.

Călătorie la Birka, unul dintre oraşele cele mai vechi ale civilizaţiei scandinave. Nicolae (Breban) este cu noi tot timpul şi este obişnuit acum a trăi în Nord. În prezent, insula este o rezervaţie, un biotop în care „relele" civilizaţiei moderne sunt ţinute la distanţă. Totul e plin de morminte, din care numai vreo sută au fost deschise. Oamenii erau îngropaţi stând pe vine, poziţie foetală, cu câine şi cal lângă ei, ca şi cum s-ar fi pregătit pentru o lungă călătorie. Printre obiectele găsite există şi un zeu pe cruce, plin de semnele plus, peste tot; e îmbrăcat într-un costum care aminteşte de cel al cosmonauţilor. René mi-a cumpărat o copie a acestui zeu, în argint. Intendentul de pe Björkö este foarte cultivat şi ne povesteşte cum îşi alegeau vikingii locurile de locuit. Se aşezau în bărcile lor superbe în voia vântului care îi ducea în diferite părţi ale insulelor. Vikingii erau foarte inteligenţi: ca să se apere de duşmani construiau pari speciali de-a lungul ţărmurilor, pentru a-i ţine la distanţă pe cei care voiau să se apropie de maluri. Bărcile lor au un vârf

ascuţit şi cu aceste forme filiforme ei puteau să se strecoare prin cele mai strâmte pasaje. Pietrele de pe locul mormintelor au toate forme geometrice pe ele sau rune cu un conţinut secret. Moartea era în toate timpurile evenimentul cel mai de seamă al vieţii, pentru care oamenii se pregăteau minuţios. Chiar şi bunica mea, Filofteia, ştia acest lucru; ea ţinea într-o frumoasă ladă pictată hainele ei de înmormântare, de o mare eleganţă, pe care le scotea din când în când cu evlavie, ca şi cum se vedea deja în ele, ajunsă în faţa cuiva atât de divin, şi pentru această întâlnire trebuia să fie frumos îmbrăcată şi părul ei alb, într-o coadă lungă, trebuia bine îngrijit. Am auzit şi aici, în Suedia, povestindu-se despre anumite femei care-şi păstrează părul într-o coadă lungă, pentru a o arăta Domnului, ca un semn de păstrare a unei anumite feciorii care le face pe femei să se considere în suflet mereu logodnicele lui Hristos.

L-am întâlnit pe Yves, băiatul cel mare al lui René, care arată ca o fiinţă de basm: filiform, cu păr cânepiu şi ochi albaştri şi o piele cu totul specială, plină de puful de piersică al adolescenţei. Este amabil şi inteligent şi e conştient că trebuie să suportăm insuportabilul în relaţiile noastre. Îi place muzica şi petrece ore întregi ascultând Mahler sau Bach, nu are prieteni şi nu e îndrăgostit de nici o fată. Roşeşte uşor când i se aminteşte de dragoste sau când se înfurie brusc, din nimic, pe tatăl lui, care e ironic şi chiar brutal când este vorba de a-i dezvălui fiului ceva din mizeriile vieţii. René mi-a povestit cum acest băiat cu chip de înger s-a îmbătat de curând şi şi-a sfărâmat motocicleta, minţind că a avut un accident. Este tipic pentru copiii de aici să aibă asemenea „revolte", dar Yves, care citeşte filosofie şi e foarte matur pentru vârsta lui, are asemenea ieşiri poate numai pentru a „gusta" din furia celor de vârsta lui. E foarte greu să fii prea inteligent într-o vreme în care tinerii nu se gândesc

decât să-şi cumpere tot felul de obiecte inutile, tehnice, pe care le aruncă apoi, sporind astfel gunoaiele timpului nostru modern. Da, se poate afirma că Suedia e o ţară cu prinţi răsfăţaţi – cum l-am auzit spunând ieri pe un străin –, dar sunt şi mulţi alţii, din altă generaţie, care critică acest timp de abundenţă al lui Mamon şi profetizează venirea unui alt timp, în care mizeria îi va vizita chiar şi pe cei bogaţi.

Dintre toate obiectele mele aduse din ţară, Yves este fascinat de o mică piatră, „solsten" se numeşte în suedeză, piatra soarelui, pe care am primit-o de la Antonia şi Dan Bocaniciu, înainte de a pleca. Se pot privi stelele cu ea, prin orificiul fin din mijloc, dar mai ales soarele, un mic obiect de navigatori... în timp.

Mâine René va pleca în Italia, împreună cu familia lui. Soţia lui, Christine, a fost fericită că eu am acceptat aceasta, pentru că viaţa lor a fost structurată astfel şi eu însămi o să încerc singurătatea, ca să reflectez asupra situaţiei mele şi să continuu studiul limbii şi mai ales să duc mai departe munca la noul meu roman. În fiecare zi merg la cursuri, unde abia suport atmosfera de şcoală primară, cu copii şi adulţi care au probleme cu concentrarea. M-am împrietenit însă cu Johanna, din America; Johanna a fost trimisă în Europa după ce a fost dezintoxicată de droguri. Suedia e un fel de terapie pentru ea. Este frumoasă, înaltă, cu ochi verzi şi un corp nurliu. Se îmbracă în sari indian şi povesteşte despre viaţa ei, copilăria, când drogurile cele mai tari, cum ar fi LSD, o făceau să trăiască alte realităţi. Se vede că e rănită în adânc, râde tot timpul; deşi părinţii ei sunt universitari, ei n-au putut s-o protejeze de flagelul din Vest. Mă invită la o seară indiană cu iubitul ei indian, deşi a lăsat în America marea ei iubire, o femeie de care e strâns legată... Ea nu crede în iubire, deşi are iubiţi şi iubite, şi are numai legături superficiale, pentru că ea a probat

deja „fericirea cea mare", când a fost copil. Fumăm marijuana şi asupra mea, care fumez pentru prima oară, n-are nici un efect, numai un fel de veselie, poate stimulată de faptul că am auzit spunându-se că se râde mult cu marijuana. Dar Johanna îmi spune că eu am nevoie de lucruri şi mai tari. Eu am drogul meu – îi spun, a scrie în fiecare zi, a gândi, sfâşiindu-mă de neputinţa de a domoli fascinaţia fără margini pe care viaţa o exercită asupra mea. Şi apoi alcoolul şi ţigările mele, mai ales pipa, prin care iubesc fumul şi focul... Dar Johanna spune că astea toate nu sunt nimic în comparaţie cu „marea uitare".

În lipsa lui René viaţa mea se umple frumos cu diferite întâmplări care m-ar putea schimba radical. Dar eu sunt fixată la masa de scris şi încerc în fiecare dimineaţă să gândesc, scriind la noul meu roman, şi după-amiaza citesc John Cowper Powys, autobiografia lui magnifică cu acel ton whitmanian de cult al naturii şi al senzaţiei. Dar viaţa are multe realităţi şi trebuie să vorbesc şi cu Karl Otto (Bonnier) la telefon, asta îmi face o mare plăcere, e ca şi cum vocile noastre s-ar întâlni în unde, când vorbim despre Mahler, marea lui pasiune, sau despre lucrurile care ne împiedică să fim numai cu muzica, precum marii mistici care se străduiau în fiecare zi să intre în extaz, să fie cu cel iubit, cu Domnul. Şi apoi Nicolae (Breban), care locuieşte acum în apartamentul lui Bo (Herlin) şi trebuie să ne întâlnim sau cel puţin să vorbim la telefon. E miraculos că atunci când „observ" orele şi minutele, am mereu timp, ca şi cum timpul s-ar dilata pentru cel ordonat. Am fost chiar cu colegii mei la Muzeul Modern din Stockholm şi am observat absenţa Johannei. În schimb, am vorbit cu Sheila, şi ea din America; are numai cincisprezece ani şi a cunoscut „totul", adică drogurile, pentru că relaţiile sexuale nu mai sunt atât de importante în America. Am remarcat totuşi ceva din fostul copil în ea, atunci când priveam tablourile lui Dali sau Miró. Apoi, seara, după ce am rescris o pagină

la romanul meu, eu şi Nicolae (Breban) am fost invitaţi de Magda Manu Lundberg la o plimbare cu vaporaşul până la un restaurant în care odată Bellman a cântat şi şi-a ţinut „curtea" lui de admiratori. Erau mulţi turişti, iar Nicolae ne-a vorbit fermecător, ca un cavaler.

Ajunsă acasă, n-am scăpat uşor: Johanna m-a sunat şi a vorbit o oră despre visul de a se stabili la Lesbos, în Grecia, unde „toţi pot trăi cu toţi", fără să se îngrozească de faptul că fericirea este pentru ea o unire a trupurilor şi sufletelor în orgia dorinţei. Sigur că iubirea este pentru mulţi un bun prilej de a se nimici şi a dispărea, un fel de radicalism, o revoltă, pentru că dragostea omenească e în fond cea mai mare tragedie.

René mă sună la orele cele mai neaşteptate şi trebuie să mă ridic din noua mea viaţă, singură la Stockholm, şi să iau acea voce pe care el o cunoaşte cât de cât. Ai o voce străină, îmi spune el neliniştit, nu mă mai iubeşti? Iată întrebarea cea mai frecventă pentru cel care se îndoieşte de iubire. Eu am ales să nu fac niciodată această mărturisire stânjenitoare, poate numai în scris, unde eu împart liniştea cu fiecare cuvânt, dar cu vocea care aparţine mai multor fiinţe din mine. Această convorbire costisitoare pentru René m-a făcut să nu mă mai duc la lecţia de suedeză, la întâlnirea cu Johanna şi Sheila şi chiar cu Piotr şi ceilalţi care mă fac să fiu cea care sunt. Într-un fel, mă îndurerează să spun că sunt ocupată: scriu, sau citesc, sau pictez, aceste lucruri par futile, pentru prietenele care au traversat moartea prin droguri şi mai sunt cu un picior în ele. Dar sunt aproape de ele, în ceea ce priveşte dorinţa de a nu mai fi: un fel de nimicire brutală a eului, o negare, dar şi o afirmare a unei vieţi în care conştiinţa este acoperită mereu de iubire. Sigur că figurile lui Kleist şi a dragei lui Henriette, cu care a intrat în moarte, mă obsedează ca şi moartea tatălui meu, dar pe undeva amazonica Pentesileea,

rănindu-l pe cel iubit şi murind de mâna lui, mi se pare mult mai familiară, mai aproape de caracterul femeilor de pe linia mamei mele. Toate femei iubind caii şi călărind sălbatic şi abţinându-se de la bărbaţi, dacă iubirea nu era extrem de arzătoare.

Iulie

Am cumpărat, în fine, o carte pe care voiam de mult s-o citesc: *Art of Archery* de Eugen Herrigel. O revelaţie a unui om din Vest în arta de a trage cu arcul. Cel mai important lucru subliniat de autor e că această artă nu este numai o plăcere estetică, ci şi o metodă pentru a educa simţurile, pentru a intra în contact cu ultima realitate, a armoniza simţurile cu inconştientul. Arcaşul şi ţinta sa nu sunt două lucruri contrare, ci o singură realitate. Arcaşul încetează să mai fie conştient de el însuşi pentru a fi înghiţit de tragerea şi atingerea ţintei şi astfel devenind ţintă el însuşi. Această stare de inconştienţă se împlineşte numai dacă arcaşul devine în interior golit de sine, de micul său eu. Scopul este de a obţine acea linişte care face posibilă viaţa în armonie cu natura şi schimbările ei. Este, cu alte cuvinte, o luptă sofisticată pentru a trimite la plimbare gândurile vane, parazitare. Când se realizează acea liniştire fără gânduri, atunci se poate remarca în mod clar că omul e cel care gândeşte. E ca şi cum omul ar deveni tot ceea ce contemplă: ploaia, lumina, muntele, vântul. Omul fiind el însuşi un fel de pânză pe care natura şi destinul pictează ceea ce convine acelei ţesături. Libera voinţă ar fi de a deveni conştient şi a lucra împreună cu cosmosul la realizarea acelei superbe picturi: propria ta viaţă.

Am probat această concentrare extremă de fiecare dată când m-am plimbat în pădure, devenind copac, pasăre, pârâu, potecă. Poate acesta e secretul poetului

care devine unitate cu tot ce vede, mirându-se la sfârşit de vrăjitoria de a fi într-un corp şi totuşi în tot ce există în natură.

Am primit două telegrame de la mama, care, cu tonul cel mai autoritar, îmi spune să mă întorc acasă pentru că e bolnavă. Acest lucru m-a tulburat mult, m-am simţit brusc vinovată pentru vini imaginare. Adio, concentrare! Am ajuns acasă (telegramele fuseseră trimise la Editură) încercând să scriu un răspuns. L-am sunat şi pe Nicolae (Breban) şi am ajuns la concluzia că este o murdară provocare. Sunt convinsă că mama n-ar fi scris niciodată atât de categoric şi că ea nu-mi doreşte decât să fac ceea ce inima mea mă sfătuieşte.

Lüfti Özkök şi soţia lui, Anne Marie, ne-au invitat la ei: pe mine şi pe Nicolae (Breban). Am discutat fierbinte despre... iubire. Strigam cu toţii „adevărul nostru". Soţii spuneau că dragostea e erotică, Nicolae era pentru amorul platonic, care nu exclude totuşi erotica. Eu am spus că în fond iubirea nu există, poate doar o dată la un secol şi atunci dintr-o graţie divină. Erosul este Domnul însuşi întruchipat în fiinţă omenească.

La sfârşitul vizitei noastre, Lüfti ne-a arătat fotografia mamei sale: o ţărancă din Balcani, dar cătă nobleţe, ceva amintind de sora lui Zaharia Stancu, Evanghelina. Lüfti ne povesteşte că mama lui citea tot timpul Coranul şi viaţa ei era numai rugăciune. Ceva amintind de mama Sfântului Augustin, care se ruga mereu pentru ca fiul ei să ajungă la credinţă. Lüfti nu crede, dar arta lui e luminată de ceva misterios. Lumea numeşte fotografiile lui icoane.

Întâlnire cu Johanna, într-un cimitir lângă Sankt Johannes Kyrkan. În timp ce aşteptam, au venit două femei, una era gravidă. S-au aşezat printre morminte, pe iarbă, şi au început să mănânce ceva. Femeia gravidă era şi ea un fel de mormânt din care urma să învie un copil.

În jurul nostru erau morți din 1879 care deja au înviat și se mișcau poate printre noi. La ora douăsprezece au început să sune clopotele și am văzut cum se purifica aerul și spiritele bune veneau peste biserică și morminte. Când Johanna a sosit, cu puțină întârziere, am văzut după ochii ei triști că avea probleme. A vorbit tot timpul despre prietena ei lăsată în America. Pentru ea iubirea nu e ceva în exclusivitate, ci mai degrabă un fel de întoarcere în sânul matern. Asta poate pentru că părinții ei divorțați au lăsat-o fără iubire? Johanna are în ureche o perlă, simbol al durerii, al strălucirii lunare, un fel de verighetă pentru femeile care-și promit fidelitate în libertate. Spune că gelozia nu există pentru ea, sigur, un teribilism al timpului nostru, pentru că, oricât de moderni am fi, în adânc, dorim să fim iubiți în exclusivitate, ca și acel Dumnezeu unic, împărțit în trei, dar totuși unul.

Iată cum minciuna poate deveni adevăr: telegramele primite, din pricina cărora am suferit atât, nu-mi erau adresate mie. Ele erau trimise de doamna Olga Breban, fiului ei, Nicolae. Dar nu erau semnate decât cu universalul mama. E ca și cum aș fi fost pusă la încercare. Doamna Olga vrea ca Nicolae să se întoarcă acasă imediat. Dar Nicolae se simte bine și a început chiar să scrie o nouă carte. Întorcându-mă acasă de la Editură, m-am întâlnit cu soția unui funcționar de la Ambasada Română din Stockholm. Ce coincidență! M-a strigat pe nume ca și cum m-ar fi cunoscut. N-am avut încotro, m-am oprit și am ascultat ce spunea: își aștepta soțul, pe care îl vedem deodată ducându-se spre Kungliga Biblioteket, unde a întâlnit un bărbat căruia i-a dat pachetul pe care-l ținea sub braț! Era ca într-un film cu spioni. Consulul a luat apoi alt drum decât cel pe care soția lui îl aștepta. Și apoi ea a început să mă întrebe: Ce am de gând să fac? Poate îmi lipsește viața literară din România? Și așa mai departe, fără să primească vreun răspuns. Apoi a sugerat

că Suedia e o țară bună și că ei înșiși ar sta aici pentru totdeauna. Întâlnirea cu această femeie și scena cu soțul ei mi s-a părut venind din altă realitate, ca scenă-fantomă din țara lăsată departe, de unde vin numai vești îngrozitoare. În plus, se pare că e ziua în care tata s-a sinucis. Această zi plină de absurd are în adâncul ei durerea mea profundă care nu se va vindeca niciodată. M-am întors târziu acasă după ce am rătăcit prin oraș, întârziind prin librării în căutarea unor cărți care să mă consoleze de neputința de a mă desface de durerile trecutului. Sunt aici ca să mă spăl de toată karma acumulată în țara în care încă de la naștere am trăit numai traume.

Astăzi a apărut la cursurile noastre de suedeză o fată de optsprezece ani, Sophia, din Franța; e blondă, în stilul francez, cu un chip de înger. Ce fericire, în pauză vorbim tot timpul despre dragul nostru J.-J. Rousseau! Studiază unsprezece ore în fiecare zi, și mai și lucrează, și așteaptă să devină majoră pentru a se căsători cu un suedez! Ochii Sophiei sunt căprui-închis și plini de viață. După un curs ne-am plimbat împreună și ne-am promis să ne revedem.

La ora șase sună cineva la ușă: Sophia cu iubitul ei suedez! Au venit pentru că eu „am vrăjit-o" pe Sophia, spune Lars. Au venit să demistifice impresia făcută! Am băut ceai și am vorbit până când s-a lăsat seara. Deodată a sunat telefonul: era Ingegerd, proprietara care ne-a închiriat apartamentul. Era furioasă: iubitul ei, pentru care a făcut mult, salvându-l din alcoolism, a găsit o altă iubită. Ingegerd a început să plângă ca o fetiță și în zadar am încercat s-o consolez, mândria din ea era mult mai mare decât compasiunea pentru bietul ei prieten. Lars și Sophia au ascultat toată convorbirea noastră și nu ne-am putut abține să nu râdem amar, căci Ingegerd a trăit șaptezeci de ani și a avut multe aventuri și ar fi fost cazul ca acum, la bătrânețe, să se odihnească de focul

pasiunii. Dar eu trăiesc în viaţa lui Ingegerd, citesc cărţile ei, mănânc în farfuriile ei şi într-un fel mă simt, în mod misterios, făcând parte din fiinţa ei. Ce mister, am aterizat ca de pe o altă planetă în apa clocotită a pasiunilor! Lars şi Sophia au plecat târziu, după ce am vorbit despre gelozia la... Shakespeare! Cu toate că mulţi au profetizat moartea cazului Othello, viaţa ne arată în fiecare zi că gelozia trăieşte mai vie ca niciodată printre tineri şi bătrâni.

Astăzi Sophia mi-a dăruit cartea ei de literatură franceză cuprinzând studii foarte profunde despre Voltaire şi Rousseau. Johanna a venit numai pentru a-şi lua adio de la noi; se întoarce în America, ceva s-a întâmplat şi trebuie să se întoarcă urgent. Ne simţim melancolici, chiar şi profesoara, dar locul ei este deja ocupat de un alt coleg, Steve, din New York. Sophia îmi spune că eu sunt pentru ea o mamă, o soră căreia îi poate povesti tot şi pe care o iubeşte mult.

În lipsa lui René, viaţa mea a devenit foarte intensă, chiar şi pielea mea a devenit velină ca a unui înger din confreria căruia fac parte. Din cauză că m-am abţinut de la plăceri? Am vorbit despre asta cu Sophia, despre tradiţia iudaică, *niddah*, care prescrie o separaţie a soţilor în fiecare lună în timpul menstruaţiei, şi şapte zile după. În seara celei de-a şaptea zile femeia trebuie să se îmbăieze: un ritual sfânt pentru a relua legătura sexuală cu bărbatul ei. Această tradiţie este benefică pentru femei, pentru biologia lor. În mitologii există sublima imagine a unei săbii puse între soţi, chiar şi între amanţi – Tristan şi Isolda, de exemplu – pentru a marca importanţa excepţională a actului sexual.

Fratele lui Nicolae (Breban), Săndel, a sosit din Germania să-şi vadă fratele. Când l-am întâlnit în România era o frumuseţe. Acum e de nerecunoscut. A avut un

accident grav de mașină. Săndel povestește despre accident. Când a venit în Germania se simțea ca un zeu, avea tot ce-și dorise și în plus o mașină de vis. Dar într-o zi, trecând printr-un tunel, s-a întâmplat ceva neobișnuit: „Ca și cum cineva m-ar fi ridicat din timp și spațiu, când m-am trezit eram într-o baltă de sânge și eram morți și eu, și mașina. Mașinile treceau fără să se oprească, toți credeau că sunt mort. Mai târziu m-au ridicat. Cel care vorbește acum e un alt om și nu cel care se simțea ca un zeu; ca și cum aș fi primit un bobârnac de la Dumnezeu însuși!". Dar Nicolae îmi șoptește: „N-a suportat succesul. Succesul și insuccesul sunt greu de suportat. Cer putere. Vezi pinul acela dintre stânci? Trebuie să-l luăm ca exemplu și să nu ne plângem niciodată!".

La cursul de suedeză a sosit o nouă colegă, din Japonia: Eiko, cu păr negru lung și față de porțelan și un fel minunat de a vorbi. Este căsătorită cu un suedez și ea însăși e profesoară de engleză. Sosirea lui Eiko m-a consolat de absența Johannei și a Sophiei, care a plecat și ea brusc, în Franța. Eiko este foarte rafinată, am vorbit despre D.H. Lawrence și apoi, după curs, despre arta preparării ceaiului. A doua zi a promis să vină cu toate obiectele ceremoniei și ni l-a preparat, spunându-ne că trebuie să fim într-o stare pozitivă, spirituală, concentrați, în prezent, altfel totul e timp irosit. În tot ce facem trebuie să fim concentrați, să intrăm în atmosfera realităților pe care le creăm. Aceste lucruri le-am învățat demult, scriind proză. De câteva zile am început un nou roman. Totul a început în clipa când am citit *Confesiunile* Sfântului Augustin – despre un vers din *Psalmii* lui David: „Până la cer ridică gura lor și cu limba lor străbat pământul" (Psalm 72, 9). Atunci am intrat într-o realitate aparte și am văzut omenirea în valurile istoriei ca niște haite de lupi hămesiți, încercând să caute cu gura lor avidă cerul, după ce au consumat mai înainte pământul. Acest vers, analizat de Sfântul Augustin ca viziune a

pasiunilor omeneşti, mi-a deschis poarta către realitatea unei noi cărţi în care restul se desfăşoară de la sine. E de ajuns să mă pun în starea de a scrie, că imaginile şi cuvintele vin de la sine. Acest fel de a scrie se aseamănă cu ceremonia complicată a ceaiului. E curios că beau şi ceai negru, tare, când scriu, şi înţeleg de ce am nevoie să fiu curată la masa de scris, cu anumite haine (Balzac îşi comandase haine de călugăr, cu cordoane de mătase, ca la o mare ceremonie de iniţiere), şi trebuie să-mi fi făcut deja rugăciunea dimineţii, pentru că a scrie e poate un alt fel de ardoare, pentru că a intra în atmosfera scrisului înseamnă intrarea în sacru, folosind limba interioară şi acceptând necunoscutul superconştiinţei.

Nicolae (Breban) a criticat partea a doua a romanului deja scris: *Tatăl minciunii*, nu i-a plăcut violenţa, descrierea unor „locuri urâte" unde colcăie o umanitate decăzută. Lucru ciudat, redactorul, care se pare că mi-a citit manuscrisul, a spus cam aceleaşi lucruri: o mare violenţă, descrieri ale crimei şi ale unui accident (retezare de capete) – ca şi cum s-ar fi aşteptat de la mine la altceva, la o sensibilitate duioasă. Nu scriem decât ceea ce ni se dă în momentul în care scriem. Eu descriu în acest moment un cerc al infernului pe care l-am trăit şi care s-a depus inconştient în ceea ce compune fiinţa mea. Nicolae a vorbit admirativ de prima parte, în care personajul meu primea presimţirile morţii lui apropiate, fără să înţeleagă totuşi nimic din viziunile locului, cu toate că el însuşi şi-l crease cu minuţiozitate de-a lungul unei vieţi pline de furtuni. I se cere scriitorului altceva decât scrie el, dar pentru mine este vorba de a mă supune vocii interioare şi nimic mai mult. Acum când am început o altă carte tonul meu s-a schimbat, dar nu din pricina criticilor, ci din cauză că mi s-a dat un alt ton, m-am „spălat" de acea viziune pe care o aveam, de oamenii care au drept paternitate pe prinţul negru al acestui timp, prin care ei sperau să se salveze. A scrie

înseamnă a primi permisiunea de a folosi limba interioară şi a avea acces la acele imagini pe care fiinţa mea le-a acumulat şi le-a stratificat în straturi concentrice. Eu nu pot lua niciodată ceea ce nu-mi aparţine, în acel caz n-aş putea decât să înaintez cu greu pe un teren minat de experienţele unei alte personalităţi.

Ceea ce îmi place la fiinţa din mine e că nu se îngrozeşte nici de critici, nici de indiferenţa altora; în ţară m-au persecutat mult cu indiferenţa lor şi bine au făcut. Timpul mi-a arătat că acei critici care dădeau note erau de un înfiorător oportunism. Mai bine îmi urmez poteca mea, decât să iau şoseaua „asfaltată" a altor scriitori deja celebri. În ceea ce priveşte „structura" sau „arhitectura" de care fac atâta caz romancierii bărbaţi, asta e numai un fel de a ne împiedica pe noi, cei cu altă sensibilitate, de a pune bazele unei noi estetici. Îmi amintesc de marea generozitate a lui Nichita (Stănescu) când am început să scriu *Bobinocarii*; el era sută la sută pentru libertate şi într-adevăr n-ar fi existat nici Faulkner şi nici alţii dacă lor le-ar fi păsat de construcţiile care închistează conţinutul exploziv. Citindu-l pe Thomas Bernard, necunoscut în România, am înţeles că trebuie să scriu cu sentimentul unei libertăţi depline, aşa cum făceam la începutul meu literar, înainte ca nişte critici dubioşi să-mi pună creionul lor roşu de profesori limitaţi pe ceea ce vine din străfundul personalităţii mele. Nu e uşor să suporţi critica altora, dar mereu am avut cel puţin un susţinător al tuturor avânturilor mele de a intra în trăiri înalte, pline de exploziv; chiar dacă acestea se petreceau în noroiul cel mai înfricoşător, era un loc în care eul meu se zbătea în ceva necunoscut, înainte de a încolţi şi a locui în aer pur. Aşa-zisele lor teme „majore" nu erau decât nişte false trăiri, pe care scriitorii le etalau pentru a fi pe placul unui regim care-i făcuse pe scriitori sclavii lui. Obsesia politicului şi a socialului şi alte asemenea teme „majore" realizate în „opere majore" au început

să miroasă urât deja şi duhoarea lor se va intensifica pe măsură ce anii trec, aducând cu ei alte deschideri, alte orizonturi de adevăr.

Iubitul meu René s-a întors din vacanţă. E melancolic, familia a încercat tot timpul să-l moralizeze, să-l trezească la realitate, am fost numită „drogul lui René", ceva care-l face pe un om serios să ia o cale periculoasă a iluziei, prin plăcerea nepermisă, în această ţară a luteranilor. Dar René este vesel să mă reîntâlnească şi ne simţim bine, deşi împotriva noastră s-a format o armată de gânduri rele, dăunătoare, pe toate planurile, în primul rând lui René. I se cer sume mari de bani în schimbul divorţului, cumpărarea unei vile etc. Copiii sunt din ce în ce mai pretenţioşi şi-l critică pe tatăl lor cu o răutate neobişnuită. În toate aceste fileuri de ură trebuie să ne mişcăm cu atenţie, dar cu libertate, şi să creăm, bine-înţeles. Un zeu al amanţilor, al iubirii nepermise există, şi chiar şi zeii cei mari judecă parcă altfel. Iubirea e plină de cruzime, neţinând seamă de nimic, ea e fără legi, e o tragedie când se năpusteşte peste oameni. De aceea se spune că cei iubiţi de Dumnezeu nu iubesc niciodată, dar ei rămân neştiutori, chiar de cel care merită să fie iubit, căci numai prin actul sexual al cuplului se poate realiza ceva, o idee despre iubirea dintre spirit şi corp. Cei care nu fac „eroarea" de a iubi se usucă asemeni unor seminţe pe care nici păsările nu le mănâncă, necomestibile, chiar pentru pământul care cască guri flămânde tocmai către cei neuscaţi, plini de seva germinatoare a iubirii. În timp ce scriam aceste rânduri mi-a venit ideea poemului *Zeul fecundator* şi am început să scriu, după ce René a adormit, câteva poeme dintr-o suflare. Poemele se scriu altfel decât proza: ele cresc ca părul, mereu, des, lucios şi cu un fel de eternitate în el, pentru că el creşte chiar pe capul celor adormiţi de tot.

August

Am sărbătorit ziua mea de naştere cu noi planuri de viitor. Nicolae (Breban) a plecat, după şapte luni, din Suedia, unde a fost oaspetele lui René. Cum se întâmplă adesea cu prietenii, ei îşi pierd farmecul cu timpul necruţător, de aceea e greu de acceptat oaspeţi; după trei zile, cum se menţionează în toate cuvintele înţelepte ale popoarelor, oaspeţii îşi pierd prospeţimea şi este firesc ca ei să plece, ca să lase o amintire frumoasă celor care i-au găzduit. A avea prieteni seamănă uneori cu munca plictisitoare a prozei; ea nu trebuie să sclipească tot timpul şi tensiunea trebuie dozată bine, pentru ca acela care citeşte să nu lase cartea din mână. Eu însămi mă consider un fel de oaspete, nu numai aici, în Suedia, dar chiar şi în lume, şi îmi vine să dispar, cum făcea Nichita (Stănescu) când simţea că-şi pierde prospeţimea într-un loc. Acum, după atâţia ani, îmi dau seama că desele lui absenţe au fost ca o binecuvântare pentru dezvoltarea mea sufletească, deşi au fost dureroase; eu nu l-am văzut decât sclipitor, plin de imaginaţie şi cu acea tolbă a lui Ariel plină de săgeţi vitale pentru a deschide noi orizonturi. Rămâne cu noi amintirea momentelor bune cu Nicolae (Breban), strălucita lui personalitate care estompează umbrele caracterului atât de preocupat de sine. Căldura unei prietenii rămâne veşnică precum iubirea, pe când celelalte umbre sau pete de întuneric se estompează cu timpul. Important e că ceva rămâne de neuitat, capabil să crească în viitor, undeva, poate în altă dimensiune, unde personalitatea celui absent nu se opreşte din a creşte vertiginos, desfiinţând micul „eu" sau micile „egouri" pline de imperfecţiune. Prietenia, îmi place să cred, este mai bună chiar decât iubirea, pentru că ea nu cere exclusivitate.

Septembrie

Pe 2 septembrie a fost ziua mamei şi m-am gândit intens la ea. La felul ei amazonic de a privi bărbatul, la criticile ei când m-a văzut suferind din iubire. Pentru ea important a fost să dea naştere unor copii; ca o adevărată femeie antică, ea îl considera pe bărbat „o fiinţă închisă" şi deci toate căutările lui erau justificate, ca şi infidelităţile faţă de soţie. Ea se simţea mai puternică decât tatăl meu, chiar când era minţită şi înşelată. Ea îşi iubea copiii fără să aştepte o recompensă de la ei pentru acea dragoste. Ea trăia în interior când stătea aplecată peste broderiile ei superbe, ea se concentra şi se ferea să-şi fixeze privirile prea mult pe vreo fiinţă iubită. Poate înţelesese adânc condiţia iubirii şi atunci s-a întors spre interior, nu ca un intelectual, ci ca o fiinţă veche, plină de înţelepciune. Ea opunea minciunii, neiubirii, falsităţii o conectare fără sfârşit în cele mai mici munci ale casei. De aceea ea a fost mereu un obiect de admiraţie secretă pentru mine, deşi am fost violentă cu ea şi am îmbrâncit-o odată, dar ea, ca şi sora ei, călugăriţa de la Nămăieşti, erau sus, acolo unde nici o ingratitudine nu le putea atinge. Mi-am propus să mă concentrez şi eu ca ele, amazonic; am început să scriu, să desenez, să pictez icoane (în amintirea lor), să gravez, ca să-mi oblig spiritul să stea locului, măcar puţin. Iată problema cea mai mare; în rest sunt lucruri care nu depind de voinţă! Instinctul ne spune prin gura lui Épictète că sunt lucruri care ţin de voinţa noastră şi altele care nu ţin. Eu trebuie să devin o fiinţă interioară şi să las Domnului din inima de diamant conducerea vieţii mele.

Iată ce s-a întâmplat în septembrie: americanii au lansat o navă pe Marte. S-au emis semnale de acolo: solul e plin de pietre şi nisip, formaţii muntoase şi pietre în formă de ciuperci. Flammarion şi prietenul

său Jules Verne obişnuiau mereu să vorbească despre vizita marţienilor. Ei şi-i imaginau ca pe nişte fiinţe mici, semănând kabirilor, de culoare verde şi cu sânge albastru. Ei comunică prin telepatie şi gesturi.

Dar dacă nu suntem singuri în univers, asta nu schimbă prea mult soarta noastră. Suntem în pragul unui al treilea război mondial, care nu va semăna întru nimic cu celelalte războaie, şi semnul ştiinţei ca o nenorocire a vieţii pe pământ se face din în ce mai vizibil. Pământul e împânat cu tot felul de „jucării" teribile care pot să transforme planeta într-un deşert. Dar moartea, ea însăşi, se pare că este Mesia al nostru, cu speranţa că prin ea ajungem în altă dimensiune nouă.

Pe 9 septembrie a murit Mao. Puţin timp înaintea morţii lui, China a fost zguduită de un cutremur de pământ. Ca şi împăraţii Chinei, Mao este înmormântat cu o mare de oameni în jurul lui. Noi speranţe renasc cu moartea acestui îngrozitor tiran al chinezilor, dar nu numai al lor, pentru că până şi aici, în Suedia cea liberă, maoismul a făcut ravagii; s-au făcut procese ca în China! s-au condamnat oameni, într-un cuvânt au încercat să devină chiar mai maoişti decât în China. Ce catastrofă şi cu ce uimire îi privesc pe aceşti „posedaţi" de Mao sau mai bine zis de puterea totalitară, mai ales printre bărbaţii care le exploatau, fizic şi psihic, îndeosebi pe femei. În numele ideilor „soarelui cel roşu", Mao! Prostia omenească e un mare mister, ca şi inteligenţa. M-am gândit la colegul meu, poetul Ion Gheorghe, la marea lui pasiune pentru China, evident şi la alţii. Este ciudat cum oamenii au nevoie de ideologii ca să-şi dea frâu liber setei după ceva de negăsit în lume. Să zicem că eu am pasiunea religiei, şi alţii pe cea a politicii, dar pasiunea mea e individuală, secretă, şi nu vrea să oprime pe nimeni, pe când politica se desfăşoară în plină societate şi trebuie să aibă rezistenţă din partea „duşmanilor", altfel ea se

usucă, se stinge și, bineînțeles, face victime! Din păcate, și religia, când nu e despărțită de social, creează același infern. Istoria ne dă atâtea exemple în care religia n-a fost mai prejos decât politica în a omorî și a distruge în om orice speranță de umanitate. Dar ceea ce e în interior, secret, se poate păstra și dezvolta ca un semn de înaltă umanitate, de compasiune.

Noiembrie

Am fost nevoiți să ne mutăm la Solna, din frumosul apartament al lui Ingegerd Grandlund, care a mărit chiria în acord cu tot ce se întâmplă în lumea economică a Suediei. Acum, când scriu, sunt singură, René este la târgul din Frankfurt. Îmi lipsește atmosfera din centrul orașului și biserica Hedvig Eleonora și spațiul unde mă obișnuisem să-mi fixez visele diurne. Aici e un mare apartament modern, în mijlocul pădurii; totul s-a construit pe locul unei păduri bătrâne. În brazii din fața marilor ferestre văd coțofenele frumoase, și corbii, și alte păsări cărora le-am învățat numele de curând. A învăța numele florilor, păsărilor, arborilor și altor ființe înseamnă a te împrieteni cu ele. În plus, am pictat o sută de icoane între timp și mă simt fericită că am pus în culori ceva din frumusețea tradiției cu care mama broda și desena, călcând pe urme străvechi, imagini și litere grecești și slavone.

Decembrie

Artur Lundkvist și Maria Wine au fost la noi, în noul apartament. Ne-au adus o plantă tropicală superbă, roșie, mare, un crin, dar și o orhidee neobișnuită. Artur mi-a vorbit despre noile mele poeme: tonul e original, dar ideile trebuie duse până la capăt. Trebuie spus totul? Numai sugerat; poezia și ideile ei trebuie să urmeze mișcarea sentimentului. Aceste lucruri îi sunt străine lui

Artur. Aici există o frumoasă tradiție a contemplării naturii și a descrierii în vârtejuri, pentru că centrul inspirației e mereu nevăzut. Am simțit „animalitatea" lui Artur, este un „cal sălbatic" ca și mine, după zodiacul chinezesc și, orice aș face, „sălbăticia" nu mă părăsește niciodată. Maria e și ea sălbatică, dar foarte interiorizată, nu știi niciodată dacă va scoate gheare din puful blond sau dacă va da la iveală mâini frumoase, mângâietoare. Este, cert, o pereche emblematică, cu un trecut plin de pasiuni furtunoase. Până acum Artur a scris două prezentări despre mine și într-un fel m-a introdus în literatura suedeză. Deși e membru al Academiei Suedeze, e fără fasoane, trăiește într-un modest apartament, dar este „sălbatic", cum trebuie să fie un poet autentic, și spune adevărul, cât de incomod ar fi el. Colecția editurii noastre, *Cocoș de munte*, este dirijată de el și e foarte sever în alegerea poeților. Dimpotrivă, îi plac poeții spontani, „nebuni", care nu calculează ca să ajungă în vârf, într-un cuvânt, poetul de tip Dylan Thomas (minus alcoolismul) sau Nichita (Stănescu). Este surâzător și plin de farmec, dar câteodată totul se poate întuneca pe fața lui și începe furtuna, ochii lui albaștri devin negri de furie și scapără scântei. Singură Maria poate să suporte, fără să fie atinsă, aceste ieșiri sălbatice tipice anumitor temperamente poetice care nu se apără de lume prin alcool sau droguri, sensibilitatea lor fiind mare, greu de purtat în lume.

În fine, vom călători în Italia. Blestematul pașaport românesc m-a ținut tot timpul în Suedia. Acum am primit permisul de sejur și viza de la Ambasada italiană, unde toți sunt în admirație pentru René și colecția lui, în care sunt mulți italieni, printre alții Pier Paolo Pasolini cu poemele lui, *Cenușa lui Gramsci*, care au avut un mare succes. Pasolini a venit la Stockholm invitat de René. Un om încordat, scund, cu ochelari negri, cu părul lins negru-corb, însoțit de iubitul său, Nino, actorul. Se simțeau în prezența lui razele puternicei sale personalități,

nu întotdeauna pozitive. Am fost la vizionarea unuia dintre filmele sale superbe, *Uccellacci e uccellini*, şi, în plină vizionare, s-a sculat cineva şi a urlat lucruri teribile, cuvinte indecente la adresa homosexualităţii.

A fost un fel de strigăt-cobe, căci, întorcându-se de la Stockholm (l-am condus cu mare prietenie la aeroport), el a fost omorât în chipul cel mai bestial. Era un om genial, plăcut şi tandru cu femeile şi rezervat cu bărbaţii, păstrând secretul său şi groaza experienţelor sale ca un fel de bombă care exploda după căderea nopţii... Ideea că ne vom duce în „ţara artelor", a civilizaţiei, dar şi a „ladrilor" şi a crimelor, a sângeroşilor, cum le place italienilor să spună despre ei înşişi fără urmă de autocritică în asta şi numai constatând un adevăr teribil, mă exaltă.

Mă pregătesc pentru această călătorie; am mai fost în Italia o dată, cu scriitori români, dar acum va fi de fapt pentru prima oară, pentru că mă simt liberă şi fără ruşinea de a nu avea bani pentru a cumpăra cărţi şi albume minunate. Dar şi cu emoţie, pentru că René mă va prezenta prietenilor săi şi ai soţiei sale, şi acest lucru poate da naştere resentimentelor în jurul meu. Dar Domnul ne-a dat la toţi forţă şi tot ce trebuie ca să suportăm toate evenimentele neplăcute – şi se pare că Lui îi face plăcere când cineva nu evită viaţa în ce are ea mai dezagreabil.

Suntem în inima Italiei, inima ei culturală, la Florenţa. După cum bănuiam, grănicerii italieni m-au lăsat în pace, deşi viza mea nu corespundea cu paşaportul românesc.

Acum am puţin timp să notez în acest carnet câteva gânduri, în timp ce iubitul meu René e plecat. Prima vizită a fost la Cattolica, lângă Rimini, unde i-am întâlnit pe prietenii lui René: Elettra şi Nino Bonelli, împreună cu fiica lor, Fiametta, într-un restaurant unde nu s-a schimbat nimic de douăzeci de ani! Localul e ca un mic vapor care a ajuns la ţărm cu tot felul de personaje în el,

dar valurile mai balansează construcţia pe timp ce trece, făcând valurile sale la fel de subtile precum cele ale mării. Totul este frumuseţe în Italia, în sensul lui Baudelaire: „La beauté est bizarre". Bem un vin bun în restaurantul Angelinei, care tronează cu un chip frumos de matroană. Lângă focul aprins într-un antic şemineu stă Tereza, încălzindu-şi mâinile frumoase. Bea tot timpul şi undeva stă viaţa ei ratată de profesoară de pian şi desen. Îi spune lui René că seamănă cu Schumann; ea însăşi, în tinereţe, în Austria, a concertat tocmai din Schumann şi ne vorbeşte fără încetare despre dificultatea de a interpreta piesele lui şi apoi despre acel „Liber, dar singur", piesă în care parcă îşi pregătea plecarea bruscă din lume. La Cattolica am intrat într-o lume colorată, unde limba este cu atât mai stimată cu cât cel care o foloseşte e mai original.

Aici, la Florenţa, totul este magnific, este aerul însuşi al artei. Sunt prinsă de fiori la vederea catedralei Santa Maria del Fiore, pe care o pot vedea chiar de la fereastra hotelului vechi şi devenit de mare lux, cu subtila antichitate în fiecare colţ. La întrebarea unde este înmormântat Michelangelo se răspunde: În locul de unde se poate contempla veşnic opera lui Brunelleschi! Cel mai mare arhitect al Renaşterii, florentinul Brunelleschi, a fost considerat nebun când a propus să construiască faimoasa cupolă pe Domul deja existent. Modelul a fost un ou care a fost spart pe masă, ca să stea ca o cupolă susţinută de propria ei greutate. După ce a ratat de o sută de ori, a reuşit până la urmă să ridice minunea de marmură albă.

Casele construite după aceea în jurul Domului dau impresia unor nave mai mici, pregătite şi ele pentru lansarea în cosmos. La fel ca Michelangelo, care timp de cinci ani a pictat Capela Sixtină, singur, spânzurat de tavan cu o lampă fixată pe frunte, la fel şi Brunelleschi a învăţat singur toate artele şi ştiinţele timpului său, care îşi găseau armonia şi durabilitatea în matematică. Călătoria

lui de pelerin la Roma a fost plină de pericole, dar tocmai această călătorie avea să-l inițieze în secrete și să-i dea ideea de a regăsi un templu antic care trebuia dezgropat și înălțat, căci o catedrală nu se poate construi decât pe locuri sacre.

René a întâlnit încă doi prieteni cu viețile și speranțele zdrobite de căsătoriile lor nefericite. Am sărbătorit Crăciunul la frumosul hotel și dimineața ne-am plimbat în sunetul clopotelor, care punea tot orașul în mișcare. Totul vibra ca și cum spiritul marii nave a lui Brunelleschi ne-ar fi atins pe toți. Ne-am plimbat privind cupola în soare, forma ei divină găurind parcă albastrul cerului. Trecând pe lângă fluviul Arno de pe Ponte Vecchio, ne-am aruncat lanțurile de argint de la gât spunând: Să ne fii favorabil, Arno!

Visul de azi-noapte: eram la București, în casa părintească, era Crăciun, auzeam cum veniseră preoții cu pâine și vin, auzeam intonațiile cântecului lor monoton. Dintr-o ceață deasă au apărut în fața mea patru preoți în haine aurite. Căutau cu ochii icoanele și negăsind nici una au plecat. Am alergat în urma lor strigând unuia dintre ei: „Binecuvântează-mă, părinte!". Atunci el s-a întors și a pus crucea aurită pe fruntea mea. M-am trezit din somn cu fruntea lipită de fierul patului. Mirosea a tămâie în camera în care ne-am iubit aseară. Iubitul meu mi-a spus că mirosul vine de la lumânările aprinse ieri seară...

Trăiesc mereu în gânduri cu Brunelleschi, mă gândesc la ceea ce am auzit ieri spunându-se: că voia să sape în pământul bătrânei Rome cu o faclă în mâna stângă și cu o lopată în dreapta. Ca și cum ar fi fost mereu în căutarea unei comori. Ce spera să găsească? Fundamentul unei străvechi clădiri sacre? Un secret pentru a lansa în aer navele dantelate ale catedralelor din spiritul său?

Anul se sfârșește aici și sunt mulțumită că aventura mea de a părăsi un loc dușmănos multor oameni, un loc

în care tata şi alţii ca el au fost împinşi în moarte, aventura mea merge într-o direcţie favorabilă impulsului meu creator. Pe primul plan al vieţii mele am pus mereu creaţia, un fel de a mă ţine vie în viaţă şi în acelaşi timp recunoscătoare pentru că mă găsesc mereu în plin mister.

Înainte de a pleca din Suedia, Nicolae (Breban) mi-a dăruit această traducere sublimă din poemele lui Rilke:

R.M. Rilke

Stinge-mi ochii: eu te pot vedea,
astupă-mi urechea: te pot auzi,
şi fără picioare pot să merg spre tine,
şi fără gură pot să jur pe tine.
Rupe-mi braţele, eu te cuprind
cu inima ca şi cu-o mână,
turteşte-mi inima şi creieru-mi te va pulsa,
şi dac-ai să-mi arunci foc în creier,
am să te port pe sânge.

pt. Gabriela

1977

Luni, 9 ianuarie

Şi mă simt destul de rău de când ne-am întors din Italia. Pe drum de la Florenţa la Roma am vărsat tot timpul, credeam că o să-mi dau sufletul. Am ajuns la Roma într-o stare mizerabilă, n-am mâncat nimic, doream numai să miros un măr. René a cumpărat un măr mare, frumos, şi mirosul lui m-a ajutat să-mi revin. Trebuie să notez aici că am petrecut Anul Nou, Revelionul, la restaurantul hotelului Columbus, într-un salon în stil renascentist. La o altă masă, aproape de a noastră, era o călugăriţă, care, citind într-un carnet de note, râdea tot timpul. Mi-am închipuit că aşa trebuie să fi fost Sfânta Tereza de Avila: vitală, chinuită de sensibilitate. Puţin mai departe era masa unui fotograf cu modelul său, care-i poza în faţa tablourilor vechi şi a mobilelor din Renaştere. Faptul că reţin aceste imagini şi nu altele constituie poate o prevestire sau o prevenire pentru anul care începe.

Acum ştiu precis cauza stării mele speciale, la care, curios lucru, nu m-am gândit de multă vreme: este timpul reproducerii şi acest capitol este dureros pentru mine: reproducerea nu-mi aduce nici o bucurie. Eu însămi sunt un copil a cărui mamă a făcut totul ca să se debaraseze de el, fără să reuşească, din cauza unei ierni grele şi a unor viscole neobişnuite din timpul care a precedat formarea corpului meu. De aceea iubesc eu iarna, când ninge şi viscoleşte? Pentru că furtuna, vântul, zăpada, fulgerele au fost mereu pentru naşterea mea. Mama obişnuia să povestească cu amănunte despre acea vreme neobişnuită care apărea când era vorba să plece de acasă ca să avorteze. Dar cred că există şi ideea implantată

în mine că nu trebuie să dau naştere unui copil înainte de căsătorie, chiar dacă aceasta nu mai este de mult un garant pentru o relaţie stabilă. Şi, curios, iubiţii mei au vrut ca eu să păstrez copilul „lor", ca şi René, acum, deşi el are doi copii şi problemele cu ei cresc pe zi ce trece, devenind covârşitoare. Şi, pe undeva, bănuiesc mereu că nu căsătoria îi pune pe doi oameni să trăiască împreună şi nici naşterea copiilor, ci pur şi simplu plăcerea sexuală şi apoi altă plăcere: de a fi împreună şi a se simţi excelent. Un copil poate fi o speranţă nouă şi altceva ocult, dar şi o răspundere enormă pe care nu mi-o asum, pentru că sunt încă rănită de moartea tragică a tatălui meu, de faptul că noi, copiii, n-am putut să-l reţinem în viaţă, dragostea omenească nefiind niciodată de ajuns. Dar natura care domină corpurile este divină şi nu ţine cont de ideile şi sentimentele mele. Cine a iubit atât şi a simţit atâta plăcere prin corp trebuie să plătească odată, şi plata este: durere. Mierea transformată în fiere!

Am început să mănânc deja ca şi cum aş avea două stomacuri de umplut. Uneori fac cum am citit că făceau sfinţii: iau o bucată de pâine, o mestec şi apoi o scuip. Este păcat, mi-ar spune mama, dar e cineva în mine care e veşnic înfometat sau pur şi simplu mă chinuieşte...

A sosit şi ziua pentru avort: joi, 17 februarie, zi pe care o voi reţine mereu din mulţimea zilelor. René a fost dezamăgit de decizia mea, dar eliberat într-un fel, pentru că familia lui, şi mai ales cei doi copii, s-ar simţi şi mai ofensaţi şi mai detronaţi din dorinţa lor de iubire exclusivă. René m-a dus la impunătorul spital Karollinskasjukhuset, cu maşina lui elegantă. În geamul maşinii am văzut mereu chipul unui făt însângerat. Spitalul este situat vizavi de Norrakyrkogården, unde este îngropat, printre alţii, şi August Strindberg. E o mică, specială consolare pentru că atmosfera în spitalele suedeze e atât de impersonală: oamenii se transformă în automate, grupuri,

categorii. Am fost lăsată pe mâna surorilor, care nu dau nici cel mai mic semn de prietenie umană, măcar de complezență. Sub narcoză totală am avut un fel de sentiment euforic de a nu mai fi, ceva care-i scapă vieții. După ce m-am trezit am simțit „inconfortul de a fi născut", durerea că m-am despărțit de un mister, de ceva nespus de apropiat mie. Doctorul Borelius a venit la mine, foarte amabil, și m-a mângâiat. Este ginecologul casei regale și singurul care își permite să arate sentimente pacienților. Celelalte femei care au făcut avort ca și mine au o mină foarte tristă; pentru multe e un mare eșec de a nu da naștere unui copil. Fiecare are motivul său personal. Am deschis Biblia mică pe care o port mereu în poșetă și am citit: „au mers în deșert și după aceea s-au așezat sub pom, rugându-se pentru moarte: ajunge!".

Apoi m-am gândit mai puțin la mizeria vieții și mai mult la doctori, la meseria lor sacrificială și la faptul că în timpul nostru ei au pierdut ritualul de a se ruga. În Evul Mediu, de exemplu, Maimonides spunea o rugăciune în fiecare dimineață, înainte de a practica medicina: „Dumnezeule sfânt, înainte de a începe sfânta datorie de a vindeca creaturile tale, îmi înalț privirea la credința ta, cerând curaj și putere ca în mod cinstit să-mi fac meseria și să nu mă las orbit de daruri sau bani sau cuvinte de laudă. Ajută-mă ca în fiecare om care suferă și caută ajutorul meu să văd Omul. Bogat sau sărac, bun sau rău, prieten sau dușman, fă-mă să văd în el numai pe omul care suferă. Dacă întâlnesc un alt medic cu mai multă înțelegere decât am eu, ajută-mă să vreau să învăț de la el. Dacă cei ignoranți își bat joc de mine, fă-mă cu toate acestea să cred în iubirea mea pentru creaturile tale, în dragostea pentru profesia mea. Adevărul să-mi lumineze calea, căci fiecare pas greșit pe acest drum poate aduce moartea sau durerea creaturilor tale. O, Doamne, Dumnezeul milei și al datoriei, întărește-mă și ajută-mă și pune în mine liniște sufletească și calm. Amin".

Încă o zi plină de durere. Este vineri 4 martie. René s-a trezit dis-de-dimineață povestindu-mi că a visat că la București s-a distrus clădirea Uniunii Scriitorilor și toate clădirile din jurul ei. Imediat am aflat despre cutremurul de pământ din România. Palatul Telefoanelor s-a prăbușit ca un joc de cărți. Ultima știre de la Belgrad a fost de la o telefonistă plângând și povestind că tot orașul București e pe punctul de a se prăbuși. Apoi am văzut în ziare și la TV imagini îngrozitoare. Am avut chiar impresia că-l văd pe cumnatul meu fugind cu un copil în brațe. Toate chipurile văzute la TV îmi par cunoscute. Mai târziu am aflat că Nichita trăiește, dar Alec Ivasiuc a murit. Era împreună cu un actor și treceau pe lângă cofetăria Scala. Alec se grăbea și s-a dus la stația de autobuz de lângă vechiul bloc în care locuia altădată poetul M.R. Paraschivescu. Fațada de beton a acestei case s-a prăbușit peste el și peste alți oameni care așteptau în stație autobuzul. Se spune că orașul copilăriei mele e o ruină acum...

Toți din familia mea sunt bine. Poetul Ion Gheorghe a fost văzut alergând cu o monedă de argint pe frunte, simțindu-se vinovat că studiind vechile formule magice ar fi declanșat cutremurul... Cutremurul a creat în jur istorii stranii și poezie. Am citit într-un ziar despre moartea scriitorilor aflați în vizită la poeta Veronica Porumbacu și la soțul ei, o moarte colectivă, și de faptul că Iordan Chimet a sunat la ușa soților Petroveanu, câteva minute înainte de cutremur și Veronica și soțul ei, Milu, nu l-au invitat înăuntru. După ce coborât scările umilit și vădit dezamăgit de lipsa de ospitalitate (care s-a dovedit mai târziu a fi o grație de a mai trăi), blocul s-a prăbușit ca o construcție de carton. Este un an ciudat, plin de durere, și simt în inimă regretul de a nu fi primit darul de a da viață unei ființe noi. Moartea colegilor mei mă tulbură și mă împiedică să mă calmez.

18 martie

Şi lumina a venit geroasă peste noi. Mă simt îmbătată de prezenţa luminii, după atâtea luni de întuneric. Oamenii se simt bolnavi când e întuneric şi se ascund în birourile lor puternic luminate de albul neonului. Poate că asta e cea mai mare dificultate pentru mine: a mă adapta lunilor de întuneric şi apoi năvălirii luminii. Vorbesc cu Pierre (Zekeli), prietenul şi traducătorul meu, al lui Nichita (Stănescu) şi al lui Marin Sorescu. Vorbim la telefon în fiecare zi. Pierre îmi povesteşte că a dormit o săptămână pentru a da un examen greu, şi-a curăţat simţurile, şi-a odihnit creierul de „intemperiile" trivialităţii. Imaginea curăţirii unei statui de poluările cotidianului. În somn se pare că suntem cu toţii geniali şi... altfel, poate curaţi de misterele materiei. M-am pregătit special pentru vizita la Pierre, calmându-mi spiritul nerăbdător ca un mânz: Pierre este prietenul meu, poet, şi noi poeţii suntem într-un fel special îndrăgostiţi de acelaşi lucru care trece prin noi precum razele roentgen.

Pierre a venit cu o oră mai devreme la locul întâlnirii, politicos ca un spaniol. Miroase a ceva balsamat, a morgă, a crizantemă, ceva venind din drogurile sale, fumul plăcerilor sale baudelairiene. În drum spre casa sa, „cuplul nostru" atrage atenţia celor care trăiesc şi se îmbracă „normal". Hainele lui Pierre, şalul său de mătase de culoare bordo, gesturile sale când vorbeşte în limba română de dinainte de război, totul pare un solo insolit al unui boem. În apropiere de casa lui, Pierre cumpără o sticlă cu vin şi medicamente; unele pentru a-l ţine treaz, altele pentru a-l ajuta să doarmă. E o artă să dormi. În pragul apartamentului lui Pierre, într-o casă veche, cu aspect solid, ne aşteaptă mama lui, Florence. Este o tânără de şaptezeci de ani! Râde mereu ca adolescentele, puţin nebuneşte. Are ochii vii, de culoarea

lacului, şi păr încă blond. Atmosfera îmi aminteşte de Edgar Allan Poe, aşa cum îmi imaginez eu că trăia: ca un burghez, dar cu un gust rafinat, original, autentic. Mă aşez lângă o sobă de faianţă cum există numai în Suedia: de o insolită frumuseţe, amintind cultura satului, dar şi tradiţia solidă a palatului regal. De acolo văd cea mai frumoasă mobilă: biblioteca, precum o gazelă purtând în corpul său elegant numai cărţi de poezii. Văd în „gazelă" „sufletele cărţilor", ceva exploziv. Pe divanul oriental sunt desene, discuri, cărţi, pe care Pierre le atinge ca pe nişte obiecte de cult. Printre tablourile superbe, imagini cu moartea din folclorul mexican, moartea în viaţă deghizată. Oare nu e acelaşi lucru cu Pierre? Deşi „mort", el trăieşte. Şi nu numai Pierre... Ne prefacem că trăim, facem totul ca să ne menţinem vii, deşi... Prânzul e rafinat, pregătit de madame Florence, cu şervete brodate cu aur, aduse din România, din timpul când trăiau la Sibiu, când tatăl lui Pierre era ambasador. Pahare de cristal, strălucitor serviciu cu monogramele familiei. În plus, limba română vorbită de madame Florence, o limbă frumoasă, veche, în care fiecare cuvânt are legături misterioase cu sentimentele exprimate. Vorbim despre România, despre România lor, o ţară puţin cunoscută de mine. Remarc cât de răsfăţat este Pierre de mama sa. Îl tratează ca pe un geniu şi talentul său ca pe o boală, de origine divină poate! Madame Florence are ceva de regină engleză, de altfel are rude în Anglia.

După minunata cină, ascultăm Bruckner, care e chiar aerul pe care-l respiră Pierre la fiecare pas. Bruckner se rătăceşte în noi, în timp ce muzica ne pătrunde subtil. Simt sufletul său prin cameră închegându-ne într-un chihlimbar. Era târziu când m-am întors acasă, ploua. N-am coborât la staţia la care trebuia şi am rătăcit prin ploaie cu Bruckner în mine şi cu atmosfera de la Pierre. Prietenia cu Pierre deschide în mine un „eu" curios, plin de decadenţă, de sunete speciale pe graniţa dintre viaţă

şi moarte. Hainele mele miros încă a marijuana şi a încă ceva neidentificat. Curios, mă duce gândul la Johanna, din America, la încercarea ei de a mă învita în „lumea ei", unde visele erau simplu „chemate" de o pulbere albă. Dar eu am în mine o altă lume, dureroasă, cu multe sinucideri, dar şi cu oameni care au murit de iubirea ca un drog teribil, apoi alcoolul prin tatăl meu şi apoi prin toţi iubiţii mei adoraţi... În locul iubirii iarba halucinogenă sau pulberea mortală? Sau, pur şi simplu, în locul curajului de a iubi orice şi nu în mod special o fiinţă umană, incapacitatea de a te adânci în misterul materiei umblătoare, în mişcare? Oare prietenia nu e şi ea un drog subtil? Nu se ştie unde ne duc aceste contacte adânci cu egourile puternice ale celuilalt.

19 martie

René a venit cu primul număr din *Jakobs stege* (Scara lui Iacob). Revista e dedicată în întregime „Chartei 77" şi propune schimbarea climatului literar în Suedia. Toate articolele sunt explozive: Scrisoarea lui Václav Havel pentru Gustáv Husák, Ivan Klíma despre infern, paradis şi cer, texte despre ce se petrece chiar acum în ignoratele ţări comuniste. Pavel Kohout, Alexandr Kliment sunt prezentaţi ca scriitori opozanţi, cu fragmente semnificative din operele lor. La sfârşit, poemele Birgittei Trotzig, care sunt pur şi simplu zguduitoare. Au apărut deja articole elogioase despre activitatea editurii noastre, singura în prezent care îşi asumă riscul de a publica multe cărţi ale scriitorilor din ţările închise, cele de după Cortina de Fier. Se subliniază indiferenţa marilor edituri cu bani şi curajul lui René, fără bani, de a risca totul în numele adevărului, pe care poate el însuşi l-a ignorat, un timp, fiind atât de angajat în mişcarea troţkistă. Pe coperta primului număr, fotografia lui Ludvik Váculik care striga lumii: „Cel mai rău lucru care s-ar putea

întâmpla ar fi ca lumea să-i uite, să nu sprijine mişcarea lor". Sigur, gândul mă duce la Paul (Goma), la angajarea lui imediată, la eforturile lui zadarnice de a-i angaja pe scriitorii din România, pasivizaţi de inerţia unei neputinţe predestinate. René vrea să facă un număr despre Paul, să prezinte lupta lui solitară într-o ţară uitată, care nu trezeşte nici un interes aici, în Suedia. Mulţi intelectuali de stânga cred că totul e cum trebuie în ţările satelite Imperiului Roşu. Dar ceva se mişcă în lume, un spirit nou. Artur Lundkvist, ca şi Lars Forsell, amândoi academicieni şi foarte de stânga, încep să se deştepte dintr-un vis care ameninţă să semene cu un coşmar al manipulării intelectualilor.

Acum toate zilele noastre sunt invadate de suflul nou al revistei care adună în jurul ei mulţi intelectuali interesaţi de ce se întâmplă în ţările comuniste în realitate, dincolo de zidul minciunilor. Dar numele revistei arată şi o înclinaţie spirituală. Personal, m-am gândit tot timpul la ultimele cuvinte ale iubitului meu scriitor Gogol care, înainte de a muri, după ce şi-a ars în sobă toate manuscrisele, a strigat cu toată forţa: „O scară! Daţi-mi o scară!". În clipa morţii el voia să se ridice la cer. René a ales acest nume pentru revistă evident din alte motive; el este un luptător ca şi Iacob, mai întâi cu greaua autoritate paternă, şi apoi cu viaţa, ideile politice etc., luptă care continuă, dar visul scării e o speranţă de deşteptare a unui luptător de tipul lui Iacob.

Am sunat la Bucureşti. Am vorbit cu Nicolae (Breban), care-mi reproşează că nu scriu, mai ales că nu scriu mamei şi Tatianei, sora mea. M-am simţit rău după atâtea reproşuri. Acum scriu o carte şi parcă reînvăţ limba maternă, pentru că studiez suedeza şi vorbesc cu René în franceză – mă simt atacată din toate părţile, pe un plan subtil, acolo unde nimic nu depinde de mine. Trebuie să reînvăţ să scriu româneşte, în mod creator, să mă arunc

ca altădată în marele fluviu al limbii şi să mă simt ca un delfin jucându-se cu valurile mării. René mă critică mereu pentru faptul că nu scriu şi nu vreau să vorbesc cu mama la telefon. Sper ca valurile de critică să nu mă distrugă. Am pe cineva în mine care mă iubeşte mereu, cu toate ciudăţeniile caracterului meu. Chiar şi în vise cineva îmi şopteşte mereu: te susţin, te ajut. Cred că e esenţa, Duhul Sfânt.

Am văzut filmul lui Bergman, *Persona*. M-a făcut să mă gândesc că eu sunt mereu în altcineva, în marele Ego. Poate că oamenii toţi împreună formează acel mare ego, cu un adânc ameţitor. Femeia din film suferă de o boală: ego-ul de fiecare zi e umplut cu o anumită reprezentare care o ţine prizonieră. Fără să ştie că singura libertate a omului este tocmai în domeniul reprezentărilor; să foloseşti bine reprezentările, cum spune Épictète. Dacă am folosi bine imaginile care vin la noi, gândurile, tot ce ne asaltează de cum deschidem ochii, atunci am fi pur şi simplu liberi. A observa gândurile, imaginile şi sentimentele, a le ţine sub tutela unei perspective mai mari, a marelui ego. Îmi amintesc că în copilărie, când mă plângeam de ceva, bunica îmi spunea hotărât: durerea ta nu e nimic în comparaţie cu cea îndurată de Domnul. Atunci durerea mea lua proporţii ridicole, pentru că eu plângeam când mi se povestea de calvarul Domnului. Deci, în felul ei, bunica mă învăţa să nu iau prea în serios micul eu, care trebuia controlat şi comparat cu unul mult mai mare; la fel, perspectiva vieţii omeneşti trebuie pusă nu numai în context cotidian sau istoric, ci mai ales în context cosmic. Atunci omul simte ce este: prin anumite părţi nevăzute, nebănuite, un zeu deghizat într-o fiinţă sclavă pasiunilor. Este drama fiecărui om de a se lupta cu micul său eu, de a suferi, ignorând că trebuie să ne controlăm gândurile dezagreabile care ne înjosesc zilnic. Câteodată, când sunt concentrată la masa de scris, am impresia că cineva stă lângă

ușă. Ridic privirea: nimeni. Totuși este El, care mă însoțește din copilărie și merge înaintea mea, cum făcea mama când mergeam în întuneric; ne țineam, și eu și sora mea, Tatiana, ca după o lampă luminoasă, mergătoare.

René s-a întors de la editură, pe neașteptate; era atât de tulburat... De la fereastra editurii care dă înspre marea șosea Sveavägen a văzut un accident: o fată de nouă ani a fost călcată de o mașină, când încerca să traverseze șoseaua. Sângele ei a rămas pe pietre și au încercat în zadar să-l îndepărteze... Moartea există peste tot. Se poate întâlni în locurile cele mai cotidiene. Atât de fragil e corpul nostru omenesc. Am simțit prin cuvintele lui René că el s-a gândit la copiii lui, el care este „șofer" de la vârsta de doisprezece ani și este atât de atent când conduce, încât n-a avut niciodată vreun accident, este acum speriat de lipsa de atenție a celor care conduc mașinile. Aproape în fiecare zi are loc un accident pe șoseaua elegant luminată, moartea e la ea acasă peste tot, dar mai ales pe pista unde curg mașinile nebune. Când un copil moare, spun pitagoreicii, și nu numai ei, e o durere mai profundă pentru că i s-a luat o dată cu viața și posibilitatea realizării unei trăiri depline, înalte... După venirea lui René n-am mai scris nimic. N-am mai putut să intru în atmosfera cărții mele. În schimb m-am jucat cu literele, am vrut să văd ce cuvinte pot forma din numele meu și apoi din al lui René, să văd ce se ascunde în forma lor. Din numele meu au ieșit cuvintele ariel, lemn, gamaliel, elan, galileia, inel, miere... Din numele lui René am găsit cuvintele care-l descriu bine: cocoș, cer, lege, cerc, cerb, rebel...

Dis-de-dimineață am primit o telegramă de la mama, în care mă anunță că apartamentul meu, cu tot ce conține, va fi vândut! Această hotărâre s-a dat imediat după ce René a trimis o scrisoare de protest președintelui Uniunii Scriitorilor din România, în legătură cu arestarea lui Paul Goma.

În realitate nu sufăr prea mult de pierderea lucrurilor materiale şi nici de pierderea manuscriselor; totuşi, am senzaţia că mi se demolează o parte din viaţă, că se încearcă, cum s-a mai încercat şi s-a reuşit cu tata şi cu alţi oameni, să mă împingă spre durere şi sinucidere. Că autorităţile şi toţi cei care profită acum sunt criminali, asta o ştiam de mult şi a fost cauza pentru care, după sinuciderea tatei, am pierdut gustul de a mai spera într-un viitor în care cei ajunşi la putere, cei care ne conduc politic, social şi chiar estetic nu sunt numai lichele, ci şi criminali. E un lucru clar că nu mă vor înfrânge, după cum se încearcă cu toţi cei care au părăsit o ţară, cu infinit dezgust. Trebuie spus că n-am avut o copilărie, ci, ca mulţi alţii, doar un coşmar penibil, care mă mai urmăreşte încă şi mă face să cred că nu vin de niciunde. Câteva oaze de fericire, insule rare, au existat poate prin prieteni şi iubiri, dar toate crunt plătite; rănile le port încă precum un scut împotriva dorinţei de a mai visa la „copilăria mea"...

Am scris o scrisoare în care cedez totul celor care după legile ţării au dreptul. Deci nu profitorilor. Ştiu că e o hârtie care se va „pierde pe drum" ca şi alte lucruri pe care le trimit în România, ţara în care nici o lege nu funcţionează corect. După o asemenea zi simt crescând în mine dorinţa de a fi mai aleş în afara acestei lumi, dar nu ca o înfrântă, cum se pare că a fost tata prin sinucidere: un teribil protest total, nu numai împotriva istoriei, ci prin aprofundarea rolului meu de martor al unui timp nedemn.

Simt din nou acea stare specială: cerul de deasupra Stockholmului e atât de jos, simt cum norii mă apasă pe creieri. Un vânt rece dinspre Polul Nord îmi suge căldura corpului. Simt chiar magnetismul pământului, care e apreciat aici ca fiind mai puternic şi asta face ca oamenii să fie atât de depresivi. Înainte de a călători, un prieten doctor m-a avertizat despre dificultăţile de a trăi în Nord;

lipsa luminii mai ales îi face pe oameni apatici, ca niște narcomani fixați pe lucrul lor, ușor iritabili.

Un fel de melancolie se instalează în aer și nu ne mai părăsește decât în martie-aprilie, când lumina invadează și rămâne, făcându-i pe oameni exaltați; se vorbește des despre „nebunii scandinavi", asta numai când lumina rămâne și nopțile albe fac ca oamenii să trăiască intens, să nu doarmă cu gândul că lumina e un dar de scurtă durată. În primele luni când am trăit aici, am trăit totul ca pe un șoc, mai ales trecerile bruște de la rece la cald și invers, și cele de la întuneric la lumină și invers. Într-un fel, climatul seamănă cu caracterul meu extremist și am mult de învățat de la climă, pentru a-mi ameliora fatalitatea caracterului meu excesiv. Dar exercițiile mele de respirație m-au ajutat mult și... iubirea care mă determină să fac abstracție că trăiesc într-una dintre cele mai dificile țări, din toate punctele de vedere. Dar astăzi e o zi specială, Nichita (Stănescu) împlinește patruzeci și patru de ani, iar Bo (Herlin), prietenul și directorul nostru, va împlini mâine treizeci și trei de ani. La mulți ani, dragilor! În plus, s-a publicat la editura noastră romanul meu, *Tatăl minciunii*, roman scris aici, în acel timp când limba mai curgea în gura mea ca o miere sălbatică. Și încă un lucru: am primit de la Nicolae (Breban) manuscrisul lăsat la București al romanului *Copiii răbdării*, împreună cu o sticlă de țuică, prin grija unui ambasador străin. În filele manuscrisului am găsit o hârtie de la cenzura Comitetului Central! Am rămas paf! Înseamnă că Nicolae s-a străduit mult pentru a trimite manuscrisul. Am hotărât să nu gustăm din țuică și să facem o libație în aer și apă, știind prea bine cât de „iubită" sunt de compatrioții mei. Boli și chiar moartea pot veni prin... cadouri. *Timeo Danaos et dona ferentes*!

Deodată îmi amintesc că era chiar 31 martie, acea zi în care l-am întâlnit pe René. Deci, de ziua lui Nichita! În

acea dimineaţă de neuitat, Nichita m-a sunat, din iubiţi deveniserăm prieteni, spunea că e bolnav, nu dormise toată noaptea şi ascultase Brahms, concertul dublu pentru vioară şi violoncel. Deodată i s-a oprit inima, exact ca atunci când a căzut pe stradă, pe Lipscani, şi a avut viziuni groteşti care l-au somat să-şi schimbe viaţa. Dar de data asta a fost altfel: a simţit că va muri şi când partea de allegro a intrat în aer i s-a părut că Brahms însuşi a venit în cameră şi i-a zis cu simpatie, ca un tată: „Trezeşte-te, beţivanule!". Când a deschis ochii a văzut că Ion (Drăgănoiu) era lângă el, scuturându-l, obligându-l să revină la viaţă... Ca de obicei, Nichita m-a moralizat în acea dimineaţă pentru „pricini imaginare", pentru că auzise în oraş lucruri despre mine. El putea să fie oricum, dar eu nu. Acea puritate de care vorbea era şi ea imaginară. Nici un om trăind n-o poate păstra. Şi eu, ca scriitor, nu am avut niciodată de gând să mă abţin de la viaţă, ea este fascinantă şi demnă de studiat şi eu îmi asum toate riscurile... Caracterul meu e sferic, mă întorc mereu la punctul iniţial, dar îmi place să alunec pe o suprafaţă atât de perfectă. Am trecut prin foc, dar am ştiut mereu că trebuie să fac în aşa fel încât să şi ies din el şi să-mi vindec rănile meritate.

Când l-am întâlnit pe René, în acea după-amiază predestinată, am ştiut că noi vom trăi împreună, că va fi greu şi dureros; René era altfel, în mod paradoxal citeam în el: uşurinţă, dar şi o puternică moralitate. Un luptător, până la ultima picătură de sânge, ca şi mine.

Dimineaţa suntem treziţi de ţipetele pescăruşilor care zboară în cercuri perfecte ce se transformă apoi în spirale. Precum cel mai elegant şi central loc al Stockholmului, totul e plin de păsări şi copaci săditi dinaintea caselor, bătrâni şi plini de cuiburi de păsări. A vedea în fiecare dimineaţă veveriţele urcând cu eleganţă pe trunchiurile copacilor este ceva obişnuit pentru un locuitor al oraşului,

angajat mereu pentru a proteja natura din jurul său. Veveriţele caută muguri pe ramurile subţiri şi uneori gaiţele le atacă obligându-le să coboare din copaci şi să traverseze străzile pe care circulă oameni şi, din păcate, şi maşini. Se simte în aer că primăvara e pe drum. Luna aprilie vine mereu cu acea lumină orbitoare, albă, care-i face pe oameni nebuni. Ieri am stat mult după miezul nopţii ca să sărbătorim cu câţiva prieteni apariţia celui de-al doilea număr din *Jacobs stege*. Pe coperta revistei e fotografia lui Paul Goma, care a fost arestat la Bucureşti. Conţinutul e neobişnuit de bun, cu articole de Monica Lovinescu, Virgil Ierunca şi alţii. Prin acest număr, René a încercat să-i angajeze pe intelectualii suedezi, să-i informeze despre ceea ce se petrece azi în România şi în celelalte ţări comuniste, despre mizeria în care trăiesc oamenii acolo, ca într-o închisoare plină de teroare. Mulţi încep să se deştepte, dar nu toţi, din păcate. Mulţi continuă să creadă în comunism şi, cu tot succesul şi marele interes suscitat de revistă, mai sunt şi unii care cred că René a fost pur şi simplu influenţat de mine! Este vorba de foştii „camarazi" ai lui René, pentru care el a devenit „un trădător". Aceştia caută adăpost şi argumente la Ambasada română din Stockholm, care tremură la fiecare apariţie a celei mai mici critici la adresa lui Ceauşescu şi a regimului din România. Mai exact: se tem că scaunele pe care s-au aşezat comod o să-i dea peste cap. Dar nimeni nu poate împiedica ceea ce a început acum: o trezire a conştiinţei care va avea consecinţe în viitor. Nimeni nu vrea să recunoască erorile trecutului; ar fi destul de simplu pentru un om cinstit să-şi recunoască greşeala. Dar e vorba de o frică profundă a celor corupţi de-a lungul anilor de un regim care i-a privilegiat şi le-a deformat pur şi simplu caracterul. Acum ne aşteptăm la orice. Ambasada română obişnuieşte să-şi trimită oamenii să spargă ferestrele aruncând cu pietre sau, cum s-a mai întâmplat la apariţia numărului despre

„Charta 77", să facă o spargere noaptea, să răvășească redacția și să fure lucruri de valoare și documente, profitând de faptul că poliția suedeză, ca de obicei, este supraîncărcată de atâtea cazuri. Dar ziua suntem mereu vizitați de necunoscuți care vor să cumpere revista epuizată în oraș și cărțile editurii, cărți ale scriitorilor din Est, în marea lor majoritate.

Vizita lui Țepe (Dumitru Țepeneag) și a soției lui, Mona. Cu Țepe am fost colegă la Institutul Pedagogic, unde ajunsesem și eu, și alți colegi, din pricina „originii noastre nesănătoase". Țepe e neschimbat, și Mona, pe care o întâlnesc pentru prima oară, mi se pare plină de farmec și inteligență, amândoi formând un cuplu special, privilegiat. Țepe a fost cel care mi-a spus în primii ani, când eram colegi, că am talent și că deci puteam de aici înainte să continuu să scriu. El însuși scria și mi-a povestit o nuvelă la care scria sau pe care o scrisese (deja) despre Porumbela, un sifonar, care străbătea străzile cu căruța plină de sifoane ca niște cristale colorate, trasă de doi cai magici. Totul era ca și el: plin de mister, chiar și numele folosite, un ton de vis, în acel timp penibil în care colegii se criticau și nu se știa exact cine era turnătorul cel mai mare. La orele de franceză, Țepe, care știa deja această limbă, ne lăsa generos să copiem după foaia lui. Era vorba mereu și despre fiul său, Pițurcă, minunat nume plin de reverie și intrând în atmosfera onirică pe care Țepe o crea pur și simplu cu prezența sa printre noi, care eram un grup de eșuați ai riguroasei discriminări ce se făcea atunci, pentru cei care voiau să studieze. Mai târziu, când am devenit amândoi scriitori de cărți, când eu eram cu Nichita în mare secret, el era însurat și ținut strâns să nu scape în libertate, l-am invitat pe Țepe la mine acasă. Tata era încă în viață și a fost impresionat de Țepe. Ne-am așezat în camera mea și am vorbit: el despre Dimov, pe care îl iubea atât de mult, eu

despre Nichita, de care eram îndrăgostită. I-am arătat poemele numeroase pe care Nichita le-a scris pentru mine, anumite scrisori, fotografii, instantanee luate pe stradă de necunoscuți. Pentru că și Țepe era un excelent pianist, am vorbit și despre talentul neobișnuit al lui Nichita de a improviza. Toate poemele, scrisorile, fotografiile acelea le-am lăsat înainte de a pleca în Suedia criticului M.N. Rusu, care locuia împreună cu prozatoarea Alexandra Târziu într-un subsol, în apropierea noastră, pe Grigore Alexandrescu, stradă celebră pentru că pe ea mai locuiau în afara Covacilor (Aurel și Stela) și poetul Marin Sorescu cu soția lui, Virgi. I le-am dăruit lui Mircea pentru că nu puteam să le iau cu mine. Într-adevăr, am fost controlată minuțios la aeroport. I le-am dăruit lui Mircea Rusu în schimbul unei monezi de argint poloneze, dureroasă pentru că amintea de o înfrângere și comemora o victorie a polonezilor asupra moldovenilor. La rândul meu, am dăruit acea monedă unei frumoase colecționare, Suzanne Widén, care lucra le editura noastră. Toate astea sar din memoria mea când îl văd pe Țepe neschimbat, fără vârstă, cu un spirit viu. Tatăl meu bătea din când în când discret la ușă pentru a-mi aminti ora când trebuia să-i prepar ceva de mâncare sau pur și simplu pentru că i se părea că întârziam prea mult cu colegul meu, scriitorul atât de calm și visător și altfel decât alți colegi și prieteni pe care obișnuiam să-i invit la mine, să le citesc ultimele poeme sau să le ascult pe cele scrise de ei. Dar acum era vorba de același Țepe, și totuși de o altă persoană, care se recăsătorise și noua lui soție era o pasiune despre care auzisem mai demult, ea era egalul său, ceea ce făcea ca originalitatea lui Țepe să iasă și mai mult în evidență. Am invitat câțiva prieteni suedezi pentru a-i întâlni pe prietenii din Paris, mai ales pe Țepe, care era atât de angajat în tot ce se petrecea cu Paul Goma.

Visul meu totemic m-a vizitat din nou. În apropierea unei clădiri se văd pietre mari, funerare. E intrarea unui

cimitir, ca un muzeu al vieții, după moarte. Văd statuetele mele, în niște nișe, le recunosc, eu le-am sculptat: un cap grecesc de zeiță, un picior negru de marmură amintind de acel Hermes al lui Cellini, o bufniță și încă o pasăre exotică, de piatră. Le iau, le culeg una după alta, ascunzându-le în buzunarele hainei. Deși sunt statuetele mele, am sentimentul că între timp s-a petrecut ceva și am pierdut dreptul de posesie, dar acum le iau, hotărâtă să nu le mai pierd niciodată... E un vis care revine în mod ciclic. Acest vis mă duce cu gândul la Ghilgameș, la momentul când eroul pierde nemurirea pentru că aruncase statuetele în apă. Aceste statuete sunt părinții, străbunii? Sau pur și simplu acel Antropos, omul oamenilor, format din toți oamenii, bucăți de existență dintr-o altă viață, despre care în vis îmi aduc aminte, brusc?

În aceeași zi, René a visat că un șarpe îngrozitor se ascundea în casă. Fiul lui, Yves, l-a sfătuit să-l facă să explodeze; șarpele se afla ascuns într-un paner. Au pus dinamită și șarpele a explodat în bucăți, dar în locul lui a apărut un tigru și mai îngrozitor. Visele sunt perfecte metafore a tot ceea ce se petrece în partea necunoscută a conștiinței noastre. Situația în care ne găsim noi e plină de primejdii, dar nu îngrozitoare și nici un factor negativ nu împiedică pe nimeni să controleze ceea ce ține de voința sa. Personal, nu vreau niciodată să posed voința altuia, de aceea le par „dușmanilor mei" invincibilă, pentru că mă preocup numai de ceea ce depinde de mine. Sunt mereu pe genunchii lui Spinoza și în sânul lui Épictète, care mă apără să nu doresc lucruri care nu depind de mine.

Luni, 9 mai

O zi memorabilă: Paul Goma a fost eliberat împreună cu alți nouăsprezece mii de deținuți, amnistia s-a făcut de ziua națională a formării statului român. Dar eliberarea lui Paul e numai o mișcare forțată de presa internațională,

de excelentele acţiuni ale postului de radio Europa Liberă, şi ale prietenilor lui Paul, din Franţa şi Germania, şi de apariţia cărţii sale, *Cutremur de oameni*, la Gallimard. Carte pe care am citit-o pe nerăsuflate, dur martor al oportunismului celor din ţară, mai ales al colegilor care l-au privit mereu pe Paul cu suspiciune, judecându-i talentul literar cu nedreptate evidentă. Aici va apărea în curând cartea *Gherla*; se lucrează la traducere, au apărut, deja, în *Jacobs stege*, fragmente din această carte tulburătoare care spală ruşinea că până acum scriitorii români n-au scris prea mult despre ororile regimului comunist...

Am primit de la rectorul Ingegerd Granlund, primă femeie rector din Suedia, care a luptat pentru drepturile femeii, cea care ne-a închiriat un timp frumosul ei apartament, următoarea scrisoare despre romanul meu, *Tatăl minciunii*, care a apărut de curând şi a fost comentat pozitiv în presă ca temă a morţii într-o societate în descompunere:

Dragă Gabriela!

În fine, acum câteva zile am terminat cartea ta, Tatăl minciunii. *E o carte impresionantă, plină de experienţă de viaţă, realistă şi în acelaşi timp poetică, o carte care îmi dă mereu de gândit şi mă inspiră. Ceea ce m-a impresionat cel mai mult e că tu te simţi atât de firesc în toate formele de credinţă şi în practicarea lor. Te simţi ca peştele în apă în ceea ce priveşte psihologia bătrânilor. Nu eşti numai frumoasă şi inteligentă, ci şi o personalitate matură şi un artist în toate, şi mă simt mândră şi sunt bucuroasă că te-am întâlnit. Şi când mă gândesc că* Tatăl minciunii *a fost scris în casa mea! Mulţumesc pentru toate revelaţiile dăruite în cuvinte şi culori! Salută-l pe René şi să vă fie de bine. Eu însămi te salut din iubirea mea pământească şi cerească, suspendată în ochii mei ca o nemuritoare bucurie. Salutare!*

Ingegerd

Dar soţia lui René, Christine, care mi-a citit imediat romanul, ca şi prietena noastră şi a ei, Magda Manu Lundberg, au găsit că romanul e violent, plin de cruzime, scena cu capul tăiat le-a zguduit şi într-un cor antic l-au prevenit pe René despre trăsături de caracter feroce ascunse în graţioasa mea persoană! Acum toată lumea mă priveşte altfel, chiar şi Artur (Lundkvist) şi Maria (Wine), pentru că în roman sunt şi scene pline de o senzualitate deşănţată şi ochii lor lucesc spre mine, într-un fel plin de admiraţie şi teamă. Artur a scris un articol despre dilema din mine: înger sau demon? Apoi mi-a spus că poezia nu trebuie lăsată în umbra prozei; de fapt, ce am vrut eu cu *Tatăl minciunii*? I-am spus că nu vreau nimic, dar un alt „eu" a intrat în mine şi eu nu pot decât să fiu fidelă acelei voci care se simte atacată din toate părţile. Noroc cu critica literară care a fost subtilă, vorbind despre tema morţii într-o lume în destrămare îngrozitoare, şi scriitori ca Birgitta Trotzig iubesc forţa, umorul, grotescul şi uneori oniricul trivial în care fiinţele romanului meu se tăvălesc. Totul e nou şi plin de forţă pentru ea. Din noroi cresc deodată flori de lotus de o albeaţă impecabilă...

Este una dintre vinerile negre în care tatăl meu nu ieşea din atelierul lui, nu vorbea cu nimeni şi lucra la bucăţile lui de lemn, şlefuindu-le, cântând cântece erotice despre o anumită Caterina şi despre Rakel, evreica roşcată de la care tatăl său cumpăra culori pentru el, înainte de a se duce la război şi a dispărea pentru totdeauna. Marea zi de doliu pentru creştini, ziua în care Fiul a fost sacrificat, lăsat pe mâna oamenilor, dar şi ziua în care Atlantis s-a scufundat în mare şi un fluviu violent a ţâşnit peste lume. În Valahia se posteşte pios vinerea, se bea apă şi se mănâncă poate puţină pâine uscată, cu gândul la morţii care nu şi-au împlinit existenţa şi au fost răpiţi din viaţă de timpuriu.

Pe mine mă duce gândul la Menelaos Ludemis, pentru că am întâlnit aici, în Suedia, un grec, un prieten de-al lui Menelaos, care mi-a povestit că prietenul nostru a murit; a fost găsit mort în Mercedesul lui, parcă dormea, cu capul pe volan. I-am fost prezentată odată lui Menelaos și l-am întrebat dacă știe Homer pe de rost. M-a privit lung și mi-a răspuns: sper că și tu îl cunoști pe Homer și, dacă l-ai citit, ce ai vrea să auzi în greceşte? Cântecul al șaptelea din *Iliada*, acolo unde Hector, cu toate că știa că va muri în curând, își ia adio de la Andromaca, îmbărbătându-i pe toți, ca și cum moartea, care era sigură, ar fi fost de o calitate cu mult mai elevată decât viața cunoscută de oameni. Menelaos avea o voce frumoasă, o atitudine pioasă față de limba sacră a lui Homer. Infirmitatea lui, piciorul sucit în închisorile unde fusese torturat pentru ura lui pentru orice formă de fascism, se înalță parcă, devenind o coloană sonoră de demult, din timpul în care zeii greci se amestecau printre oameni.

Dragul meu René mi-a cumpărat o ladă de culori pentru pictori profesioniști. Am început de mult să pictez icoane pe sticlă, în amintirea țăranilor mamei mele, cei din Vălenii de Munte, acolo unde am învățat cele mai subtile feluri de a fi om. Am desenat icoana cu Petru negându-l pe Domnul și deasupra tuturor cocoșul, precum conștiința care adoarme sau pe care oamenii o lasă să doarmă din când în când. Cocoșul e bătăios și are o gheară în aer, exact precum cocoșul galic pe care René și l-a ales ca emblemă pentru editură, cocoșul de munte care e chiar numele lui, în limba tatălui său: flamanda. Lucrez cu o plăcere nebună și îmi închipui că mama mă privește, sau bunica de la țară, Filofteia, sau iubita mea mătușă, Chiva. Toate se uită la mine din aerul lor care este eterul lui Homer, acolo unde se țin cei dispăruți. Este un fel de a fi cu cei pe care-i iubesc și chiar cu limba lor, care nu este limba de lemn folosită la București sau în

cercul literaţilor, ci limba celor care abia pot să-şi scrie numele, dar pentru care fiecare cuvânt e tensionat, de o trăire imensă. Mereu am vrut să explic de ce sunt fascinată de limba şi viaţa celor neprivilegiaţi; acum am ocazia să spun că în ei regăsesc ceva autentic, care n-a fost contrafăcut şi grotesc siluit de circumstanţele istorice sau de ambiţiile personale. O aud pe bunica oftând în faţa Sfintei Fecioare, Regina stelelor, povestindu-i Celei care a fost fecioară-mamă despre necazurile ei de femeie săracă lipită care trebuia să cumpere grâu ca să plătească din greu cotele cerute de stat, şi apoi plângerile ei că fiica sa, Paraschiva, îşi bate joc de ea, cu limba ei ascuţită. Regină, gemea ea, şi mătuşa Chiva era în cameră şi o asculta, Regină, toceşte-i fiicei mele limba ca să nu-şi mai batjocorească mama...

Am fost la Kungliga Biblioteket şi am întâlnit-o pe mama prietenului nostru Bo (Herlin), contesa Louise Silverstolpe. Are ochii mari ai lui Bo, o privire naivă, melancolia o învăluie, totul e subţire la ea, retras în interior, ca într-o închisoare. Vorbim de fiul ei, Bo. Îmi spune că de când am apărut s-a schimbat mult, e îndrăgostit pierdut de mine şi găseşte că tot ce face e plin de valoare. „O mamă nu poate să facă mai mult decât să dea naştere unui copil", spunea ea timid. Am completat râzând că restul e treaba zeilor şi a zeiţelor. E vorba de a completa educaţia deficitară, a-i da gust pentru arte şi literatură... Am ascultat apoi povestiri din copilăria prietenului nostru Bo: a fost născut într-adevăr cu o linguriţă de argint în gură, cum se spune aici, în Suedia, adică cu guvernante şi într-un palat. Dar tatăl lui a murit când el avea numai câteva luni şi mama lui s-a recăsătorit destul de repede, şi primul ei născut a fost lăsat pe mâinile unei „nurse" de la ţară, un caracter puternic, de care Bo îşi aminteşte cu imensă iubire. Asta a făcut ca el să fie de stânga mereu, apoi să devină troţkist şi să-şi pună moştenirea în slujba cauzei celor neprivilegiaţi. Toţi bărbaţii

trebuie să aibă o femeie ca muză? După modelul Socrate–Diotima? Am împrumutat cărți: Shakespeare și Blake, apoi *madame* m-a dus să văd Biblia Diavolului, scrisă și desenată pe piele de miel. Am stat amândouă aplecate un timp deasupra desenelor ciudate: era vorba de toți cei ce l-au hulit pe Domnul? Apoi ne-am plimbat prin Paradisul cărților, în sala în care Strindberg însuși a stat, angajat ca bibliotecar, un timp scurt, căci nu convenea caracterului său să stea mult în Paradis când Infernul însuși era și el demn de cunoscut...

Între timp, numărul icoanelor mele pictate pe sticlă a crescut. M-am dus cu René, cu mașina, bineînțeles, să le înrămăm. René are brațul stâng umflat și ne-am dus la prietenul său de demult, doctorul Tor Lindgren. Doctorul Tor i-a luat brațul, s-a uitat la el, l-a întrebat cum doarme și René a răspuns: Cu capul Gabrielei pe brațul meu! Capul meu care apasă brațul din partea inimii! Diagnosticul: *paralysie d'amour*! Apoi vechii prieteni au vorbit despre certurile lor vechi, în legătură cu o mașină de scris pe care Tor n-a vrut să i-o împrumute lui René. René își amintește de această ceartă și spune că păstrează încă scrisoarea pe care i-a scris-o atunci lui Tor. Se duce cu mașina acasă și se întoarce peste cinci minute cu acea scrisoare scrisă acum douăzeci de ani, o citește și Tor rămâne cu gura căscată, își amintește de tot! Scrisoarea e plină de prospețime, stilul impecabil, concis, exact ca și azi, cu toate că René era atunci la începutul vieții sale în Suedia. Apoi Tor povestește despre moartea mamei sale, pentru că ea ținea mult la René. Această întâlnire mi se pare magnifică; ca și cum două bucăți de timp s-ar fi atins din nou ca să ia apoi drumul misterios acolo unde se păstrează tot trecutul.

Pe Sveavägen, într-o vitrină a librăriei Risksberg, am văzut cartea lui Strindberg, *Jurnalul ocult*, în facsimil. Am intrat, am răsfoit cartea, am iubit acel scris original,

controlat, al marelui scandinav, cu desenele sale, comentariile despre accidente petrecute în acelaşi timp în mai multe puncte ale planetei. Trăirea lui secretă de bărbat şi poet e fascinantă; cartea costă foarte mult, dar am de gând să cumpăr odată această minune de carte în care să plonjez în fiecare dimineaţă, ca într-un ocean cu apă vie.

Visul de azi-noapte care m-a făcut să trăiesc atât de intens. Eram cu René în întuneric şi căutam un drum ca să ieşim la lumină. Am văzut deodată o casă în care erau strânşi mai mulţi oameni, am intrat şi am văzut de aproape că era o masă lungă la care erau aşezaţi oameni de diferite vârste. M-am aşezat lângă o fată a cărei lumină se stinsese. Toţi aveau lumânări în faţa lor. Am luat trei lumânări albastre şi i le-am pus în faţă fetei. Ea s-a întors mulţumindu-mi. Am văzut că avea cozi castanii. I-am dat şi lui René o lumânare şi apoi am intrat într-un fel de murmur; se citea din *Tora.*

Am meditat despre Est şi Vest. Par două civilizaţii diferite. Lumea din Vest legată de timp, de istorie. Estul legat de spaţiu, de natura care e manifestarea lui Dumnezeu, faţa lui. În privinţa oamenilor: cei din Vest individualişti; scopul: creşterea şi cultivarea eului. În Est: cultura diminuării eului şi distrugerea lui, cultivarea colectivităţii ca entitate sacrală, eternă. Scopul: ieşirea în absolut. Fenomen şi ultrafenomen. Efectele unei culturi asupra celeilalte: Estul exercitând terapii în crizele Vestului. Vestul asupra Estului: atitudine critică, negativă, implantarea unei tradiţii în care domină profanul, efemerul, rătăcirea şi brutalitatea. Aceasta în linii mari, pentru că ideea democraţiei născută în Grecia s-a pus în practică şi dezvoltat numai în Vest.

Am început să scriu o nouă carte, un roman, bineînţeles. Mă fascinează să dau frâu liber tuturor posibilităţilor creatoare într-un epic în care să fie conţinute

toate dimensiunile trăirii. Dar, în timp ce încerc să intru în atmosferă, sau mai exact în spirit, se aud peste tot ciocăniturí; se repară din nou! Demonii mă împiedică să mă concentrez! Sau n-am învăţat încă să fac abstracţie de ei? Se ciocăneşte mai departe şi mă gândesc că omul e o fiinţă fără odihnă care trebuie mereu să facă ordine, să-şi dovedească sieşi că e viu. Ceea ce eu însămi fac în fiecare dimineaţă. Oare nu este acelaşi lucru: încerc să fiu vie, să fac ceva, să fiu în spirit, căci spiritul nu e în noi, ci noi în spirit, străduindu-ne, forţându-ne, implorându-l chiar. Duhul Sfânt care ni s-a dat, nu în corp, ci ca trupul să fie în spirit. Şi asta am ştiut, de la început, că trebuie să transcend timpul cotidian, să fiu acolo unde este el din plin şi mijloacele mele au fost mereu: literatura şi religia. Două porţi care par a-şi disputa timpul meu, dar care până la urmă se vor concilia; se vor descurca, cu cât eu le voi exersa şi apropia, în timpul vieţii mele.

Un ou ca o catedrală. O ceapă, pur şi simplu e ca o catedrală. Paul Klee a ştiut asta când în sublimele desene şi picturi a introdus un fel de fir al Ariadnei în labirintul complicat al misterelor. Totul e mister, fiecare lucru creat aici pe planeta noastră. De aceea poeţii, mai ales pictorii şi sculptorii, pun pe masa lor de lucru una dintre aceste minuni – pietre, fructe, frunze – calificându-le drept edificii pentru un cult al divinităţii.

Se spune că fiecare om devine înţelept un sfert de oră înainte de a muri, pentru că i se arată adevărul înainte de a părăsi lumea aceasta. Secunda dinaintea morţii ne arată tot. Poate din această cauză toate feţele morţilor strălucesc de o bucurie secretă. Oare ce văd? Cine vine în întâmpinarea celor care ne părăsesc pentru totdeauna? Sau poate că viaţa e o iluzie şi trezirea din ea e o mare bucurie? Când tatăl meu s-a sinucis, a pierdut o asemenea ocazie de iluminare în care resentimentele

dispar. Nichita (Stănescu), care îl întâlnise pe tatăl meu şi amândoi se plăcuseră, a ţinut să vadă şi el faţa desfigurată a tatălui meu, după sinucidere. Spunea că nu mai recunoscuse nimic din el, părea un străin, cu rictusul durerii pe chip. Cum a fost posibil ca tata să ia o asemenea decizie radicală, când vorbea cu dispreţ despre sinucigaşi, ca despre cei care nu mai puteau vedea frumuseţea vieţii din cauza urii lor sau a durerii. Mai ales din cauza durerii insuportabile de a fi negat de toată lumea, de a fi izolat din comunitatea omenească, aruncat la gunoi pentru ideologia şi ideile personale, care nu coincideau niciodată cu acelea ale colectivităţii. Tata a fost un individualist şi i-ar fi plăcut mult să trăiască în Vest unde, cu toate imperfecţiunile democraţiei, totuşi se respectă individul şi datoria statului este tocmai aceea de a-i apăra integritatea, drepturile la o existenţă personală, dar responsabilă. Sunt sigură că aici şi-ar fi continuat viaţa în mod creator, pentru că avea talentul întreprinzător şi moralitatea şi cinstea meseriei asemănătoare oamenilor care trăiesc aici, în Vest.

Am citit „tetrafarmaconul" lui Epicur:

„Nimic de temut din partea zeilor,
Şi nimic din partea morţii.
Putem să atingem fericirea.
Putem îndura durerea".

Este un tetrafarmacon plin de stoicism, de înţelepciune. Nu pentru toată lumea, bineînţeles. Zeii ne vor mereu binele şi prin dureri vor să ne corecteze deviaţiile de la conduita pozitivă. Iar moartea? Da, ea este mereu pozitivă, deşi dureroasă pentru cei care rămân, dar ea alină totul, un *pharmakon* universal, cum o numea Singer: Moartea e Mesia. Fericirea se poate atinge uşor, nu e nevoie de nimic, numai să priveşti florile, de exemplu; poţi realiza imaginea paradisului, dacă te poţi concentra şi realiza minunea lor. Durerea de asemenea se îndură,

toţi oamenii, chiar şi duşmanii noştri, sunt supuşi durerii, de aceea durerea şi moartea sunt cele mai democratice fenomene care există. Orice mare durere are un sfârşit ca şi o furtună în care se arată colţii distrugerii, ea nu durează continuu, ca şi cum cineva ar avea grijă să nu ni se dea niciodată mai mult decât putem suporta. După ce m-am gândit la acestea am privit norii de pe cer şi am văzut acolo figuri de zei şi zeiţe, figuri perfecte semănând cu sculpturile antice, şi mi-a venit să strig ca să am un martor al acestei viziuni. Dar sunt mereu singură când văd asemenea chipuri perfecte, pe cer sau pur şi simplu în pliurile perdelei de dantelă, sau în jocul de umbre de pe perna mea albă, după o noapte intensă de misterios somn.

Singurul meu corespondent fidel din România este domnul Iosif Andronic. L-am cunoscut într-o zi când lucram ca redactor la secţia de poezie, la revista *Luceafărul*. Tradusese din idiş poemele sublime ale lui Iţic Manger. Am lucrat împreună la traducerea poemelor, după un timp, când mă familiarizasem cu geniul marelui poet, dar cartea a apărut numai cu semnătura domnului Andronic, din cauză că părăsisem ţara şi eram *persona non grata*, dar el mi-a trimis cartea completând, cu scrisul lui, drag mie, şi numele meu. Scrisorile lui îmi aduc alinare în suflet. Nici un reproş, cum obişnuiesc să facă ai mei, mărindu-mi durerea, numai cuvinte de încurajare şi în plus mereu traduceri din idiş şi ebraică, pentru a-mi bucura sufletul. El trăieşte ca şi ceilalţi în Bucureşti, şi a fost şi este, ca evreu, de două ori mai discriminat decât românii. El a crezut şi crede încă în comunism; nu şi-a negat niciodată convingerile. N-a profitat niciodată, ca alţii, n-a făcut crime, n-a denigrat, este lipsit total de oportunism, e sincer, curat, plin de speranţă că istoria va trece şi că avem chiar şi în infern consolarea poeziei. Iţic Manger, poetul şi autorul *Cărţii raiului*, îl face să simtă că viaţa e demnă de trăit. Dar nu numai Manger, el simte

plăcere şi în poezia unui poet ca Dorin Tudoran, a cărui carte de poeme, *Pasaj cu pietoni*, mi-a trimis-o împreună cu alte cărţi, subliniind că Dorin e nu numai un poet adevărat, ci şi un om integru care se pare că a înfruntat deschis inconfortul de a te supune unor presiuni criminale din partea celor care planifică nu numai economia falimentară a ţării, dar şi cultura ei.

Luni, 27 iunie

Am visat azi-noapte multe insecte venite prin ferestre, din pădure. Se răspândiseră peste tot în apartamentul nostru, pe mobile şi pe şemineul de marmură. Dimineaţa, pe când lucram, am primit un telefon din Finlanda, de la Lahti. Cunoscutul scriitor finlandez Daniel Katz, traducător de limbă română, i-a invitat pe prozatorii români Constantin Ţoiu şi George Bălăiţă să mai stea în Finlanda, după festival, aşa cum mulţi, generoşi scriitori fac, atunci când este vorba de confraţii lor din Est. Daniel mă întreabă dacă am putea şi noi să-i invităm la Stockholm pentru câteva zile. René, care e la fel de generos ca şi Daniel, îi invită pe cei doi scriitori pentru o săptămână, plătindu-le hotelul şi masa şi dându-le chiar şi bani de buzunar, aşa cum a făcut mereu cu scriitorii care vin din ţările comuniste. Cei doi au venit de 1 iulie şi încă de la început am simţit că glumele lui Ţoiu sunt pur şi simplu deplasate, ca şi bârfele de la Bucureşti, pe care nu le mai scriu aici, pentru că mi se par nedemne. Dar ce m-a uimit a fost când „tenente" sau „elegantul domn Ţoiu", cum îl cunoscusem eu la redacţia *Luceafărului*, fiindu-i colegă, a început să povestească, crezând, atât de greşit, că îmi va face plăcere, cum el deschidea odată scrisorile lui Nichita (când lucra la *România literară* şi nu dădea prea des pe la redacţie) primite de la soţia lui, scrisori în care era vorba, bineînţeles, despre mine... Ce lipsă de bun-simţ, mi-am zis, ca să nu zic mai mult, şi cât cinism

să scotoceşti în viaţa altora când propria sa viaţă era la fel de încurcată ca şi viețile noastre! Nici măcar nu i-am povestit lui René asta, ca să nu tulbur atmosfera în care se exercita armonios generozitatea sa. Dar cum cartea lui Paul Goma, *Gherla*, urma să apară, am vorbit despre asta şi chiar le-am arătat şpalturile şi atunci ám auzit ceea ce auzeam de obicei de la aproape toţi românii cu care ne întâlneam. Lucruri bine cunoscute, care-l insultau pe Paul Goma, ca persoană şi ca scriitor. Dar, în ziua plecării, Ţoiu i-a spus lui René că, în fond, nu avea nimic împotriva lui Goma, dar situaţia era de aşa natură... Directorul editurii noastre, Bo Herlin, care i-a condus de multe ori pe „oaspeţii" noştri cu taxiul, ne-a povestit apoi, jenat, că acelaşi Ţoiu a încercat mereu să-l tragă de limbă despre situaţia economică a editurii noastre şi alte lucruri personale în ceea ce priveşte familia lui René. Dar Ţoiu s-a înşelat amarnic făcând o asemenea încercare. Încă o dovadă de ignoranţă şi o gafă penibilă... Oamenii din Nord au o altă morală decât cei din Balcani. În schimb, Ţoiu a reuşit cu Magda Manu, românca şi căsătorită cu Erik Lundberg. Ea a trăncănit mult pe seama mea. Pentru că ea însăşi se găsea în situaţia dificilă de a reda libertatea soţului ei, care se îndrăgostise de o femeie mai tânără, cu care voia să se căsătorească, obosit de căsnicia lui agonizantă cu Magda. Criticându-mă, ea, în fond, o critica pe acea femeie iubită şi pe deasupra şi evreică, lucru care va juca un mare rol şi în murdărirea mea. Aceasta a fost o lecţie din care am aflat că a fi coleg cu cineva nu înseamnă a avea afinităţi sau urme de prietenie şi că generozitatea şi compasiunea nu trebuie exersate în bloc, fără discernământ.

La 17 februarie 1999, aveam să primesc o anonimă din România. Sunt obişnuită cu anonimele, dar de data asta m-a frapat nerușinarea „oaspetelui", a cărui conştiinţă nu-i dă pace. Iată infamul articol:

Noroc cu domnul Katz...

Recent, în Cotidianul, *numitul P. Goma, la rubrica sa privată anume intitulată „Gaura din...", semnează un atac bezmetic şi abject împotriva mea şi a lui George Bălăiţă. Cum că noi am fi fost trimişi special de Securitate la Stockholm să împiedicăm apariţia la o editură a uneia din pişăcioasele sale scrieri. Mic fiind, de tot, autoraşul, paranoic, se dă mare. Să aibă şi el o importanţă...*

Pentru cititorii Cotidianului, *ziar având atâta răsunet în public, ţin să precizez următoarele: În iunie 1977, împreună cu Bălăiţă, am participat în Finlanda, la Labti, la una din întâlnirile internaţionale scriitoriceşti obişnuite. La întoarcere, ... noroc cu domnul Katz!... care, văzându-ne, drăguţul de el, atât de sărăcuţi la pungă, ne-a oferit, cu împrumut, fără să-i cerem, 200 de mărci finlandeze. Cunoscând bine România, domnul Katz, traducător în finlandeză, din milă sau din prietenie, făcuse acest gest generos. Aşa avurăm noi posibilitatea să tragem la un hotel foarte modest, ajungând la Stockholm. A doua zi, ştiind că poeta Gabriela Melinescu era stabilită aici mai demult, i-am dat un telefon. Ea ne-a primit cu bucurie şi ni l-a prezentat, acasă, pe prietenul ei şi viitor soţ, răposatul editor Cockelberg (aşa ceva).*

Probabil, de dragul Gabrielei, care i-o fi spus situaţia tipică scriitorului român, editorul ne plăti cu banii lui hotelul pe o săptămână întreagă. Astfel, rezistarăm mai mult în oraş, protejaţi. Frumos; că dacă buzunarele noastre de „securişti" ar fi fost doldora de gologani... Editorul ne-a spus că tocmai îl publica pe Goma. Băieţi cu obraz şi nefiind proşti, noi am spus foarte bine şi că, dacă el tot a început, să-i publice în continuare şi pe ceilalţi prozatori români care merită. Asta a fost tot. Poeta era de faţă. Acum... acest Cockelberg, un evreu deştept, aventurier, troţkist, fost secretar al africanului Chombe, i-o fi transmis, orgolios, ceva mârşevelului de textier... fapt e că acesta, faţă şi născocind ca să crească în ochii lumii, i-a spus lui

Virgil Nuştiucum *de la* Europa Liberă, *care dădu imediat pe post ştirea, răspândind-o pe tot mapamondul. Cu bunul ei simţ, Monica Lovinescu i-ar fi zis consortului apocaliptic că se pripise... De atunci, nici o dezmințire. Şi dânsul, care face caz de caracter la microfon...*

Şi uite-aşa, şi virgilică, *şi* paulică *intrară braţ la braţ pe uşa din dos a vieţii noastre literare, pe veci ştampilaţi de această grosolană minciună.*

De remarcat că articolul n-a fost publicat în *România literară*, pentru că este evident denigrator. Se spune despre René: evreu deştept, aventurier, troţkist, fost secretar al africanului Chombe... Dacă „tenente" (nu degeaba Nichita îl numea aşa!) ar fi fost şi el „un evreu deştept", ar fi fost mai bine documentat: René n-a fost niciodată secretarul cuiva, cu tot respectul pentru această meserie la fel de nobilă ca altele, n-a avut niciodată de-a face cu criminalul Chombe, spre deosebire de instituţia de la care „tenente" a obţinut aceste „informaţii" groteşti. Folosirea numelui scriitorului Daniel Katz, şi el „un evreu deştept" care i-a dat bani ca să ajungă la Stockholm, mă face din nou să mă gândesc la sărăcia sufletească a fostului meu coleg de redacţie. Oare n-o fi citit vreodată, chiar în Biblia (evreiască), că un om de onoare nu trebuie niciodată să muşte mâna celui care i-a dat odată generos de mâncare? Şi toate astea se întâmplă la bătrâneţe, ca şi cum nimic din ce trebuia învăţat nu s-a învăţat.

Am scris cu dezgust toate astea, dar ca pe o datorie, pentru că, vorba prietenei mele, Ileana Mălăncioiu, morţii nu se mai pot apăra.

13 iulie

Între mine şi fiii lui René a apărut un fel de prietenie, care se transformă uneori în iubire şi admiraţie, lucru pe care Christine nu-l vede cu ochi buni. Are dreptate. Aceste sentimente sunt atât de fragile, ca toate sentimentele.

Iubirea se poate transforma ușor în ură. De aceea caut mereu sprijin la Spinoza și Épictète. Dar ajutorul cel mai apropiat inimii mele învățate cu acea rugăciune a inimii, venind din ortodoxia mamei, mă face să citesc mereu *Filocalia*, tradusă de părintele Stăniloaie, vizitat odată, împreună cu prietena de atunci, Sânziana (Pop). El ne-a primit cu atâta căldură și ne-a dăruit la plecare volume din *Filocalia*, traduse de el însuși, cu acele dedicații care m-au pus pe gânduri mereu și mi-au îndreptat inima: pe primul volum: „Doamne, primește munca acestei traduceri ca pe o rugăciune pentru sufletul scumpei mele copile Mioara". Apoi pe volumul doi: „Întru pomenirea părinților mei: Irimie și Reveca". Deschid mereu aceste cărți și găsesc în ele multă alinare. Iată ce scrie, de exemplu, Maxim Mărturisitorul, în legătură cu dragostea și pierderea ei: „Cele ce risipesc dragostea sunt acestea: necinstirea, păgubirea, defăimarea, fie că sunt îndreptate împotriva credinței, fie împotriva vieții; apoi bătăile, rănirile și cele următoare. Și acestea fie că se întâmplă cuiva personal, fie vreuneia din rudeniile sau prietenii lui. Prin urmare, cel ce stinge dragostea prin vreuna dintre acestea încă n-a cunoscut care este scopul poruncilor lui Hristos. Silește-te cât poți să iubești pe tot omul. Iar dacă nu poți încă, cel puțin să nu urăști pe nimeni. Dar nu vei putea face nici aceasta, dacă nu vei disprețui lucrurile lumii". „Hristos nu vrea ca tu să porți vreunui om ură, sau supărare, sau mânie, sau să ții minte răul, în nici un chip și pentru nici un lucru vremelnic. Aceasta o strigă cele patru Evanghelii." „Iubirea și înfrânarea slobozesc sufletul de patimi: citirea și contemplarea izbăvesc mintea de neștiință; iar starea de rugăciune o înfățișează lui Dumnezeu Însuși." „Nu este durere mai grea a sufletului decât defăimarea..." Defăimarea este aproape păinea cea de toate zilele a oamenilor care concurează unii cu alții pentru supremație. La toate nivelurile vieții defăimarea ne otrăvește sufletul. Dacă fiecare om s-ar opri

din când în când (cum fac eu sau încerc să fac) să se gândească la răul făcut în fiecare zi, propunându-şi să facă în fiecare zi măcar o faptă bună, asta cred că ar mai ameliora lucrurile... Să trăieşti în lume este lucrul cel mai greu. Când eram singură, mi se părea că mă curăţisem de toate iluziile lumii. Dar cât de mult mă înşelam! Ca şi cum ceva trebuie ars în noi, oamenii, ars până la cenuşă, consumat, pentru a face acea *tabula rasa*, un nou fel de a trăi, conştient, evitând pe cât posibil să nu răneşti pe nimeni. Lucru aproape imposibil. Un scriitor ştie asta, pentru că materia sa, în care lucrează, este tocmai viaţa, plinul ei, în care fermenţii răului pregătesc alchimic ceva nou... „Să iubim pe tot omul din suflet, dar să ne punem nădejdea numai în Dumnezeu. Câtă vreme ne susţine El, umblă în jurul nostru toţi prietenii, şi duşmanii n-au nici o putere împotriva noastră", scrie Maxim Mărturisitorul din deşertul lui. Dar în lume, printre oameni, cât de greu e să-ţi aduci aminte că El este cu tine, privindu-te mereu. Abia dacă ne amintim de El, şi atunci cu multă grăbire, cu superficialitate. Acesta e adevărul, de aceea fiecare iubire sau prietenie trebuie mereu pusă sub buna pază a Lui. Chiar atunci când ţi se pare că ai sub control toată situaţia în care ai acceptat să intri bucuros ca într-o cavernă luminată numai la intrare, dar având în profunzime numai tenebre.

23 iulie

Am citit în *Le Nouvel Observateur* că americanii pot fabrica acum bomba cu neutroni, ceea ce înseamnă că pot omorî oraşe fără ca moartea să se observe, fără agonie, un fel de somn etern. Iată până unde a ajuns să gândească omul! Până la propria lui exterminare! Se poate spune că au descoperit moartea universală, a planetei noastre! Oamenii de ştiinţă fără conştiinţă sunt

mândri de descoperirea lor. Se pare că, pe măsură ce un om înaintează în cunoştinţe, cu atât mai mult se îndepărtează de umanitate, de calitatea de a fi uman. Dar, totuşi, îmi place să cred că lumea nu aparţine oamenilor, că altcineva care ţine totul în mână n-a pierdut controlul şi că acela va opri la timp răul, în aşa fel ca omul şi umanitatea să nu dispară printr-o sinucidere progresivă. Dacă omul ca individ are dreptul să-şi ia viaţa, să-i arunce Creatorului în faţă darul vieţii, în schimb un grup de oameni de ştiinţă nu are dreptul de a omorî tot ce vrea să existe. Acest lucru, la care Creatorul poate nu s-a gândit când i-a dat omului liberul arbitru, o să-l surprindă profund pe Dumnezeu. Suntem civilizaţia care se sinucide din dorinţa unei elite de a domina sau de a impune voinţa sa asupra restului lumii care vrea să trăiască împreună cu tot ce există în viaţă, acceptând ca moartea personală să vină ca un fel de odihnă. Când mă gândesc la toate „progresele" ştiinţei, problemele mele personale se micşorează, devenind simple bagatele, în comparaţie cu acel nor sumbru care ni se pregăteşte de către cei care „gândesc" planetar.

1 august

În timp ce lucrez vine un straniu sentiment, o fericire fără nume, ca şi cum mi-aş fi pierdut corpul sau am uitat complet de existenţa lui. Aceeaşi senzaţie trăită acum zece ani când mă întorceam acasă cu frica de a găsi din nou apartamentul devastat; cineva venise în lipsa mea şi voia să mă distrugă, să-mi piară pentru totdeauna cheful de a pleca în străinătate. Mă gândeam mereu care dintre vecini „coboară" cu cei care puteau să intre în apartamentul meu. Îi găseam pe toţi suspecţi, plini de falsitate. În mijlocul unei asemenea stări de neputinţă totală, când nu vedeam nici un prieten în jurul meu, venea acea stare, pe care o numeam „fără corp". În Japonia, care e

o țară subtilă, cu o adâncă religiozitate, se fabrică anumite tobe, cu litere magice pe pielea lor fină, animală; tobe care îi fac pe cei care se concentrează să intre într-o stare pe care numai o adâncă durere și neputință o pot produce. În această stare mi se părea totul de mică importanță, timpul nu mă oprima, nu mai aveam corpul, deci nici o limită. În schimb, ceva în mine era în mare expansiune, o energie necunoscută. Trăirea acestui moment îmi ajungea pentru un timp îndelungat. Amintirea acestei trăiri mă făcea să suport totul. Mă gândeam că așa trebuie să fie pentru sfinții care, rugându-se, intrau în această stare de grație; nu le mai era frig, foame sau sete, pentru că erau „fără corp". Am început din nou să mă rog așa cum m-a învățat sora mamei, călugărița de la Nămăiești: cu suflul respirației, făcându-l să intre în camerele inimii, în numele Domnului care e acolo, și lăsând apoi aerul care L-a întâlnit să iasă afară și să se adauge aerului respirat de lume. În așa fel încât cei care se roagă cu marea rugăciune a inimii: Doamne, Iisuse Hristoase, fiul lui Dumnezeu, ai milă de mine, „păcătosul", îi sfințesc și pe cei care nu cred sau nu sunt obișnuiți să se roage cu inima, cu creierul inimii.

6 august

Am început să citesc August Strindberg în suedeză. În *Cartea albastră* e vorba despre exteriorizarea sensibilității. Chipurile apărute în nori, pe cer, sunt vii, ca și cum ființele s-ar încarna lăsându-și amprentele. Urmele de pe pânza Veronicăi. Chiar și gândurile lasă urme pe placa fotografică a lucrurilor. Îmi revine mereu senzația că în alte chipuri se strecoară chiar chipul tatălui meu. Chipuri care vin la mine când mă concentrez pe albul hârtiei, înainte de a desena. Acum când stau pe scaun, cineva se mișcă pe scaunul de lângă mine. Gândind mereu că tot ce nu poate fi văzut cu ochii încearcă să se

exprime, sunt mai atentă la mirosuri, sunete, forme, la dragostea spontană a cuiva. Şi comunicarea prin gânduri, telepatia, e un mijloc probat de a o trezi, de a o chema pe Mnemosyne, zeiţa Memoriei, cu cele nouă fiice ale ei, muzele, care vin când le chem, ca şi cum în panteonul corpului aş trezi calităţile la viaţă, ca să mă ajute când viaţa mă ameninţă cu neviaţa, cu somnul indiferenţei, cu neatenţia, iritarea şi luarea în serios a lucrurilor neesenţiale. Strindberg deschide porţile palatului inimii pentru mine, în alt fel decât rugăciunea inimii. Textele lui simple, concise, extrem de profunde, mă fac să-mi întorc privirea către nevăzutul care lucrează mereu în fiecare om. Faţa cenuşie a zilei capătă culori în obraji, fiecare clipă e preţioasă pentru a intra în contact cu nevăzutul şi prin el cu esenţialul din fiinţa mea, cel care îmi scapă când trăiesc după legile societăţii oamenilor, în realismul lor, în somnul lor diurn. De aceea cărţile sunt sfinte, în ele se concentrează energia celui care a gândit şi simţit altfel, a intrat deja acolo unde simţurile noastre nu pot intra decât după un efort de concentrare susţinut. Vreau să stau neclintită ca un copac, cu adâncimea unui gând în mine. După aceea pot să mă întorc la lume cu o scânteie vie în privire.

7 august

Prietenii mă caută la telefon, e un nou fel, modern, de a se frecventa. De exemplu: Ingegerd Granlund: vrea să mă consoleze pentru că sunt singură, vrea să locuiesc la ea... Spune: eu am totul! Doamne, ce nebunie! Eu n-am cerut nimănui ajutorul, nu m-am plâns niciodată, dacă sunt singură e pentru că îmi place singurătatea şi numai când sunt singură pot să scriu şi să reflectez. Dar Ingegerd, în realitate, se simte nefericită, singură, şi vrea să-şi exercite puterea asupra cuiva, cotoiul ei negru nu-i e de ajuns. Cotoiul nu se lasă posedat! Habar nu are că eu

sunt o superfelină! Sub carcasa mea blândă, de persoană politicoasă, stă o altă persoană bine înarmată cu stoicism, cineva care stă în fiecare zi pe genunchii lui Spinoza şi primeşte miere din gura lui şi când se face noapte se culcă în sânul frumos al lui Épictète, unde e loc pentru mai multe generaţii.

În fond, nu mă interesează ce gândesc oamenii despre mine, am învăţat să spun: astea sunt opiniile lui Ingegerd, de exemplu: că eu aş fi singură şi nefericită şi că ea mi-ar putea da fericire! Dar am alţi prieteni, mult mai filosofi decât draga mea Ingegerd... De exemplu: cei care mă caută la telefon sau îmi scriu lungi scrisori numai când se simt deprimaţi. Pierre (Zekeli), de exemplu, prietenul şi traducătorul meu, a simţit că simplul fapt de a-mi auzi vocea şi a vorbi cu mine românește, limba unor ani din copilăria lui fericită, la Sibiu, are miraculosul efect să-i gonească angoasa departe. Dar ce se întâmplă cu mine? Ei bine, simt că „o forţă a plecat din mine" şi mă simt încărcată cu energia negativă a prietenului, cu problemele lui personale! Fac eforturi să uit, dar am primit în mod activ confesiunea, am ascultat nu ca un preot cu ureche indiferentă, ci ca un prieten care obişnuieşte să arate căldură prietenilor. Când refuz să mai răspund la telefon, cel puţin când lucrez, atunci scrisorile abundă, pline de reproşuri că „mă ascund". Un lucru e clar: prietenii suedezi seamănă cu cei români: scriu numai când au nevoie de prezenţa mea „terapeutică". Şi eu scriu scrisori, dar fără să aştept vreun răspuns sau rezolvarea vreunei probleme. Îmi amintesc cum Emil (Brumaru) ne scria mie şi lui Nichita (Stănescu) pentru plăcerea de a scrie! De asemenea Emil Botta, care scria multor „muze" cu sentimentul de a le atinge prin cuvintele sale, bineînţeles fără să aştepte vreun răspuns. Geo Bogza trimitea chiar flori, ciocolată, scrisori cu frunze şi cu acel plop în care se întruchipa singur ca într-un simbol

de virilitate, fără să ştie că tocmai plopul e copacul cel mai fragil, care se îndoaie repede, la prima furtună... În balada bardului nostru naţional e cântat tocmai plopul, în legătură cu dezamăgirea iubirii omeneşti: ţepoasă, mândră, dar fără puterea îndurării până la ardere de tot. Acum când scriu s-a întunecat în cameră şi pe cer ies primele stele, corpurile cereşti. Voi lăsa acest jurnal şi voi lua dicţionarul etimologic suedez să citesc zece pagini ca pe o lectură neobişnuit de palpitantă. Fiecare cuvânt e o poveste, o istorie, un destin, fiecare cuvânt, ca o fiinţă adevărată, a trecut prin istorie, a supravieţuit până în timpul nostru sau dimpotrivă: a murit, rămânând numai în dicţionar, şi cineva, poate eu, are acum libertatea de a-l aduce la viaţă, folosindu-l într-un fel în care vechiului său conţinut să i se adauge o nuanţă nouă, plină de vitalitate. Cuvintele sunt „fiinţe abstracte", aşa cum am crezut eu în tinereţe scriind cartea de poeme în care încercam să pun întrebări despre acest fel misterios de a exista.

12 august

Toate ziarele scriu despre meteoritul din constelaţia Perseus care se pare că va cădea peste Pământ. Este înnorat, tocmai azi când se putea vedea acest meteor care ne-ar putea aduce moartea universală, plină de euforie. A muri împreună cu toţi fraţii şi surorile de pe pământ şi cu toate animalele şi plantele, cu tot ce există, e ceva care nu îngrozeşte numai, ci umple inimile de un fel de stranie bucurie, o euforie că vom muri împreună, ca nişte îndrăgostiţi pentru care moartea e singura salvare! Cei cu probleme grele, economice, cei în imposibilitatea de a se reconcilia cu iubita sau iubitul etc. resimt ca pe un lucru pozitiv această posibilă catastrofă. Dar cerul e înnorat şi meteorul care va cădea (conform

experţilor), după ce a luminat un timp, nu se vede deloc. În schimb, hoţii, profitând de atmosfera de sfârşit de lume, au efectuat şaptezeci şi cinci de spargeri în Stockholm, într-o zi atât de plină de suspans... Editura noastră a fost „vizitată" şi ea, de două ori, dar de „hoţi" mai speciali; s-au furat hârtii importante, contracte etc. Întorcându-ne seara de la o lungă plimbare, am avut chiar surpriza să-i surprindem pe nişte băieţandri cu păr negru şi ten ofilit, din Balcani, încercând să taie cu un cuţit cu vârf de diamant geamul mare al camerei în care se depozitează arhivele editurii. Când ne-am apropiat, au lăsat totul baltă şi au dispărut pe Tegnérgatan. Nu erau suedezi; poliţia care a cercetat cazurile a făcut aluzie la „motive politice", ambasada română din Stockholm fiind bănuită de asemenea practici, profitând, ca şi hoţii de rând, de confuzia provocată de meteorul din Perseu, pentru a fura pur şi simplu documente pentru arhiva lor, un mijloc ieftin prin care economia lor mizerabilă va avea un mic câştig de ocazie.

13 septembrie

Meteorul din constelaţia Perseu n-a căzut încă pe Pământ. În schimb, am aflat de la prietenul Iosif Andronic că poetul Emil Botta a murit. Încerc să-mi amintesc de ultima întâlnire cu el. Aşteptam în grădina Uniunii Scriitorilor, pe o piatră, în apropierea unor statui vechi. Domnul Botta a apărut şi mi-a povestit despre poemele sale, pentru că eu întrebasem dacă scrie ceva acum, apoi despre mama sa, care era bolnavă, aşteptând moartea. Ar fi vrut să facă ceva pentru ea, dar nu putea nimic... Era în el o resemnare demnă, plină de seninătate, vedeam în el pe Werther, dar şi pe Hamlet, vedeam în el numai trăiri înalte, pe care el putea să le întruchipeze prin propria lui persoană şi prin cuvinte. Se spune că a murit

pe 24 august, exact în ziua în care am primit de la mama cartea lui Ceram despre istoria arheologiei, carte primită de la domnul Botta în 1963, cu o dedicaţie plină de căldură. Cartea pe care o citeam când mă simţeam închisă în timp. Carte care aducea cu ea vestea morţii cuiva când o deschideam. În ea e vorba de toate civilizaţiile care au existat până acum, cel puţin despre cele care se cunosc, toate murind dintr-un motiv sau altul, toate încercând să facă din om un zeu. Această carte mă duce cu gândul la propria noastră civilizaţie, în care omul s-a pus în locul divinului şi a dezlănţuit procese care-l vor împinge la sinucidere. Povestea *Ucenicului vrăjitor.* Dar, chiar dacă adevărul neputinţei de a găsi un ideal demn în viaţă este mereu prezent în spiritul nostru, ceea ce trebuie să se întâmple se întâmplă mereu. Viitorul e nesigur, dar moartea e sigură. Ea face una cu pământul nu numai generaţiile pline de vise, dar chiar şi construcţiile, cultura lor orgolioasă.

21 septembrie

Echinocţiul de toamnă. Invitaţi de Erik Hyllner la sărbătoarea celui mai mare club de carte din Suedia. Mondenitate. Ca editor de succes, René este în centrul atenţiei tuturor; şi eu, bineînţeles, ca noua lui soţie. Sunt îmbrăcată cu lucruri de o mare frumuseţe, toate aparţinând casei de modă Valentino. E poate nedrept să fiu atât de elegantă când situaţia economică a editurii noastre nu e strălucită, dar René este din copilărie obişnuit (şi la fel copiii lui, Yves şi Alain) să se îmbrace cu haine de cea mai bună calitate. Scriitorul Tikkanen cu soţia, Marta, sunt cei mai simpatici dintre toţi aceşti invitaţi obişnuiţi să simuleze sentimente de circumstanţă. Îl întâlnim şi pe scriitorul Göran Tunström cu fiul său Linus, amândoi îmbrăcaţi ca nişte *hippies*, nonconformişti, ca nişte poeţi

rebeli, deşi Linus e numai un copil. Aceste serbări poate au rostul lor: se exersează ipocrizia, dar în surdină, se aranjează noi alianţe. Eu însămi am primit invitaţia de a publica la Editura Alba, care aparţine în fond lui Bonnier, dar René nu-mi permite să mă îndepărtez de barca noastră. Argumentul: au mai fost şi alte scriitoare care au fost publicate de soţii lor, mi s-a dat ca exemplu Virginia Woolf, aşa s-a scris şi într-o cronică literară la cartea mea, fără să se vorbească nimic despre reala suferinţă a Virginiei Woolf, care a sfârşit cu sinuciderea şi cenzurarea jurnalului ei de către soţul Leonard, pentru care ea se străduia în mod inuman să fie mereu extraordinară... Eu nu mă compar cu prozatoarea excelentă, dar simt de pe acum inconfortul de a publica toate cărţile mele la editura noastră, fără să câştig nimic şi suportând aspra critică a lui René sau străduindu-mă paroxistic să ţin separate persoana privată şi cea care scrie. Ca să nu mai vorbim de efortul de a trăi în două limbi, în două culturi, chiar trei, cu limba maternă a lui René.

25 octombrie, Borås

Scriu din tipografia din Borås unde a apărut azi o nouă antologie din poemele lui Nichita (Stănescu). E o mare bucurie, mai ales că traducerea lui Pierre (Zekeli) este excelentă. Au mai fost publicaţi în colecţia *Tuppen pa berget* (Cocoş pe munte): Anne Sexton, Philippe Jaccottet, Jehuda Amikhai, Robert Bly, Ingeborg Bachmann, Ferenc Juhasz şi Cesare Pavese, ce se adaugă armonios primei serii de poeţi cu care a început colecţia care a fost de un mare succes de critică, dar şi un succes economic. Numărul abonaţilor noştri la colecţie şi la revista *Jakobs stege* a crescut mereu. Cu toate astea, legile dure ale editurii cer mijloace mult mai substanţiale decât cele pe care René le are. Eforturile lui sunt supraomeneşti pentru că

nimeni, din păcate, nu e interesat de literatura țărilor din Est. Numai o minoritate, dar asta constituie numai un ajutor moral mai degrabă decât economic. Ce se va întâmpla în viitor? Care va fi soarta editurilor mici, dar de mare succes? Vor dispărea? Marile edituri nu publică decât dacă au garanția experților că se vor câștiga bani. Totuși, Bonnier, de exemplu, cea mai mare, veche și prestigioasă editură, nu numai din Suedia, dar din întreaga Scandinavie, are câteva edituri mici, „satelite", ca Alba, ca să dau numai un exemplu, unde se publică acele cărți noi, neobișnuite, care nu se vând, dar care mai târziu vor deveni, poate, puncte de reper pentru un mare succes. Deci lupta continuă: între editurile mari și mici și între editori, bineînțeles. René caută idei publicând numai ce-i place. Se gândește mereu la ceva care să salveze cărțile celor care vin din Est, cu lumea lor despre care nu se știe nimic. René are în fiecare zi o idee nouă care până seara se dovedește a fi pe cât de nebună, pe atât de nerealizabilă.

31 octombrie

A sosit la Stockholm, la invitația editurii noastre, Giorgio Bassani, pentru lansarea romanului său, *L'odore del fieno*. O carte superbă, tradusă de Ingrid Börge. Seara, la Institutul Italian din Stockholm, a fost prezentat unui public special: italienişti, studenți, iubitori ai Italiei. Ce diferență între Pasolini și Bassani! Cu noi el a fost extrem de plăcut, asta și pentru că René vorbește o italiană de o perfecțiune dantescă; i-a editat lui Bassani încă două cărți și e interesat de textele sale noi. Dar pe scenă, sub lumini, Bassani părea pedant și prețios, în mod egoist vorbind și citindu-și poemele. Atmosfera era destul de înțepenită când a apărut pe scenă un scriitor suedez beat, întrebându-l pe Bassani: Cum puteți să mai scrieți

altceva după ce ați scris *Grădina pierdută*? Bassani n-a avut nici un răspuns ca să-l scoată pe beţivan din aburii alcoolului... Seara, cu oaspetele nostru şi profesorul Bruno şi alţi plăcuţi italieni, la un bar din centrul Stockholmului, unde am băut şampanie, oferită de René, până la saturaţie. S-a vorbit despre lumea de azi care este „întoarsă"; un arhetip care este întors cu susul în jos. S-au aruncat şi risipit perle în toate direcţiile. De exemplu: două persoane care nu comunică sunt ca două corpuri dintre care unul îl pune pe celălalt în umbră. Geniul e un călător cu balonul care se înalţă aruncându-i pe toţi peste bord. Balastul e necesar numai pentru a se înălţa pe sine şi când adevărata înălţime a fost atinsă, el, geniul, trebuie să sacrifice masa de admiratori şi susţinători... Italienii sunt plini de farmec şi vitalitate, dar pe undeva există şi un snobism pe care cei mai inteligenţi şi-l reprimă, povestind sau glumind, mai ales, pe seama altora, care nu sunt de faţă.

26 noiembrie

Vernisaj la Galeria Helland din centrul Stockholmului. Am expus icoane pe sticlă, măşti, toate într-un stil amintind poate pe cel din satul mamei mele. Am primit flori de la Karl Otto Bonnier. Lars Nórén, care tocmai divorţa de soţie, a venit beat şi mi-a vorbit despre măşti şi Dionysos... Inger Johansson a venit cu soţul ei şi a cumpărat icoana cu arhanghelii. Am vândut chiar din prima zi multe icoane şi doamna Helland a fost mulţumită. Am stat tot timpul şi am făcut mici conversaţii cu persoane necunoscute. Este uimitor să pictezi şi să ai şi curajul să stai lângă imaginile strădaniilor tale. Era atâta lume în jurul meu, încât pot spune că eu ieşisem din mine şi cea care vorbea şi era amabilă era o necunoscută. Cine? Ceea ce a uimit a fost îndrăzneala culorilor. Suedia e ţara poplinului bej, a griului în toate nuanţele. Dar există şi părţi

din sud în care roşul cântă alături de verde, şi chiar la Lund tradiţia culorilor vii s-a păstrat până în zilele noastre. Mai târziu, când curtea regală a renunţat la purpură, a apărut ideea că frumosul stă în absenţa culorilor, că maximul de eleganţă ar fi tonurile stinse până la umbră. Poate pentru ca persoana să strălucească, să iasă în evidenţă mai mult. Dar e un lucru ştiut că suedezii au doza cea mai mare de plictiseală când sunt între ei. E o cultură în care copiii sunt învăţaţi să-şi ascundă sentimentele, să simuleze o nepăsare... Ipocrizia este primul atribut al celor care-şi oprimă impulsurile cele mai potrivite de a aduce căldura în comunicare... Icoanele mele, prin culorile lor vii, aruncă o pată de căldură în mijlocul Stockholmului, nu departe de statuia lui Karl al XII-lea, care se îmbrăca mai ales cu veşminte de un galben strălucitor, albastru de cobalt şi chiar cu un roşu carmin pe care-l admirase la turci...

31 decembrie, Paris

Puternic miros de varză în centrul de altădată al lumii, Oraşul luminilor, al culturii. Oraşul în care René şi-a petrecut tinereţea, fugind din casa părintească de la Bruxelles, din cauza puternicei autorităţi a tatălui său, pastorul luteran, Lionel. Tot ce văd e deja văzut în cărţi, mai demult, când făceam disperate încercări să ies din ţară, mereu refuzată, pe când alţi scriitori, la fel de valoroşi ca şi mine, pur şi simplu se plimbau chiar mai departe de Paris, peste ocean... Îmi amintesc cu amărăciune cum un şef de la *Scânteia tineretului* mi-a spus în faţă care ar fi cauza acestor refuzuri: felul meu de a trăi, care era imoral; trăiam cu Nichita. Acel obraznic personaj avea şi el o viaţă la fel de „imorală" ca şi a mea, poate şi mai şi, dar din delicateţe m-am abţinut să-i arunc în faţă ipocrizia lui moralizatoare. Toate astea există în memoria mea, dar şi în timp, şi nu vor pieri niciodată.

O întâlnim pe Rodica (Prato), prietena mea, arhitectă și desenatoare, care mi-a ilustrat atât de minunat *Bobinocarii* și *Catargul cu două corăbii*. René ne invită la *Deux magots*. Rodica nu s-a schimbat, numai că a devenit pariziană, rujul de pe buze e mai strident și surâsul mai de complezență. Dar eleganta ei simplitate există încă: prin gestul cu care duce la gât darul nostru de la Stockholm – un lanț de argint –, cu mâinile ei de excelentă desenatoare, balerină a liniilor sofisticate. Lucrează la Paris și New York, adică desenează, și asta e un lucru excelent. În timp ce vorbeam cu patos despre desenele ei, am înghițit ametistul pe care-l țineam în gură, după obiceiul grecesc, pentru a bea fără să devin inconștientă, pentru a mă dezbăta bând. Cu ametistul în mine am devenit și mai veselă. Dacă nu se va elimina, cine știe, va deveni cu timpul... un diamant! Îi povestim Rodicăi întâmplarea de ieri, vineri, când am ajuns la Paris, cu un zbor direct din Stockholm. Ne-am dus direct la Notre Dame să văd catedrala despre care profesoara mea (și a lui Marin Preda), domnișoara Florica Florescu, îmi povestise atâtea. Profit aici, pentru a-i binecuvânta răbdarea cu care m-a învățat limba galilor. Cum stam în fața catedralei, a apărut o furgonetă albă, în locul unde era interzisă parcarea. Un om cu hainele în flăcări a ieșit din mașină dezbrăcându-se și rămânând în cămașă albă. Furgoneta ardea deja și se aștepta numai explozia. Atunci am văzut că omul avea un revolver în mână pe care l-a îndreptat brusc spre piept, trăgând. L-am văzut căzând cu pieptul plin de sânge. Totul s-a petrecut atât de repede! Omul era mort când a venit poliția și a stins focul din mașină. Un fum negru s-a ridicat pe fațada frumoasă și veche. Din nou m-a dus gândul la sinuciderea tatălui meu. Era deci un om disperat și alesese ca loc de plecare catedrala Nôtre-Dame, cine știe de ce... Se spune că sufletul sinucigașilor știe să urce direct spre cer, să ia drumul după vârful cel mai înalt al catedralelor... Montherlant scria că murim când nimeni nu ne mai iubește...

În aceeași zi, mai târziu, i-am întâlnit pe Țepe (Dumitru Țepeneag) și pe soția sa, Mona, care este gravidă și fericită, se poate citi asta pe fața ei devenită indicibil de misterioasă. Le povestim ce s-a întâmplat ieri în fața catedralei Nôtre-Dame, că am fost martorii unei sinucideri, la prima mea vizită la Paris. Țepe, care seamănă cu un motan frumos, îmi spune: Am trăit atâta vreme la Paris, dar n-am avut norocul niciodată să văd așa ceva! Tu ești aici pentru prima oară și ai văzut deja totul! Moartea lângă catedrală!

De *Revelton* am fost invitați de Paul (Goma) în apartamentul lor, unde am întâlnit-o pe soția lui, Ana, care între timp a devenit mamă, și pe băiatul ei, care se numește Filippe și se pare că e genial; scrie deja versuri și... e îndrăgostit.

Eugen Ionesco stă într-un fotoliu ca pe un tron; lângă el, soția lui, Rodica, semănând cu o păpușă japoneză de porțelan fin. Și fiica lor, Marie-France, ca o Casandră, piatra prețioasă a ochilor tatălui ei... Apoi Monica Lovinescu și Virgil Ierunca; ochii Monicăi sunt vii, exprimând căldură iscoditoare. O iubesc înainte de a o cunoaște pentru acea dedicație scrisă de tatăl ei pe cartea mea preferată, *Odiseea*, tradusă de Eugen Lovinescu pentru tineret. În prefață, marele critic scrie că a început lucrul la carte în 1917, în timpul războiului, în împrejurări dureroase, pentru a evada „din cătușa împrejurărilor dureroase", dedicând lucrului zece ore pe zi, considerând actul traducerii ca pe o bogată experiență de ordin stilistic. Dedicația pentru Monica, pe care o am în fața mea, acum, sună așa: „Monicăi, fetiței de unsprezece ani, care a citit în corecturi basmul minunat al lui Ulise cu o participare care-mi îndreptățește truda". De ce scriu toate astea? Pentru că această carte cu o copertă albastră, cu o corabie aruncată pe valuri, era și cartea iubită a lui Nichita (Stănescu). Odată, când era bolnav (ne despărțiserăm) și dus, împreună cu Fănuș (Neagu), la Spitalul

de Urgență, m-am dus să-l văd și i-am dat exact această carte, citită și de el în copilărie. Văzând-o a spus: mă voi vindeca precis, voi mai trăi, pentru că această carte îmi va întoarce sufletul înapoi...

Sigur, n-am avut timp să-i spun Monicăi despre magia acestei traduceri făcute cu eforturi supraomenești și cu geniu de chiar tatăl ei și dedicată ei, fetiței de unsprezece ani, care devenise o personalitate culturală și morală.

Revelionul a fost foarte plăcut, s-a jucat și teatru, în care Marie-France Ionesco a avut rolul principal. Memorabile au fost cuvintele lui Eugene Ionesco, care a spus că operele de valoare se găsesc mereu în alte opere, că n-ar exista niciodată sută la sută originalitate. Originalitatea găsindu-se mereu în măsura în care autorul se angajează în operă cu tot, inclusiv cu moartea sa...

Ziua următoare: în vizită la Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, într-o cameră plină de discuri și cărți. Discuții ferbinți, un fel de ură-iubire, îndreptățită, pentru anumiți scriitori, de exemplu: Zaharia Stancu, care s-a exprimat asupra a ceea ce face Europa Liberă nedemn; un om inconștient de ce se întâmplă chiar cu el. Europa Liberă, singura rezervă de aer proaspăt pentru români... Totuși, n-am dat nici un interviu, pentru că ceea ce trăisem eu era încă neformulat pentru mine și neprietenii încă mai purtau masca prieteniei pe chipul lor. Monica mi-a arătat icoanele pe sticlă ale poetului Miron Chiropol, apoi eu însămi am descoperit două fotografii care m-au dus din nou în trecut, când România era la începutul unei perioade nebănuit de grele: Monica era copil și ședea în coșul de hârtii al tatălui său. A doua fotografie: Monica, în acel coș plin de foi scrise, dând un sărut celui care-i dăruise cartea cea mai frumoasă a copilăriei, într-un timp îngrozitor care era numai începutul unei mari tragedii. Mi-am amintit din nou de propriu-mi tată, pentru că eu, ca și Monica, am fost preferata tatălui meu. Undeva în mine există, de asemenea, un fel de iubire-ură pentru

țara în care m-am născut și unde tatăl meu s-a sinucis. Despre aceste lucruri, personale desigur, nu puteam să vorbesc într-un interviu, fără să rănesc și să fac rău familiei mele. Sentimentele personale cele mai puternice au determinat mereu viața mea, căci nu poți să devii persecutat sau drept în abstract.

1978

3 ianuarie

Anul începe bine: a venit de la Bruxelles tatăl lui René, pastorul Lionel, care seamănă cu un papă; pe deget are un inel de aur cu semnele zodiacului. Provine dintr-o celebră familie care a construit și mai celebra catedrală Koeckelberg din Bruxelles, familie de tăietori de diamante, ca și Spinoza, convertită la catolicism pentru a evita îngrozitoarele persecuții. Lionel e copilăros și plin de atenție față de mine. Părinții l-au trimis într-o mănăstire când era încă un copil, cum se obișnuia atunci; Lionel a fost îngrozit de „practicile" din mănăstire și a fugit în Africa, devenind căutător de aur, după studiile de inginerie, bineînțeles, în Congo belgian. A căzut bolnav într-o zi și a fost salvat de o tânără americancă, baptistă, care l-a convertit, și prin ea și-a găsit vocația devenind pastor protestant, spre disperarea părinților. Dar nu s-a căsătorit cu acea femeie pe care o pomenește mereu, ci a călătorit în nord și, spre nenorocul lui, s-a îndrăgostit de o blondă frumoasă, Linéea, care avea viziuni (mama lui René), și ea educată în mediul baptist. S-au căsătorit, dar imediat, pretinde Lionel, și-a dat seama că Dumnezeu îi indicase o altă persoană, care nu era blondă, bineînțeles, el fusese sedus ca toți bărbații de blonde, Dumnezeu îi arătase o brunetă care semăna cu americanca pe care n-a luat-o de nevastă pentru că un belgian nu suportă să cânte doi cocoși în casă! Împreună cu Lionel vizităm Luvrul, mai ales sălile egiptene unde Lionel strălucește; tinerețea lui s-a petrecut printre piramide, unde și-a efectuat studiile sale biblice. După ce

vizităm *Mona Lisa* lui Leonardo (care m-a lăsat rece), ne-am dus la FNAC, unde am cumpărat cărți. Am primit de la Lionel *Astronomia* lui Flammarion, o carte sublimă, în care se află și spiritul lui Jules Verne, prietenul cel iubit al lui Flammarion.

Vineri, 6 ianuarie

Încă o zi memorabilă cu iubitul nostru Lionel, care e pentru mine mai mult decât tatăl meu. Asta pentru că s-a străduit să trăiască, în pofida tuturor lucrurilor îngrozitoare pe care le-au suportat el și părinții lui. Bem un minunat vin franțuzesc și Lionel ne povestește cum l-a convertit pe tatăl său cu o săptămână înainte de a muri. Trebuie spus că Lionel îi urăște pe catolici. Tatăl său era un bun viveur, dar catolic, și Lionel a introdus pentru prima oară în Belgia secta luterană, *L'église évangélique libre*, și a avut ca dușmani pe toată lumea.

Seara ne întâlnim cu Bernard-Henri Lévy, care e frumos ca *Ioan Botezătorul* al lui Leonardo da Vinci. Tot ce spune e plin de personalitatea lui, e angajat și are darul de a-i cuceri chiar și pe cei din alt timp, ca iubitul nostru Lionel. René îi va publica *La barbarie à visage humain* și Henri a promis că va veni la Stockholm și... va locui la noi. Cartea va apărea în septembrie, în acest an. Este îndrăgostit de fetița lui, dar se pare că va divorța de soția lui, lucru care-l face pe Lionel să-l aprobe, pentru că el nu a divorțat la timp și acum e prea târziu și infernul s-a instalat la Bruxelles, iar soții s-au obișnuit cu el... Râdem mult cu arhanghelul Bernard-Henri, care strălucește cu fiecare gest, fără nici o urmă de infatuare. Vorbim despre Paul (Goma), pentru care „noul filosof" are o mare admirație și interesul său e mare în ceea ce privește situația din țările comuniste. Apoi vine vorba despre Lévy, pentru că Lionel (ca și René) este un

Levi, venind din marea familie a preoților lui Moise; în Danemarca ei se numesc Lovin și este familia cea mai cunoscută din lume, numele perpetuându-se și supraviețuind ca și toată istoria evreilor.

Luni, 9 ianuarie

Înainte de a pleca la Stockholm, suntem invitați de Țepe (Dumitru Țepeneag) acasă la ei, unde îl văd pe copilul Pițurcă, de care auzisem vorbindu-se când eram colegă cu Țepe la „Sorbonica", fiind studenți refuzați de adevărata facultate, din cauza originii noastre nesănătoase. Țepe a preparat un pește imens, ca din mitologiile scandinave! Totul e minunat și Pițurcă e un băiat frumos, ca un frate mai mic al lui Țepe. Vorbim tot timpul despre ce se întâmplă în România, despre viața de acolo care e o mizerie fără sfârșit.

1 februarie

Birgitta Trotzig a sosit după cum îmi promisese într-o scrisoare, ca să fac un interviu cu ea pentru *Jakobs stege*. Nu dă interviuri, așa că mă simt fericită și privilegiată că a acceptat. Când o văd, realizez că este o persoană care emană spirit prin pielea ei de catifea. Frumusețe specială: este veselă, într-un fel, cu tot corpul și cu încă ceva nevăzut... În timp ce vorbim, Vasuki, papagalul meu iubit, cântă tot timpul. Birgitta n-a spus nimănui lucruri atât de clare despre propria persoană. E minunat că mă place și că e între noi de la început ceva misterios, ca și cum ne-am cunoaște dintotdeauna. Am stat mult împreună, până seara, când au venit Artur Lundkvist și Maria Wine și am mâncat minunat – somon – și au băut șampanie. Artur i-a reproșat Birgittei că scrie prea puțin, asta fiindcă ea i-a spus că nu vrea să fie aleasă în

Academie, pentru că mai are multe de scris, şi când intri în Academia Suedeză ai mult de lucru şi e ca şi cum ai fi terminat de scris, devenind un clasic în viaţă... Dar atmosfera a fost plină de fericire şi m-am bucurat că puteam deja să înţeleg chiar şi vorbirea dialectală a lui Artur, din Skane. Am primit de la Maria o floare roşie tropicală, un roşu cum n-am mai văzut – roşul inimii când ea e vie?

3 martie

Am lucrat tot timpul la romanul meu. Orice s-ar întâmpla, trăiesc şi cu acea lume din interior, lume în care se petrec lucruri atât de noi, ca în realitate: neaşteptat de proaspete. Am înţeles ce înseamnă a intra în atmosfera unei cărţi, lucrul cel mai greu, şi a lua în primire acea limbă fără limbă care este a lumii interioare. Sigur, sunt hărţuită de ceea ce se petrece în jurul meu, dar când se lasă seara şi demonii zilei se duc şi ei la culcare, atunci îmi dau seama că tot ce s-a petrecut în timpul zilei a fost ireal: Ingegerd (Granlund) e bolnavă şi vrea s-o consolez, Pierre (Zekeli) s-a întors din India cu un picior rupt şi a vrut să-l consolez etc. Toate astea prin telefon, ceea ce măreşte „irealitatea" trăirilor. Am învăţat să uit şi să-mi fortific memoria, să pun mereu pe primul plan creaţia, aşa cum văd că se petrece în natură. Să accept eşecurile şi toate evenimentele negative care uneori se metamorfozează în ceva minunat. Sunt mereu fiica tatălui meu, adică ameninţată cu depresia cea mai neagră, dar şi fiica mamei, care găsea mereu puţin timp ca să brodeze, să facă o bluză după un model străvechi. Şi aici, în Suedia, unde oamenii se întâlnesc rar, lucrând ca nişte obsedaţi pentru a câştiga bani, mi-am făcut prieteni, în afara poeţilor dragi, chiar statuile. Îl salut în fiecare zi pe Karl al XII-lea, adică statuia lui impresionantă din

Kungsträdgarden, pe unde trec zilnic. Citesc tot despre el, despre copilăria lui severă; iubea matematica, dar şi latina şi citea Biblia mereu, şi tot ce se petrecea era mereu în relaţie cu evenimentele străvechi raportate de Biblie. Îi plăcea să se pregătească pentru destinul său, în mod misterios îşi fortifica acel curaj necesar trecerii prin viaţă. Curajul de a supravieţui fiecărei zile, luând în seamă frumuseţea ei. Nu mă voi adapta niciodată prin banalul fel al lui Svensson, ci prin modelele de vis, precum viaţa şi destinul tragic al unui rege.

4 martie

Primesc scrisori triste de la mama. Dacă ar fi să trăiesc după sentimentele ei, m-aş fi aruncat de mult în aer, ca tata. Noroc că domnul Iosif Andronic mă iubeşte, trimiţându-mi poeme traduse din idiş, din poetul nostru iubit, Iţic Manger. E vorba mereu despre lumina din întuneric. Se pare că Nina (Cassian) îl va ajuta să amelioreze poemele traduse brut, dar profund. După părerea mea, o traducere nu trebuie să fie prea bine şlefuită, în limba ei nouă orice creaţie literară trebuie să păstreze ceva din scoriile limbii de origine... Şi nu numai scrisorile şi poemele lui Iţic Manger mă ajută în griul şi întunericul primăverii nordice, dar şi confesiunile Sfintei Tereza de Avila. Intru în fiecare zi în palatul ei cel aurit, unde prinţul-spirit ne aşteaptă, sau în *Kabbala* lui Scholem, care e lectura mea favorită, căci se vorbeşte mereu despre scânteile pierdute de Dumnezeu însuşi într-o adâncă prăpastie şi de cei care coboară în adânc (credincioşii) riscând moartea, dar niciodată degradarea, pentru a-l ajuta chiar pe Creator în marea aventură de a ne crea pe noi, oamenii. Mă gândesc că şi eu, ca şi alţii, afirmând existenţa unei trăiri înalte, am părăsit locul unde nu mai existau impulsuri pentru spiritualitate,

asumându-mi riscul de a pieri căutând şi dezvoltându-mă. Şi eu, în felul meu, cobor în fiecare zi, precum kabaliştii, ca să salvez o scânteie cât de mică din corpul strălucit al adevăratului tată, Tatăl ceresc. Cum aş putea să explic aceasta celor care mă acuză de tristeţea lor? Nu mă pot ocupa decât de „treburile Tatălui meu" şi datoria morală şi spirituală a fiecărui om e de a face asta. N-am părăsit un loc în care mă sufocam de lipsa de impulsuri vitale pentru a mă amuza sau a mă îmbogăţi, ci pentru a dezvolta tot ceea ce e subtil în mine. Şi aventura mea este o datorie profundă.

Marţi, 14 martie

Zi de neuitat. Ne-am căsătorit la Stadshuset. Până la urmă Christine a acceptat divorţul, dar după mai multe asigurări din partea lui René că va plăti mai departe vila şi maşina şi copiii vor primi tot ce au nevoie. Totul a mers atât de bine, încât cei divorţaţi şi-au făcut cadouri: René a primit un vas pentru ţinut şampania şi Christine a primit (în afara maşinii) şi o pereche de mănuşi speciale pentru volanul cel nou. Divorţul aici, în Suedia, se face în favoarea femeii şi cred că este drept, pentru că ea, dând naştere copiilor, a creat ceea ce bărbatul de obicei distruge. Nu voi da naştere niciodată unui copil, pentru a nu agrava şi mai mult situaţia, e de ajuns cu Yves şi Alain, care sunt într-un fel şi copiii mei, ne iubim, dar cu o iubire care se poate transforma în orice clipă în feroce ură. De aceea eu veghez mereu ca să nu le rănesc niciodată sentimentele de copii părăsiţi de tatăl lor. Sunt mai tot timpul la noi şi li se dă mereu primul loc şi atenţia cea mai mare. Şi asta vine natural, pentru că băieţii sunt frumoşi şi plini de farmec şi destul de străini faţă de părinţii care, vrând să-i dirijeze, sunt adesea nedrepţi şi absurzi.

Când a sosit momentul cu verigheta, am întins mâna dreaptă în loc de stânga, pentru că la ortodocşi inelul se pune pe mâna dreaptă. Apoi, ieşind din clădirea mare a Primăriei, am văzut un tânăr dus de doi poliţişti cu cătuşe la mâini. O bună imagine a căsătoriei! Mai ales pentru femei! Ne-am plimbat în Gamla Stan şi René mi-a cumpărat pantofi noi, din Italia, culoarea prunei, apoi am luat masa la un restaurant de lângă biserica Hedvig Eleonora. Ne amintim deodată fiecare de visele de azi-noapte: René a visat două columbe: una avea pene albastre-negre şi întindea penele peste perechea ei. Eu am visat că mă găseam într-o biserică cu René. Deodată văd un sicriu în mijlocul bisericii: un mort creol. Apoi au apărut şi nişte persoane în costume de cosmonauţi strigând spre cei care-l plângeau pe mort să-l ridice pe cel din sicriu. Mortul s-a ridicat deschizând ochii, spunând că nu era încă mort, cerând să mănânce din propria colivă...

Toate acestea se petrec în timp ce Israelul a atacat bazele palestiniene de pe teritoriul libanez. Se spune că războiul poate izbucni din nimic. Istoria noastră personală este inclusă în istoria lumii, uneori chiar în umbra ei, ca la rădăcina unui cedru imens în care au loc incendii şi morţi, dar cei de sub ramuri nu aud decât ecouri a ceea ce se întâmplă mai sus, printre uriaşele ramuri ale timpului.

Vineri, 17 martie

Ne apropiem cu paşi repezi de echinocţiul de primăvară, ziua de naştere a lui Yves şi Alain, cu patru ani diferenţă între ei. Lumina a devenit expansivă şi ne orbeşte şi ne face nebuni. Se vorbeşte de nebunia scandinavă şi nu este un cuvânt gol. Există la ieşirea din frig şi întuneric un fel de beţie şi rătăcire a simţurilor, ca după o lungă convalescenţă. În lumina prea puternică mulţi îşi pierd viaţa sau minţile. Au loc sinucideri, de care se povesteşte

mereu la radio, ca despre un flagel nordic. Eu, care sunt obişnuită cu sinuciderile din familia mea, nu mă mir; oamenii văd moartea ca pe o eliberare. Aici apar mai târziu florile care au puterea de a calma simţurile şi a ne promite paradisul verii; aici totul e altfel, o ţâşnire bruscă din întuneric, un şoc în care oamenii abia se pot ţine pe picioare. De aceea nordicii iubesc lumina şi natura mai mult decât cei din sud sau din zonele temperate ale planetei.

24 martie

Din nou acasă de la spitalul Karolinska, din apropiere de cimitirul Norrakyrkogarden. În ultimele zile, inclusiv ziua echinocţiului de primăvară, cu oaspeţi, printre ei şi copiii, Yves şi Alain ; am suferit neputând să mănânc şi să beau nimic. Noua mea graviditate e şi mai serioasă. René a calculat că dacă las copilul, o fetiţă, speră el, ar veni pe lume în decembrie, lucru minunat. Dar Alain, care este pe locul răsfăţatului, refuză să devină adult şi nu vrea să aibă un concurent. Sigur că mă simt rău şi pentru situaţia în care mă aflu: copilul meu i-ar detrona pe copiii celei care a suferit atâta de infidelităţile lui René, crezând că prin maternitate familia lor se va apăra de viitorul nesigur. Bărbatul nu se gândeşte niciodată la copiii care se aduc pe lume, se gândeşte mai mult la plăcerea şi puterea pe care o are asupra femeilor, prin sex. Dar aici, în nord, lucrurile s-au mai schimbat: fetele au început să fie mai interesate de alcool şi droguri şi băieţii au devenit mai interesaţi de homosexualitate. Sigur că şi lesbianismul e la modă şi nimeni nu se gândeşte să-şi întemeieze o familie – sau foarte puţini. Eu, sincer vorbind, nu m-am gândit niciodată să-mi întemeiez o familie cu copii etc. Cu toate că am auzit-o pe mama spunând mereu că ea s-a măritat numai pentru a avea copii, că nu e nimic de

așteptat de la bărbați. Și, curios: eu am crezut mereu contrariul: că nu e nimic de așteptat de la copii (exemplu era chiar indiferența mea față de părinți) și că bărbatul era foarte interesant, un alter ego prin care puteam să mă cunosc și să mă simt vie... Acum văd că mă înșelasem, pentru că prin copil puteam să înțeleg, mai profund, și acea perioadă, cea mai obscură, a propriului meu început. Până la urmă m-am hotărât să avortez și René a fost dezamăgit. Dar eu știu că i-am făcut fericiți pe mulți prin păcatul meu de a spune încă o dată nu și că în adânc, în toți, a fost ca o eliberare de o angajare nu numai economică, care crește cu timpul și-l înlănțuie pe René crunt. Aici femeile divorțate îi exploatează pe foștii lor bărbați și pretențiile lor sunt protejate de legi grele. De aceea e greu pentru un bărbat să se culce cu o femeie, fără prezervativ, pentru că ea, prin graviditate, poate să-l înlănțuie economic pentru o lungă perioadă de timp, iar psihic pentru toată viața.

Deci m-am crucificat încă o dată, întâlnindu-l din nou pe amabilul profesor, ginecologul reginei Silvia, care m-a moralizat cu delicatețe, și totuși a acceptat încă o dată să fac un lucru îngrozitor, care îmi trezește amintiri sumbre din tinerețe și mă umplu de dezgust față de felul meu de a respinge ceea ce poate este bucuria cea mai profundă a unei femei: a da naștere unei ființe noi... Totul s-a desfășurat ca și prima oară, cu diferența că acum sunt măritată, am alt nume, dar asta nu contează pentru profesorul care a ghicit adevărata mea natură și mă respectă pentru o hotărâre atât de tragică, dar dreaptă, din punctul meu de vedere, de ființă rănită de la început de experiențele timpurii ale vieții sexuale. Ochii profesorului erau plini de compasiune, și, deși el este o mare personalitate, nu evită să vorbească cu pacientele și să le spună un mic cuvânt de încurajare. Când am ajuns acasă am sângerat din nou, și, curios, am simțit o neobișnuită euforie, ca și cum aș fi atins granița morții. Sigur că

momentul morții de care tuturor le este frică trebuie să fie un moment de fericire, de aceea toți morții sunt senini și dispar cu un indicibil surâs pe buze.

31 martie

Curioasă zi, ziua de naștere a lui Nichita (Stănescu). Pierre (Zekeli) mă sună pentru că s-a gândit și el la Nichita. Iar René chiar l-a visat; se făcea că mergea pe un drum de țară și deodată a ajuns la un pod de piatră, a trecut peste el și a văzut încă un pod și apoi un al treilea pod care se prăbușise chiar pe mijloc. Lângă pod a văzut un cunoscut care i-a cerut foc ca să-și aprindă țigara. Era Nichita. Cerea un chibrit. Când l-a luat, l-a scăpat, încât era gata să cadă în locul în care podul se prăbușise, dar Nichita l-a prins în aer și și-a aprins calm țigara, fără frică de adâncul care se afla lângă el... Am vorbit la nesfârșit despre acest vis cu René, care se roagă de Nichita să trăiască ani cât mai mulți, pentru că el este poetul cel mai interesant, cel puțin din Europa; mulți aici, în Suedia, au scris despre asta, și e o chestiune de timp ca acest adevăr să fie recunoscut și printr-un premiu mare. Dar se pare că mulți vor moartea lui Nichita, „mai ales prietenii lui", ne-a spus Vasko Popa. Și, ca om, Nichita este omul cel mai vulnerabil, nu poate niciodată să fie singur, în această privință seamănă cu René, preferând compania oricui în locul singurătății. El nu se gândește nici o clipă la „valoarea lui" sau la „geniul lui", ca mulți scriitori, el știe că o ființă umană, cât de declasată ar fi, este un mister, un miracol, și preferă prezența acestui miracol în locul vidului amenințător. Când locuiam împreună, primeam vizita unor persoane dubioase care veneau și-l căutau pe Nichita, unii cerându-i bani, și Nichita îi primea pe toți, ca și cum el ar fi văzut, cu geniul său, numai adevărul din ei, și nu pielea socială și halatul

timpului. Acest lucru era greu de suportat, dar când încerci să înţelegi, atunci ceea ce părea greu devine uşor...

2 aprilie

Scrisoare de la mama, în care îmi spune că se simte bolnavă şi că va muri... Scrie că draga noastră mătuşă Chiva a murit cu amărăciune, că nepotul ei, Bebe (pe care eu l-am legănat în copăiţă), şi-a construit o casă nouă chiar în curtea ei, fără permisiunea ei, şi că ea a murit de supărare. Apoi îmi scrie despre apartamentul meu: necunoscuţi intră şi ies în fiecare zi cu câte un obiect sub braţ. Domnul Alexandru Paleologu, care e vecinul meu, a văzut acest lucru şi chiar şi alţi vecini au văzut, dar nu pot face nimic, pentru că „hoţii" au legitimaţii de la poliţie. Tot universul meu şi vechea mea viaţă cu Nichita se destramă şi mâini nedemne iau lucruri fără de care credeam că nu pot trăi... Lucruri cu sentimente în ele, cu viaţă. Icoanele adunate cu grijă, colecţia de ceasuri şi de medalii, cărţile, jurnalul meu şi hainele în care am trăit atâtea stări intense. Toate astea se răspândesc ca nişte fetişuri prin lume. Sigur că pentru cei de acolo un om plecat e ca şi un mort. Şi într-un fel am murit în vechea mea viaţă, ca să renasc în alta. Dar nimeni nu poate să-i ia cuiva amintirile şi groaza trăită într-un loc. Este o acuzaţie împotriva călăilor tatălui meu, cei care l-au împins la sinucidere, umilindu-l mereu ca pe mulţi alţii despre care nimeni nu scrie, cei căzuţi acum în uitare. Acel loc despre care îmi scrie mama se transformase în ultimul timp într-un loc în care îmi era groază să mă întorc; mereu vizitat de cei care voiau să mă îmbolnăvească, să mă facă nebună, cum au reuşit cu alţii, o tactică primitivă, dar eficace. Singurii mei aliaţi erau vecinii mei, Pia şi Alexandru Paleologu şi fetiţa Ilinca;

simplul fapt de a vorbi cu ei, din când în când, m-a ajutat să nu înnebunesc când găseam ușa întredeschisă și lucrurile scotocite. Și acum mama vrea, prin durerea ei, să mă întoarcă în locul în care am suferit atât...

17 aprilie

Vizită la Birgitta Trotzig, la Lund. Casa ei și a soțului, Ulf Trotzig, e o casă veche, plină de verdeață. Cel de-al patrulea copil al lor e o fetiță, Erika, foarte vioaie, care sare în brațele mamei sale, arătându-i ciorapii cu găuri. Casa este plină de lucruri vechi de valoare și remarc cu mare bucurie o gravură enormă de Piranesi care tronează printre alte gravuri extraordinare. Apoi mai este și colivia cu un menat, Klas, o pasăre neagră cu cioc galben. Vorbește ca un filosof chinez. Ulf îl scuză că e bătrân și el strigă: Nu există nici un motiv ca să te plângi! Mă apropii de colivia mare ca să-l mângâi, să-i văd de aproape penajul cu sclipiri în albastru și verde și ciocul de culoarea portocalei. Pe spate are un fel de guler sau un panaș. Îl mângâi și Ulf e uimit pentru că nu le iubește pe femei și le rănește cu câte o lovitură de cioc! Încet, încet, Erika se apropie de mine și ne jucăm cu un cal pe care eu l-am făcut pentru ea dintr-o sticlă de Chianti Melini. Apoi vizităm atelierul lui Ulf, care e plin de obiecte fermecate; îmi arată plăcile de gravat și presa, apoi primim cadou o gravură mare cu motivul „Pasărea ieșind din noapte". Apoi sosește Klas zburând și se așază pe umărul lui Ulf și el se plimbă prin casă cu menatul pe umăr ca un adevărat vrăjitor. Între timp, Birgitta pregătește un mare festin cu o friptură pusă direct pe cărbuni în șemineul lor deschis. Totul e atât de bine în casa lor; nici un fum, nici un miros, în afara celui de culori, pentru că uleiurile lui Ulf „migrează" din atelierul lui peste tot, precis ca și pasărea care cunoaște bine casa și

compartimentele unde sunt femeile, parte pe care o evită, ca să ia drumul direct către prietenul său, pictorul. Ulf, când poate, face conversații cu mănatul său, conversații foarte logice și filosofice. Birgitta râde numai pentru că magia ei este în altă parte.

29 aprilie, Lucerna

Înainte de a pleca în Elveția, am primit pașaportul belgian. M-am dus cu René la Ambasada belgiană din Stockholm, care e atât de plăcută. Am primit pașaportul cu felicitări că m-am măritat cu un belgian atât de iubit, mi s-au dat și flori și m-au asigurat că voi rămâne belgiană până la sfârșitul vieții... Se pare că e singura țară care acordă pașaport imediat după căsătorie și pentru totdeauna. Sunt pe aceeași lungime de undă cu plăcuții și generoșii belgieni. Mă gândesc cu fericire că am scăpat de momentul penibil de a bate la ușa Ambasadei române din Stockholm și a întâlni mutrele patibulare ale securiștilor români, mereu îmbufnați, bănuitori și cu capsa pusă. Și aici, în Elveția, pașaportul mă scutește de ochii răi cu care sunt văzuți cei din țările comuniste, lucru trist pentru că nu numai securiștii călătoresc, cu toate că mai ales ei...

Lionel a sosit din Bruxelles pentru a-mi spune: bine ai venit în familie și a-mi da cadou pepita de aur găsită de el în Congo belgian, în tinerețe, când era căutător de aur. Între mine și Lionel e ceva atât de special, care se poate explica numai prin karma indienilor. Pur și simplu ne-am iubit de la prima vedere și în prezența mea el e fericit și inspirat și se ceartă mai puțin cu fiul său, René, care e ironic și batjocoritor uneori, amintindu-i tatălui că a fost un tiran cu el, în numele Domnului și al unei morale rigide. Dar Lionel vede lucrurile altfel acum; eu sunt ca un înger care l-a harponat pe fiul risipitor, înapoi, către tatăl său, care a suferit atât, căci René este, vai,

preferatul tatălui. Şi asta nu e uşor! Până să apar eu în viaţa lui René, relaţiile dintre tată şi fiu au fost pline de ură. Acum, datorită mie, crede Lionel, totul a luat un nou curs. Locuim la hotelul Montana şi obişnuim să stăm pe terasă şi să privim munţii de vis ai Elveţiei.

1 mai, Lucerna

Între timp ne-am obişnuit cu aerul Elveţiei, ţara ordinii şi a curăţeniei şi a unui fel burghez de a trăi, într-un sens pozitiv. Azi e ziua muncii, dar aici, în partea germană, nu se sărbătoreşte ziua muncii; pentru ei toate zilele sunt dedicate muncii. Am făcut cunoştinţă cu editorul Jürgen Braunsweiger şi cu soţia sa, Lise. Face parte dintr-o confrerie în care femeile nu sunt acceptate, şi el şi Lise sunt germani şi le-a trebuit mult timp şi eforturi ca să fie integraţi în lumea bună a Elveţiei. René visează mereu să părăsească Nordul şi să deschidă în Elveţia porţile unei noi edituri, fără să renunţe la cea din Stockholm, care va fi mai departe dirijată de el printr-un director. Elveţia i se pare potrivită pentru că se află în centrul Europei şi, cum ştie toate limbile, se simte excelent în acest mediu mult mai plin de impulsuri creatoare decât Nordul. Lionel ar vrea şi el să facă acelaşi lucru, pentru tipărirea cărţilor lui religioase, dar nici fiul şi nici tatăl nu au acel capital necesar pentru a intra în lumea business-ului elveţian. Se spune peste tot aici: În Elveţia totul se plăteşte, chiar şi aerul. Până una alta, suntem în căutarea unei case de închiriat, o casă în care să existe şi loc pentru cei doi fii ai lui René, şi pentru redactorii în călătorie de la Stockholm la Lucerna... Deocamdată numai visuri. Turiştii americani şi japonezi cumpără ceasuri cu cuc, cutii muzicale, bijuterii şi mai ales faimoasele ceasuri elveţiene. René mi-a dăruit şi mie un ceas Omega, despre care se spune că sunt eterne, supravieţuind posesorului!

În natura specială de la Lucerna, cu munții și lacul aburit, mă țin în mijloc, între tată și fiu, plină de stupoare, pentru că niciodată n-am avut persoane atât de apropiate care concurează pentru a mă fermeca și a mă recompensa numai pentru că exist.

4 mai, Innsbruck

Este ziua Înălțării la cer a Domnului și am călătorit de la Lucerna la Innsbruck, care este orașul în care s-a născut Christine; cabinetul din casa impozantă a tatălui ei, doctorul, mai există încă, dar noaptea e închis și numai în timpul zilei totul se deschide și învie din nou. Vizităm biserica, aceea cu statuia regelui Arthur. Totul e curat și ordonat, ca și în Elveția, dar oamenii sunt și mai plini de viață, poate, parcă păstrându-și mai mult din vitalitatea existenței de țărani, buni gospodari și neobosiți lucrători. Femeile, ca și bărbații, încă poartă costumele lor tradiționale, femeile rochiile mult decoltate, pe talie, cu șorț fermecător în față, cu nasturi din metal sau din coarne de animale de la munte. Bineînțeles că mi se cumpără o astfel de rochie plină de farmec, dintr-un bumbac de primă calitate, făcută ca să dureze foarte mult timp. Lionel e în continuare plin de farmec și foarte interesat de mineralele expuse peste tot, ca și în Elveția. Seara stăm împreună la un pahar de vin austriac cu gust special și el ne povestește, bineînțeles, despre Africa lui, despre timpul când era căutător de aur, cum a găsit și aur și adevăratul aur, credința, convertirea, și asta în opoziție cu credința catolică a părinților, practicată cu atâta ipocrizie în țara lui, Belgia. Culoarea vinului pe care-l bem îi amintește scumpului de Lionel de o vânătoare în Africa, aducându-ne în prezent imaginea unui elefant spintecat, în burta căruia africanii intraseră ca într-un fel de Leviatan,

o hrană pentru a potoli foamea universală a lumii. Lionel povestește mereu despre o lume în altă lume, ca în niște sfere concentrice.

8 mai

Salzburg. Orașul lui Mozart. Ne ducem cu Lionel, bineînțeles, care e cu noi, puțin obosit, pentru că a scris 120 de cărți poștale, să vizităm casa-muzeu. Cele mai frumoase lucruri sunt scrisorile lui Mozart către tatăl lui, asta pentru că le-am citit și le citesc mereu, ca și alte texte apropiate inimii mele. A vedea de aproape scrisul lui Mozart, semnătura lui cu atâtea arabescuri, a citi sfârșitul scrisorilor către tatăl lui, acel: „îi sărut tatălui mâna de o mie de ori cu asigurarea că rămân pe vecie fiul lui supus, Wolfgang Mozart". Sentimentele lui erau ludice, pentru că în realitate el făcea, după capul lui de copil iubit direct de Dumnezeu, numai ceea ce-i plăcea. Sunt acolo și acele scrisori ale tatălui, Leopold, în care fiul era crunt criticat că-și pierde timpul, pentru lenea lui și chiar pentru senzualitate; însă scrisoarea nu se termină rău; pentru că tatăl îi spune că, totuși, el, fiul, are o inimă bună, și acest lucru era ca și cum ar fi șters critica și ar fi prezentat și păstrat numai esențialul.

A vedea meșe din părul lui Mozart trimis surorii lui, Nannerl, sau altora apropiați, acest lucru care era în acel timp ceva obișnuit, pare acum magic, pentru că Wolfgang Amadeus Mozart ne lasă vederii părul lui în prezent, sărutat și legat cu o elegantă fundă, vorbindu-ne mult de acea imensă inimă a omului din spatele operei sale, care aparține acum universului. Sunt patru sute de scrisori care s-au păstrat bine și ele constituie un tezaur de cunoștințe despre creația lui Mozart și viața sa privată: despre boli și însănătoșire, speranțe și dezamăgiri, iubire și neiubire, bani și lipsa de bani. Sunt scrisori pline de

tandreţe, spontane, serioase, impregnate de bucuria de a formula, care era tipică lui Mozart, bucuria creaţiei.

După aceea ne-am dus să vedem catedrala şi chiar la intrare am întâlnit un român: Martin Kremer. Aştepta pomeni? Mirosea a urină şi alcool. Cu faţa întoarsă către altar, aştepta ca vizitatorilor să li se facă milă de el, fără ca să spună vreun cuvânt. Venea din Timişoara, bine-înţeles, şi făcuse războiul de partea nemţilor, fără să se mai întoarcă după eliberare, sperând ca în Vest să-şi realizeze visurile, dar toate eforturile lui au fost zadarnice. Cu toate că e un om înfrânt, e ceva măreţ în ochii lui albaştri şi părul lui sălbatic. M-a întrebat dacă soţul meu e un om bun şi dacă ar putea să-i dea ceva, un costum sau un palton pentru iarnă. Nu mâncase de mai multe zile şi avea gura uscată de alcool. René i-a dat o sumă de bani şi Martin i-a sărutat mâna, apoi Lionel i-a dat banii lui belgieni şi a încercat chiar să-l convertească într-o jumătate de oră. René i-a promis hainele cerute, iar Lionel şi-a notat adresa lui Martin, care n-avea nici o adresă, rămânând să trimită ajutorul la Catedrală. Apoi a apărut o femeie, în aceeaşi situaţie ca Martin, era austriacă, chiar din oraşul lui Mozart, ea a vorbit rău despre locuitorii oraşului frumos, care dau numai un şiling, şi ce să fac numai cu un şiling? ne întrebă ea cu ochii în lacrimi. Se pare că sunt mulţi cerşetori în jurul catedralei, chiar şi pe strada unde se găseşte casa în care s-a născut Mozart. Oraşul, în care pluteşte încă lumea muzicii lui Mozart, are multe secrete, multe umbre în care se târăsc destine omeneşti înfrânte. Dar pentru Lionel şi René a fost un prilej de a-şi confrunta din nou vechile idei pentru care René a părăsit casa părintească la cincisprezece ani, fără să se mai întoarcă. Când René i-a aruncat tatălui său cuvintele: „mila începe acasă, în familie", am înţeles că Lionel este şi a fost mereu milos şi generos mai ales cu străinii şi nu cu copiii săi, şi mai ales nu cu soţia lui, cu care duce un război de şaizeci de ani!

19 mai

A sosit aici, la Stockholm, Paul Goma. Este neschimbat: caracter tare, deschis, extrem de curajos în ce face şi spune. Aşa cum îl cunoscusem şi la Bucureşti. O permanenţă a conştiinţei, lucru rar printre scriitorii care se implică în politică din dorinţa de putere sau şi mai des pentru a-şi face reclamă de scriitori. S-a aranjat o întâlnire la PEN clubul suedez, unde n-au venit prea mulţi scriitori. Motivul? Vederile lor politice de stânga îi fac să creadă mai departe în ideea comunismului, mulţi nici măcar n-au vizitat vreo ţară din Est unde, după ei, se experimentează germenii unei noi societăţi. În fond este vorba de penibile capete pătrate, manipulate de propriul lor partid comunist stalinist. Totuşi, cei care au fost de faţă au avut ocazia să asculte chiar din gura lui Paul (Goma) care e situaţia în România, cum el însuşi a fost închis şi torturat. Artur Lundkvist, care a crezut atâta în acest ideal comunist, alături de alte mari personalităţi distinse ca şi el cu premiul Lenin, a început să se trezească, graţie lui René şi graţie povestirilor mele despre situaţia reală din România. Artur Lundkvist, ca şi Lars Forsell sunt membri ai Academiei suedeze şi s-au angajat puternic, numai în sens ideal, pentru a dezvălui lumii calea cea dreaptă, „stânga", pe care intelectualii trebuie s-o urmeze. Ei simt că trebuie să se schimbe acum pentru că porţile din Est treptat se deschid şi din închisori ies intelectuali ca Paul Goma, care pot da lumii o imagine a universului carceral din ţările comuniste. Lucrul este extrem de greu pentru că toţi care au crezut în idealul comunist nu au acum ce să pună în loc, pentru că ei sunt oameni care trebuie să se angajeze cu orice preţ. Dar acum se pune problema ca toţi cei angajaţi să-şi ia răspunderea pentru angajamentul lor. Paul (Goma) este un exemplu de scriitor

care poartă răspunderea angajamentului său : au suferit şi suferă şi el, şi familia lui pentru angajarea sa în slujba adevărului. Intelectualii suedezi, în marea lor majoritate, se poate spune că gândesc prea mult şi în bloc, în loc să aibă o conştiinţă de sine pentru a căuta rădăcinile răului. Nici un intelectual nu trebuie să-i admită pe asasini, pe torţionari, ca şi pe colaboratorii şi manipulatorii lor, în numele Domnului, al marxismului, al Reich-ului sau în numele tradiţiei. Un intelectual trebuie să combată chiar spiritul distructiv al omului. E greu să fii un adevărat intelectual. În România sunt mulţi care poartă acest nume fără să-şi angajeze propria lor umanitate, dacă este vorba, de exemplu, de a-i recunoaşte lui Paul Goma curajul şi umanitatea de a spune adevărul într-un timp îngrozitor, când adevărul părea că se transformase pentru totdeauna în minciună.

12 iunie

Pe Marea Adriatică, într-o croazieră aranjată de editorii iugoslavi pentru a crea contacte cu scriitorii occidentali. Vaporul se numeşte *Adria* şi căpitanul e un adevărat lup de mare cu ochi albaştri, un fermecător, iubit de toate femeile. Cabinele sunt foarte mici şi ne obligă la obiceiuri pline de promiscuitate. Dintre editorii din ţările din Est a venit Modest Morariu, despre care ştim numai lucruri de bine, dar aici, confruntat cu editori din Vest bine informaţi despre ceea ce se petrece în ţările comuniste, se arată ca un adevărat oportunist. În ultimele zile s-a certat cu René şi l-a insultat dezvăluind că era bine informat de Securitatea română despre angajamentul său troţkist şi ruptura lui cu politica. Mă întreb ce s-a întâmplat între timp cu modestul Modest Morariu? A fost corupt şi fără ruşine apără acum ceea ce nu mai e de apărat? E tot atât de periculos ca şi

atunci când începi să fumezi la bătrâneţe... Seara a venit furtuna. O urmare a polemicilor necruţătoare în jurul comunismului? Vaporul nostru a început să urce şi să coboare pe valuri. Luptând cu valurile. Oamenii, cu multele lor intrigi şi certuri, şedeau tăcuţi acum la mesele din sala mare în care se mănâncă de obicei, privind ce se petrece afară. Pahare sparte, lustra legănându-se în tavan. Sunt numai câteva toalete pentru sute de persoane şi acum coada la toalete s-a făcut şi mai mare. Se şi varsă în pungi deja pregătite. Tangajul vaporului a atins culmea, dacă se poate vorbi de tangaj, mai degrabă o permanentă smucitură în care ni se clatină toate măruntaiele şi... gândurile. Dacă vom ieşi cu bine din furtună, spune René, vom merge la Florenţa şi-i vom da oraşului una din bijuteriile mele... Puţin după ce am scris aceste rânduri am văzut că oamenii au ieşit afară; ne-am apropiat de Istria şi furtuna s-a mai liniştit, dar mai izbucnesc valuri direct peste corpurile curajoşilor care au ieşit să vadă de aproape că ne apropiem de pământ. Dar era numai o iluzie că ne apropiem de ţărm. Nu era încă sfârşitul peripeţiilor. În cabine se fumează fără încetare. Editorii americani, un cuplu, s-au drogat şi s-au bătut toată noaptea, apoi au ieşit cu feţele vinete la lumină, fără nici un fel de jenă: se împăcaseră din nou şi fumau mai departe. Dar, când ne aşteptam mai puţin, a izbucnit focul într-una din cabine. Personalul, în frunte cu minunatul căpitan, a luptat mult ca să stingă focul. Toţi am fost plasaţi într-un loc, în apropierea bărcilor de salvare, şi ei, ca nişte eroi încercaţi, au luptat pentru ca noi să nu ardem de vii ca şoarecii, noi şi lucrurile noastre. Şi e ciudat cum un incendiu şi o furtună sunt lucrurile cele mai memorabile, cele care rămân în memorie, şi nu prostiile, vanele discuţii, beţiile şi scandalurile care au avut loc în timpul croazierei. Editorii au avut bune contacte, dar mai ales cu animalul sălbatic care se ascunde în om.

17 august

Ieri am împlinit 36 de ani şi sunt mulţumită că am ilustrat toata vara prima Carte a lui Moise. M-am străduit mereu să fiu în spirit, fără gândurile lumii. Ciudat: când te pui în starea de a crea totul, restul vine de la sine. Am fost tristă pentru că dragul nostru Vasuki, papagalul, a zburat acum o lună pe fereastră şi nu s-a mai întors. Am numai penele lui acum, nu şi-au schimbat prospeţimea, le ţin în filele Bibliei, nu şi-au schimbat nici culoarea şi miros încă a pasăre, a Vasuki cel misterios. Şi astăzi e o zi plină de melancolie – pentru că Ingegerd (Granlund) a murit pe neaşteptate. Regret că n-am mai văzut-o pe draga noastră Ingegerd, căreia îi era frică de ziua de 17 august, când tatăl ei murise. Ca şi cum spaima ei ar fi chemat înfăptuirea acestei morţi, în memoria tatălui iubit. Prin Ingegerd am învăţat multe despre caracterul suedez, despre felul lor special de a-i privi pe oaspeţi ca pe nişte străini, intruşi; există chiar o lege Jantelagen care nu-ţi permite să te crezi superior semenilor tăi. Pe scurt, nişte legi care-l frustrează pe omul în care se ascunde spiritul liber. Chiar şi lucrurile din casa lui Ingegerd, în care am locuit un timp, casa din cartierul cel mai luxos al Stockholmului, Östermalm, m-au învăţat felul de a fi al „unei femei cu *status*", ritualurile ei etc. Dar eu mă simt mereu ca un trandafir sălbatic şi nu mă voi mula după nici o tradiţie. Voi face ca de obicei: îmi voi urma instinctul de felină, voi conserva ce e bun din cultura din care vin şi voi asimila lucrurile universale din cultura suedeză. Citesc în fiecare zi dicţionarul şi mă uimesc de bogăţia lexicală, de dificultatea de a reţine tot ce învăţ; citesc şi poezie: Edit Södergran, Gunnar Ekelöf, Karin Boye, dar mai ales Biblia, în suedeză, *Psalmii* lui David, cartea de poezii cea mai sublimă din lume.

14 septembrie

A sosit la Stockholm Mircea Eliade. L-am aşteptat la aeroport. Prima impresie: un vrăjitor cu aer sportiv, un tânăr vultur bătrân, ascunzând ceva misterios şi crud după privirea scrutătoare şi, ca toţi bătrânii, copilăros, plin de farmec şi curtoazie. Va dormi în camera mea; imediat după sosire s-a aşezat la masa de scris să scrie în jurnalul său despre călătoria lungă. Paul (Goma) a sosit şi el şi a spus că, în fine, soarele şi luna s-au întâlnit din nou, era vorba de el ca lună şi de Mircea Eliade ca soare. Şi el va locui în apartamentul nostru mare. Au sosit mulţi scriitori care au fost publicaţi de editura noastră, printre ei poeta americană Muriel Rukeyser, care face senzaţie, cu toate că e destul de indiferentă în faţa presei, ca un adevărat filosof. A scris mult, chiar şi cărţi de ştiinţă. Spinoza şi filosofia indiană au inspirat felul ei de a vedea omul şi legătura lui cu universul. Editura noastră a aranjat întâlniri cu presa şi festivităţi tot timpul. Totuşi, nopţile sunt ale noastre şi stăm cu Mircea Eliade şi Paul (Goma) vorbind până în zori.

16 septembrie

Oaspeţii noştri au făcut o impresie excelentă jurnaliştilor. E o zi specială; e eclipsă totală de lună. Am stat pe balcon cu Mircea Eliade şi Paul (Goma) şi am văzut cum luna a fost mâncată de umbre (vârcolaci), devenind un balon gri. Mircea Eliade a spus: Semn rău! Imediat, puţin mai târziu, am auzit la radio că Iranul a fost zguduit de un cutremur teribil în care au murit nouă mii de oameni, printre ei toţi doctorii. Dar Muriel (Rukeyser) spunea tot timpul: Ce frumos! Totul e frumos! M-am plimbat prin Stockholm cu Mircea Eliade şi Paul (Goma) şi am cumpărat o Biblie în rusește pentru a completa colecţia mea internaţională.

Din păcate există și lucruri grele, de nelămurit. Mircea Eliade nu vrea să vorbească, nici măcar cu noi, despre trecutul său, angajarea lui față de filosofia profesorului Nae Ionescu și simpatia sa pentru Garda de Fier. Se pare că e un subiect tabu. În schimb, vorbește mereu despre „sabotarea istoriei", a omite din propria biografie acele momente tulburi care se dovedesc a fi în prezent foarte penibile. René vrea să știe adevărul, dar, din păcate, eu nu știu prea multe despre asta, și asta e vina mea. Sub înfățișarea blândă și uneori aiurită a profesorului Eliade, semănând cu personajul său, Fărâmă, din *Strada Mântuleasa*, pe care editura cu generozitate a tradus-o și publicat-o, se ascunde un alt ego mult mai puțin plăcut. A nu vorbi despre acel ego de atunci este contrar unei atitudini cavalerești, este vorba de pluralitatea de ego-uri ale unui geniu atât de perspicace în a analiza problemele universale și chiar lacunele din caracterul altora...

Se întâmplă în viață lucruri pe care poate mai târziu le regretăm. De exemplu: când am fost la Paris, la Monica Lovinescu și Virgil Ierunca, în vizită, am aflat despre altă față îngrozitoare a lui Zaharia Stancu, lucru care l-a lăsat perplex pe René, care a încercat apoi să-i publice la loc de cinste și pe cei insultați grosolan de Stancu, care avea atâta putere. Personal, eu n-am vorbit cu Zaharia Stancu și n-am profitat vreodată de faptul că René venise în România pentru că îi publicase cartea *Ce mult te-am iubit*. Întâmplarea făcuse ca o româncă, Magda Manu Lundberg, să-i trimită traducerea acestei cărți și lui să-i placă și apoi să citească tot ce se publicase la Grasset. Mulți dintre cei care erau prieteni cu Stancu (de observat că trebuie mai întâi să fii prieten, ca mai târziu să devii dușman, din nefericire!) au profitat din plin de privilegiile pe care fostul președinte al Uniunii Scriitorilor le răspândea după cum voia. Am fost surprinsă că eu, ca tânăr scriitor, n-am fost niciodată aleasă, de exemplu, să călătoresc în străinătate, pe când alți

colegi, într-adevăr, nu erau de găsit niciodată în România. Nici când aşteptam să plec şi cartea mea apăruse în Suedia, cu cronici excelente, Stancu n-a făcut nimic ca să mă ajute, apoi s-a îmbolnăvit şi a murit, astfel că până la urmă numai şi numai prin eforturile lui René – precizez: cu mult după moartea lui Stancu – am reuşit, în fine, să plec şi să nu mă mai întorc acolo unde scriitorii îşi împărţeau şi împart încă între ei privilegiile, ca apoi să se deteste şi să devină duşmani.

Am scris despre asta, pentru că am vorbit mult şi cu Paul (Goma) şi cu Mircea Eliade despre „personajul" şi omul Zaharia Stancu. Dar e greu pentru un editor să-şi nege autorul şi deci opţiunea sa. Dar şi în acest caz, cred, metoda cu „sabotarea istoriei" nu este soluţia cea mai bună... Tot ce a fost rău rămâne aşa cum a fost: rău. Dar, mărturisind şi regretând, cum se obişnuieşte să se facă în Suedia, de exemplu, ţară luterană, cred că asta ameliorează ceva din intensitatea acelui eveniment ascuns în timp, nemuritor ca şi timpul.

9 octombrie

Suntem la Antwerpen, oraşul în care s-a născut René. Oraşul tăietorilor de diamante, oraşul care nu-mi părăseşte niciodată gândurile: totul e sfânt, chiar şi praful care se aşază pe faţa mea, materia pe acelaşi plan cu divinul, materia chiar divinul. Bruegel şi Rubens au trăit în acest aer indicibil de special. Vizităm casele memoriale, muzeele, catedralele ca munţi sculptaţi de arhitecţi de geniu. În piaţa imensă din centrul oraşului se vinde totul: păsări, animale, obiecte de o uluitoare fineţe. Prezentul întâlneşte trecutul în misterioasele obiecte. Am căzut din nou în patima colecţionarului şi am cumpărat pe nimic călimări din marmură, pentru că desenez cu peniţa. Aceste obiecte au aparţinut celor care scriau în

trecut, când scrisul era o ceremonie specială. Un alt *écritoire* are un elefant; fără îndoială că aparţinuse unui belgian cu nostalgii după Congo, cineva ca şi Lionel, care şi-a împlinit viaţa printre negri, în Africa. René are mulţi prieteni şi suntem tot timpul cu ei, vitali, fantaşti ca: Jan Martens, Mark Viijk, şi toţi într-un fel îi amintesc lui René de prietenii din Bucureşti, vitalitatea lor, fantastica forţă de imaginaţie şi generozitatea continuă. Belgienii, ca şi românii şi italienii, bineînţeles, sunt foarte generoşi, în acelaşi fel ca oamenii vechi, antici, pentru ei oaspetele este ca un dar venit din partea zeilor şi trebuie cinstit; oaspeţii vin în locul zeilor şi ne obligă să scoatem din noi sentimente bune. În centrul oraşului este o statuie: eroul care învinge monstrul ce terorizase oraşul. Un fel de Sfânt Gheorghe, dar şi mai străvechi. Se spune că acel monstru tăia mâinile celor care nu puteau plăti tributul. Impozitele din ziua de azi? O alegorie eternă, din timpuri primitive, concepută pentru ca oamenii să nu adoarmă şi să accepte orice de la puterile întunericului. Există mereu posibilitatea victoriei, când valoarea etică e mai mare decât o viaţă decăzută în calităţile inerţiei. Ca şi în Elveţia, „lecţiile de filosofie" ale Evului Mediu sunt la fiecare colţ de stradă. Adevărul vrea să ne sară în braţe, dar noi îl evităm, şi el strigă împietrit de mii de ani, ca în Biblie. Adevărul strigă pe stradă şi nimeni nu vrea să-l audă.

26 noiembrie

Este ziua de naştere a tatălui meu şi din nou retrăiesc tragica lui sinucidere. Îmi amintesc toate aniversările în care desenam o felicitare şi i-o puneam în crăpătura uşii de la atelierul lui. Era tot timpul plecat sau dispărut, de când nu mai putea să-şi exercite meseria sa, liber profesionist, cum te numeai atunci când aveai firmă proprie.

Nu se decisese încă să se angajeze undeva, era un individualist şi nu-i plăcea colectivul în care trebuia mereu să se integreze şi să participe la şedinţele de îndoctrinare, fără sens, care duceau la pierderea curajului şi a entuziasmului pentru muncă. Dar când se întorcea era atât de fericit că eu mă gândisem la timpul în care el se născuse, timp în care exista şi tatăl lui, iubit şi dispărut în război cu alţi tineri de atunci. Se poate spune că a trăit mereu cu imaginea tatălui său şi cu ura şi critica împotriva mamei sale, care în lunga ei viaţă de văduvă şi-a permis să aibă şi câţiva iubiţi. Îmi amintesc de felul în care Tataxone, cum îl numeam eu, lucra, exact ca un artist; fără întrerupere, făcând mici pauze în care mânca frugal, dar mai ales bea vinul lui roşu, citind încă un capitol din scriitorul lui preferat, Walter Scott. Ce ciudăţenie, printre primele cadouri primite aici, în Suedia, de ziua mea, a fost o superbă gravură reprezentându-l pe Walter Scott cu acel chip romantic, guler înalt şi lavalieră, dar cel mai misterios lucru era acea curea pusă pe umărul stâng, care contrazicea veşmântul la modă al timpului; era cureaua unui sac de voiaj, poate, în acelaşi fel în care tatăl meu purta cu el o geantă mare de poştaş în care încăpeau cărţile de citit şi câteva unelte de muncă, atunci când, fără resurse, se ducea să repare mobile vechi, ocazional, în casele familiilor care erau, ca şi el, „duşmani ai timpului", ai poporului. Gravura e făcută de L. Sichling şi executată la Karlsruhe. Mereu o privesc când mă apropii de fereastra lângă care se află palmierul meu...

11 decembrie

Am lucrat mult, prea mult. Câteodată înlocuiesc scrisul cu desenul şi gravura, dar nu îmi este permis, pentru că arta scrisului e atât de serioasă, încât e un mare păcat să o neglijezi măcar o clipă pentru jurnalism, politică sau... gravură. Mă simt vinovată, dar prin desen îmi recapăt

spontaneitatea cu care pătrund în acea limbă dinaintea altor limbi învățate. Mă simt bine în afara limbajului, atât de mare e tensiunea exercitată de a gândi altfel și mai ales de a simți altfel. Îmi lipsește pasărea mea iubită, Vasuki. Azi l-am văzut la TV pe I.B. Singer povestind că într-o zi a sosit la el, zburând, un papagal, care s-a așezat lângă el și l-a întrebat: „Ești bolnav, John?". Singer a dat imediat un anunț și mulți care își pierduseră păsările iubite au venit să vadă papagalul sosit la Singer, dar nimeni nu l-a recunoscut ca fiind propria pasăre... Până la urmă misteriosul papagal și-a luat zborul de la Singer. Ciudată istorie care mă duce cu gândul la Vasuki, care nu s-a mai întors. Nu știa să vorbească, dar știa să se așeze pe lingură sau pe furculiță și să mănânce grațios boabe de orez, să se așeze, de asemenea, pe creștetul capului și să se simtă bine acolo când eu mergeam sau vorbeam la telefon. Îi plăceau în mod deosebit urechile lui René, unde se așeza cântând, aplecându-se grațios către deschizătură, parcă șoptindu-i un secret aparținând rasei masculine. Unde e acum Vasuki? Pe ce fereastră se așază și pe cine vede cu ochii lui întunecați, în spatele cărora se ascunde un mare mister?

31 decembrie

Ultima zi a anului. Mă simt încărcată psihic de tot ce am trăit, mai ales în lumea mea, a scrisului, unde se petrec lucruri noi: îmi descopăr o nouă voce care trebuie neapărat luată în serios. Este vocea unui alt ego eliberat de toate idiosincraziile din țara de origine și de toate falsele iluzii ale celor care au dirijat cultura acolo și o mai dirijează încă, în vecii vecilor, amin. Și asta așa trebuie să fie, pentru că arta scrisului e atât de serioasă și grea, că nu ne permite să ne angajăm pe mai multe planuri. Cei care se angajează fără să-și asume responsabilitatea, cum este cazul cu marea majoritate, nu sunt

scriitori în adevăratul sens al cuvântului, ci numai ambiţioşi şi ambiţioase pe care-i cunoşti imediat prin eforturile lor de a se pune mereu în faţă cu orice preţ. Mai demni de respect sunt cei care se îneacă în alcool sau se sinucid, dar în România sunt rare sinuciderile; Mitică vrea să trăiască, cu orice preţ, chiar mâncându-şi propria vărsătură. Ăsta e cazul celor care ne conduc şi profită; pentru ei angajamentul nu e răspundere, ci mai întâi privilegii: a primi posturi, a fi publicaţi mereu, a călători în străinătate. Aceste trei privilegii au corupt majoritatea scriitorilor, care nu văd nici o ieşire din tunelul negru în care singuri s-au băgat, acceptând să colaboreze cu politicienii, împrumutându-le creioanele pentru a exprima „idealul comunist", „angajarea colectivă", fără să se gândească o clipă că scriitorul nu are nimic cu politica şi numai prin etică este implicat în evenimentele politice. Dar nu angajându-se direct, ci sporadic, numai pentru a exprima atitudinea lui faţă de adevărul transformat în minciună. Toţi ştim că e rău ca scriitorul să fie corupt de politic, dar, cum nu există altă cale de parvenire, mulţi au ales-o pe cea mai comodă: a se angaja fără răspundere. Dar în realitate anul care a trecut a fost un an plin: am călătorit mult şi asta poate nu e prea bine, pentru că neglijez studiul limbii şi mă simt din nou de nicăieri. Dar René este un om care trebuie mereu să se mişte în Europa, să întâlnească editori. Elveţia, Belgia şi Italia sunt ţări în care am trăit mai mult în ultima vreme decât în Suedia. Sentimentul meu de cetăţean al lumii a crescut, un fel de libertate de a mă despărţi de prejudecăţile unei singure ţări, dar în acelaşi timp şi de tot ce are ea mai bun. Pot citi Biblia în suedeză şi asta mă face să cred că, în profunzime, ştiu cum funcţionează acest fel teribil de diferit de a exprima sentimente şi idei. Voi avansa ca şi în franceză şi... în ebraică, limbă care a devenit un fel de secret între mine şi mine, ca şi în studiul Kabbalei, prin Spinoza şi tot ce ştiu eu despre fascinanta tradiţie iudaică.

Sunt sigură că suntem cu toţii evrei (poeţii), cum minunat spunea Maria Ţvetaeva, un fel de a se ataşa miracolului şi a se implica într-o trăire înaltă. Acum, când scriu, stau în faţa mea obligaţii grele: a pregăti, ca de obicei, petrecerea de Revelion, când vor veni oaspeţi, şi asta atârnă greu peste mine, care mă ocup de menajul casei în fiecare zi. Dar am acceptat asta de la început şi René, deşi obişnuit cu mese copioase şi rafinate, remarcă rar şi cu umor monotonia bucătăriei mele. În orice caz, un Chateaubriand bine făcut îl mulţumeşte, ca şi sparanghelul preparat *à la Bismarck*. Şampania de care el se ocupă personal va învălui totul într-un văl al duioşiei, ca să folosesc propria-mi expresie de tinereţe, când găteam, pentru alt mare iubit, cartofi prăjiţi cu salată! Vom deschide ca şi anul trecut Biblia spre a ne vedea norocul pentru 1979 şi vom cânta „Binecuvântat să fii tu, Tată Sfânt, Rege al Universului, pentru că n-ai permis să fim distruşi şi târâţi în noroi de duşmanii noştri!".

1979

14 ianuarie

M-am trezit din nou brusc din cauza zgomotului făcut de tinerii beți care se târăsc pe stradă. Sunt atât de urâți, încât îmi vine să cred că sunt posedați de demon. În timpul zilei, tinerii suedezi sunt liniștiți și foarte timizi; după căderea nopții, când beau puțină bere, nu e nevoie de prea mult, se transformă în animale sălbatice. Fetele lor sunt de nerecunoscut, beau și ele ca și băieții și vorbesc atât de urât. Este marea problemă a actualității: tinerii și sentimentul lor că lumea e deja făcută și că ei nu mai au loc pentru visele lor de expansiune. Chiar azi s-a întâmplat un lucru îngrozitor la Malmö: un tânăr de optsprezece ani, care lucra la un spital, a luat viața a șaptesprezece pacienți, punându-le în mâncare o doză anumită din pulberea cu care se spală toaletele. Se spune că i-a „tratat" așa pe mai mulți, dar au murit numai șaptesprezece, toți bătrâni, pentru care tinerii de azi nu au nici un respect, numai ură. Se crede, în general, că bătrânii sunt un balast pentru buna funcționare a vieții. Se pare că tânărul a pus în practică dorința multora. La fel ca și ginecologul francez care a omorât femeile venite la el ca să avorteze. E o lume bolnavă, fără îndoială, lumea în care cei tineri nu mai au nici o dragoste pentru părinții lor, nici un respect, nici o milă. Și acum, în Suedia, nimeni nu moare de foame, serviciul social funcționează bine. Este cu totul altceva, s-a neglijat ce e esențial: interiorul, acolo unde există latent atâta întuneric. Totul e curat și bine reglat, dar interiorul e putred, plin de vermină. Noroc că există literatura și alte forme ale artei pentru a învăța lumea exact despre acest haos,

acest necunoscut care poate deveni criminal şi care zace în fiecare om, ca un preţios venin, căci el se poate „trata" prin educaţie, erudiţie şi cu timpul se poate transforma în ceva pozitiv.

22 ianuarie

Fiecare clipă din prezent pare a fi ceva trăit altădată. De aceea mă întorc mereu în trecut; pentru a aprofunda cunoştinţele a ceea ce am trăit atunci. Atunci... Totuşi, totul se repetă... altfel. Dar asta mă ajută să memorez viaţa ca pe o melodie complicată, dar de înţeles, infinită şi totuşi cu un sfârşit în fiecare cădere în somn.

„Cu cât înţelegerea noastră se îmbogăţeşte, cu atât mai mult descoperi originalitatea oamenilor", scrie Pascal. Din acest punct totul pare extrem de interesant şi critica noastră încetează. Ce este în fond critica, specialitatea numărul unu a tuturor oamenilor, ce e critica altceva decât o simplificare grosolană? Sigur că sunt critici necesare, dar ele trebuie făcute luând în consideraţie marea perspectivă şi atunci totul se dezvăluie altfel. Fiecare om e unic şi are o cale unică şi greu de parcurs.

Viaţa în societate a simplificat totul şi ne-a împovărat pe noi, oamenii, cu trăiri stereotipe. Scriu asta pentru că din nou am auzit critici la adresa mea. Uneori surâd, alteori cred că e ceva adevărat în pasiunea duşmanilor mei de a mă clasa, apoi pur şi simplu spun ca Épictète: este părerea lor, sunt lucruri care nu depind de mine. Eu trebuie să mă ocup de cele care depind de mine, de exemplu: să-mi controlez limba, să nu bârfesc, să nu fiu nedreaptă etc. Deşi e imposibil, viaţa noastră e făcută şi din asta: din a ne ocupa de alţii, din a ne apăra ţinând minte că acela sau acelea nu au gânduri înalte despre persoana noastră. Câteodată încetez să mă gândesc şi atunci se deschid alte porţi: vidul, pauza, în care se arată alte imagini. Tăcerea, şi ea un răspuns, unul dintre cele mai bune.

5 februarie, Lucerna

Suntem din nou în Elveţia, la Lucerna. Lionel a venit de la Bruxelles şi mă simt bine între ei doi, tată şi fiu, şi sunt iubită, pentru prima oară, poate, în viaţa mea, de tată şi fiu, care încă se luptă între ei, găsind un echilibru în mine. Asta mă ajută şi pe mine să învăţ cum se face pace, păstrând un echilibru, o linişte, fiind un diplomat cu inima. Care este motivul veşnicei lor lupte? Trecutul sau mai exact faptul că Lionel o tratează rău pe soţia sa, Linéea, mama lui René. Lionel îmi mărturiseşte că n-a putut niciodată să vorbească în mod deschis cu prima soţie a lui René, care se simţea şi se simte mereu oprimată de bărbat. Spre deosebire de mine care, dacă mă simt într-un fel oprimată, spun imediat acest lucru. Diferenţa între mine şi ele e că eu ştiu să exprim mulţumirea sau nemulţumirea mea şi să le arăt celor care mă nedreptăţesc greşeala lor. Prin cuvânt mă pot salva şi pierde; asta am învăţat-o din copilărie, pe stradă, în luptele cu haimanalele, apoi citind Biblia şi rugându-mă veşnic Regelui Universului să-i pună sub picioarele sale pe duşmanii mei. Dacă nu se întâmpla cum voiam eu, măcar aveam satisfacţia de a fi conştientă de starea mea. Fiecare pas era calculat cu tactica felină care mă caracterizează. Nimeni nu m-a înşelat sau minţit fără să i-o plătesc la timpul potrivit, gândit de mine, şi tactica mea a fost bună. În acelaşi timp, aşteptând „să se coacă timpul", am suferit, bineînţeles, am suferit de foame lăuntrică, aşa cum suferă leoaicele, luni de zile, fără hrană, ca să dea lovitura şi să bea sângele cald, revigorant, într-un anumit punct. Lionel numeşte slăbiciunea femeii „Psihism", un fel de isterie, a trăi sentimente care în fond se găsesc numai la suprafaţă. Sau a arăta mai multe sentimente decât ai. Asta e valabil şi pentru bărbaţi.

14 februarie, Lausanne

Suntem de trei zile aici, la Lausanne, la hotelul „nostru" Mirabèau. Din nou i-am întâlnit pe prietenii noştri: editorul Vladimir Dimitrijević (L'Age D'Homme) şi soţia lui Geneviève. Am fost invitaţi din nou acasă la ei, într-o vilă înconjurată cu pomi. Casa e plină de desenele lui Louis Soutter, care mă fascinează. Sunt linii care formează, ca şi la Piranesi, labirinturi sau „carcere", extrem de originale. Fusese un om normal, talentat violonist, dar deodată a început să cânte altfel în orchestră şi a fost dat afară; s-a căsătorit şi a plecat în America împreună cu soţia sa. Acolo a devenit profesor de desen; desena fără talent, cum fac mulţi, când deodată şi-a dat seama că era închis în familie, soţia îi cerea să facă faţă multor petreceri, să fie formal, să mintă cum fac oamenii când se adună ca maimuţele, şi deodată s-a produs o ruptură în „liniştitul şi supusul profesor de desen"; a părăsit-o pe soţie şi s-a întors în Elveţia. Motivul dat chiar de Soutter: „soţia mea avea dinţi prea frumoşi şi eu o dantură stricată". Familia l-a internat într-un azil pentru bolnavi de nervi. Acolo a început Soutter viaţa lui adevărată: nu mânca aproape nimic, desenând tot timpul. Cum nu avea nici hârtie şi nici cerneală, se ducea la poştă, folosind tot ce găsea acolo: hârtia, cerneala şi tocurile. Făcea zece desene pe zi şi încerca să le vândă. Lumea le cumpăra din milă şi poate le arunca apoi. Astfel a trăit Soutter până când a fost descoperit de vărul său, Le Corbusier, care i-a publicat desenele originale în revista *Le Minotaure*. Apoi, după mulţi ani, a căzut din nou în uitare, până când Vladimir (Dimitrijević) a cumpărat tot ce a găsit, a făcut albume cu catalog, expoziţii, impunându-l din nou şi prezentând şi picturile sale cu degetul care au trezit admiraţia multor mari artişti, ca, de exemplu, Picasso.

4 mai

Un meteorit, mai exact o piatră, a căzut pe pământ. Am văzut o fotografie într-un ziar suedez: un om arată cu degetul piatra: a căzut chiar din cer? întreabă el. Circulă ideea că alte planete se destramă. Aici, în Suedia, oamenii nu mai cred că pământul e în legătură permanentă cu cerul. Pur şi simplu nu au timp pentru asta; muncesc din greu şi nu vor să se neliniştească cu ideea că într-o zi s-ar putea ca însuşi cerul să cadă pe Pământ. Dar există secte frenetice, frenetica viaţă marginală. Semnul cel mai specific al Suediei este Ştiinţa şi Credinţa. Aici s-a născut „ultimul profet", Emanuel Swedenborg, cel care i-a construit lui Karl al XII-lea complicate maşini de război. Cel care după cincizeci de ani a părăsit ştiinţa în care a strălucit şi s-a apucat să înveţe ebraica, a studiat Biblia în original, a început să devină ciudat şi lumea l-a considerat bolnav, epileptic şi schizofrenic. Pentru că se întâmpla să cadă în noroi şi să se rostogolească...

Apoi a început să vorbească cu îngerii, şi-a făcut o casă mică de lemn, care există şi azi, şi acolo ore întregi conversa cu îngerii, îşi scria revelaţiile, luând distanţa cuvenită faţă de biserică, creând biserica sa proprie, Noul Ierusalim. Dar suedezii l-au considerat mereu, atunci ca şi azi, un şarlatan, un om care şi-a pierdut bunul-simţ. De aceea a trăit mai mult în exil, în Anglia, unde a creat secta lui, care există şi azi, şi de acolo s-a răspândit în America, Franţa şi alte ţări. Poetul William Blake a fost swedenborgian, şi Balzac, care a scris *Seraphita,* ca să nu mai vorbim de Emerson şi alţii. Dar în Suedia numai un catolic ca Lars Bergvist l-a luat în serios pe profet şi a scris cărţi competente despre Swedenborg, contribuind la publicarea operei „ultimului profet".

Iunie 3, 1979

Dragă Gabriela,

În loc să pierd timpul cerându-ți scuze pentru întârzierea cu care ți-am citit romanul, mai bine să te felicit fără întârziere și să te îmbrățișez pentru că l-ai scris. E un lucru minunat. Sunt încă sub impresia lecturii, începută și sfârșită în acest weekend de adevărată vacanță, întreruptă doar de lungi hoinăreli pe dealurile împădurite care înconjoară acest „oraș înflorit".

M-a impresionat cel mai mult, lăsând la o parte numeroasele pasaje de mare poezie pe care le conține Lupii urcă în cer, *calitatea și continuitatea fanteziei, fantezie onirică, fantezie mitică, fantezie crud și grațios ironică (tot ce se referă la vizita „Președintelui"), fantezie, în sfârșit, poetico-filosofică. Ce interesant amestec de prospețime veche (veche, pentru că o știu din vechile tale versuri pe care le recenzam acum mai bine de 15 ani) și de înțelepciune nouă, nouă într-un sens substanțial, de dincoace sau de dincolo de timp, nouă ca luna nouă, ca nuanțele de verde nou ale unei noi primăveri, o noutate care se reîntoarce, moment-cheie al unui timp ciclic.*

Situându-se, ca gen, undeva între Gabriel García Márquez și „noul roman" în variantele lui feminine, romanul tău va avea, sunt sigur, succesul pe care-l merită, succes în primul rând de stimă, dar și de public, în măsura în care există azi un public pregătit pentru o astfel de literatură liber imaginativă, deschisă, receptivă la o realitate din care n-a fost expulzat nici visul și nici mitul (amândouă mult mai reale, vei fi de acord, decât banalitatea care izbutise să le ia locul în numele „realismului").

Probabil că traducerea suedeză va apărea curând. Ar trebui însă să nu te mulțumești cu asta și să încerci să publici Lupii urcă în cer *și în franceză. În ce relații ești cu Țepeneag? Mă gândesc la el, pentru că, prin Robbe-Grillet, ar putea prezenta manuscrisul tău la Éditions de Minuit; sau, fără ocolișuri, l-ar putea prezenta la Flammarion, pentru colecția „Textes", în care au fost publicați și el, și*

alți „onirici" (Virgil Tănase etc.). Nu mă îndoiesc însă că și René trebuie să aibă destule relații printre editorii francezi, probabil mai bune și mai eficiente decât ale lui Țepeneag. Îți spun toate astea pentru că sunt de părere că trebuie *să faci tot ce-ți stă în putință pentru a publica romanul tău într-o „limbă mare".*

Încă o dată, felicitări. Romanul tău, dacă mă gândesc bine, e bun în primul rând pentru că ai găsit „tonul" cel mai firesc, tonul care-ți permite să împletești narativ teme dintre cele mai diverse, tonul care permite vocii tale să se miște cu dezinvoltură, să sară cu grație de la alchimie la satira politică, de la considerații demonologice și apocaliptice la observații „realiste" și la detalii cotidiene surprinse în întreaga lor precizie ambiguă.

Salutări cordiale lui René, îmbrățișări, și ține-mă, te rog, la curent cu ce se mai întâmplă cu acest roman care pur și simplu m-a fermecat. Cu prietenia dintotdeauna,

Matei Călinescu

31 iulie

Suntem la Bruxelles, în casa părintească a lui René. A plouat îngrozitor și la sfârșit au apărut două curcubee pe cer. Mama lui René, care este suedeză și se numește Linéea, nu mă iubește pentru că e în război cu soțul ei, de treizeci de ani și mai bine, iar eu întruchipez pentru ea „pericolul", femeia care a făcut din viața ei un infern, sau toate femeile cu care Lionel, poate, a înșelat-o. Totuși, eu am venit cu un cadou pe care ea l-a primit, mă port elegant, nu răspund urii ei, încât până la urmă se schimbă și ea. Este totuși neglijentă și uneori îi scapă cuvinte pline de rasism la adresa celor cu păr negru, de exemplu. Lionel însuși a avut odată păr negru, atunci când ea a fost îndrăgostită de el, poate tocmai din cauză că era altfel decât părul ei frumos, blond. Linéea e înaltă, puternică și cu ochi albaștri plini de naivitate, ochi care au plâns. Nu-i iubește pe belgieni, dar nu se poate întoarce

în Suedia, pentru că s-a obişnuit cu viaţa din Europa. Dar are peste tot, la vedere, un mic steag suedez prin care îşi exprimă patriotismul ei. E credincioasă şi a tradus multe cărţi din franceză în suedeză, cărţi simple, bigote ca şi ea, căci credinţa ei a rămas la vârsta la care a părăsit Suedia ca să se căsătorească cu Lionel, la Bruxelles. Şi Lionel, care se pare că a fost (şi mai este) un adevărat *macho*, a închis-o în bucătărie şi i-a făcut patru copii şi n-a lăsat-o să deschidă gura prea des. Numai după ce copiii s-au făcut mari a început să se revolte. Prea târziu, pentru că deja caracterul ei era format pe supunere şi nu te poţi schimba prea repede fără un efort considerabil. Simţim pe pielea noastră revolta ei: nu găteşte pentru soţul ei, nici pentru noi, suntem condamnaţi să mâncăm jambon cu vin, excelent, sau să bem minunata bere Kriek Lambik sau Mort Subite, până când cădem laţi pe sofaua deasupra căreia Linéea a etalat toată familia într-o expoziţie de fotografii din care lipsesc tocmai Lionel şi... eu!

20 septembrie

Vladimir (Dimitrevic) a sosit la Stockholm. Minunate convorbiri cu excepţionalul Vladimir. Uneori farmecul lui seamănă cu acela al unui băiat răutăcios, mai ales când spune: Sunt creştin din politeţe. Religia consolării este singura care îi poate ajuta pe oameni. Scriitorul rus Aleksandr Zinoviev a sosit şi el: este scurt, puternic, concentrat, cu privirea fixată în vid. La conferinţa de presă de la editură, Aleksandr vorbeşte mult şi cu mare patos. Nu crede şi n-a crezut vreodată în comunism, care îi face omului foarte rău, mai ales când nu se respectă individul; căci fiecare individ care vrea să devină o personalitate este suveran. Dacă nu i se respectă libertatea, ideile, dacă i se dictează cum să iubească şi cum să simtă, atunci nu există nici o posibilitate pentru om de a trăi. El a subliniat că trebuie respectată fiecare fiinţă

umană, capacitatea ei, drept ceva unic. Seara, la restaurant, Vladimir îmi povesteşte despre părinţii lui aromâni care trăiau în regiunea muntoasă, despre verticala graniţă; cum el a trebuit să coboare luând un alt drum. Apoi vorbim despre Pierre Jean Jouve, poetul care a apărut de curând în colecţia noastră „Tuppen pa berget". Viaţa poetului Jouve s-a schimbat total când a întâlnit-o pe soţia sa, Blanche, care l-a hipnotizat, schimbându-i total personalitatea, făcându-l să uite tot ce s-a întâmplat înainte de a o cunoaşte. Jouve citea mereu numai Baudelaire şi scria sub hipnoză; dacă făcea vreo greşeală pe o simplă dedicaţie, rupea totul. După moartea soţiei n-a mai scris nici un rând. Jouve n-a primit niciodată nici un ban de la editorii săi. Această idee îi e plăcută lui Vladimir, care nu are mijloace să-şi plătească colaboratorii. Blanche era psihiatru şi avea ca pacienţi milionari, şi se spune că poetului i s-a dat un fel pensie pentru toată viaţa. Şi-a neglijat total familia dinaintea lui Blanche şi trăia numai în lumea poeziei. În plus, Blanche îi îngăduia soţului să iasă cu orice femeie dorită şi chiar să viziteze bordelurile spaniole. Jouve vorbea sacadat, ca şi cum ar fi scandat hexametri. Vladimir l-a cunoscut pe Jouve, a fost în casa lui. Jouve arăta ca un notar, spune Vladimir, mic şi uscat, cu ochelari de modă veche. Când Blanche s-a stins din viaţă, Jouve i-a ars toate manuscrisele. Blanche a fost o mare personalitate, un fel de muză, şi în cursul vieţii a avut chiar de ales între Jouve şi Stefan Zweig, care s-a sinucis, mai târziu, împreună cu soţia sa...

Vladimir este mai mult decât un editor, este un poet, dar a ales greaua meserie de editor din motive uşor de înţeles: trebuia să-şi întreţină familia. Dar el obişnuieşte să scrie în timp ce călătoreşte cu camioneta lui plină de cărţi la Paris, unde distribuie singur cărţile editurii sale, L'Age D'Homme. Eu, care am citit textele sublime ale lui Robert Walser, am găsit că istoria purtând numele „Vladimir" este portretul extraordinar făcut de scriitor lui Vladimir

Dimitrijević. De altfel, Vladimir a şi publicat o parte din cărţile lui Walser, în felul său, făcându-l să trăiască cu adevărat ca scriitor. Diferenţa dintre Vladimir şi alţi editori e că Vladimir, când iubeşte un scriitor, îl învie, aşa cum a făcut şi cu Zinoviev, pur şi simplu trăind prin el sau imaginându-i un destin de scriitor. Şi e atât de greu să faci acest lucru, pe care-l face şi René, când nu ai bani, într-un mediu rasist, ostil editorilor străini. Dar cine are ceva de spus nu poate decât să penetreze şi să spargă zidul gros al împotrivirilor.

După plecarea lui Vladimir, care a stat numai o zi şi o noapte în care a vorbit tot timpul, Aleksandr Zinoviev a fost cu noi pretutindeni, la toate petrecerile mondene, ca de exemplu la clubul cel mai mare al cărţii, Manadens Bok, unde Erik Hyllner a primit de la noi o sticlă de Chianti de şase litri. Zinoviev spunea mereu că a fost păcat că i s-a dat sticla unui suedez care nu ştie să bea. Asta pentru că majoritatea oaspeţilor la petrecerile suedeze se îmbată chiar de la primul pahar cu vin. Zinoviev spune că se bea rău la Stockholm, că sunt locuri unde se bea bine... Apoi seara, la restaurant, devine şi mai fermecător şi, încântat de felul în care era servit, spune: dacă ruşii ar şti că există un asemenea restaurant, ar face totul ca să declare război Suediei şi să cucerească oraşul. Apoi părerea lui despre suedezi: un popor îmbătrânit care nu mai e curios. Sigur că e o mare diferenţă între Germania, unde Zinoviev trăieşte acum, cu familia sa, şi Suedia, unde domneşte singurătatea şi indiferenţa, mai ales pentru „intruşi", chiar pentru oaspeţi, care sunt numiţi „străini". De remarcat că un alt popor născător de civilizaţie, poporul grec, îi numeşte pe oaspeţi nu străini, ci „prieteni". E o diferenţă mare. Dar există mereu, în încetineala suedezilor de a-i considera pe „străini" prieteni, un fel de prudenţă, care, după mine, e bună de practicat. Prietenii, mai ales ei, devin adesea duşmanii noştri cei mai înverşunaţi. Dar unii preferă chiar şi acest inconvenient

singurătății sterile, în care nu cresc decât ura și prejudecățile. Stilul lui Zinoviev e plin de sarcasm, influențat poate de faptul că e un om de știință. La fel și picturile sale: niște caricaturi apocaliptice despre căderea iminentă a Imperiului Roșu, sovietic. Umorul său e sofisticat, așa încât nu e gustat decât de cei care citesc mult sau au acces la o gândire abstractă.

3 octombrie

Problema fiecărei zile: cum să organizez ziua, în așa fel încât să pot da frâu liber acelei neliniști poetice care se cere exprimată. Într-un fel, acest sentiment, această acută necesitate seamănă cu virilitatea care se cere satisfăcută într-un fel demn, plin de curajul riscului. De aceea, de cum deschid ochii mă adresez Sfântului Duh, care face ca eu să-mi înalț gândurile și să mulțumesc că sunt din nou în viață, și René, de asemenea, că tot ce ating îmi amintește de El, autorul zilelor noastre și al lumii întregi. Dacă sala de baie este liberă, și este pentru că René vorbește deja la telefon, fac un duș rapid, Thalassoterapia, în care invoc din nou Sfântul Duh, care pentru mine, împreună cu îngerii, este iubirea concretă a Domnului pentru noi, îl invoc cerându-i apoi să-mi dea o nouă voce, o vedere prin care să observ minunea lumii și crima oamenilor. Deja am chef să mă apuc să scriu de cum am terminat și mi-am pus pe mine prosopul cel mare ca o togă romană. Dar nu se poate, trebuie să prepar micul dejun, apoi să fac cumpărături etc. De aceea notez în mare viteză, ca pentru o partitură muzicală, câteva note, care, poate, îmi vor aminti de trăirea mea înaltă, entuziasmul meu de a-mi aminti de cele înalte, sub jetul apei. Acea bucată de hârtie în care am depus un semn, când spiritul a fost în mine și m-am simțit locuită de el, face ca târguiala și toate treburile plictisitoare ale casei să fie suportate mai ușor. Am proba

că n-am fost părăsită, că dragostea Lui este şi cu mine. Între timp, René a plecat la editură către ora două, trei, oră benefică; mama mi-a spus că m-am născut atunci, că ăsta a fost primul semn de gentileţe din partea mea: n-am trezit-o dis-de-dimineaţă, cu toate că cele cinci kile ale mele au făcut-o să sufere mult. Deci atunci scriu, în timp ce mâncarea se prepară singură, în cuptor, sau în altă parte. Şi, curios, „notele mele muzicale" mă ajută să-mi reamintesc starea şi vremea când eram în spirit şi uneori reuşesc să intru „acolo", să primesc acea limbă interioară şi să scriu ceva. Dar numai uneori. Chiar dacă nu mă simt inspirată, totuşi scriu; am citit cum făcea iubitul de Ceaikovski: când nu se simţea în formă, compunea totuşi. Uneori, prin efort, reuşeşti să intri „acolo" şi să scrii ceva bun. Dar „ziua mea de lucru" nu se termină aici! Aştept un alt moment; după ce pun masa şi obosesc din nou, ca să mă odihnesc puţin mă aşez într-un fotoliu şi, între somn şi trezie, intru din nou în atmosfera scrisului şi este minunat; am stiloul cu mine şi fac din nou „semne muzicale". Şi, după masa de seară, după convorbirile cu René şi alţii de faţă, mă retrag din nou, e deja seară şi atunci fur din timp; scriu din nou ce-am scris peste zi şi dezvolt; am totul sub control. Când Mircea Eliade a fost la noi am vorbit mult despre actul creaţiei şi el spunea că sunt trei momente, sau mai exact trebuie scris de trei ori, nu numai literatura, ci chiar şi articolele. Adevărat, totul trebuie lucrat cu grijă; eu nu fac nici o deosebire între jurnalism şi literatură, asta pentru că, poate, niciodată n-am reuşit să scriu ziaristică, ci tot timpul m-am ţinut la nivelul literaturii. Şi pentru că René lucrează şi el noaptea, asta mă ajută. Aici „a lucra noaptea" înseamnă să „lucrezi" la telefon, cu un pahar cu bere lângă tine, să rezolvi problemele nerezolvate în timpul zilei, seara, când totul devine magic şi posibil şi oboseala ne face mai buni, mai puţin iritaţi

decât în timpul haotic al zilei, când suntem încă adormiţi şi cealaltă lume nu şi-a luat laba pufoasă de pe noi.

Dar a lucra textul e o altă poveste, a-l scrie din nou pe curat e un infern, când descoperi că nu e bun, că e penibil, ca apoi, mai târziu, să-l găseşti din nou interesant...

10 octombrie

Suntem la Frankfurt, am vizitat standul românesc plin de securişti deghizaţi în oameni de cultură. Seara, la masă, cu Nicolae (Breban), care i-a reproşat lui René că n-a făcut mare lucru cu cărţile sale. Nu m-am putut abţine şi am dat frâu liber mâniei mele. Mânia e a patra luptă pe care trebuie s-o dăm ca să ne stăpânim şi e ceva ca un venin care e ascuns în adâncul sufletului. „Nu vom ţine nici cumpăna dreptăţii trează prin mânie", scrie, în *Filocalia*, părintele Casian Romanul. Cu ajutorul mâniei nu se poate face dreptate. În schimb, se orbeşte „soarele dreptăţii". Mânia nu poate îndrepta ceea ce minciuna sau nedreptatea a strâmbat. Gândurile mâniei sunt ca un foc mocnit care ameninţă să se transforme într-un incendiu şi să ardă tot ce era impur, dar şi tot ce era preţios. De aceea este scris în Evanghelie: „Soarele să nu apună pe mânia voastră, nici să daţi loc diavolului". Ea trebuie deci imediat stinsă şi locul nu trebuie distrus, căci mânia se exercită mereu într-un moment care pare etern, de dezamăgire totală, moment trecător, la fel ca altele... Nu ni se îngăduie să ţinem mânia nici până la apusul soarelui şi am simţit pe mine greutatea ei, ca atunci când simţi că o vei purta tot restul zilelor; fiindcă a reveni imediat, după ce ai ars totul, este imposibil pentru cel care a aprins focul. Nimeni nu merită mânia, cât de vinovat ar fi. E mai bine să porţi cu tine nedreptatea care ţi s-a făcut, decât să te mânii şi să distrugi împreună cu tot răul şi ce era preţios într-o prietenie. Trebuie să dobândim

virtutea lungii răbdări cu cei care ne pun la încercare sentimentele. Acum, singurul lucru care-mi rămâne de făcut e să uit răul şi să-mi aduc aminte numai de lucrurile bune care m-au legat de prietenul care m-a mâniat. E greu, dar nu şi imposibil, dacă îmi voi aminti de asta în fiecare zi. Prin notarea în jurnal, îmi voi aminti, căci sensul jurnalului e rememorarea vieţii, îndreptarea.

21 octombrie

Suntem în Viena, la hotelul Imperial. Pe o placă de argint sunt gravate toate numele celebre care au locuit aici, printre altele: Adolf Hitler. E un lux teribil şi toţi se prefac a fi „celebrităţi", cu fasoane dezgustătoare. Am vizitat domul Sf. Ştefan, construit acum opt sute de ani. Se vând pietre care au stat timp de patru sute de ani sub catedrală, acolo unde au fost îngropaţi martirii. Am cumpărat o asemenea piatră pentru colecţia mea de la Stockholm. E impregnată de durere, dar şi de acea dorinţă de a fi în calităţile divinului.

Dar evenimentul cel mai memorabil a fost întâlnirea cu scriitorul Jean-Jacques Langendorf împreună cu soţia sa, Cornelia. El ne arată Viena lui specială, mai întâi casa săracilor şi apoi casa bolnavilor de nervi, care este de fapt un turn, camerele fiind construite în cerc, fără colţuri, ca o matrice sau o mandala. Coridoare sinistre în care locuiesc acum emigranţi iugoslavi ce lucrează la spital. În timp ce mergeam a ieşit o femeie dintr-o cameră, ca o nălucă a tuturor tulburărilor psihice care s-au adunat aici. În aceeaşi clădire există Muzeul Patologic, pe care-l vom vizita mâine dimineaţă. Este locul în care Jean-Jacques vine destul de des. Paznicul Muzeului Patologic e un tip straniu; şi-a vândut deja corpul muzeului şi trăieşte pe banii reprezentând cadavrul propriu, camera e plină de vase pline de monştri, schelete deformate şi

cranii. Înconjurăm clădirea ca să ne dăm seama de mărimea neobișnuită a spitalului. Când ajungem la punctul de pornire, vedem o mașină mortuară și trei ciocli și Jean-Jacques spune: Acum ați văzut tot! Din mașina neagră se scoate coșciugul drapat în catifea brodată cu fir de aur. Cadavrul se va diseca pentru ca știința să avanseze. Vizita noastră sfârșește cu o petrecere acasă la Jean-Jacques și Cornelia, unde răsfoim în biblioteca lor extraordinară, plină de rarități, printre altele, cărți despre vampiri și ni se arată chiar într-o sticlă o mostră de sânge vampirizat.

24 octombrie

Am petrecut mult timp la Pinacotecă, în fața colecțiilor egiptene și flamande. Colecția Bruegel este poate cea mai frumoasă și mai bogată, ca și cea Rubens, cu portretele Terezei de Avila și al lui Ignațiu de Loyola. Viena întreagă e plină de mister și de trăiri intense. Păcat că, în loc să ne plimbăm, ne-am dus la un vernisaj cu fotografii, ca să-l întâlnim pe Pavel Kohout, care avea o întreagă suită după el. De observat că disidenții au nostalgia de a-i imita pe monarhi. René a scris în *Iakobs stege* despre „Charta 77" și-i va publica curând pe câțiva scriitori cehi, printre ei și pe Kohout. Se bea copios după vernisaj și disidentul împreună cu colegii săi cântă cântece rusești din timpul lui Stalin. Pe scriitori nu-i bine să-i întâlnești decât prin cărți, repeta cineva, revoltat de veselia grotescă a celor angajați „pentru idealuri înalte". Kohout e clar interesat în primul rând de cărțile sale, folosind, ca aproape toți disidenții, politica drept reclamă pentru propriile lor cărți. N-a fost niciodată închis ca Václav Havel și nici n-a suferit decât asemeni multor altor scriitori despre care nu se vorbește niciodată și ale căror cărți au fost repinse de cenzură.

26 octombrie

Dis-de-dimineaţă o vizită de neuitat la Muzeul Patologic. René refuză să vină; nu-i place să vadă lucruri îngrozitoare, de aceea îl las dormind la hotel. Jean-Jacques e un ghid plin de fantezie şi umor, exact ca şi în nuvelele lui de excepţie. Este bărbos, cu alură de general care iubeşte războiul ca pe o virtute în care se întâlnesc condensate toate mizeriile vieţii şi moartea la fiecare pas. Este istoric militar şi editor la Karolinger Verlag din Viena. Am uitat să scriu că e născut la Viena, unde a făcut şi puţină închisoare pentru că a atacat cu portocale o ambasadă; acolo, în închisoare, s-a căsătorit (asta înainte de o întâlni pe Cornelia) cu o anarhistă ca şi el. Tot ce vedem în Muzeul Patologic ne aminteşte viaţa: părţi deformate ale corpului, inclusiv părţi genitale, oase deformate, ravagiile sifilisului, un femur al unui gigant, o femeie cu trei picioare şi trei sâni, un bărbat cu două sexe, un copil cu multe picioare, o sirenă şi la urmă doctorul Müller, care este el însuşi un obiect de muzeu. După-amiază am fost la Muzeul de ceară anatomic. Ce minune a ieşit din mâinile maeştrilor italieni! Ceara şi parafina pot reda subtilitatea cărnii. Nimic dezgustător. Artiştii erau din Florenţa şi totul vorbeşte de magia Italiei, de înalta lor profesionalitate. Şi apoi arta de a păstra aceste opere de artă sute de ani, asta rămâne un mister al vechilor maeştri, nedivulgat până în prezent. Îmi amintesc deodată şi de vizita de ieri în catacombele bisericii Michael; mormane de oase de acum patru sute de ani. Toţi nobilii, după moarte, erau aruncaţi într-o pivniţă de piatră. Printre oseminte, o femeie moartă când năştea, burta e încă mare şi hainele intacte, numai copilul a dispărut ca un abur. Ideea că omul e ţărână, dar oasele sunt mai mult decât carnea, având ceva în ele, ceva amintind nemurirea din piatră.

4 noiembrie

Telefonul a sunat tot timpul. Până la urmă am răspuns: era o româncă, măritată cu un scriitor suedez care trăieşte la Bucureşti acum, biograful lui Ceauşescu şi denigratorul nostru. Ea însăşi informatoare a Ambasadei române din Stockholm, încearcă să intre acolo unde nu este niciodată binevenită. O ascult şi asta a fost o mare greşeală. Povesteşte despre o prietenă, o poetă „sfioasă", bolnavă de inimă, care a sunat-o plină de îngrijorare: a auzit că aş fi murit într-un accident de avion la întoarcerea de la Frankfurt. Câţiva sportivi români care au fost la Stockholm i-au povestit chiar că au fost la înmormântarea mea! Poeta, binecunoscută pentru plictisul care omoară în cititor orice urmă de foc, voia pur şi simplu să scrie un necrolog despre mine, în *Viaţa Românească*! Această poetă a fost acum câteva luni la Stockholm, invitată de prietena ei, cu ajutorul Ambasadei române, şi a avut tupeul să insiste să ne vedem, cu toate că n-am fost niciodată prietene, şi René a avut generozitatea să ne invite chiar la un restaurant din centrul Stokholmului, unde „sfioasa" poetă a răspândit în jurul ei acelaşi mare plictis mortal şi în plus diversiuni cu care evident şi-a „plătit" favoarea făcută de ambasadă de a-i facilita călătoria la Stockholm. M-am simţit vinovată de a accepta întâlnirea unor asemenea „colegi". M-am gândit cu amărăciune la cele zece cereri pe care mama le făcuse ca să vină să mă vadă şi la alţii, în aceeaşi situaţie cu mama. Cât priveşte romînca, soţia scriitorului suedez, care mă informa despre propria moarte, am întrebat-o în acelaşi stil dacă furtunul de alcool care leagă gura soţului ei cu pivniţele (sau cramele) Comitetului Central Român funcţionează la fel de bine ca acum cinci ani, când se hotărâse să-l imortalizeze pe Ceauşescu, pentru suedezi.

7 decembrie

Prietena și traducătoarea mea, Inger Johansson, a născut un băiat: Per Oskar! Mă bucur din toată inima că a devenit a treia oară mamă și le doresc tuturor viață fericită și prosperitate. Mai târziu, după ce am scris o pagină la noua mea carte, am primit înapoi scrisoarea trimisă mamei. Este penibil felul în care autoritățile române mă oprimă făcând imposibilă comunicarea cu cei dragi din România. Suntem în colimatorul Securității și ei nu se sfiesc să facă tot ce vor cu oamenii, cu gândul că sunt apărați de „morala" lor. Mi-am jurat să nu uit asta niciodată și să fiu necruțătoare cu securiștii din Suedia, care umblă cu masca prieteniei pe față. Pierre (Zekeli) a încercat să mă consoleze cu istorii plăcute din altă Românie, „România lui", cunoscută înainte de război, când tatăl său era ambasador în România și oamenii erau altfel și nu corupți și decăzuți moral cum sunt astăzi. Printre altele, el îmi povestește despre prințul Mavrocordat, despre călătoria sa de nuntă, în Italia. Era un tip curios, un sucit, spune Pierre, căci în timpul călătoriei n-a pus piciorul în afara hotelului. Soției îi explica preferința de a sta în cameră prin faptul că e obositor să alergi pe străzi, din moment ce puteau privi albume și cărți poștale în liniște. Prințul purta pantofi de tenis toată iarna, ca să nu-și tocească prețioasele ghete. Timpurile începuseră să se întunece și se temea mai mult decât orice să nu cumva să arate într-un fel nedemn de strămoșii lui. Vocea și limba lui Pierre (Zekeli) este și ea din alt timp, plină de accente cunoscute mie de la rudele mele dragi, mai în vârstă, care trăiseră și ele în altă Românie, fiindu-le greu sau imposibil să accepte schimbările de mai târziu...

25 decembrie, Crăciun

Am primit cadou, de la René, Chopin: *Études*, cu Maurizio Pollini, şi *Préludes* cu Martha Argerich, cele mai sublime interpretări care mă fac să înalţ Crăciunul până acolo unde muzica, numai muzica poate să-l atingă pe Domnul. Muzica pe primul loc, ca mijloc de comunicare. Telefonul roşu, foarte roşu, la urechea lui Dumnezeu! Mă trezesc intonând melodii reţinute din vârtejurile lui Chopin; în felul meu, ele mă ajută să mă înalţ acolo unde numai muzica poate ajunge. Şi aceste *Études*, atât de sofisticate, sunt tonul ritmului meu când gravez la plăcile de cupru pe care le-am primit cadou tot de la René. Merci, iubitul meu care-mi dai prilejul să trăiesc înalt, cu demnitate, după ce am fost atât de umilită şi oprimată de ai mei, şi de cei pe care credeam că-i iubesc mai mult decât pe îngeri. Ce nebunie! René, care mă întreabă mereu dacă-l iubesc, e mult mai demn de iubire prin natura lui adânc morală de a înţelege temperamentul meu care pune mereu pe primul plan literatura şi desenul, gravura. El a fost prevenit de asta şi a acceptat cu bucurie, pentru că mă place mereu concentrată, mereu pe gânduri, privindu-l de departe, de acolo de unde el însuşi ar vrea să fie adesea. Şi poate că asta face ca iubirea noastră pământească să fie şi ea subordonată alegerii mele şi ţinută sub control, ca să nu ne zdrobească sau să ne încătuşeze cu false iluzii. Rămânem conştienţi de limitele sentimentelor şi e bine să nu ne facem mari iluzii în privinţa căsătoriei, care nu rezolvă nimic dacă nu e ţinută în stăpânirea a ceva mult mai de neatins, cum ar fi arta sau religia. Şi eu, şi René le-am exersat pe amândouă din copilărie, aşa că dacă suntem bine acum e pentru că avem grijă ca umanitatea noastră să nu dispară. E o adevărată zi de Crăciun, cu muzică şi lecturi; recitesc *Peau de chagrin* de Balzac şi totul, literele şi sunetele, mă consolează profund.

1980

22 ianuarie

Am primit de la René o presă mică japoneză. Acum pot să trag probele la plăcile de aramă. Citindu-l pe William Blake, am început să gravez pe plăcile care seamănă cu o memorie virgină. Am început să văd figuri în cupru şi în alte metale, ca de exemplu în argintul misterios. Umbre diferite, după personalitatea fiecărui metal. Am gravat după procedeul lui Blake şi al fratelui său mort de timpuriu, dar care a continuat să comunice cu William prin vise clare, la fel cum şi eu am primit comunicări clare în vise, de la el. Este o lume magică în care am intrat şi mă bucur că îmi pot exprima sentimente şi gânduri în acest fel pentru care se pare că sunt dotată: a vedea fiinţe, o lume fără corp pe suprafeţele şlefuite sau în nori, sau în frunzele ceaiului verde chinezesc. Asta se numeşte în greceşte: *Paraeidoli.* Specific pentru *paraeidoli* este că iluzia nu dispare, ea persistă, încât o poţi privi de multe ori. Am văzut atâtea figuri, de exemplu, pe perna albă pe care s-a odihnit capul meu. Am lăsat-o aşa şi l-am întrebat şi pe René, care e destul de sceptic, dacă vede ceva, şi el a văzut mereu aceleaşi figuri ca şi mine. Am invitat şi pe alţi prieteni şi toţi au văzut aceleaşi figuri, descriindu-le în mod realist; cam cu aceleaşi nuanţe: capete antice semănând cu cele de zei şi zeiţe, sau capete groteşti şi înfiorătoare, precum capul Meduzei al lui Cellini, deci frumoase, dar prin simbolul lor aducând în ziua respectivă o nuanţă de prevestiri defavorabile. Am în faţa mea o placă nou de aramă, în care am văzut-o deja pe profeta din Cumae, care povestea în pădure sau

într-un loc cu arbori şi frunze. Lua la întâmplare o poală de frunze şi le arunca în aer şi după felul în care se aşezau pe pământ ea citea ce se va petrece în viitor. Aceasta am citit-o în Suetoniu, scriitor iubit şi la a cărui iubire au contribuit şi profesorii mei de latină: Aristide Pârcălăbescu şi David Popescu, de la Liceul Şincai.

11 martie

Ne-am mutat pe Surbrunngatan 28. Foarte central. În casă e un hotel şi câteva camere sunt la acelaşi etaj cu apartamentul nostru. Câţiva clienţi sunt din „ţara frăţească" şi vorbesc tare ruseşte, amintindu-mi vechile timpuri şi limba rusă. Ultimul care iese din ascensor uită mereu să închidă uşa şi René strigă: „Bolşevic!".

În noul apartament există un şemineu care-mi aminteşte de Faust: un şemineu prin care demonii intrau şi dispăreau. Mutarea a fost foarte grea. Am lăsat după noi multe sticle de şampanie. Mi-am luat adio de la stânca din faţa camerei mele de lucru, de la spiritul locului în care exista istoria lui Vasuki... Acum stau la masa din bucătărie şi mă gândesc la domnul Wilensky, care a trăit patruzeci de ani în acest apartament, la rugăciunile lui, mi se pare că aud *Şema Israel*... Spre seară, când am început să aranjez cărţile în camera mea, a început să picure din tavan: o apă galbenă, rău mirositoare. M-am dus la portar şi am urcat apoi la etajul patru unde stă scris: Ekstrand. Apare o doamnă în vârstă, urmată de alta mai tânără, foarte amabile. Apa vine de la o finlandeză care locuieşte exact deasupra camerei mele de lucru... Ea nu este acasă; a uitat robinetul deschis! Vorbesc cu doamna Ekstrand; soţul ei a fost un botanist cunoscut şi casa e plină de amintirea vieţii lui de cercetător. Pe uşă stă scris: Doamne, păzeşte casa noastră.

12 martie

În mica noastră curte e un tei pe care l-am numit Philyra, după mama centaurului Chiron. O pereche de porumbei a început să-şi facă cuibul printre ramuri. Doamna Ekstrand spune că sunt turturele din Turcia. Sunt mari, ca nişte pui de găină, cu o culoare de mătase irizată. Turtureaua stă în cuib şi turturelul caută rămurele, aranjându-le în jurul ei ca un misterios arhitect. Stau şi visez ca în faţa unei viziuni profunde. Sper ca mâine să pot continua lucrul la romanul meu.

16 martie

Seara facem o mică petrecere cu Artur Lundkvist, Maria Wine, Ingrid şi Göran Börge şi Mats Gelerfelt. Artur e de o umoare masacrantă. René îi arată desenele mele pentru textul lui despre Babilon. Artur spune clar că nu-i plac; ele exprimă ideea iudeo-creştină că religia babiloniană este inferioară. Artur a uitat că eu am fost cea care a adunat material pentru bibliografia cărţii sale. Iritată, m-am retras şi imaginea „prostituatei din Babilon" dansând cu demonii începe să se întunece. E de ajuns să fii criticat ca să-ţi pierzi încrederea. La plecare, Artur mă întreabă dacă sunt enervată, răspund că nu sunt enervată, numai dezgustată.

20 martie

Am făcut cunoştinţă cu vecinul nostru Olle A., care a fost profesor de greacă şi latină. Ne întâlnim ca să vorbim în franceză şi suedeză. Îmi arată casa în care fiecare lucru are locul său. Vorbim despre Catullus, Petronius şi Marc Aureliu şi despre Homer, pe care profesorul nici măcar nu l-a citit în întregime. Olle are un chiriaş, în vârstă de aproape treizeci de ani, Bengt, căruia i-am fost prezentată.

Un tip sportiv, fără umor; are o logodnică cu care nu se căsătorește pentru că pensia va deveni mai mică. În zilele în care îl întâlnesc pe Olle nu scriu nimic, sursa inspirației fuge. Lucrul cel mai frumos când îl văd pe Olle e că vorbim despre domnul Wilensky, despre care aflu că era un evreu foarte credincios; avea o fată care s-a îmbolnăvit de poliomielită la douăzeci de ani. După aceea a fost părăsită de logodnic, devenind astfel durerea tatălui ei. Soția lui era o femeie foarte cultivată; după moartea ei, domnul Wilensky a căzut în melancolie; n-a mai vorbit cu nimeni, ca și cum o parte din el s-ar fi închis în mormântul soției.

9 aprilie

Scriu rar în jurnal, în schimb scriu la romanul meu. Mă duc la Olle din când în când. Îmi povestește despre întreaga lui viață: despre copilărie și studii, despre meseria de profesor, care nu i-a plăcut, despre moartea tatălui său, ca o întâmplare poetică, boala mamei sale și moartea ei. După aceea nu s-a mai întâmplat nimic cu el. Acum are șaptezeci și cinci de ani, e înalt și elegant, ca o plantă presată în ierbar. Singurul lucru neconvențional e inelul cu agată neagră pus pe arătătorul drept. Este emoționat de dialogurile noastre și se duce des la toaletă. Mă întreb dacă acesta este secretul unei lungi vieți: a te ține departe de tot ce arde! Cu toate că sunt mai tânără decât el, mă simt foarte bătrână, prin faptul că am intrat în foc și de acolo am o altă perspectivă a vieții.

13 iunie

Teiul a înflorit și miroase dumnezeiește; insecte, mai ales bondari și fluturi, se așază pe flori. Dar în paradis există și moartea. Păsări de pradă au atacat puii turturelelor. Pe jos, în grădină, resturile unui masacru. Olle pleacă în vacanță în Insulele Baleare.

17 iulie, Cattolica

Am ajuns în fine aici, în Italia, după o lungă călătorie cu mașina din Stockholm, trecând prin Elveția, unde mașina noastră (Volvo) a avut o problemă și a trebuit să stăm un timp, ca să fie reparată. Am ajuns seara la Cattolica și, după ce ne-am depus bagajele la hotel, am aterizat la restaurantul lui Mimi și Tito, Sombrero. Pe terasă era expus tabloul pictat de Ivo Batocco, portretul lui René, care ne-a șocat. Mai întâi prin mărimea lui și apoi prin faptul că seamănă atât de mult cu René, căruia nu-i place deloc să se vadă pictat. Ivo se simte ofensat când René nu dă nici un semn că apreciază portretul. Ivo Batocco e un pictor cunoscut la Rimini și aici, în Cattolica, e un *maestro*, mai ales în arta portretului. Totul pare neschimbat în Cattolica, deși a trecut un an de când am fost aici. Hotelul nostru, Victoria, e situat lângă mare, așa că se poate sări de pe balcon direct pe plajă. Îmi place să privesc corpurile întinse pe plajă și să fabulez, imaginând mici povești cu acele trupuri care îmi vor deveni familiare în zilele în care vom sta aici. În afara trupurilor de copii nu există nici un corp care să nu fi fost luat în posesie de moarte, într-un fel subtil. Stau pe plajă citind Dante, aruncând din când în când o privire de îndrăgostită către marea de un albastru special. Vântul venind din Africa, *garbino*, mă face pur și simplu euforică; e un vânt care-i înnebunește pe oameni, prin mari dureri de cap. Prietenii noștri se închid în marile lor case, cu marmură drept podele, ca și cum vântul *garbino*, atingându-i, le-ar muta mințile, privându-i de energia și buna dispoziție tipică mediteraneenilor. Eu mă simt bine în acest vânt uscat, cu miros de savană, și îmi place să-l văd în liniile pinilor îndoiți după trecerea lui.

22 iulie

Suntem în drum spre Otranto. Înaintea plecării, Ivo Batocco a început să picteze portretul meu. A făcut deja un desen, care era foarte frumos, în spirit florentin, căci Ivo e născut în apropierea oraşului legendar al marilor pictori şi arhitecţi. Spre deosebire de René, eu încurajez toate exagerările pictorilor, pentru că ştiu că un artist nu pictează niciodată ce vede, ci mai ales ce simte. Aceste cuvinte îi aparţin lui Turner, le-a spus când fusese criticat că nu pictase corect vapoarele...

Aerul este foarte fierbinte, patruzeci de grade, şi ne gândim tot timpul la maşina noastră suedeză, construită mai mult pentru a ţine piept frigului decât căldurii. Ne oprim din când în când ca să bem apă şi să vedem dacă Volvo-ul nostru modern nu începe să se topească... Pe drum, pe mijlocul şoselei, kilometri de leandri sau oleandri, dând acel miros îmbătător al Italiei. Peisajul se schimbă mereu şi eu desenez pe blocul de pe genunchii mei aceste linii tipice ţării artelor. Kilometri întregi numai cu măslini, corpuri amintindu-i pe oameni, aducând în mintea mea cuvintele lui Dante: „Oameni am fost noi şi acum suntem arbori". Oamenii aici sunt altfel decât în restul Italiei: tăcuţi, bănuitori, mai ales faţă de străini, deşi René vorbeşte aşa cum italienii înşişi spun: o italiană din Dante. Seara ajungem la faimosul Club Mediteranean. De cum am intrat, am simţit că aici e un ghetou pentru bogaţi fără fantezie.

Locuim într-o casă săpată în piatră şi cu marmură în loc de pat, cu pietre mari, cu piei şi blănuri în loc de mobile, cu o mică grădină în jur, plină de plante exotice în care şerpuiesc şopârle şi scorpioni. Am cu mine o placă de marmură neagră cumpărată în drum de la un tăietor de marmură, în timp ce trecea un convoi funerar. Pe ea desenez în apropierea florilor şi animalelor ciudate care se mişcă în boschete.

23 iulie, Otranto

Clubul Mediteranean e un club plin de cretini. Se profită de naivitatea oamenilor care au muncit din greu tot anul, oferindu-le un club exclusiv cu program şi activităţi exclusive, precum călăria, de exemplu. Dar ce mă enervează cel mai mult este risipa de apă, pentru că apa e foarte scumpă în regiune. Ţăranii cu care am vorbit, cei care lucrează temporar la club, nu se sfiesc să critice risipa care se face aici. Şi nu numai cu apa care se risipeşte fără scrupule, ci şi cu mâncarea. Totul e aranjat în mormane de fripturi de toate felurile, salate, peşti, fructe, prăjituri, o adevărată „pays de Cocagne" care mă dezgustă. Oamenii gustă din tot şi lasă resturile şi e ceva nedemn în felul în care este tratată masa în comun, care trebuie mereu să ne amintească faptul că nu mâncăm decât din mâna Domnului... Mai ales mormanele de carne şi capetele de porci şi alte animale mă fac să mă retrag cu o bucată de pâine şi să desenez mândră de neputinţa mea de a fi ca toată lumea, pe o stâncă, în apropierea mării. Seara e şi mai îngrozitor pentru că se fac spectacole cu „artişti", răspândind o trivialitate fără nume în sufletele bieţilor oameni. Natura nu se mai vede, numai programul organizatorilor şi mediocritatea maselor umane când se adună ca să se distreze. Nu sunt singura care mă plimb printre stânci căutând ceva sublim. Copiii, mai ales, caută aventuri departe de clubul trivial al adulţilor care vor cu orice preţ să fie fericiţi, după un program care le goleşte sufletul de viaţă şi pungile de bani... Dar seara coborâm în Otranto, oraşul martirilor care au preferat să moară decât să-şi renege religia creştină. În palatul Aragonilor, atmosferă de mister cu câini şi stafii. Bem fericiţi privind feţele oamenilor liberi de orice „program de fericire". Mâine vom călători la Gallipoli, şi acest gând mă consolează.

Cu toate că omul are un singur stomac şi nu trăieşte numai pentru ca să mănânce, totul e făcut în societăţile din Vest ca omul să consume cât mai mult, evident pentru ca banii să cadă în punga celor care se ocupă de „starea de abundenţă" a timpului nostru. Fără îndoială, o anomalie. În plus, aici la club, totul e făcut ca să flateze defectele oamenilor: de exemplu, toţi se prezintă ca vedete, chiar şi copiii care-i imită pe părinţi, pierzându-şi farmecul natural. Sunt numiţi „mici personalităţi" şi îşi dau aere ca şi cum ar fi cunoscuţi în întreaga lume. De aceea, în afara ghetoului, în oraşul vechi, Otranto, mă simt natural, cu mult mai bine. Intrăm în prăvălii unde vânzătorii sunt pictori care-şi vând operele cu multă generozitate, cu modestie. Sigur că spiritul meu critic mă împiedică să fac abstracţie de „defectele" oamenilor care sunt în vacanţă şi vor să se remarce din masa gregară. E ceva natural, spune René, ca oamenii care au fost „anonimi", închişi în birourile lor penibile, acum, în libertate, să-şi desfacă evantaiul de dorinţe refulate. Şi poate că e dreptul lor să se poarte ca nişte cretini... Numai că eu nu pot să nu văd şi să nu constat cu durere că în masă omul devine penibil, pe când individual apare un spaţiu privat, dispus pentru ceea ce e autentic; să ia în serios ceva din umbrele care domină existenţa lor, umbre mult mai autentice, care încurajează sufletul să lupte, în loc să trăiască la suprafaţă, cu dorinţa nedemnă să devină vedete de prost-gust, vulgare, după modele promovate de latinitatea din Franţa şi Italia. Ceva ieftin, gregar, în care vulgul triumfă cu brutalitate, pe când autenticul de multe ori se ascunde în oamenii retraşi, interiorizaţi, chiar timizi, care trăiesc profund şi care nu-şi permit să ia în derâdere ceea ce e mister în viaţa noastră: sentimentele pe care le avem mai ales când suntem în grup.

Călătoria în sudul Italiei este impregnată de amintirea căldurii care pur şi simplu ne fierbe sângele. În Gallipoli ne oprim într-un mic restaurant cu câteva mese numai,

dar bucătăria e şi mai mică. Acolo, într-un spaţiu aproape imposibil, bucătarul ne-a preparat un *risotto* şi alte feluri delicioase cu o măiestrie şi într-o curăţenie de neimaginat. Un virtuoz, fără îndoială, un exemplu pentru mine, care am probleme cu ordonarea multor activităţi la care mă obligă temperamentul meu. Totul aici e impregnat de un *savoir-faire* foarte vechi, păstrat cu religiozitate.

La întoarcere în Otranto căldura a mai scăzut, un vânt plin de miresme a făcut ca seara să fie plăcută chiar şi la Clubul Mediteranean. Am descoperit una dintre „personalităţile" clubului sau ale verii, care îmi este foarte simpatică: un băiat mongoloid care e aproape un adolescent. Părinţii îl trimit în fiecare vară aici ca să se elibereze de el. Acest băiat e mai natural decât toţi ceilalţi. Când dansează are un adevărat simţ al ritmului şi actorii îl folosesc pentru penibilele lor glume. Într-o dimineaţă, când ne-am dus la locul unde se serveşte micul dejun, îl vedem pe băiat culcat pe o saltea şi foarte trist. Arată cu degetul spre o altă saltea unde dormeau îmbăţişaţi o femeie şi un bărbat. Băiatul spunea arătând-o pe femeie: E soţia mea!

Ca să nu mai văd lumea de dimineaţă, am decis să nu mai iau micul dejun şi să petrec dimineaţa în mica grădină cu scorpioni misterioşi şi şopârle care se uită direct în ochii mei emiţând, din pielea lor irizată ca şi aripile fluturilor viu coloraţi, curenţi de energie şi un mesaj de simpatie necunoscut.

5 august

În fine, am părăsit penibilul club şi după călătoria printre oleandrii mirositori am ajuns la Martina Franca, unde am vărsat sânge. Exact înainte de a auzi că o bombă a explodat în gara din Bologna. O baie de sânge! Numărul victimelor e necunoscut. Se întâmplă ceva misterios la auzul acestei veşti, sângele se opreşte şi mă simt ceva

mai bine, ca şi cum ceva din mine ar fi trăit îngrozitorul masacru pe alt plan; e fără îndoială darul pe care îl am de a primi în corp semnale ale unor lucruri care au loc în lume. Aparţin generaţiei războiului şi am auzit că se spune aici în Vest, chiar şi în Suedia, că femeile născute între anii grei '40, până la anii '50, deci generaţia anilor cei negri în lume, aceste femei au daruri speciale şi sunt numite în Suedia, cu admiraţie, vrăjitoare. Regina Silvia e în fruntea acestor femei care pot totul; dacă se apucă serios de lucru, au mare influenţă şi putere de convingere şi îi conduc pe bărbaţi în mod subtil către un ţel elevat. Simt în mine forţa generaţiei mele, care trăieşte evenimentele internaţionale înainte ca ele să se producă în realitate. Am observat cum propriul meu corp a reacţionat, de exemplu, în ziua cînd tata s-a sinucis. Am simţit o durere în toate membrele, eram la mare, la 2 Mai, destul de liniştită, în plin soare, citind Platon, şi seara am fost zguduită într-un bar de o femeie beată care striga: a murit! Am ştiut că era vorba despre tatăl meu. A doua zi m-am dus totuşi la plajă şi auzeam numele cu care tata mă mângâia: Day, Day! Apoi a apărut băiatul de la poştă fluturând telegrama de la mătuşa Eugenia şi unchiul Aurel, în care mă anunţau că tata era mort; se aruncase în gol, sfârşind viaţa mizerabilă de după venirea bolşevicilor, printr-un protest absolut. Corpul meu este perfect, ca şi alte corpuri omeneşti: un templu. De aceea m-am ferit să-l pângăresc, cu toate că nimeni, trăind, nu scapă de asta.

6 august

Ne-am întors la Cattolica. Pictorul Ivan Batocco a făcut un portret în ulei, figura mea era fixată către un punct în aer ducând spre sus. Îmi plăcea atmosfera din jurul chipului. Toată lumea îl admiră şi spun cu toţii că Ivo a prins aerul meu. Sunt fericită să trăiesc măcar un timp

printre pictorii italieni. În atelierele lor totul mă inspiră. Am căpătat o sensibilitate nouă: văd frumusețea în sensul italian și îmi dau seama cât de eronat gândeam spunând că că ei fac „kilograme de frumusețe". Nu, chipurile frumoase sunt în natura lor. Și, spre marea mea surprindere, mi s-a spus, după ce am arătat specialiștilor gravurile mele, că și eu am chipuri frumoase, că asta vine din adânc, chipuri pe care cineva din Lausanne le asemăna cu cele de pe vechile biserici romane, imediat după părăsirea altarelor cu zei și zeițe. Ezechiel al meu, de exemplu, are un chip plin de duioșie, fără să fie dulce! Este frumos ca un om cu barbă. Un om cu barbă, un primitiv are ceva înduioșător în el. Unul ras, ca și luteranii, are ceva sever, critic, dezgolit de misterul ierbii omenești: părul! Simpatia mea pentru femeile cu păr lung vine și din faptul că o femeie cu păr lung e plină de mister; părul vine din laboratorul sângelui și e ceva sublim din punct de vedere estetic, când ai un voal natural cu care să te acoperi și eventual să te ascunzi. Când Magdalena îi spală picioarele Domnului cu parfum și ulei, ștergându-le apoi cu părul ei lung, mi se pare deja un roman care spune mult mai mult despre femei decât toată literatura modernă. În atelierul lui Ivo, de exemplu, vin fete și femei și bărbați, toți cu păr abundent care-mi amintește grâul italian, pâinea, câmpurile, da, ceva din misterul lui Cybele, ceva din misterul zeilor vechi.

1 septembrie

Suntem din nou la Stockholm. Am reluat lecțiile cu Olle. Intru în lumea lui. Am aflat istoria pendulei care a stat exact în clipa când mama lui a murit, tabloul care a căzut, toate astea în jurul morții mamei sale, de care a fost foarte legat. Peste tot, în frumosul apartament, există amintiri despre călătoriile cu mama, dar și din copilăria fericită când se afla în brațele celei iubite; o pasăre care

a crescut, dar n-a fost alungată de sub aripile protectoare ale mamei sale, poate ăsta ar fi motivul că Olle nu s-a ataşat niciodată de altă femeie, trăind ca burlac o viaţă destul de liniştită, dar searbădă. Încerc tot timpul să vorbesc despre Homer, pentru că Olle a fost profesor de greacă, dar fără să reuşească să citească în întregime *Iliada* sau *Odiseea*; nici măcar o dată. Eu încerc să-l conving că trebuie citite şi el e uimit de pasiunea mea pentru *Odiseea*, pe care o citesc ca şi Biblia, în fiecare an, în fiecare zi câte puţin, spre a nu pierde gustul elevat pentru acea lume intensă care a devenit monument de cuvinte. Pasiunea mea i se pare anacronică, chiar când fac o analiză ezoterică a cărţilor lui Homer, comparându-le cu Vechiul şi Noul Testament. E ca şi cum mama sa ar fi fost în locul a tot ce trebuia el să cunoască şi să iubească. Apoi, Olle vorbeşte despre boala sa (oasele sale se deformează) şi la urmă îmi arată bijuteriile mamei sale; e un moment poetic, intens, pentru că ele sunt cele care au atins pielea celei iubite, făcând o unitate cu tot ce vine prin piele din interiorul misterios al planetei-corp. Pietrele sunt vii: diamante, rubine, safire, apoi aurul şi argintul, şi perlele care trăiesc acum separat o viaţă fără cea care s-a dispersat în elemente. Toate sunt acum un loc în care mama lui Olle există. Ca şi cărţile citite de ea, ca şi tablourile pe care le privea ca să-i vină de la ele o altfel de viaţă...

26 noiembrie

Ziua tatălui meu; din nou mă duce gândul la el. Am gravat poeme pe plăci de aramă, despre căderea lui în neant. Am desenat tot ce a căzut o dată cu el, în acea vară de neuitat când s-a aruncat în gol, obosit de umilinţa la care era supus: interzis de la meseria lui de ebenist, obligat să lucreze ca paznic de noapte, pentru un regim pe care-l ura, considerându-l criminal. Umilinţa de a nu

avea bani pentru a-şi cumpăra cărţi, pentru că era un cititor pasionat, scriitorii lui preferaţi fiind Oscar Wilde, Walter Scott, Michel Zévaco şi întreaga literatură italiană. Prima carte pe care ne-a dăruit-o a fost *Aventurile lui Pinocchio,* cu fermecătoare ilustraţii. Collodi nu era numai autorul lui Pinocchio; pentru tata, istoria lui Geppetto, care iubea lemnul, ca şi el, devenise propria lui istorie. A face obiecte de artă vii, după un lung proces de maturitate. Încă de atunci am visat să scriu o carte cu personaje imaginare pe care mi se părea că le văd în atelierul tatălui meu sau în cel al domnului Karpp, şi el ebenist şi pasionat cititor, cu o bibliotecă imensă din care tata împrumuta cărţi. Domnul Karpp, îl evoc cu infinită simpatie aici pe el, care mi-a dăruit şi mie cărţi de basme româneşti, dar şi pe cele culese de fraţii Grimm. Era o prietenie în care mirosea a lemn, a diferite lacuri, a glaspapir, a cărţi; într-un cuvânt, a tot ce mi se părea mie că-mi face viaţa foarte intensă, făcându-mă să uit ce ni se spunea la şcoală şi durerea mea din primii ani, când am fost exclusă; n-am fost făcută pionieră, tocmai din cauza tatălui meu, care lupta vrând să rămână liber profesionist. În această zi specială în care gravez pe pielea velină a metalului, poetul Peter Lindfors mi-a arătat colecţia lui de Tarot; alfabetul cel mai vechi al lumii. Mi-a vorbit despre secretul arcanelor, calculând o carte specială a mea care se numeşte *Forţa,* fecioara care deschide gura leului, odihnindu-şi degetele pe colţii lui. În această imagine stă darul meu de a fi deschisă şi a nu da înapoi de la ceea ce pare periculos, darul riscului, care poate avea consecinţe grave, dar datorită acestei „prietenii" cu ce e sălbatic, autentic, proaspăt eu pot duce fără să pier toate rănile întâlnirii mele cu atacurile haosului. Fecioara plină de blândeţe e prietenă cu îngrozitoarea fiară şi o domesticeşte tocmai prin blândeţea ei, care este o forţă. O blândeţe caracterială, pentru că ea e fermă, nu moale, leşinată; o fermitate în a fi pozitiv, dar

a susține tot ceea ce cred eu că este valoare în lume. Peter îmi arată și frumosul, celebrul *Tarot de Marseille*, povestind despre Nostradamus și alți profeți și artiști din acel timp, în Franța și Italia, mai ales despre cei care au folosit Tarotul ca sursă de cunoaștere. Arcanele majore corespund alfabetului evreiesc și, cum eu am început studiul ebraicii, asta mă fascinează. După plecarea lui Peter încep să fac planurile de a-mi grava propriul meu Tarot și a medita în fiecare zi asupra fiecărei cărți, asupra fiecărei litere ebraice. Deja Alef este o întreagă filosofie: omul care arată cu o mână cerul și cu alta pământul, omul ca literă a Genezei. Faptul că toate s-au întâmplat de ziua tatălui meu mă face să mă gândesc că sunt vizitată în acest fel de spiritul lui, curios și extrem de curajos, de om foarte inteligent și pasionat de cărți și de tot ce vine prin ele: deschiderea către o altă lume, care ne face să avem o altă perspectivă asupra acestei vieți de acum. Și, în mod paradoxal, a lucra cu mâinile, gravând pe metal cu „la pointe seche", „punta secca", toate astea mă apropie de lucrul tatălui meu; îmi aduc aminte de mâinile lui, de mâinile mele de copil, unite acum prin visul artei și prin ea obligația de a fi mereu acolo unde viața e mai interesantă, tragică, dar și jubilantă.

Octombrie

Mai întâi cu Peter Lindfors și prietena lui, Eva Swartz, la Lübeck, în drum spre Târgul de carte de la Frankfurt, orașul lui Thomas Mann. Ne oprim la casa în care s-a născut el, casa care a devenit o bancă. Stăm mult pe acea stradă magică pentru noi, care am citit și ne amintim tot, ca și cum viața din cărți ar fi devenit o supraviață, o nemurire în perenitate. Și ceea ce eu iubesc în mod deosebit e arhitectura hanseatică, poarta din Lübeck, cea cu două turnuri, cea de vis, gravată de Edvard Munch. Sunt bolnavă tocmai de această legătură între viață și artă,

între imaginea reală şi cea reflectată, între viaţă şi vis. Am desenat şi eu poarta din Lübeck cu gândul de a grava altfel decât sublimul Munch. În marea catedrală am văzut clopotele prăbuşite despre care am scris imediat un poem, scandalizându-i pe tovarăşii mei de călătorie, pentru că par tot timpul obsedată de altceva decât de ceea ce se întâmplă cu noi în timpul călătoriei, când unul dintre noi s-a simţit rău şi a leşinat... Ajunşi la Frankfurt, aranjăm standul de cărţi şi bem copios din vodca suedeză, „Absolut Vodka", vorbind (eu şi Peter, numai) despre Tarotul universal, despre arcana care ascunde chiar soarta lumii şi sfârşitul timpului. În timp ce eram pe punctul de a descifra „un secret", soseşte o femeie care ne propune să luăm cu noi o sacoşă misterioasă (droguri?) contra unei sume de bani. Peter sare în sus revoltat şi femeia fuge de frică. Apoi hoinărim prin coridoarele frumos aranjate, ne adâncim în fluviul de cărţi. Vedem vanitatea editorilor, mai ales a femeilor care folosesc târgul pentru a se arăta lumii, a vâna amanţi, a bea până la uitare. Dar seara a fost minunată cu Vladimir Dimitrijević de la L'Age D'Homme, Lausanne. Vladimir, care este mai de mult prietenul nostru, ne povesteşte de fuga lui din Iugoslavia când avea numai douăzeci de ani. Tatăl lui l-a condus până la graniţă. Când Vladimir a ajuns în Italia, l-a văzut pe tatăl său într-o viziune. Gândurile lor intense au dat naştere unei eidole, Vladimir a îndurat lucruri indescriptibile, tot timpul mânat de dorinţa de a fi liber, pentru că tatăl său, ceasornicar, n-a mai putut să-şi exerseze meseria, fiind obligat să lucreze la stat. O tragedie amintindu-mi pe cea a tatălui meu, care voia să fie independent în munca lui. Vladimir a devenit unul dintre cei mai străluciţi editori, cu un gust şi o cultură extraordinare, dar şi cu un talent de a face o instituţie culturală din editura sa, exact ca şi René: fără să aibă capital! Împrumutând mereu şi găsindu-se foarte des pe marginea prăpastiei numite faliment. Uneori faţa

lui inteligentă, cu ochi frumoşi, clari, se umbreşte şi îl dor toţi muşchii, nervii. Pentru că nu are bani, locuieşte ieftin la cineva, departe de Frankfurt, şi împreună cu redactorii vine în mod eroic, în fiecare zi, în camioneta lui legendară, la Frankfurt. Toţi în Franţa sunt la picioarele lui Vladimir pentru curajul lui de a descoperi noi autori, pe care i-a impus atenţiei, luptând pentru ei. El şi soţia lui, Geneviève, elveţiană de origine franceză, a doua soţie a lui Vladimir, trăiesc la Lausanne într-o vilă, împreună cu băiatul lui Vladimir din prima căsătorie, Marco, care se pare că e un geniu în lumea financiară. Vladimir e aromân şi foarte mândru de originea sa şi extrem de ataşat familiei rămase la Belgrad, care a avut mult de suferit din cauza plecării lui în Occident. Dar acum totul s-a arătat în adevărata lumină: plecarea unor intelectuali a fost o adevărată revoluţie, ei devenind personalităţi culturale de prestigiu prin care mulţi scriitori valoroşi au fost făcuţi cunoscuţi lumii. René, născut în Occident, a făcut ca şi Vladimir, i-a publicat pe scriitorii din Est. pe care occidentalii nu prea au chef să-i citească, neavând mare interes pentru problemele lor.

Şi eu, şi René avem pasiunea de a colecţiona biblii, în cât mai multe limbi. Istoria publicării Bibliei este fascinantă. Biblia a fost tradusă în mai bine de o mie de limbi şi dialecte. Nu există limbă evoluată în care să nu fi fost tradusă în mai multe ediţii. Prima limbă în care a fost tradusă a fost limba greacă. Traducerea s-a făcut la cererea regelui Ptolemeu I, de către cinci învăţaţi. Dar traducerea era greşită şi falsă. Asta s-a întâmplat cu două mii de ani în urmă. Evreii se temeau ca nu cumva să se înveţe după traducerea falsă şi asta să dea o imagine denaturată a *Torei*. Mai târziu, şaptezeci şi doi de învăţaţi evrei trimişi de marele preot Eliezer au realizat o nouă traducere, pentru regele Ptolemeu al II-lea. Traducere mai apropiată de textul original.

Se spune că regele Ptolemeu al II-lea Philadelphus dorea foarte mult o bună traducere a Bibliei. În acest scop a trimis o solie la Ierusalim, care avea în frunte pe comandantul său şef, Adrias. Solia, care era trimisă la marele preot Eliazer, a adus şi un frumos cadou pentru templul din Ierusalim şi o scrisoare către conducătorii evrei prin care Ptolemeu Philadelphus ruga să fie ajutat cu traducerea Bibliei lui Moise. În schimb, el se obliga să elibereze prizonierii evrei luaţi de tatăl său.

Marele preot a primit solia cu mare cinste, arătându-le bogăţia şi frumuseţea Templului, ca şi frumuseţea slujbei efectuate de preoţi. Oaspeţii au fost impresionaţi. Eliezer a trimis cu ei şaptezeci şi doi de învăţaţi evrei care trebuiau să facă traducerea Bibliei pentru regele Ptolemeu al II-lea. Regele a vrut să fie sigur că traducerea avea să fie adevărată şi exactă. De aceea, i-a închis pe învăţaţi într-un palat care avea şaptezeci şi două de camere, fiecare învăţat având camera sa. Toate camerele erau păzite, în aşa fel că învăţaţii nu puteau comunica între ei. Şi s-a întâmplat un lucru surprinzător; toţi învăţaţii au terminat traducerea în acelaşi timp. Şi mai interesant e faptul că cele şaptezeci şi două de manuscrise erau identice în privinţa conţinutului şi limbii. Regele Ptolemeu s-a bucurat nespus de mult. Atunci a luat cunoştinţă de minunatele legi şi porunci ale sfintei *Tora*. El a acordat multă cinste învăţaţilor evrei, i-a încărcat cu daruri, trimiţându-i înapoi la Ierusalim. Această primă traducere se numeşte *Septuaginta dua*. Prima mea Biblie a fost o asemenea *Septuaginta dua*, o traducere după prima traducere făcută cu atâta grijă sfântă.

Am fost la sinagogă pentru prima oară în viaţa mea cu bunul meu prieten, ziaristul şi traducătorul de limbă idiş, Iosif H. Andronic. Îmi aduc bine aminte: era sărbătoarea *Torei* (*Simhat-Tora*) şi atmosfera era atât de plină de lumină. De atunci, de la marea „sărbătoare a *Torei*", viaţa mea s-a luminat şi mai mult. Am primit de la el şi

rugăciunea sfântă, *Şema Israel,* pe care o am mereu cu mine şi pe care o sărut în fiecare zi şi o pun pe inimă, gândindu-mă la acel timp al marii noastre prietenii care există mereu în locurile înalte create de inimile noastre. De la prietenul meu, nespus de drag, primesc scrisori şi aforisme pline de înţelepciune pe care le citesc şi recitesc în timpul zilei sau mergând, şi asta îmi alină inima mea neliniştită, dar plină de străveche credinţă.

Transcriu aici câteva aforisme talmudice trimise de prietenul meu:

Dacă cel păcătos s-a pocăit, feriţi-vă să-i amintiţi de vechile păcate.

Un înţelept e superior unui rege, căci un înţelept dacă a murit nu poate fi înlocuit, pe când oricine poate înlocui un rege mort.

Omul a fost creat vinerea, în ultima zi a creaţiei, pentru ca atunci când se va înfumura să i se poată spune: Până şi o biată gâză a fost creată înaintea ta!

Înţelepţii ne-au învăţat: omul să fie mlădios ca trestia şi nu bătos ca un cedru.

Lasă-te mai curând aruncat într-un cuptor încins decât să faci pe cineva de ruşine în public.

Nu arunca o piatră în fântâna din care ai băut apă.

Mânia e naşul greşelilor.

Femeia se înalţă cu soţul ei, însă nu decade o dată cu el.

Există trei coroane: a legii, a preoţiei şi a regalităţii. Dar coroana bunului renume este mai mare ca toate.

Acela care se însoară pentru bani va avea copii de care-i va fi ruşine.

Cel ce învaţă de la aproapele său un singur capitol sau o singură regulă, un verset sau un singur cuvânt, sau numai o literă e dator să-l respecte.

Cum se face că fiii învăţaţilor devin foarte rar ei înşişi învăţaţi? Ca să nu se poată spune că învăţătura se moşteneşte!

Dacă piatra cade peste ulcior e vai de ulcior, dacă ulciorul cade pe piatră e vai de ulcior, oricum ar fi, ulciorul suferă întotdeauna.

Omul vine pe lume cu pumnii strânşi, de parcă ar spune: Totul va fi al meu! Şi e îngropat cu palmele întinse, ca şi cum ar spune: Iată, n-am luat nimic cu mine!

Când omul moare, nu-l însoţesc pe lumea cealaltă nici banii, nici nestematele; numai virtutea şi faptele bune.

Să nu fii sigur de tine până în ceasul morţii.

Omul să nu fie tras la răspundere pentru vorbele pe care le-a rostit la supărare.

Când nenorocirea dă peste nemernic, suferă şi vecinul acestuia.

Dumnezeu şi omul înfumurat nu conviețuiesc în aceeaşi lume.

Cel ce se însoţeşte cu cei înţelepţi ajunge înţelept, iar cel ce se însoţeşte cu nebunii se face rău.

Oricât de veche ar fi învăţătura, găseşti mereu în ea lucruri noi.

Cel ce îndeamnă la o faptă bună e mai de seamă decât chiar cel care o face.

La început ispita pare un drumeţ modest, venit să poposească o singură noapte. Mai târziu, devine un musafir frecvent, în cele din urmă – stăpân.

Lacrimile pocăinţei sting jarul păcatului.

Sigiliul Domnului cuprinde un singur cuvânt: Adevăr!

Ai dobândit cunoştinţe? Nu-ţi mai lipseşte nimic. Îţi lipsesc cunoştinţele? Degeaba ţi-ai procurat restul.

Ceea ce ibricul în fierbere scoate cu mânie, tot peste el se revarsă.

Cel care nimiceşte o singură viaţă e ca şi cum ar pustii întreaga lume. Cel care salvează o singură viaţă omenească e ca şi cum ar salva întreaga omenire.

Multe învaţă omul de la dascălii săi, şi mai multe de la egalii săi, dar şi mai multe de la elevii săi.

Cel ce studiază şi nu repetă e ca unul care a semănat, dar nu recoltează.

Ai fost întrebat şi nu ştii să răspunzi? Chiar dacă e vorba de un lucru mărunt, nu te sfii să răspunzi: Nu ştiu!

La început păcatul e dulce, dar la sfârşit amar.

Octombrie

Suntem împreună cu Lionel, tatăl lui René, care a venit de la Bruxelles împreună cu valiza lui de metal care a călătorit împreună cu el în Africa. Din Frankfurt, după târgul nebun în care s-au etalat toate vanităţile – dar de unde am cumpărat cărţi superbe, de exemplu, *Jurnalul* lui Eugène Delacroix – ne-am deplasat cu maşina spre Viena, trecând încă o dată prin Regensburg. Hotelul în care vom sta câteva zile e destul de bizar, trezindu-mi din nou gânduri despre sinucidere şi sinucigaşi. Constat că aici totul e făcut ca să te arunci în hăul metalic, metal vechi, dinainte de război, tunelul de aer prin care trece liftul fiind la fel de vechi. Atmosfera e decadentă, şi gândul mă duce la Trakl, care numea Viena „veselul Babilon", iar Musil „Kakania". În centrul oraşului, îngrozitorul monument sovietic, amintind vienezilor că au fost eliberaţi de ruşi. În faţa monumentului, turişti sovietici fotografiindu-se ca armată învingătoare. Am stat în cameră desenând cu tuş anumite imagini din vechiul hotel, amintind de Piranesi; *Carcere di prigione.* Îl întâlnim din nou pe scriitorul Jean-Jacques Lagendorf, care ne arată cartierul Mozart povestind despre pasiunea lui Mozart pentru biliard, pasiune care l-ar fi dus la ruină. Pentru că e 19 octombrie, ziua lui René, suntem invitaţi la prietenii noştri Cornelia şi Jean-Jacques Lagendorf, unde René primeşte un magnific cadou: o raritate din secolul XI, *Histoire de Theodore le Grand.* A doua zi, după aniversarea lui René, călătorim spre Italia. La Florenţa locuim în Villa San Michele, din secolul al XII-lea. Ce atmosferă de templu! A fost un templu! În camera noastră este sculptată o femeie cu păr lung, înfăşurată în păr. Maria Magdalena? Are o coroană pe cap şi mâinile unite în rugăciune. Am desenat-o în tuş cu gândul să gravez această imagine memorabilă, mai târziu, în Suedia.

Seara la Rochetta, la prietenii noştri, Jean-Jacques şi Cornelia Lagendorf, care au călătorit în acelaşi timp cu noi, „la casa lor", vilă, palat chiar, unde închiriază o jumătate de vilă, de la proprietarul „il signor Gobo", personaj sublim, sursa de inspiraţie a lui Jean-Jacques. Seara izbucneşte o ceartă absurdă şi foarte comică, pentru noi care asistăm, între tată şi fiu: Lionel şi René. Fiul îi reproşează tatălui că a fost un tiran, amintindu-i de lucruri pe care Lionel le-a uitat de mult. Lionel devine palid şi nu mai mănâncă. Dar noi am râs cu lacrimi, căci toţi avem ceva împotriva părinţilor noştri, martirii. Ne întoarcem la Florenţa, la Villa San Michele, care a aparţinut familiei Medici. A doua zi, dis-de-dimineaţă, se petrece o dramă de operetă în frumosul salon al Medici-lor. Lionel, care n-a dormit toată noaptea, este şi mai palid decât ieri, când fiul lui l-a acuzat de cruntă tiranie. Scoate o foaie din buzunar cu tot ce-i reproşează fiului şi chiar mamei lui, care e absentă, crucificată în bucătăria din Bruxelles. Vrea ca René să-i ceară imediat iertare pentru tot ce a spus ieri seara despre el. René refuză. Eu devin din nou mediator între tată şi fiu. Lionel n-a dormit deloc, n-a putut să se roage, într-un cuvânt este sfârşit. Tremură, inima îi bate tare în piept: o furie sfântă! Şi-a făcut valiza de metal care a văzut atâţia lei în Africa şi se pregăteşte să plece către o direcţie necunoscută. Eu îl ajut cu valiza, plină de cărţi sfinte, coborând şi urcând din greu scările vechi ale superbei vile, în timp ce René moare de râs. Fata de la recepţie, care a înţeles despre ce e vorba, zâmbeşte pentru că a auzit discuţia dintre tată şi fiu, în plus poate să fredoneze arii celebre din Traviata: cea dintre tată şi fiu. Cearta lor a început de fapt exact în clipa în care pastorul Lionel a pus piciorul în Italia, patria papiştilor, a catolicilor, duşmanii săi juraţi. Nimic nu se potriveşte în Italia cu gustul protestant al lui Lionel. Pe italieni îi numeşte pur şi simplu „hoţi". Până la urmă, urcând şi coborând valiza lui Lionel, frântă de

oboseală, dar şi cu o bucurie diabolică a scriitorului care e în mijlocul unei nuvele nescrise, reuşesc să-l conving pe René să-i ceară tatălui său un fel de scuză. După asta Lionel se aruncă plângând în braţele fiului său „cel mai iubit", a cărui faţă străluceşte de subtilă ironie. Asta e dragostea filială, se pare... Fata de la recepţie, care chiar credea că Lionel va pleca singur, în necunoscut, râde fericită de sfârşitul „operetei", ştergându-şi discret lacrimile de râs. Vila în care au trăit prinţi italieni a fost locuită câteva zile de un furibund pastor protestant, negând totul, dar profitând de tot ce are ea mai frumos: arhitectura, natura, obiectele antice, tablourile, chiar şi tacâmurile de argint cu care am mâncat subtile feluri. Dar Lionel este, după René, „un terrible vieillard", care scoate flăcări pe nări şi focuri mistuitoare pe gură. Însă eu văd lucrurile altfel. Lionel este pasionat, profund, deci injust când cineva îndrăzneşte să-i calce peste inimă. Este plin de farmec şi copilăros, generos, dar nu cu familia lui, pe care încearcă încă s-o ţină în hăţuri. Cu mine este fericit, pentru că undeva simte căldura acelei credinţe pe care eu am primit-o încă din copilărie de la mama şi mătuşa mea, călugăriţa Zenovia de la Nămăieşti, credinţă care mi-a devenit natură. René, crescut de el, a luptat de mic cu tatăl lui, cu tirania lui temperamentală, dându-şi sufletul în dar lui Dumnezeu, dar apoi părăsind casa părintească pentru a fi liber, departe de caracterul crunt, autoritar al pastorului Lionel Coeckelberg.

Înapoi la Rochetta, la prietenii noştri (Lionel în schimb a stat „acasă" să se odihnească, să recupereze energia pierdută); aflăm lucruri şi mai îngrozitoare despre părinţii lui Jean-Jacques şi cei ai Corneliei, născută Romer! Când îmi vine rândul să-i vorbesc şi eu de rău pe bieţii mei părinţi este prea târziu, trecut de miezul nopţii; trebuie să găsim drumul în întunericul Italiei, până la Villa San Michele, sanctuarul familiei Medici.

16 noiembrie

Ne-am întors cu bine la Stockholm. Luna octombrie a fost specială pentru mine: am desenat mult în Italia, am scris poeme, în mers, inspirată de atmosfera din țara artelor. Trebuie menționat, aici, că într-una din ultimele zile petrecute în Italia, René l-a urcat pe tatăl lui în tren, punându-i în buzunar o sumă de bani, ca unui copil. Da, este adevărat ce se spune mereu că părinții noștri, cu timpul, devin copiii noștri, îngrozitori copii, căci nu ne iartă pentru ceea ce noi înșine nu le-am iertat lor. René a plecat acum la Londra și eu stau acasă și lucrez. Am aflat cu mare durere de moartea lui Marin Preda. Iosif Andronic, bunul meu prieten, mi-a scris o lungă scrisoare despre asta... Cunosc atmosfera de la Mogoșoaia, și eu am trăit acolo și știu câtă otravă se strânsese printre scriitori. Marin Preda a fost găsit mort, căzut lângă fereastră, cu pardesiul peste umeri. Se uita afară, aștepta pe cineva? Îmi amintesc cât de amabil a fost cu mine, înainte de a pleca în Suedia. A fost singurul care mi-a spus: trebuie să pleci, să lupți mult pentru asta! La editura noastră i-au fost publicate două romane. Scriitorul Torgny Lindgren a scris (printre alții) excelent despre cartea lui, *Intrusul*, în *Sydsvenska Dagbladet*, aducând elogii mari editurii noastre, singura din Suedia care publică autori din țările comuniste, fără nici un profit, pur și simplu făcând eforturi supraomenești pentru a supraviețui. Traduc articolul lui Torgny Lindgren:

„CITIȚI-L PE MARIN PREDA!

Forța lui René Coeckelberg de a descoperi și traduce în suedeză autori străini este excepțională. De fiecare dată când îi citești pe acești poeți sau prozatori, de curând introduși, cazi pe gânduri: cum se face că această carte n-a apărut în suedeză mai devreme? De ce editurile mari

n-au pus mâna pe ea? Oare n-ar trebui să existe o distincție care să se dea editorilor curajoși, vizionari și foarte pricepuți în artă? Și acum, iată, a fost publicat acest Marin Preda! Un important scriitor român și un pictor al societății din țara sa, contând printre cei mai mari scriitori de la începutul anilor '50. După ce am citit *Intrusul* (în traducerea lui Torbjörn Wessner și Ingrid M. Duke), am căutat numele autorului în catalogul bibliotecilor și al editurilor. Dar n-am găsit nimic și probabil că această carte e prima dintre cărțile sale traduse în suedeză. Lucru care mi se pare ciudat. *Intrusul*, se poate spune în mod simplu, e un roman despre învățarea vieții, despre ucenicie, în care se descrie drumul unui tânăr neexperimentat în viață, către experiența vieții, către reflectare și luciditate. Personajul principal, Surupăceanu, a avut de trăit în România comunistă de după război – timp marcat de nebunia construcțiilor noi și de grele intrigi de partid și îngrozitoare împrejurări pentru oamenii din acea perioadă de trecere de la cultura veche țărănească la epoca industrială modernă. La începutul romanului, Surupăceanu e un băiat care trăia în București și era ucenic la un maestru zugrav specializat în acoperișuri de biserici și alte zugrăveli, lucrând la mare înălțime. O întâmplare face ca el să vină în contact cu un inginer care tocmai se ducea în Moldova, pentru a construi un combinat și tânărul îl urmează pe inginer, fără ezitare. Acolo, în combinatul expansiv, pestriț și plin de forfotă, se desfășoară prima parte a povestirii. Acolo crește Surupăceanu în rolul său de cetățean și în meseria sa. Imaginile de la combinat sunt pur și simplu palpitante. Preda a ales să descrie o întreagă societate într-o picătură de apă, care e viața în micul combinat. El face o analiză adâncă, o critică a societății, o admirabilă și instructivă satiră politică. Și, cu siguranță, ușor de recunoscut de către cei care sunt atinși cel mai mult. La combinat, Surupăceanu o întâlnește pe Maria, o ființă timidă și neliniștită, persecutată de iubitul ei, un grobian între două vârste, cu care are și un copil. Surupăceanu o apără și ea devine soția lui. Și de aici înainte continuă o altă

temă principală a povestirii: o dezvăluire a condiției iubirii, iraționalitatea ei și lipsa de stabilitate. Dar mai ales iubirea ca durere și suferință, căci, după un accident, Surupăceanu e desfigurat de arsuri și Maria nu-l mai poate iubi. Dar el refuză să accepte aceasta. Descrierea acestei iubiri neîmpărtășite, a rănilor și mizeriei, este intensă și are adâncime, făcând lectura dureroasă și fascinantă. Și Preda nu cade în tentația de a rezolva problema lui Surupăceanu cu vreo soluție facilă; în schimb, el alege să descrie această viață fără speranță. Surupăceanu trebuie să aibă un viitor, cu toate conflictele interioare și greutățile vieții. După câte știu, aceasta este prima carte a lui Preda tradusă în Suedia. Aș vrea să citesc mai multe pentru că acest autor are toate calitățile care marchează un mare prozator: umor, adâncime psihologică, putere de invenție bogată și o limbă variată, vie. Editorului ar trebui să i se dea o mare distincție pentru că a introdus un asemenea scriitor în limba suedeză. Vino din nou, Coeckelberg!".

Articolul a apărut în 1976 și în acest an s-a publicat un alt roman de Marin Preda, *Delirul*, tradus tot de Torbjörn Wessner și Ingrid M. Duke, roman care s-a bucurat de asemenea de mare atenție din partea criticii.

30 decembrie

În ultimul timp am scris mult, ca de obicei, dimineața și seara, adică aruncând tot ce-am scris la lumina zilei, ca și cum noaptea ar veni cu „lumina" ei, dându-mi altfel de inspirație, mai adâncă. Dar în același timp am gravat Tarotul meu, care prinde viață, inspirat de cel din Marsilia, dar și cu note din propria mea viață, de exemplu, Spânzuratul e pentru mine șarpele terapeutic spânzurat de Moise, Hristos pe cruce, dar mai ales un acrobat, un ascet al căutării adevăratei vieți; el trăiește cu capul în jos, privind cerul de acolo, și cu picioarele deja în aerul liber. Iar Diavolul este ceva pozitiv, un ferment, un

androgin, un factor important al declanşării tuturor forţelor obscure în vederea creaţiei. El e destul de vesel, având mai multe voinţe, şi poartă o sabie ca şi justiţia în mâna dreaptă şi o pungă cu bogăţii în stânga. De picioarele lui de şarpe, se târăsc în material, sunt înlănţuiţi o femeie şi un bărbat cu coarne, cu două voinţe. Ei sunt prizonieri, dar nu suferă, pentru că luptă în material şi nu se ştie în ce fel se vor elibera de el, nu e jale şi nici durere, ci numai o etapă a unui lung drum de parcurs spre spiritualitate.

6 decembrie

Anul se apropie de sfârşit. Mi-au apărut patru cărţi până acum în Suedia. Mulţumită pentru critici din care n-au lipsit nuanţele pline de încurajare. Acum aproape sunt gata cu un nou roman, *Lupii urcă în cer*, în care, în mod alegoric, descriu această expansiune a istoriei stagnantă în material, în drum către ceva dureros, dar purificator. O trezire către un fel elevat de a fi, din somnul secolelor, după atâta somn în noroi şi zoaie politică. Ca să mă odihnesc de a scrie în limba română fără s-o aud, am început să învăţ ebraica, folosind manualele aduse de René de la Paris. Şi e fascinantă această limbă veche, dar, ca şi latina, extrem de dificilă, silindu-mă să gândesc şi să uit timpul profan, da, chiar şi orele mesei! Asta are o mare legătură cu Tarotul, pentru că fiecare carte e o literă din alfabetul ebraic. Seara, când vin prietenii noştri, Giacomo Oreglia, Alonzo Savino şi Pierre Zekeli (care a slăbit zece kilograme, arătând ca descins din mormânt, machiat, pudrat şi cu buzele uşor rujate), mă simt ca Pulcinella, căzută din lună. Totuşi fac faţă petrecerilor, ca de obicei, pentru că fără prieteni viaţa sărăceşte. Fiecare invitat vine cu visul lui pentru care trăieşte şi mai ales suferă, pentru că vrea să-l realizeze, să-l aducă în realitate, spre bucuria noastră. Eu sunt dintre cei care se interesează mult de visele altora. Limba ebraică şi imaginile

Tarotului mă ajută ca prin alfabetul ebraic să intru mereu în mister. Fiecare om e ca o literă veche, ca o imagine care conţine toată lumea condensată, pentru a medita la ea. Dar iată că istoria nu ne lasă să visăm; chiar acum, am auzit la radioul din atelierul meu de gravură că există pericolul ca Polonia să fie invadată de ruşi. Brejnev a dat ordin de mobilizare şefilor partidelor comuniste, deci şi lui Ceauşescu, şi aşteptăm să auzim şi fraza despre ţările înfrăţite care au sărit în ajutorul celor aflate în nevoie...

9 decembrie

Cu Peter Lindfors şi Eva Swartz, în vizită la ei. I-am arătat lui Peter Tarotul meu gravat pe aramă şi el îmi citeşte poeme despre fiecare carte, numai arcanele majore. René şi Peter au băut o sticlă de whiskey. Râdem mult şi printre lacrimile penibile ale râsului îmi amintesc de visul de azi-noapte: eram cu bunica mea, Filofteia, şi ea îmi arăta dealuri spunând: înainte se îngropa o cruce cu cel mort şi nu se punea niciodată crucea peste mormânt! Mormintele sunt răspândite peste tot. Pământul este un mormânt... Îmi amintesc de acest vis cu mare neliniște. Mereu visele care mă previn... N-am mai râs, m-am gândit că eu însămi am făcut o icoană exact cu pământul ca un mormânt al tuturor fiinţelor, de aceea sfânt...

10 şi 11 decembrie

Zilele de nenorocire pentru noi. După micul dejun, lui René i s-a făcut rău deodată: dureri în regiunea abdomenului. Stă în pat şi eu mă gândesc mereu la visul meu, la seara de ieri în care s-a băut atât de mult şi s-a râs cu nesimţire. Am telefonat peste tot ca să fac să vină un doctor, dar René se încăpăţânează să nu vină nimeni, cu speranţa că va scăpa şi de data asta. Asemenea dureri l-au mai vizitat şi altădată, în trecut. Nu mai poate fuma

şi bea, cere doar apă şi ascultă Monteverdi, spune mereu că dacă va muri nu vrea să moară decât în pat, cu mine, ascultând discurile lui iubite. E obosit de atâtea lupte cu băncile, cu familia lui, mai ales cu Christine, care îi cere din ce în ce mai mult, ca să-şi recompenseze durerea şi umilinţa că a fost lăsată... Cu toate că ea are un prieten mai demult, aşa cum se obişnuieşte în ziua de azi. Dar setea ei de răzbunare e dominantă. Prietenii noştri, doctorii Tor Lindgren şi Bo Kuritzen au promis că vor veni.

12-13 decembrie

René e mereu în pat. Nimeni nu vine, cu toate că lumea a aflat că e bolnav. Editorii între ei, ca nişte fiare sălbatice, surâd. Totuşi, spre seară, vine Bo Kuritzen, care-mi spune clar că e foarte grav şi că trebuie să-l duc imediat pe René la spitalul unde lucrează el. Dar René refuză şi seara vin la noi în vizită Birgitta Trotzig şi Lasse Söderberg, în timp ce René geme de durere în pat. Lasse spune mereu : numai dacă René n-ar muri! Birgitta este profund neliniştită şi îmi spune că trebuie să-l duc cu forţa la spital, povestind cum s-a petrecut cu tatăl ei, când a căzut deodată la pat... René încearcă să ne liniştească, vine chiar la masa noastră, încearcă să bea puţin vin cu noi, chiar să glumească, dar durerile îl întorc în pat. Telefonul sună acum mereu, şi Bo Kuritzen spune să nu-i dau altceva de băut decât apă cu puţin zahăr. Asta îmi aminteşte de o altă zi, când Nichita (locuiam în Drumul Taberei), după o zi în care aranjase biblioteca, bând mereu apă din răcitor, a căzut la pat cu febră mare. O vecină, care era soră medicală, i-a făcut o injecţie, apoi domnul Constantin Chiriţă a venit cu maşina şi l-a dus la spital, de unde s-au întors după o oră; era o aprindere de plămâni şi Nichita nu voia cu nici un preţ să moară la spital, ci acasă, cu mine, exact cum face acum René. Asta e ca o pedeapsă pentru mine, pentru

toate relele reale şi imaginare, pentru că simt neputinţa în faţa unei forţe despre care nu ştiu nimic şi în faţa căreia oamenii, cu doctorii în frunte, se înclină neputincioşi. Există numai calmul pe care aceşti doi iubiţi ai mei l-au avut mereu în faţa morţii, atunci când au fost grav bolnavi. Ei m-au consolat aşa cum se cuvine, gândind poate că cei care rămân suferă cel mai mult.

După plecarea prietenilor noştri, după miezul nopţii, René reuşeşte să adoarmă puţin, ascultând tot timpul Monteverdi; eu sunt lângă el cu amândouă mâinile pe diafragma lui, spunând tot timpul rugăciunea inimii învăţată din copilărie de la mătuşa mea Zenovia, călugăriţa de la Nămăieşti. Această rugăciune: Doamne, Iisuse Hristoase, fiul lui Dumnezeu, ai milă de mine, păcătosul, e tot ce am eu mai de preţ în clipele de disperare. Şi cum clipele grele n-au lipsit niciodată, se poate spune că această rugăciune veche, a sfinţilor părinţi de la muntele Athos, a intrat treptat în inima mea; s-a amestecat cu sângele meu şi stă în carnea mea pentru totdeauna. Am spus-o de mii şi mii de ori, adică ea singură se spune, pentru că mi-am învăţat inima s-o spună în ritmul respiraţiei. Cu toate astea, nu pot pretinde că am ajuns la măiestrie, dar sunt pe cale de a fortifica prezenţa Sfântului Duh în inima inimii, acolo unde este suflul care este chiar Domnul celor vii. Acolo, în inimă, unde am simţit şi simt încă durere şi de unde vin spre mine curenţi de căldură şi extaz. Când iau mâinile de pe diafragma lui René, numai o clipă, ca să pun discul pe partea cealaltă, René se trezeşte spunându-mi să las mâinile mai departe şi să mă rog pentru el. Simte cum din mâinile mele pleacă un curent binefăcător, care-i alină durerile. Spune apoi că are un coşmar când cade în somn, câteva clipe: se găseşte într-un fel de joc mecanic; trebuie să înainteze, dar de câte ori face asta este dat imediat înapoi şi trebuie să înceapă din nou. Un fel de coşmar al lui Sisif. Are senzaţia că dacă înaintează acolo, mai

departe se găseşte ceva minunat care l-ar odihni pe deplin. Se trezeşte îngrozit, cu frica de a dormi din nou şi a visa acelaşi vis. Încearcă să se ţină treaz, dar nu are putere, ceva puternic îl domină. În coşmarul lui este vorba şi de o furtună de zăpadă care vrea să-l ducă spre un loc necunoscut.

Îmi amintesc şi eu de o asemenea stare când eram trasă spre moarte. Sângeram abundent şi nu era nimeni să mă ajute. Lupta mea era să nu adorm, dar în acelaşi timp trebuia să mă odihnesc. Mă aflam la ţărmul mării, unde erau valuri înalte în care se oglindea întreaga mea viaţă : scene din copilărie, totul părea că există neschimbat, lucrul care mă mira mult era să mă văd copil, cu toate că aveam atunci douăzeci şi unu de ani. Trebuia să dorm, dar eram hărţuită de ceva, ca să mă ţin trează. Când deschideam ochii vedeam lucrurile din casă cu un ochi nou ; de exemplu, tabloul dăruit de Mihai Sânzianu, odată, de ziua lui Nichita, *Caii de foc,* se vedea îngrozitor de aproape, ca şi cum eu aş fi fost un atom. Fiecare pictură de ulei era uriaşă, ca o lavă, mă plimbam ca atom prin cameră şi-mi vedeam corpul ca pe un halat de baie pe pat.

Deşi mă simţeam bine printre munţii de lavă care formau caii de foc ai lui Sânzianu, cineva mă obliga să cad din nou în somn şi să ajung în patul în care zăceam sângerând, fără nici o dorinţă de a cere ajutorul cuiva. Eram chiar în faţa morţii şi mă simţeam eliberată de tot ce mi se întâmplase. Mai târziu, când am citit despre revelaţiile în afara corpului, am înţeles că acest lucru se întâmplă tuturor oamenilor care se găsesc pe pragul morţii...

Până la urmă, l-am convins pe René să mergem la spitalul unde lucrează prietenul nostru, Bo Kuritzen. A fost greu pentru René să se ridice din pat, dar până la urmă a reuşit, amintindu-şi că a fost un pilot de elită, şi acel curaj din tinereţe nu l-a părăsit niciodată. Doctorul

Kuritzen ne aşteaptă la intrare ca un înger. Când coborâm din taxi, René merge drept, cu toate durerile îngrozitoare, glumeşte, ca de obicei, şi mă mângâie asigurându-mă că nu va muri până când nu va pune totul la punct în viaţa noastră şi a copiilor lui şi chiar a lui Christine, care a telefonat, totuşi, plină de îngrijorare. Am mereu impresia că René este ca un arbore protector care vrea să-i aibă sub aripile sale pe toţi cei care au nevoie, indiferent de conflictele pe care le are cu acele persoane. Este alb la faţă, dar drept, cerând din când în când puţină apă. Trebuie să aşteptăm, cu toate că suntem prieteni cu doctorul. În jurul nostru, oameni bolnavi: un finlandez alcoolic, cu o imensă bunătate în ochi, ca şi cum ar fi fost în infern şi, întors, ar avea alte sentimente pentru viaţă. Cu toate că ştie că va muri, dacă va continua să bea, acceptă cu bunăvoinţă moartea apropiată. Are o sticlă de alcool cu el şi invită pe toată lumea să bea. În fine, vine rândul lui René şi doctorul spune că are pancreatită şi trebuie operat imediat. René, bineînţeles, refuză, şi doctorul, puţin enervat, îl pune să semneze o hârtie prin care este responsabil de faptul că a refuzat diagnosticul şi propunerea unui medic atât de apreciat. Prietenul nostru este întristat şi el de încăpăţânarea lui René, el crede în soluţiile ştiinţei şi în cazul unei afecţiuni care duce sigur la moarte. René este grăbit să ne întoarcem acasă şi să asculte Montever di şi eu să stau lângă el cu mâinile pe diafragmă spunând rugăciunea inimii de mii şi mii de ori. Căldura inimii mele creşte pe măsură ce cuvintele rugăciunii făcute, în gând, se armonizează cu ritmul respiraţiei mele şi cu aceea a lui René. Încet, încet, remarc că René doarme mai liniştit, ceva s-a întâmplat. Când se trezeşte nu mai vorbeşte de acel loc spre care e atras, spune numai că vrea să moară în pat lângă mine, apoi că nu trebuie să-i neliniştesc nici pe copiii lui, nici pe Christine, căci se simte mai bine acum. Este poate clipa cea mai intensă din viaţa noastră: m-am odihnit

rugându-mă cu mâinile pe locul dureros din corpul lui René; am adormit, se pare, de câteva ori, dar rugăciunea inimii s-a spus singură.

Prietenii noştri sună mereu, Birgitta Trotzig de la Lund şi Lasse Söderberg de la Malmö, încurajându-mă mereu, spunând că ei sunt cu mine şi că mă vor ajuta mereu, dacă cumva René se decide să se opereze. Birgitta se roagă pentru René. Se pare că toată lumea literară a aflat şi chiar inima duşmanilor s-a schimbat spre înţelegere şi compasiune. Un editor curajos, care i-a criticat mereu pentru că ei publică numai cărţi care se vând, la modă, nu mai este periculos pe patul morţii. Karl Otto Bonnier, care e un foarte drag prieten al nostru, m-a consolat spunând că întotdeauna sunt mereu binevenită la editura lor, în cazul că editura lui René se va opri pentru un timp. Secretara şi ceilalţi din redacţie sunt în panică; fără René nimic nu merge, vaporul se scufundă. Auzind vocea lor tristă mă simt şi eu doborâtă, dar iată, deodată René se ridică din pat spunând că ar dori să bea puţină supă... Prietenul nostru, doctorul Bo Kuritzen, este uimit de faptul că René s-a ridicat din moarte; pentru doctori, el era condamnat la o moarte fulgerătoare. Pe faţa lui René văd o schimbare: ochii s-au înveselit, barba a crescut şi pielea din jurul ei a căpătat puţină culoare. A slăbit, ca şi mine, şi a devenit cu mult mai vesel şi vrea imediat să se ducă la editură şi să pună din nou totul pe roate. Activităţile au stagnat şi inerţia a creat demoni. René dă viaţă şi speranţă tuturor. În acelaşi timp, eu am fost asigurată că am o comoară în inima mea pe care trebuie s-o păstrez, orice s-ar întâmpla, că nu există imposibilitate când ajungi acolo unde Iubitul Iubiţilor, cel născut în inima noastră, ne atinge cu graţia lui infinită. Acum pot spune deschis că ştiinţa nu e totul în viaţa noastră şi că pentru cei cu credinţă se deschid misterios porţi nebănuite, la nevoie.

18 decembrie

Anul se apropie de sfârşit şi eu am primit cel mai mare cadou: însănătoşirea lui René şi faptul că rugăciunea din copilăria mea se spune singură când merg sau stau, când vorbesc, când mănânc, când dorm, tot timpul, că ea face acum parte din toată fiinţa mea, că, oricât de impur ar fi corpul meu, prin vizita gândurilor negre sau nedemne, are un bici: numele Domnului în inima mea, care-i alungă pe intruşi. Şi de dimineaţă s-a petrecut şi un lucru ciudat: primim un dulap vechi suedez, din stejar, sculptat, cu două oglinzi de cristal, de la doamna Hulten, primul director de bancă feminin din Suedia! Oglinzile mă privesc ca doi ochi profunzi. Doamna Hulten s-a stins în apartamentul care se găseşte în aceeaşi clădire cu editura noastră şi a avut o mare simpatie pentru René, care e un gentleman cu femeile bătrâne şi tinere, da, cu toată lumea. Doamna Hulten, al cărei apartament e acum liber, s-a gândit şi la René în ultima clipă...

Iată visul lui René după ce s-a sculat din morţi: şedea într-o orchestră în care se cântau psalmi de Monteverdi şi deodată a izbucnit în plâns, ca într-un extaz. Ce bucurie, ce fericire, striga el şi lacrimile îi curgeau pe obraji... Totul e bine, eu învăţ în continuare ebraica şi gravez, gândindu-mă mereu că René trebuie să sfârşească cu fumatul şi băutul. Lucru imposibil, pentru că a început să fumeze şi să bea încă din copilărie. Bunicul lui, Charles Coeckelbergs (descendent al unei familii de tăietori de diamante, de la Anvers, s-a convertit la catolicism în secolul al XVIII-lea, construind faimoasa catedrală din Bruxelles care poartă numele lor de familie, Koekelberg, Basilique de Sacre-Coeur), i-a dat să guste un pahar de Grand Marnier şi i-a pus între buze o ţigară bună, când René avea numai unsprezece ani... În acel timp trebuia să devii bărbat repede şi unul dintre semnele exterioare ale unei virilităţi precoce erau fumatul şi băutul.

1981

1 ianuarie

Am petrecut Revelionul cu René bând numai sucuri de fructe şi legume! A nins azi-noapte şi visul meu s-a desfăşurat de asemenea în zăpadă. Am visat două drumuri de beton care se încrucişau. Pe unul dintre drumuri era un bărbat care vindea capete de copii îngheţate, braţe şi oase de copii avortaţi. Printre cei care cumpărau era şi Peter Lindfors. Eram zguduită că el cumpăra lucruri atât de îngrozitoare. Visul m-a obsedat toată ziua şi când i-am întâlnit pe Eva Swartz şi Peter Lindfors, la Cattelin, n-am îndrăznit să povestesc visul, care de altfel mă priveşte numai pe mine; un coşmar care mă avertizează pentru viaţa mea plină de impuritate dusă până acum şi de faptul că, în adânc, inima mea are repulsie pentru faptele petrecute, fapte reprobabile, pentru care îmi vine greu să mă iert. Aşa că am tras în piept aerul şi m-am rugat în inimă, fără să beau prea mult şi să râd, spre mirarea prietenilor şi a lui René. A începe anul cu un asemenea vis este ca o pedeapsă pentru că eu cred în toate semnalele care ne vin din adânc, de acolo de unde fiinţa noastră nu e atinsă de impuritate. Am spus rugăciunea inimii şi pentru că a fost greu, atunci m-am gândit la respiraţie, la suflul inspirator şi expirator, gândindu-mă cum apar şi dispar în diferite ritmuri, cum în timpul rugăciunii inima se încălzeşte şi respiraţia încetează şi atunci vine senzaţia de bine şi gândul că Dumnezeu m-a iertat. După aceea am putut să fac rugăciunea inimii, dar nu aşa cum ar fi trebuit, pentru că nu puteam să mă abstrag total de la atmosfera de bucurie gregară în care se ascundeau grija şi suferinţa mea de a nu mai fi pe placul celui iubit în secret.

Sâmbătă, 10 ianuarie

Scriu mereu la noua mea carte, scrisul e ca un fel de cameră secretă în care pot să fiu singură şi să nu particip la viaţa din jurul meu care e intensă, dar într-un fel „o goană după vânt". Problemele financiare ale editurii cresc pe zi ce trece; deşi cărţile au recenzii foarte bune, totuşi vânzarea lor e nesatisfăcătoare. Publicul suedez nu e interesat de cei din ţările comuniste. Majoritatea intelectualilor nu cred în cei care descriu infernul de acolo, ei vor să-şi păstreze intact un fel de idealism fals, trăind mai departe în luxul neinformării. Nu e nimic de făcut pentru cei care „nu vor să ştie adevărul" despre fraţii şi surorile de după Cortina de Fier. În orice caz, eu trebuie să mă ţin dreaptă în fluviul evenimentelor, adică să avansez în fiecare zi în „cunoaşterea inimii" şi să scriu, singurul lucru sigur pentru a pătrunde acolo unde istoria a închis mereu porţile. În fiecare dimineaţă supravieţuiesc atacului ştirilor îngrijorătoare şi mă aşez la masa de scris, intru acolo unde perspectiva asupra vieţii este mai largă şi deci mai puţin nocivă calmului inimii.

Am primit o scrisoare minunată de la Birgitta Trotzig. Recunosc imediat stilul ei atât de personal; grafia care vorbeşte de un caracter tare, plin de forţă. Scrisoarea e ca şi cele de până acum: liberă, alcătuită în fluviul inspiraţiei şi cu atât mai plină de frumuseţea momentului când ea a fost scrisă pentru mine. E un mare dar această prietenie; încă din prima clipă când ea a venit la noi şi am făcut interviul, am văzut cum strălucea în ea spiritul, pe faţa ei subtil de frumoasă în care se păstrează trăsături amintind de Fecioara sau Sfânta Birgitta de Vadsetna, cu care Birgitta şi soţul ei, pictorul Ulf, au legături vechi de rudenie. Cum eu cred în incarnare, mă uit la amândoi ca şi cum aş vedea perechea: Sfânta Birgitta cu soţul ei, Ulf, acum în alt timp şi alte împrejurări.

Lund, 10 ianuarie 1981

„Gabriela, foarte iubit magician!

Câteva cuvinte de mulțumire pentru romanul Lupii urcă în cer. *Este o carte admirabilă.* Tatăl minciunii *îmi place de asemenea mult.* Copiii răbdării *mi se pare puțin sciндat, prea bogat în teme – un loc în care se construiește. (Experiența mea personală mă face să cred că asemenea cărți sunt necesare din când în când, cărți care nu sunt terminate în ele însele, avându-și totuși locul lor în restul creației: ca și cum ar fi necesar să trecem prin asta ca să mergem mai departe: spre a descoperi noi teme care par de nepătruns și haotice. În acest moment mă găsesc eu însămi în asemenea vârtejuri – și nu știu cum voi ieși din ele, în afară de faptul că eu, în principiu, văd calitatea „terapeutică" justificată, pe care am numit-o anterior.) Dar* Tatăl minciunii *rămâne încă, și asta este încă foarte bine, într-un realism tradițional.* Lupii urcă în cer, *dimpotrivă, manifestă un realism transfigurat, lumea percepută, reală devenind în sensul adevărat viziune. Și asta cu luciditate și adâncime a imaginii, care sunt cu totul admirabile. Și atmosfera cărții e impregnată de un umor bizar, acel umor pentru care tu ai un talent cu totul special, și care contribuie, printr-un joc inversat, la transformarea proporțiilor, crearea unei lumini misterioase, suprarealiste, la atmosfera metafizică – prin superficiala trivialitate, grotescul apărând în mod paradoxal, făcând absurda măreție și mai clară. În adâncul viziunii, care se ascunde prin tensiunea dintre lumea ca adâncime de nepătruns și lumea ca joc grotesc (Istoria directorului Cambera). Și înțelepciunea care izbucnește adesea este într-adevăr înțelepciunea artistului care vine din natura-spirit însăși ca din gura copiilor și a nebunilor. În multe dintre formulările tale resimt eu însămi acea bucurie ca atunci când descoperi ceva cu totul nou, acel sentiment de descoperire – aceasta niciodată nu s-a mai scris! De exemplu, la pagina 23: «În lumina morții l-a văzut pe el»; sau la pagina 27: «Închis în tenebrele lui, el încercase să recreeze lumina pentru vederea lui, asemănător unui animal care el însuși*

ar lua acea otravă cu care, pentru un moment, își va paraliza voința». Toată viața de mister a lui Luca Onu, în care toate celelalte personaje iau forme ca într-un vis, ca într-un uter. Sau figura lui Unianu. Sau, cum am spus, drumul durerii lui Cambera, descris într-un fel emoționant, într-un fel parodic și pur, naiv poetic. Și întreaga descriere a incendiului.

Am reflectat mult asupra reprezentării operei de artă ca joc. Nu în sensul de joc de hazard (în orice caz nu special într-un grad înalt – dar e o problemă pentru mine), jocul ca imitație a aspectului orb al lucrurilor, dar în înțelesul de joc de creație, jocul copilului când creează lumea; acest sens îl are cartea lui Huizinga, Omul ludic. *Conținutul e dat în Lauda Înțelepciunii, Cartea Proverbelor 8* – Liturgia pentru Nativitas Mariae. *Înțelepciunea strigă: «Când am pus temeliile pământului – atunci zi de zi aveam eu plăcerea și jocul meu mereu în fața lui, aveam jocul meu pe întinsul pământului și plăcerea mea printre copiii oamenilor».*

Ordinea lumii: jocul care creează fără oprire!

Eu însămi am o fire depresivă și îmi e greu să regăsesc acea stare pe care o resimt ca adevăr. (Depresia nu m-a nimicit, se prea poate ca ea să fi fost purtată de mama mea, care a murit în vară, în locul meu. Toată viața ea a fost nu o mamă dominantă, ci un fel de soră geamănă, pierdută, mută, un copil autist – rătăcind mereu ca o umbră de schizofren alături de mine: încarnare a ceea ce viața desparte, într-un exterior uscat, automatizat și sălbatic, necunoscut interior.)

Dar pentru tine e semnificativ: jocul! – jocul adevărat, coram eo! *Te îmbrățișez, de asemenea din partea lui Ulf și Erika.*

Birgitta

P.S. Îți scriu în franceză din simplul motiv că te-am auzit mereu vorbind franțuzește – și într-un fel pare imposibil fizic de a mă adresa ție în altă limbă decât aceea în care am vorbit când ne-am întâlnit pentru prima oară. Asta pare ciudat, dar demonstrează că noi, în sens psihologic, într-adevăr răspundem celui căruia îi scriem."

Joi, 19 ianuarie

Am primit de la Sven Erik Täckmark o carte cu totul admirabilă : *Autobiografia* lui John Cowper Powys. Sven Erik l-a cunoscut personal pe marele scriitor englez, există şi o corespondenţă între Powys şi Sven Erik cel Roşu, cum îl numea cu alintare marele scriitor. Sven Erik a tradus *Wolf Solent,* care va apărea în curând la editura noastră. Încă de când eram în România, René mi-a adus cărţi de Powys (publicate la Gallimard) şi încă de atunci am intrat în lumea powysiană, în care personaje pline de mister mă fac să apreciez viaţa altfel, să văd faţa naturii precum hieraticul chip al Creatorului ascuns, demn de contemplat şi descifrat ca un preţios palimpsest. *Autobiografia* are aceleaşi calităţi ca *Wolf Solent,* în plus, Powys are acel umor al lui, acea privire de filosof antic peste lumea care trebuie străbătută fără să ne fărâmăm în bucăţi. „Tertipurile" lui, filosofia lui sunt simple, amintind stoicii îmbrăţişaţi cu epicurienii şi supravegheaţi de Marele Épictète!

Marţi, 3 februarie

Am gravat mult în ultima vreme şi m-am odihnit de cărţile mele citind cărţile altora. De exemplu, cartea lui Albert Caraco, *Post-Mortem,* publicată la L'Age D'Homme de prietenul nostru, Vladimir Dimitrijević, care-l opune pe Caraco lui Cioran. Un bărbat matur este pe punctul de a-şi pierde mama, o mamă care îl domina în toate. O pierde, dar o regăseşte în rugăciunea în faţa acelei Mater Magna după ce mama de carne a pierit. Caraco e un estet extrem de inteligent, ceea ce e un fel de cenzură pentru artist, care trebuie să fie mereu liber de toate cenzurile reale şi imaginare. Dar cum gusturile sunt diferite, sunt şi guri care găsesc delicios acel fel estetizant de a scrie...

Tot dintre cărțile publicate de Vladimir face parte cartea lui Vladimir Volkoff, pe care editorul său l-a descoperit în Franța și l-a impus atenției ca pe un mare scriitor. Romanul se numește *Trădătorul* și are ca temă convertirea, dacă ea este posibilă în realitate, pentru că Istoria îi obligă pe oameni să trăiască într-un oportunism plin de umilință. Drama personală și colectivă, mai ales, pentru copiii Imperiului Roșu, care, cu toată mizerabila viață dusă, se comportau că niște prinți ai unui imperiu în care chiar credeau. Și o mare parte din romanul care este palpitant e despre evlavie, despre necunoscuții ce n-au colaborat cu timpul lor și care nu sunt interesanți nici pentru societate, nici pentru scriitorii care îi ignoră, cei care, de exemplu, s-au abținut de la politică pentru că în adânc vedeau fața monstruoasă a prezentului și zădărnicia de a încerca s-o schimbe fără a se distruge, mai exact a fi linșat de imensa majoritate care credea orbește în ea. Romanul lui Volkoff e bun, dar nu profund, există un fel de tribut plătit faptului că o operă de artă trebuie să distreze, să farmece; sigur că trebuie, dar asta pe locul cinci sau șase, cam pe același loc unde stă și intenția, scopul. Pe primul loc trebuie să stea mereu visul și acea atmosferă tipică artei, cea interioară.

Duminică, 8 februarie

Se întâmplă lucruri îngrozitoare în lume. De la Madrid s-a trimis o scrisoare-bombă pentru trei români care trăiesc la Paris; printre ei, Paul Goma. Din fericire, nimeni n-a fost rănit și, condamnând acest act criminal, ne duce gândul și la incompetența criminalilor, incompetență tehnică și penibilă, care ne face să ne gândim, fără să avem dubii, la cei care vor ca Paul Goma să iasă din lume. Aceleași persoane care, în numele unei ideologii pe care n-au avut nici măcar curiozitatea și aptitudinea morală s-o cerceteze, încearcă să pună frâne în procesul repunerii

în drepturi a adevărului, care e pe drum, a câştigat minţile pline de grăsimea indiferenţei – chiar şi ale intelectualilor, aici, în Suedia. Foarte mulţi mai cred în comunism şi nu vor să ştie nimic de adevărul adus de disidenţii veniţi din ţările închise după Cortina de Fier. Dar oamenii au răbdare în imposibila lor viaţă, sunt un fel de tribulaţii plătite istoriei. Problema e: cine va scoate aceste ţări sacrificate, din care face parte şi România, din închisoarea fără uşi şi ferestre în care au fost băgate? Şi când? Până când vor fi exterminaţi cei mai inteligenţi, lăsându-i să prospere pe privilegiaţi, oportunişti şi tovarăşii lor de drum? Nimeni nu ştie până când. La orizont se vede acelaşi soare negru care întunecă zilele oamenilor cu lipsa de speranţă. N-aş fi bănuit niciodată că nişte intelectuali, trăind într-o ţară liberă ca Suedia, pot fi atât de indiferenţi faţă de adevăr şi, în numele unui ideal (cum e pentru ei comunismul), închid ochii la ce se petrece în realitate. Eu însămi, dezgustată de oportunismul din cercul în care trăiam în România, m-am trezit la adevăr când chiar eu am fost victimă, când au încercat să mă intimideze, apoi treptat, înaintând în tactica distrugerii, să mă îngrozească din cauza încercării mele legitime de a părăsi infernul în care mulţi colegi făceau carieră primind fără scrupule privilegii.

Sâmbătă, 14 februarie

Citim în *Le Monde* cum Ambasada română din Paris a primit şi ea aceeaşi scrisoare-bombă ca şi Paul Goma. Personalul de la Ambasadă a chemat poliţia, care a făcut să explodeze bomba. René face un comentariu ironic: Ambasada română îşi trimite singură bombe pentru a devia interesul de la cei care trimit bombe românilor în exil. E ceva penibil în „diplomaţia" celor grosolani, ceva naiv, plin de cruzime. Ca şi Ambasada din Paris, Ambasada română din Stockholm face totul ca să pară respectabilă

şi credibilă pentru acţiunile ei reprobabile. Scriitorii şi jurnaliştii români din Suedia sunt urmăriţi, intimidaţi şi există pretenţia nerușinată a Ambasadei ca textele lor să fie arătate şi supuse cenzurii Ambasadei, înainte de a fi publicate. De unde vine această siguranţă în a impune practici atât de nepotrivite celor care cunosc drepturile internaţionale şi cele ale omului, pur şi simplu dreptul de a gândi liber şi a-şi asuma răspunderea pentru opiniile sale? Nimeni, nici un regim nu poate să se pună în locul individualităţii celor care au curajul să-şi exprime liber ideile şi sentimentele prin scris. Asta arată că ce se petrece în aceste capete este ca o boală în care oamenii şi-au pierdut chiar bunul-simţ, ca să nu mai vorbim despre lipsa de mândrie de a fi om şi a avea răspunderea faptelor sale. Cârjele pe care le oferă cenzura sunt baionete care nu au ca scop decât a demola fizic, psihic şi spiritual tot ce e mai preţios într-un om creator: libertatea spiritului său. Cum de a fost posibil ca oamenii să accepte cenzura ca pe ceva îndreptăţit? Cum a fost posibil ca ani de zile, deşi toţi ştiau adevărul despre cenzură, n-au încercat s-o mineze? O parte dintre cei care au pus-o în practică au profitat şi au dat tonul unei alte literaturi şi ziaristici, plină de minciuni, şi cei care au scris în sensul cenzurii s-au transformat în sclavi, pentru atât de puţin, sacrificând adevărul şi pe ei înşişi.

Marţi, 17 februarie

Am aflat că Nichita (Stănescu) este foarte bolnav. În ultimul timp ne-a trimis scrisori în felul lui fără egal, apoi el a dictat în alte limbi (franceză, engleză) scrisori convenţionale în care lipsa de personalitate a celui care scria era crasă şi penibilă. Nichita nu are nevoie să fie convenţional şi să se umilească. Dar noi nu ştim nimic despre degradarea lui fizică şi psihică. Când l-am cunoscut eu (era prieten cu Nicolae Breban, Matei Călinescu,

Velea, G. Dimisianu şi alţi benefici scriitori şi critici), Nichita era altfel. De câte ori l-am întâlnit la Stockholm pe Vasko Popa, el mi-a vorbit mereu de degradarea lui Nichita datorită noilor lui prieteni care nu pot înţelege adevărata lui natură de excepţie, care trebuie protejată într-un fel, pentru că o asemenea personalitate nu se naşte des într-o cultură. Sigur că eu nu puteam să judec pe nimeni, dar ştiu numai cum, din delicateţe, un geniu poate uşor să cedeze altora şi să se distrugă. René vrea ca el să trăiască, să se străduiască puţin pentru asta, dar nu e posibil, când sensibilitatea ieşită din comun a lui Nichita îl face mereu să fugă de viaţă în triviala, gregara neviaţă. Marea lui generozitate l-a făcut mereu să intre în nişte situaţii teribile şi fără ieşire; pentru că faptele rămân şi nimeni sau puţini ştiu cât de uşor e să manipulezi un om de grandoarea sufletească a lui Nichita, făcând din el un iresponsabil, un bufon, un politruc. Toate astea numai pentru că Nichita nu suporta monstruoasa viaţă, nici un poet nu poate, e clar, dar el mai mult decât alţii, pentru că marea lui forţă sufletească e mai adâncă deci mai vulnerabilă. Oricine putea veni la noi (când eram împreună) pentru o vorbă sau un pahar cu vin, Nichita nu făcea niciodată deosebire între duşmani şi prieteni, declaşaţi sau celebrităţi, dacă ei întindeau o mână prietenoasă...

7 martie

Citesc cu imensă plăcere *Kabbala* lui Scholem. Sunt pătrunsă de această tradiţie care vine din adâncul timpului, atunci când şi sufletul meu, ca al tuturor poeţilor, s-a format. Am gravat cele douăzeci şi două de arcane majore ale Tarotului meu şi am urmat cursul de ebraică, şi acum această carte care mă face să înţeleg şi mai mult viaţa şi s-o preţuiesc pentru misterul şi măreţia ei. Tot timpul, gravând arcanele, m-am gândit la fiecare literă din alfabetul ebraic, care are douăzeci şi două de consoane

şi cinci vocale, în total douăzeci şi şapte de semne. Cu acestea se creează o limbă şi se scriu cărţi, se exprimă sentimente şi idei. Şi aşa cu toate alfabetele lumii care sunt sfinte! Şi ceea ce e ascuns în *Tora* pentru cel neiniţiat se poate citi printre rânduri, în spaţiul alb al literelor. Asta mă umple de bucurie, faptul că tocmai spaţiile dintre cuvinte, vidul sunt esenţiale! Eu, care scriu şi gravez, ştiu, ah, ce înseamnă spaţiul alb care în meditaţie se umple de viaţă! Apoi mai e ceva care mă face să visez: faptul că anumite capitole din Biblie au fost furate de magicieni! Sigur că şi magicienii trebuie să primească ceva din secretele textelor sfinte, astfel ca prin ele, la arătarea adevărului, să fie „confundaţi", cum ar spune iubitul meu Lionel, de la Bruxelles! *Kabbala* îmi cade pe inimă şi nu vreau să ies din atmosfera ei! Sigur că o voi citi de mai multe ori sau tot timpul, cum fac cu toate cărţile iubite: *Psalmii* lui David, *Odiseea* lui Homer etc. Dar mă bucur că mi-a căzut în mâini tocmai cartea lui Scholem, de care mai citisem, şi remarcabila carte despre mistica evreiască, la recomandarea lui Mircea Eliade, cu care am vorbit când a fost la noi, despre prietenul lui, savantul Scholem. Acum, cu Tarotul meu gravat şi *Kabbala* lui Scholem, pot să aprofundez învăţarea ebraicii.

8 martie

E de ajuns să mă uit pe fereastră şi să văd lucruri îngrozitoare care, fără îndoială, se petrec în oraş. A apărut din nou uliul care obişnuieşte să viziteze teiul curţii. Este un uliu din nord, cu pene cafenii şi cu pete de culoarea incendiului peste puful alb care se păstrează ca părul fin de la unghiurile frunţii. Îl văd cum vânează vrăbii, cum se aşază cu ghearele pe pradă până când corpul se răceşte şi apoi începe să culeagă penele una după alta, lăsându-le să cadă lin, ca nişte nori mici. Apoi le mănâncă încet, ca un aristocrat. E o imagine a ceea ce

se petrece în fiecare zi în toate casele unde se mănâncă păsări sau ființe a căror carne trece subtil în om. Stau cu stiloul în mână și încerc să scriu prietenilor mei. Stockholmul e un oraș al păsărilor de pradă, al animalelor, ceea ce e îmbucurător, căci natura n-a dispărut, deși orașul este modern și infrastructura lui e evidentă peste tot. Deodată sună telefonul; este Pierre (Zekeli), care mă anunță că va muri în curând; el așteaptă să mi se facă milă de el. Dar din gura mea ies alte cuvinte: aș vrea să știu dacă e vreun om care nu așteaptă să moară în fiecare minut, în mod inconștient, bineînțeles. Noi facem totul ca să murim cât mai repede, în fiecare zi. Se aude râsul vesel al lui Pierre, el care ia calmante ca să doarmă și când se scoală ia alte droguri ca să se țină pe picioare, deși știe că asta îi mănâncă corpul. Se simte bine numai în fumul marijuanei, cu prietenii în același fum cu el. Da, iubite prietene, spun, viața e insuportabilă, dar nu uita că, până mori, trebuie să trăiești! Pierre e în culmea bunei dispoziții după aceste cuvinte care răsună în el în mod creativ, punându-i acea sămânță de mușchi care va face să crească arborele mare și stufos al răbdării...

Luni, 9 martie

Fac totul ca să evit acea stare de letargie în care omul e aproape de depresii și angoase. Suedia e țara acestor rele; toți îi vizitează pe psihiatri, cel puțin de două ori pe săptămână, toți se plâng că viața e insuportabilă, sunt chiar clipe când nimeni nu vede frumusețea vieții. Chiar și eu. Dar trebuie să ai mai mult de o săgeată în tolbă pentru a nu cădea pradă în mâinile dușmanului. Iată, știu că nimeni, nici părinții, nici iubitul, nici prietenii, nu sunt totul aici, în viață. Că acel la care căutăm refugiu și în care credem, pentru că ne spune mereu că ne iubește, e un necunoscut pentru el însuși. De aceea mi-am făcut un prieten, încă din copilărie: *rugăciunea inimii*, în care

încerc în fiecare zi să mă perfecționez. Când mă rog, lucrând, mergând, vorbind, inima mea se roagă și atunci ea creează sens, ea devine prietenă cu timpul. Lucrul esențial este să nu urăști timpul, care poate părea îngrozitor. Să încerci să-l faci prieten, rugându-te în gând sau fără cuvinte, cea mai bună rugăciune. Dar asta trebuie exersat în fiecare zi, ca și scrisul, ca și gravatul, altfel inima devine leneșă, se umple cu grăsime. Sigur că sunt anacronică cu aceste vechi soluții de când lumea, acum, în secolul în care lucrurile vechi sunt aruncate la gunoi. Dar a te ruga nu e un lucru chiar atât de ușor de obținut, ci o luptă cu eul cel mic care te distrează, rătăcindu-te pe căi pustii, spre gânduri vane care fac rău omului, căci ele nu duc nicăieri. Poate că aceste gânduri vane vin din frica de a nu domina împrejurările. De exemplu: mă gândesc ce am să-i spun lui René, cum am să-i explic din nou, de ce pur și simplu am hotărât să devin vegetariană și să prepar separat pentru mine un fel simplu, ieftin, o salată, în timp ce el e obișnuit să mâncăm împreună feluri delicioase. Dar, dacă nu mă gândesc deloc la explicația pe care i-o voi da când va veni poate cu musafiri, cum se întâmplă mereu, Bosse sau Yves și Alain și alții, totul merge mai bine. Dumnezeu îmi va pune în minte chiar atunci felul în care să mă scuz, fără să provoc sentimente de suspiciune celor pentru care am pregătit un somon excelent. A vorbi despre ceea ce mănânci a devenit o filosofie; eu am ajuns într-un punct în care vegetarianismul meu corespunde mai bine ideii mele de viață, în care pe cât posibil trebuie să evităm mai ales carnea animalelor rău oropsite în timpul nostru, în abatoarele unde curg șuvoaie de sânge. Abținerea mea, chiar și temporară, de a nu mânca acea carne care a suferit nu ameliorează suferința animalelor, dar mă satisface moral. Chiar și în România începusem acest fel de a supraviețui cu legume și fructe, după ce am rămas singură și am fost mereu singură. Am avut astfel destul

timp să filosofez la ce e drept şi nedrept, în tot şi toate. Ceea ce am descoperit atunci e valabil şi pentru acum. Sunt fericită când, abţinându-mă de la ceva, simt crescând în mine ceva plăcut şi binevoitor, ca şi cum mi-aş fi făcut, fără să ştiu, prieteni invizibili.

Sâmbătă, 14 martie

Se împlinesc doi ani de la căsătoria noastră, pentru mine fericită şi nemeritată, ca orice fericire. René mă invită şi mâncăm, la Hötorget, piroşte şi bem bere, foarte încântaţi că putem să râdem împreună. René e destul de inteligent ca să nu creadă că eu sunt totul pentru el, cu toate că spune asta, din politeţe. Dacă ar fi aşa cum spune, ar fi îngrozitor pentru că eu sunt când înger, când demon, cum bine a spus Artur Lundkvist. O persoană complicată care caută consolare în lucruri de râs, cum ar fi rugăciunea, şi care se cufundă ore întregi în lectură sau scris, uitând timpul profan şi grijile casei. Dar noi trebuie să fim plini de *courtoisie* ca nişte cavaleri medievali ca să nu facem să crească şi mai mult mizeria din jurul nostru. René e fratele meu iubit, incestuos, şi toţi iubiţii mei au fost ca nişte fraţi incestuoşi pentru mine. Fraţi, pentru că aveam mereu milă de ei, atunci când minţeau sau mă diminuau, şi asta se vedea penibil pe ei, ştiam să citesc în ei, şi ei încercau să ascundă reaua lor natură sau fermentul vieţii care-i poseda din când în când. Că eu eram liberă să le plătesc cu aceeaşi monedă, asta nu mi-a dat niciodată prin gând. De ce? În nici un caz din orgoliu sau slăbiciune. Natura mea nu era aşa, era şi este o natură plină de blândeţe, din care nu lipsesc nici sălbăticia şi nici cruzimea, mai ales cruzimea criticii. Dar se putea conta pe mine ca pe un kamikaze, cavaler al florii de cireş! Aşa m-a descris René unui prieten apropiat. Dar a crede în mine sută la sută, iată o mare greşeală, îl pot părăsi pe cel iubit în plină iubire, fără ură, dimpotrivă,

cu o eternă iubire, dar părăsit, pentru totdeauna, pentru a-mi lua în primire un alt eu, un ego mai mare. René a înțeles de la început pentru ce sunt destul de periculoasă, cu veșnica mea nostalgie pentru vise de nepătruns. Este plăcut că ni s-a dat vorbirea ca să ne remarcăm firile și astfel, vorbind despre ele, să ne mirăm de bogăția care se ascunde în caracterul fiecăruia și în natura în veșnică mișcare, pe drum către ceva obscur, imposibil de definit.

22 martie

Este ziua de naștere a fiilor lui René, deși s-au născut la patru ani diferență. Își serbează ziua de naștere, în fiecare an, ca niște ciudați gemeni, deși caracterul lor e foarte diferit. Yves, fratele cel mare, este interiorizat, cu mare interes pentru filosofie, citește deja Kant, Wittgenstein. Alain, cel mic, e o fire practică, este iubit de prieteni, nu citește decât benzi desenate și farmecul lui îl face să nu vadă umbrele adânci ale vieții. René e mereu criticat de ei, dar René, care a avut în copilărie un tată atât de sever, este plin de înțelegere pentru ei, e pacifist și într-un fel vinovat că nu și i-a dorit niciodată, cu toate că acum se bucură mult de ei. Cam în același fel cu toți bărbații care nu doresc copii care-i pun în jugul răspunderii. În Gamla Stan, ne-am plimbat în această zi de după Echinocțiul de primăvară, zi în care totul e transfigurat de lumina specială a Stockholmului, lumină reflectată în atâtea ape diferite: dulci și sărate, apoi amestecate în mod alchimic, exact în dreptul palatului regal. Sunt îmbătată de frumusețea vechiului oraș, care îmi amintește germanitatea, frații Grimm cu poveștile lor culese cu talent de filosofi, oglinzi mișcătoare în care se reflectă sufletul lumii. Dar există și stâncile mai puțin germanizante, tipice acestui colț de lume, granitul suedez, roz și negru și gri, da, orașul e ca o piatră de granit pe care cad razele soarelui, încălzindu-i pe oamenii adoratori ai

căldurii care vine numai ca să dispară imediat, căci piatra nu reține mult timp căldura, precum pământul. Granitul se răcește repede și atunci începe frigul care ne aduce aminte de lunga iarnă și de întuneric. De aceea oamenii devin triști, cu fețe blazate, când soarele dispare. Pescărușii par mult mai veseli decât ei, mult mai împăcați cu soarta de a trăi pe dalele de piatră ale unui vechi palat, cel al Nordului. Și apa? Apa este tot ce poate să facă mai mare frumusețea unui oraș și fețele melancolice ale celor care se plimbă pe lângă ea. Natura e bogată și adaptată marilor, bruștelor schimbări de temperatură, și întâlnesc aici, în Nord, aproape toate florile din locul în care m-am născut, ca pe niște rude iubite care-mi surâd în felul lor indicibil.

27 mai

Acum, când arcanele majore ale Tarotului meu sunt gravate și am tras o serie la mica mea presă japoneză, e o plăcere să folosesc propriile mele cărți de joc, inspirate de Taroturile italiene, și să meditez asupra cărții trase și asupra literei ebraice pe care o reprezintă. Azi a ieșit, de exemplu, minunata carte numită *Lumea* sau *Coroana lumii*. Este vorba chiar de speranța vieții noastre de înnoire. Peste tot, în Vechiul și Noul Testament este vorba de un pământ nou, pe care se va naște o lume nouă, împrospătată de dorința Creatorului. În centrul acestui pământ stă Mesia, trimisul, cel care va ridica lumea căzută în păcat din nou către o aspirație celestă. Influențată de religia creștină, am gravat și eu simbolurile celor patru evangheliști și, într-un fel, ale reprezentanților regnurilor aparținând planetei Tellus. În Cartea Înțelepciunii, considerată apocrifă, este vorba despre o nouă perioadă în care pământurile, altădată acoperite de apă, se vor ridica după Judecată și pe ele va începe o nouă viață. În ultimul capitol al acestei cutremurătoare cărți

stă scris că elementele însele îşi vor schimba structurile şi relaţiile pe care le aveau mai înainte între ele. Şi, mai mult decât atât: animalele din apă se vor transforma în animale de uscat, iar focul îşi va dubla forţa în mijlocul apei. În aceste transformări cu valori alegorice, va apărea şi acel om binecuvântat de Creatorul său, care va lua în primire o nouă creaţie, după ce aceea veche căzută în păcat va dispărea, mistuită de foc. Că focul arde în apă cu dublă forţă, asta este chiar puterea literei ebraice Thav, care este forţa de creaţie însăşi, atributul principal al Cauzei primordiale a existenţei vieţii. Toate astea sunt fascinante: a citi în imagine şi într-o literă şi a-mi aminti de Cauza Primă.

3 iunie

Printre cărţile pe care le citesc în fiecare zi se numără şi *Manualul* lui Épictète, în care unul dintre scriitorii mei iubiţi, John Cowper Powys, a căutat inspiraţie pentru elaborarea marilor sale cărţi, ca *Apologia simţurilor*, de exemplu. Mai întâi este vorba de a avea mereu în minte că sunt lucruri care depind de noi şi unele care nu depind de noi. Se pare că între cele care nu depind de noi este chiar corpul nostru, acest templu necunoscut pe care noi îl tratăm atât de rău, crezând chiar că putem face orice din el, apoi renumele, bogăţia, tot ce nu este garantat de propria noastră activitate. Ce vrea să spună asta, că suntem sclavi într-un fel sau ne facem sclavi când credem că lucrurile care nu depind de noi pot fi manipulate în favoarea noastră? Şi acea iluzie veşnică cu care mă confrunt în fiecare zi: că putem influenţa şi domina voinţa altuia... Sigur că se poate domina şi influenţa, dar de remarcat ce rezultate catastrofale dau aceste iluzii, când sunt puse în practică, şi câte dezamăgiri vin din faptul că nu învăţăm de copii că nimeni nu poate domina asupra altuia decât numai pentru a face violenţă lucrurilor

posedate de alte entități nevăzute. Și ce mare și teribilă e pedeapsa tiranilor în această lume și în alta despre care nu știm mai nimic! Épictète fusese sclavul lui Epafroditus, care era șef peste garda împăratului Nero, iar Epafroditus l-a torturat „pe iubitul zeilor", așa cum se obișnuia cu sclavii, dar, mirat de înțelepciunea și mai ales de marea lui putere de îndurare, a fost nevoit să-l elibereze. Épictète era șchiop, în urma unei torturi, dar, prin înțelepciunea lui intactă, în clipa eliberării sale din sclavie a pus chiar o întrebare rămasă celebră: Tu, care îl eliberezi pe sclavul tău, ești tu însuți liber? Ce s-a întâmplat apoi cu Épictète este obscur, dar se știe numai că el a devenit prieten cu Hadrianus, care l-a onorat cu cele mai mari onoruri.

Duminică, 7 iunie

Este o zi de vară în care mă simt plină de inspirație. Când văd lumina o iau, în gând, și o pun în locurile dureroase, ca un fel de comprese care mă vindecă de rănile din iarnă. Am găsit acest mijloc de a-mi alina durerea fizică și neliniștea și, deși pare o ipohondrie, este o realitate, pentru că eu cred în ea. A-mi imagina lumina de fiecare dată când gravez, imaginând spațiul alb, a devenit un exercițiu care, ca și *rugăciunea inimii*, se va perfecționa tot timpul vieții mele. În gând, această lumină e cu mult mai albă, o altă lumină, poate aceea a gândului care se apropie de lumina eterului. Homer se referea mereu la eter și la faptul că de acolo se cobora peste eroi ceva neclar, uneori ascunzându-i ca într-o ceață de nepătruns. Toate astea sunt gânduri pe care le exersez în timp ce fac muncile practice ale zilei, care mă obligă la un fel de jug al rutinei. Dar fără jugul cotidian aș putea fi mai liniștită? Nu cred. Toți cei care mă obosesc, de exemplu, îmi arată cât de imperfectă este răbdarea mea. Ființele lor pline de mister se transformă în simplificate fantoșe

ale vidului. E nedrept, dacă mă gândesc că şi mie mi se aplică aceeaşi privire plină de neinteres, privire superficială, rea. Acum, când romanul meu, *Lupii urcă în cer*, a primit cronici bune în presă, resimt dorinţa de a intra într-un eu mai larg. Dar se poate? Am crescut între timp? Nu cred. Dorinţa mea de a merge mai repede decât pot se împotriveşte tocmai ritmului lucrurilor care nu depind de mine. Din invizibil, Épictète mă corectează şi îmi spune să folosesc forţa pe care o am şi să nu cer *in absurdum* o alta, nouă.

Luni, 8 iunie

Tot timpul posedată de dorinţe care mă pun veşnic în lanţuri. Ce e dorinţa mea? Este ceva, o impresie că un anumit lucru mi-ar fi de folos şi m-ar face fericită. Spinoza, la al cărui sân mă adăpostesc destul de des, aşa cum mă odihnesc şi pe genunchii lui Épictète, mă luminează mereu asupra dorinţei care ne păcăleşte în fiecare zi cu noi iluzii, care se sparg apoi ca nişte bule de săpun. Chiar şi în dorinţe mai „nobile", cum ar fi aceea de a grava în fiecare zi, a scrie măcar un rând nou la o pagină veche, chiar şi aceste dorinţe de exersare au ceva impur şi iluzoriu în ele. Cel mai bun lucru este să-ţi faci datoria, fără să te gândeşti la scopul acestei activităţi, la eventuala bucurie pe care ţi-ar da-o pasiunea împlinită. A te bucura cu sobrietate nu cumva este şi asta ceva penibil, luteran? Oare prin asta se simte că sunt contaminată de ţara în care trăiesc? A pune sare peste căpşuni, pentru ca ele să nu mai fie atât de delicioase? La drept vorbind, mă simt mereu neliniştită şi nu ştiu ce se opune fericirii depline a omului care aspiră la ea. John Cowper Powys se concentra pe natură până cădea în extaz, având ritualurile sale, fără să pretindă că devenise pe deplin fericit; jurnalul lui e o dovadă. Atunci când se simţea fericit se iveau alţii în jurul lui care se simţeau deprimaţi şi atunci

şi fericirea lui se degrada. Totuşi, poate că fericirea e numai căutarea ei, în hăţişul tulburător al zilelor. De cum deschid ochii mă asaltează dorinţele şi ele devin din ce în ce mai absurde; am văzut clar în ce fel viclean ele mă pun în lanţuri, făcându-mă să-mi pierd mândria şi apoi, *à la longue*, libertatea. Nu vreau să devin perfectă, ci măcar să remarc ceea ce mă înlănţuie în fiecare zi. A înceta să mă gândesc la aceste lucruri ar fi să-mi ascund capul în nisip, ca struţul...

Sâmbătă, 20 iunie

Ieri am sărbătorit mijlocul verii, *Midsommarafton*. Am fost invitaţi de doctorul Kuritzen în afara Stockholmului. Totul e plin de flori, flori de sânziene, galbene ca aurul. Totul miroase divin, ca şi cum zeii ne-ar fi onorat cu vizita lor. Un pom numit al lui Danae, ploaia de aur a lui Danae, mă duce cu gândul la copilăria mea unde existau aceşti pomi din familia salcâmilor, cu flori albe şi galbene şi chiar violete. E o minune acest galben strălucitor care se apleacă spre pământ ca şi cum ar vrea să-l mângâie. Totul e erotic, mai ales copiii goi care aleargă şi se joacă aruncând apă şi mirosul de peşte fript venind din bucătărie, şi căpşunile în coşuri mari împletite cu artă veche. Iată, o clipă, spunea, în natură dorinţele mele nu mai există, ele făcându-şi apariţia bolnăvicioasă numai în oraş, unde eşti hărţuit de tot ce strigă: cumpără-mă, eu am secretul fericirii în mine! Natura nu ne îmbie cu nimic, ea există, pur şi simplu, cu adânci senzaţii erotice care nu sunt neapărat sexuale, ci încărcate de acea energie pe care o pierdem ocupându-ne de lucruri vane; goana după vânt. M-am plimbat cu copiii şi mama lor, Fanny, prin pădure şi am cules flori sălbatice al căror nume necunoscut l-am scris pe bucăţi de hârtie, cu gândul să le învăţ. La un moment dat am auzit un zgomot şi am tresărit cu toţii; în faţa noastră a apărut un elan de

toată frumusețea, în rut, poate. Ne privea amenințător, dar n-am mișcat. Toți știam că sunt violenți, că dacă ți se face frică ești pierdut. Ne-am prefăcut că suntem stane de piatră și el a continuat apoi drumul său în pădure. În căutarea dragostei? Apoi am devenit și mai veseli, pentru că am privit în ochii de diamant ai regelui pădurii din nord, și el ne-a cruțat de o frică mai mare și, înțelept, și-a urmat drumul său și noi pe al nostru.

24 iunie

Au venit din Finlanda, aici, la Stockholm, doi scriitori români, criticul Andrei Brezianu și prozatorul Eugen Uricaru. Îi cunosc foarte bine, sunt colegii mei. Andrei a fost închis când era student la teologie, apoi s-a căsătorit cu prozatoarea Alexandra Târziu, care locuia pe strada Grigore Alexandrescu și ne întâlneam destul de des, la noi; eu și Nichita, în faimoasa cămăruță de la doamna Unanian. Andrei este neschimbat, dar Eugen are părul frumos semănat cu fire albe, deși este mai tânăr decât mine. René i-a invitat și acum locuiesc la hotelul din casa în care locuim și noi. Andrei vine cu un splendid buchet de trandafiri roșii, de la Eugen primesc reviste și cărți din România, lucruri care mă fac fericită și melancolică. Oaspeții noștri, spre deosebire de alții, pe care René i-a invitat cu aceeași generozitate, sunt plini de tact și inteligenți. Vorbim, bineînțeles, despre situația din România. Scriitorii sunt divizați în două tabere: o parte apără valorile tradiționale și au o atitudine critică față de influența Occidentului, ceilalți sunt pentru o cultură europeană, continuând buna tradiție a literaturii dintre cele două războaie sau dintotdeauna; o atitudine normală, căci o cultură închisă în propriul tradiționalism se înăbușă și devine provincială. Ne plimbăm cu dragii oaspeți în Haga Parken, totul e minunat, stăm pe iarbă, printre statuile antice reprezentând zei și zeițe și sunt fericită că sunt mai multe feluri de a fi român, mulțumesc, Doamne!

Oaspeţii noştri sunt într-adevăr plini de farmec şi de tact, ceva care spune mult despre cultura lor personală, şi e clar că ei sunt nişte personalităţi, indiferent că vin din ţara închisă în care stăpâneşte acum teroarea unui preşedinte nu numai incompetent, dar şi într-un fel grav, nociv dezvoltării şi continuării dezvoltării unei mari, vechi şi profunde culturi pe care vrea s-o degradeze monstruos, după mintea lui îngustă.

Seara suntem invitaţi din nou la Maria şi Artur Lundkvist, unde îl întâlnim pe poetul Homero Aridjiş cu soţia lui, Betty. Este prezent şi Ingmar Björksten, care a devenit şef la *Svenska Dagbladet*; „a primit multă putere", şuşoteşte Artur cu îngrijorare. Artur e plin de farmec. Mâncăm fazan, gătit cu măiestrie de o femeie din satul lui Artur, o femeie cu faţa frumoasă de băiat, cu ochii vii, cineva care s-a jucat cu poetul Artur când erau amândoi copii, cineva care îi cunoaşte toanele şi exigenţele. Poetul mexican este foarte interesat să fie publicat în colecţia noastră şi îl flatează pe Artur şi mai ales pe René, care, la ora actuală, are colecţia cea mai citită din Suedia. Soţia lui e un fel de secretară şi agent literar, lucru care e destul de neplăcut. Din când în când îi cere voie lui Artur să sune în Mexic, să vadă dacă cele două fetiţe ale lor n-au murit de foame. Soţii fac un fel de lobby pentru a promova cărţile poetului şi a pune bazele pentru un eventual premiu Nobel. Artur e generos cu toată lumea, primeşte vizita tuturor, îi invită la masă, ca şi cum le-ar da tuturor de înţeles că orice scriitor are dreptul să spere la marea distincţie... Acest fel este drept, având în vedere egoismul atroce al marii majorităţi a scriitorilor, care se cred unici, buricul pământului, cei care sunt „simboluri" pentru poporul lor. Poetul mexican are, bineînţeles, şi o activitate notabilă în cadrul PEN-Clubului, folosit de mulţi scriitori ca reclamă pentru operele lor. În această atmosferă modestia a ieşit pe uşă sau s-a retras timidă în bucătărie, unde prietena din copilărie a lui Artur prepară un desert delicios.

Joi 25 iunie

Zi de neuitat. Am fost tot timpul cu colegii mei, am mâncat piroşte la Hötorget, piaţa cea mai pitorească din Stockholm, locul în care regina Christina îşi făcea altădată turnirurile ei faimoase, încât se aude din când în când nechezat de cai, dacă te gândeşti la asta, ca mine. Acum se vând fructe şi legume şi vânzătorii au aterizat aici, în Suedia, din mai toate ţările. Acelaşi lucru în clădirea de la subsol a pieţei unde se vinde peşte şi carne şi tot ce au născocit oamenii pentru a-şi bucura simţurile. Colegii mei sunt încântaţi de atmosfera şi de culorile vii ale acestui Babilon în miniatură. Andrei povesteşte despre operaţia făcută în America, despre tehnica operatorie excepţională şi eficace. Apoi ne ducem la editură, unde René le dă cărţi colegilor mei şi bani ca să-şi cumpere eventual ce doresc, din librăriile suedeze unde se vând cărţi în toate limbile. Seara facem o mare petrecere în onoarea oaspeţilor noştri. Îl invit, printre alţi suedezi, şi pe Giacomo Oreglia, mare personalitate, profesor la Institutul Italian, excelent traducător. Este pur şi simplu fascinat de personalitatea oaspeţilor noştri. Eugen vorbeşte o italiană ca în Dante. Giacomo spune că Roma a dispărut, dar spiritul ei universalist trăieşte în intelectualii României. A fost seara cea mai frumoasă trăită în acest apartament, pentru că a fost vorba de latinitate, despre cultura veche, despre spiritul latin care supravieţuieşte într-o cultură atât de ignorată cum e cultura bogată a românilor. Mâine îi vom duce pe oaspeţii noştri la Uppsala, să le arătăm arhivele cele mai preţioase, salvate din mănăstirile catolice de furtuna stârnită de Gustav Vasa. De asemenea, manuscrise de Linné, *Nemesis Divina* şi altele: *Codex Argenteus* şi mai ales *Păsările* lui Olof Rudbeck, manuscrise pe care René vrea să le publice în facsimil, deşi nu are mijloacele financiare pentru a le realiza şi nimeni dintre editorii bogaţi nu se încumetă să-şi rişte capitalul.

Miercuri, 1 iulie

După vizita la Uppsala cu prietenii români care au plecat în seara aceleaşi zile, René nu se gândeşte decât cum să publice *Păsările* lui Olof Rudbeck; a încercat să-i tenteze pe câţiva bancheri, dar nici unul nu s-a lăsat tentat. Azi a sosit „il Mago Africano", iubitul nostru Lionel, din Bruxelles, din nou trăgând după el acea valiză din aluminiu cu care a fost acum şaizeci de ani în Africa! Ştim deja de la soţia lui, care i-a telefonat fiului ei, René, că proviziile făcute de Lionel pentru a salva comunitatea lui religioasă din trei oraşe belgiene au fost invadate de gândaci! În pivniţa vilei din Bruxelles, unde cei doi soţi trăiesc sub acelaşi acoperiş de o eternitate, şoarecii şi-au înfipt dinţii în pachetele cu făină şi zahăr şi s-au înfruptat chiar şi din cafeaua bună din Brazilia. Un dezastru care i-a costat pe credincioşi bani buni belgieni! Acuma Lionel este convins că totul s-a petrecut din cauza caracterului demoniac al soţiei sale, cu care este „în război" de şaizeci de ani, adică din clipa în care a cerut-o de soţie! Râdem mult, pentru că limba ascuţită a mamei lui René a fost moştenită şi de fiul ei. Lionel e plin de speranţa de a găsi aici, la Stockholm un aparat bun de distilat apă, în cazul că războiul va izbucni şi bombele vor cădea peste Belgia, iar bolşevicii vor otrăvi fântânile, sperând că măcar credincioşii lui vor supravieţui bând apă... binecuvântată de el însuşi! Lionel critică tot ce vede în Suedia, aşa cum făcea şi în Italia. Din motive diferite. Italia este ţara papiştilor, duşmanii lui, Suedia e ţara în care s-a născut soţia sa, duşmanul său, criticul său neobosit, ţara în care s-a lăsat sedus de farmecele unei „suedeze perverse, cu păr lung blond şi... minte scurtă". Când târguim şi Lionel vorbeşte scandinava, nimeni nu înţelege ce spune, şi atunci e un nou prilej de a arunca o ploaie de cuvinte sulfuroase peste întregul popor suedez...

Joi, 2 iulie

Ieri seara a fost la noi scriitorul Christer Eriksson şi mi-a dăruit *Cartea de vise* a lui Swedenborg. Sunt în al nouălea cer. Până acum cartea n-a apărut într-o nouă ediţie şi imediat mi-a venit în gând s-o citesc şi s-o traduc cu comentarii pentru fiecare rând al visurilor, care sunt experienţa cea mai fascinantă. Există mult erotism, pentru că „ultimul profet", cum a fost numit Swedenborg în Anglia, unde a şi murit, departe de contemporanii săi care-l numeau şarlatan, el, profetul, iubea enorm femeile, lucru de înţeles, căci nu s-a căsătorit niciodată. Se spune că a fost jignit de cea căreia îi ceruse favoarea de a fi soţul ei, fata altei mari personalităţi: Polhman, mare om de ştiinţă. Dar Swedenborg a apreciat căsătoria şi a scris, tot în latină, o carte despre fericirea în căsătorie. Numai *Cartea viselor* a fost scrisă în suedeză, pentru că era ca un jurnal intim pe care n-avea niciodată de gând să-l publice. Lionel, care mă vede atât de entuziastă pentru Swedenborg, din care n-a citit nimic şi despre care nu ştie decât că-şi detesta compatrioţii, deci pe suedezi, ca şi Lionel însuşi, îmi propune să scriem împreună cărţi, mai exact eu să scriu după notele lui, un ocean de bucăţi de hârtie, notate cu cerneală roşie, despre Vechiul şi Noul Testament, cu aluzii la duşmanii lui externi (papiştii), interni (soţia şi copiii, aliaţii ei)... Accept, din politeţe şi pentru că René m-a asigurat că Lionel nu va scrie niciodată vreo carte. Unul dintre motivele discordiei dintre el şi soţia lui este şi dezordinea din jurul lui Lionel, care nu vrea ca „străinii" să-i atingă cărţile sau „documentele", adică hârtiile volante pe care-şi scrie gândurile şi predicile pline de foc şi sulf! Comentariile lui René sunt atât de ironice şi comice, încât Lionel se retrage în camera lui, ofensat. Eu sunt din nou factorul pacifist între tată şi fiu.

Joi, 16 iulie

Suntem din nou în Elveţia, la Lucerna, unde îi întâlnim pe vechii noştri prieteni: Lisbeth şi Emil Bührer. Scriitorul ceh Jiri Grusa, care face parte din grupul „Charta 77", a fost nevoit să părăsească ţara şi acum René şi ceilalţi vor să-l ajute să se stabilească eventual la Innsbruck, unde Christine are un apartament. Este o zi tristă în care îmi amintesc brusc de moartea tatălui meu. Totul începe când René este vizitat de „durerea lui", care se pare că nu l-a părăsit şi se ţine ascunsă undeva, în corpul lui, apărând pentru a-l avertiza că o durere nu piere niciodată. Durerea celor apropiaţi îmi aminteşte durerea morţii tatălui meu. Vara aceea insuportabilă când toată lumea pleca în vacanţă aşteptând să petreacă zile fericite, care nu au venit niciodată pentru mine. Ori de câte ori am planificat o asemenea plecare, s-a petrecut întotdeauna ceva de neuitat, culminând cu vestea sinuciderii tatălui meu. Ca în nuvela lui Mishima, înfrozitorul vine când căldura e mai mare, ca şi războaiele, atunci când oamenii cresc în curaj şi deci şi în interior în disperare. Acum, sunt eu aici, la Lucerna, pregătindu-mă pentru a călători mai departe în Italia, la Cattolica. Resimt acea durere veche care vine şi mă vizitează cu chipul tumefiat al tatălui meu, cu faţa lui nerasă, cu mâinile îndepărtate de corp, ca la o ratată încercare de zbor. Apoi ceasul care s-a desprins în cădere de la mâna lui, geamul spart şi oprirea timpului care a marcat exact căderea şi imediat moartea. Acel ceas l-am lăsat la Bucureşti, într-o casetă cu lucruri personale care au ajuns în mâinile profanatoare ale celor care intrau şi ieşeau din apartament (după cum mi s-a povestit mai târziu), cu câte un obiect în mână. Toate astea dau mărturie despre lipsa de respect a vecinilor mei, angajaţi benevol la Securitate, răsplătindu-se singuri sau, pur şi simplu, răzbunându-se pe mine pentru simpla vină că le-am scăpat din mâini,

plecând. Nu este nimeni căruia să-i spun pentru ce mă simt atât de abătută, până la moarte, atât de lipită de imaginea neputinței de a face ceva pentru tatăl meu, care mi-a încurajat din copilărie înclinațiile fantaste; în fond, libertatea pe care el însuși a căutat-o mereu, vrând să rămână „liber profesionist", adică să lucreze la operele sale. A lucra lemnul, a fi ebenist; e o artă veche care cere, ca toate artele, singurătate, distanță de colectivul gregar și critic pentru tot ce e personal, ieșit din comun. Aici, în Elveția, unde René speră să găsească bani ca să publice în facsimil marile cărți ale lui Rudbeck: *Păsările* și *Iter Laponicum*, lumea e închisă la propriu în bogăția ei. Dar în restaurante și cafenele este o viață deschisă, plină de căldură omenească; te poți destinde bând o cafea, spre deosebire de Suedia, unde oamenii muncesc ca niște roboți și, când vor să se destindă, beau și se îmbată urât dintr-un singur pahar de bere. Îmi place lumea catolică, precum și cea ortodoxă, în care este permisă acea bucurie copilărească a oamenilor de a se aduna, mâncând și bând, fără să se îmbete urât. Este, în fond, adevărata comuniune. Peisajul, cu Alpii înzăpeziți la orizont, ne vorbește mereu de micimea noastră, de condiția noastră, ca și de lacurile misterioase în care se oglindesc munții și tot ce trece deasupra apei. Podurile din Lucerna, cel mai celebru fiind cel cu imagini ale morții, despre care am scris o nuvelă fantastică, vorbesc despre un Ev Mediu bogat, intens și plin de cruzime. Că moartea ne pândește la fiecare pas e un lucru care este clar pentru toți oamenii aici, dar că trebuie trăit până când sosește clipa morții, acest lucru nu-l știu toți. Aici, tot în amintirea timpului care se va opri odată pentru fiecare, există ceasuri publice, tot din Evul Mediu, ceasuri solare și tot orașul e un oraș al ceasurilor. Ele îmi dau un sentiment poetic și altul de melancolie intensă, căci mereu un ceas îmi amintește de mortul meu cel mai iubit, tatăl meu, pentru care scriu acum aceste gânduri.

Sâmbătă, 18 iulie

Suntem în minunata Italie, la Cattolica, lângă Rimini. Locuim ca de obicei la hotelul Victoria, situat lângă mare. Ne petrecem timpul cu prietenii noştri: Ivo Batocco, pictor, şi Beppe Bonelli, care are un mare atelier şi magazine în care fabrică şi vinde obiecte „îmbătrânite", chiar de el. Atelierele lui Ivo şi Beppe sunt adevărate ateliere alchimice. Aici am învăţat în fiecare vară multe din arta picturii şi gravurii italiene. Acum ştiu aproape toate tehnicile şi îmi rămâne numai să mă pun pe lucru în lumea asta sau într-o altă viaţă, pentru că arta îţi cere o dăruire de sută la sută, pe care nu o pot acorda din cauza literaturii. Ceea ce e fermecător e că aceşti oameni fac din munca mâinilor lor bani. În numele trecutului glorios al Italiei, tot ce este „învechit" e vândut ca antichitate, cu sume destul de modeste, totuşi. Am văzut cum lucrează Beppe pentru a face dintr-un vas roman nou unul vechi. Ce muncă! Mâinile lui sunt roase de acid şi de pigmenţii naturali, pentru că el face exact cum făceau strămoşii lui, numai că mai trebuie să accelereze şi timpul, lucrul care e destul de absurd. Lumea vrea numai obiecte vechi, deşi cele noi sunt făcute exact după tradiţia veche. Ei vor, spune Beppe dezolat, „şi distrugerea timpului". Ex stă, în afara prietenilor noştri, şi „eroii din Cattolica", fiecare cu povestea lui; nu e nimeni care să nu fie interesant aici, ca în timpul commediei dell'arte, toţi joacă într-o piesă tragicomică şi filosofică numită viaţa, personală şi publică. Am înţeles cât de importantă e viaţa împreună cu oamenii; în acest fel sunt integraţi toţi: nebunii şi idioţii care au locul lor ca şi savanţii şi talentele, făcând cu toţii o lume vie, în care te poţi topi cu toate angoasele. Şi peste această lume suflă vântul numit *garbino*, făcându-i pe oameni şi mai nebuni şi mai fantaşti. Acest vânt vine din Africa şi

vizitează şi sudul Franţei şi Israelul, având în fiecare ţară un alt nume. Am vrut să probez pe viu acest vânt amestecat cu nisip fin. Este pur şi simplu un vânt care-ţi intră în creieri şi unora le dă mari dureri de cap. De aceea mulţi se închid în casă până când *garbino* se duce, e ca un Înger care-i trece prin strecurătoare pe oameni şi îi umileşte într-un fel special: erotismul dispare când bate *garbino* şi oamenii se gândesc mai mult la boală şi la moarte. Când acest vânt vine dinspre mare se numeşte *scirocco* şi este şi mai ciudat, având ceva din chimia apei marine, din mirosul ei, din umiditatea ei stranie. Am stat pe plaja aproape goală fără să înnebunesc din pricina vântului. I-am auzit pe oameni vorbind despre vânt şi despre faptul că s-au găsit din nou statui la Riace; au ieşit din mare statui de bronz cu ochi de electrum şi buze de aramă! Au stat în mare două mii cinci sute de ani. Unei statui îi lipseşte un ochi. Toate vocile oamenilor care vorbesc când suflă *garbino,* toate zvonurile că zeii ies din mare, toate astea îmi spun că aşa ceva nu se poate întâmpla decât în ţara artelor, unde mă simt inspirată ca şi cum aş fi regăsit adevărata lume.

Aici fiecare om este un artist, nu numai cei care pictează, cântă sau scriu sunt artişti în felul lor, ci şi vânzătorii de struguri şi cei care pescuiesc se consideră artişti, pe bună dreptate; e de ajuns să-i auzi vorbind, să-i auzi povestind; nimic nu e banal, pentru că ei participă intens la viaţa cotidiană. Ca şi cum vechii zei locuiesc încă în ei, venind în fiecare dimineaţă, dinspre mare, şi plecând, târziu, după miezul nopţii.

Luni, 3 august

Am călătorit peste tot în Italia, având ca bază Cattolica. René nu poate sta într-un loc mult timp. Şi asta e obositor, dar şi minunat. A sta într-un loc cu aceiaşi prieteni înseamnă a descoperi repede defectele lor, cu uimire. E

de ajuns să vezi că există antisemitism, că evreii sunt urâți cam în aceeași măsură cum sunt și țiganii. O moștenire din timpul lui Mussolini? Nu, ne spune clar prietenul nostru, Beppe Bonneli, e prostie omenească, cineva trebuie să fie pe acest post de țap ispășitor... Citim în ziare despre crimele pasionale ale verii și despre tot ce se întâmplă pe plajele pe care ne întindem liniștiți în căutarea căldurii și luminii... În *L'Express*, un articol despre corpul omenesc ca o bibliotecă, fiecare celulă purtând o străveche inteligență, despre digerare, circulație, despre toate funcțiile de care noi, locuitorii corpului, știm foarte puțin. Și despre ideea că dacă cei bolnavi ar ruga celulele bolnave să se vindece acestea ar da un răspuns... Mi-am adus aminte că Mircea Eliade a scris în *Jurnalul* său că după un infarct a început să vorbească cu inima sa; o adevărată convorbire, încercând s-o convingă să nu-l trădeze, pentru că nu se putea abține de la fumatul pipei. Că el accepta să moară, dar după ce termina ultima parte la *Istoria religiilor*! Și inima lui se pare că l-a ascultat. E o metodă veche cea de a vorbi cu inima, prin *rugăciunea inimii* i se vorbește chiar sufletului care locuiește acolo. Și se poate vorbi nu numai cu inima, ci și cu demonii care ne chinuiesc! Cine nu-și amintește de rugăciunea lui Flaubert când se simțea torturat de demoni: Fiți buni, lăsați-mă în pace, domnilor demoni! În timp ce scriu rsta, ceața de pe mare a intrat pe balcon.

Nu se mai vede nimic, decât un alb în care totul e pus la păstrare.

16 august

Am împlinit treizeci și nouă de ani și mi-am sărbătorit ziua de naștere cu prietenii. Mă gândesc la întreaga mea viață și văd cum, încă de la început, s-a manifestat ceva divin în existența mea, ca și în alte existențe umane. Un

fel de iubire necondiționată de care nimeni nu e demn, și nici eu. Din copilărie am fost preferata tatălui meu. Mi se părea atât de misterios că el citea, aplecat peste romane groase, ca și cum acolo, în ele, s-ar fi găsit o altă viață decât cea de fiecare zi, plină de probleme de nerezolvat. În cărțile tatălui era visul, din care gustasem când, la lumina lămpii de gaz, desenam, cu creioane colorate primite în dar de la el, figurile unor cărți de joc. Erau în ele regi și regine, cavaleri, dame de pică, nebuni și inimi roșii și negre, romburi, trefle pe care mă străduiam să le desenez, precum și cifrele care reprezentau mistere, niște chei ale unui secret. Jocul de cărți pentru tata trebuia făcut cu mare atenție, gândindu-mă mereu că el trebuia să-i aducă noroc și bogăție. Chiar dacă n-aș fi manifestat nici o aptitudine precoce, cred că tata m-ar fi iubit pentru atenția specială pe care i-o acordam lui. Când se întorcea seara, foarte târziu, mă trezeam imediat și mâncam împreună cu el, măcar simbolic, pentru că după mine era păcat ca el să mănânce singur, în bucătărie, fără ca eu să-i povestesc ce făcusem toată ziua. Îi povesteam despre un băiat, care locuia vizavi de curtea noastră și de care eram îndrăgostită și căruia îi duceam în ascuns caise și vișine din pomii noștri. Nu știam ce e iubirea, dar mi s-a părut că era lucrul cel mai aducător de bucurie și mă miram de ce lumea nu vorbea despre asta decât râzând sau blamând. Îl auzisem chiar pe tata, când bea mai mult, cântând despre o femeie; Caterina, care-l părăsise și din cauza asta viața lui îi părea stearpă, fără sens. Nu-mi trecea niciodată prin gând să mă întreb de ce, în locul Caterinei, tata nu amintea niciodată despre mama... În gândul meu era că mama și tata sunt o singură persoană și că mama chiar ar fi putut și ea să fie îndrăgostită de acea femeie din cântec. Era vorba de o iubire mai mare, poate numai în gânduri, precum cele din cărți, o iubire pură, numai iubire, în care Caterina nu gătea, nu-i spăla sau călca tatei cămășile. Așa îmi închipuiam și

eu iubirea mea pentru băiatul din vecini. Pentru el eram pregătită să las totul, pe bieţii mei părinţi, să fug departe, într-un loc pustiu în care să trăiesc numai pentru iubirea mea. Tata se ferea să-mi dea explicaţii despre ce se întâmplă între doi iubiţi. Mă încuraja mai mult să desenez pentru el cărţile de joc şi alte desene, şi să citesc, deşi abia cunoşteam alfabetul. Ţineam totuşi o carte în faţa mea şi mă făceam că citesc, uneori citeam cu voce despre o fată ca mine, care iubea un băiat. Mama râdea mult şi sora mea la fel, dar tata era gânditor. Poate se simţea vinovat de faptul că el mă lua în serios şi-mi tulbura somnul venind târziu acasă, uneori beat, vorbind cu mine nepermis de mult, despre lucruri de care nu-şi amintea apoi nimic. Şi nici eu. Important e că ne simţeam atât de bine şi nu trăiam decât ca să mă trezesc după miezul nopţii şi să fiu cu el, care era de nevăzut în timpul zilei. Tata mai cânta şi despre „tinereţea lui curată". Mai târziu mi-am amintit de asta pe viu, când minunatul Cezar (Ivănescu) a venit împreună cu soţia lui, Mary, la noi, în mansarda doamnei Unanian, şi a cântat pentru mine şi Nichita sublimul „Când eram tânăr şi la trup curat", făcându-l pe Nichita să scrie imediat despre el ca despre un menestrel de elită, un trubadur fără egal în literatura română. În vocea profundă a lui Cezar (Ivănescu) era atâta trăire, încât tot ce fusese bun în copilăria mea venea în prezent, în mod dureros, căci atunci tata nu mai trăia, se sinucisese, dezamăgit de timpul care-i răpise lui şi altora acea libertate după care el tânjea. Toate astea vin acum spre mine, aici în Suedia, dintr-un loc în care se păstrează tot ce ţine de inima inimii mele.

Marţi, 1 septembrie

Ne-am mutat din apartamentul în care René a fost bolnav, aproape de moarte. După moartea doamnei Hulten, care-i dăruise lui René dulapul vechi de stejar sculptat în stil suedez, ne-am mutat în apartamentul ei, care se

găsește în aceeași clădire cu editura, pe Saltmätargatan. În același timp a sosit și un pian Blüther, Leipzig, la care René cântă atât de inspirat, spre uimirea mea și a fiilor lui. Facem chiar seri muzicale în care prietena noastră, pianista Ingrid Lindgren, ne umple serile cu lumina venind din muzica marilor clasici. Muzica mă ajută în mod deosebit să-mi ameliorez memoria. Când execut plicticoasele treburi ale gospodăriei, obișnuiesc să cânt *Abba Pater* sau *Adeste fideles*, pe care le-am învățat în timpul când mă pasiona latina, cam în perioada debutului meu literar, când urcam scările editurii unde draga de Elis Bușneag mă aștepta să-mi spună că Gabriel Dimisianu a acceptat să scrie o prefață la cartea mea de debut, *Ceremonie de iarnă*. Acele scări ale editurii au auzit, fără îndoială, aceeași melodie sublimă, *Adeste fideles*, și când urcam ca să aflu de la Geta Dimisianu vestea cea bună că aceeași editură (Editura pentru Literatură), după ce Geta luptase cum numai ea obișnuia să facă, atunci, va publica, în fine, cartea mea, *Bobinocarii*, care era un gen nou în culorile suprarealismului bogat românesc. Când folosesc aceste sfinte melodii, psalmodiindu-le în felul meu special, atunci simt, ca și în tinerețe, că timpul se oprește, că respir mai puțin, că uneori respirația chiar se oprește. Credeam că mă înșel numai, dar mai târziu, citind *Jurnalul spiritual* al lui Swedenborg, am aflat de acolo că în timpul concentrării respirăm diferit, uneori respirația chiar se oprește. Aceste observații au și o bază științifică pentru că Swedenborg, înainte de a deveni „ultimul profet", a fost un savant cunoscut în lume, ocupându-se de anatomie, astronomie, fizică, chimie, fiind un fel de Leonardo da Vinci al Nordului. Era iubit și respectat ca savant, fiind chiar înnobilat de regina Ulrica; era un inginer deosebit de inventiv, fabricând mașinile de război ale lui Karl al XII-lea. După cincizeci de ani, viața lui a luat un alt drum: a lăsat baltă știința, dezamăgit și de moartea

regelui pe care-l iubea şi preţuia. A învăţat ebraica pentru a citi Biblia în original, în aramaică, şi a început să aibă crize şi a fost decretat unanim schizofrenic. Apoi a avut viziuni şi a conversat cu îngerii şi a fost numit pur şi simplu şarlatan, ca şi azi. Dar tot ce a scris Swedenborg este adevărat, pentru cei care au experimentat ei înşişi, de exemplu, lunga concentrare. Eu însămi simt cum ritmul inimii se schimbă, nu numai când spun rugăciunea inimii, ci şi când mă pierd în lecturi nesfârşite; atunci mă surprind respirând din ce în ce mai încet şi uneori deloc. Atunci simt o mare căldură în inimă şi un fel de bucurie fără margini. M-am gândit că asta poate să fie chiar momentul morţii, care e o pură euforie, pentru cei care au „exersat" această lină detaşare de respiraţie. Muzica, la fel ca şi alte arte, calmează spiritul, şi respiraţia se stinge şi dispare; se iese puţin din timp, şi asta eu o numesc o mare odihnă.

Luni, 24 septembrie

O zi de neuitat. La Konserthuset, în sala Grünewald, se vând cărţile noastre şi scriitorii dau autografe. Artur Lundkvist şi Hary Järv au vorbit despre editura noastră unică, publicând pentru prima oară literatură din ţările comuniste. S-au vândut într-o singură zi cărţi câte se vând într-un an. E un fel de sărbătoare a cărţii şi toţi se grăbesc să cumpere la un preţ acceptabil cărţi destul de scumpe. E vorba de albume şi cărţi rare, precum cele publicate în colaborare cu Biblioteca Vaticană. René e mulţumit, dar asta nu înseamnă că problemele noastre economice vor dispărea definitiv. Dimpotrivă. De la Bruxelles, ne telefonează Lionel, spunând că toate bisericile (libere!) se roagă pentru noi!

După atâta agitaţie m-am dus repede acasă şi am citit iar din *Filocalia*, din Evagrie Monahul, despre rugăciune. Stă scris: „Nu te ruga împlinind numai formele din afară,

ci îndreaptă-ţi mintea spre simţirea rugăciunii cu multă frică. Apropiindu-se îngerul, se depărtează toţi cei care ne tulbură şi mintea se află în multă odihnă, rugându-se curat. Uneori, mintea se luptă şi nu poate să se liniştească pentru că s-a amestecat mai înainte cu diferite patimi. Totuşi, cerând i se va da celui care se roagă. Căci «celui ce bate i se va deschide». Nu te ruga să se facă voile tale, căci acestea nu corespund cu voia lui Dumnezeu, ci roagă-te mai bine precum ai fost învăţat, zicând: «Facă-se voia Ta» în mine. Şi mereu să te rogi ca să se facă voia Lui. Căci El vrea ce e bine şi folositor sufletului tău. Dar tu nu ceri totdeauna aceasta".

13 octombrie

Suntem din nou la Târgul de carte de la Frankfurt, locuim la hotelul Sheraton, în camera 505. Aranjăm standul de cărţi şi mulţi duşmani trecând pe lângă standul nostru fac anumite glume, pline de răutate, şi invidia luceşte pe faţa lor. Editura noastră trăieşte, cu toate că devine din ce în ce mai greu pentru René să împrumute bani de la bănci, pentru a publica autori din ţările comuniste, cărţi care nu se vând, din simplul motiv că cei din Vest nu sunt interesaţi de viaţa fraţilor lor săraci, de problemele şi deziluziile lor, dar mai ales de visul lor de libertate. Eu stau şi citesc, uneori desenez gândindu-mă la visul de azi-noapte. Tatăl meu mi-a apărut din nou pe neaşteptate şi motanul lui iubit, Goguţă, vorbea. Eu mă miram că un motan poate vorbi şi tata spunea că nu e ceva extraordinar; el vorbise toată viaţa cu tatăl lui care murise pe front, în războiul balcanic, un tată mereu visat şi dorit, iubit peste măsură, un fel de scut împotriva mamei sale, Demetra, ciudată fiinţă cu păr blond şi ochi albaştri, pe care tatăl meu pur şi simplu o ura. N-am putut niciodată să înţeleg această ostilitate. Eu eram iubită de Nana, aşa o numeam noi, la fel de mult cum eram iubită şi de tatăl meu. Visul mi se părea atât de logic, deşi altora

le-ar părea absurd. Tata voia să spună că absența unei persoane nu înseamnă că aceasta nu mai există; trebuie numai găsit mijlocul comunicării cu ea. Motanul Goguță murise după lupte acerbe pe altarul amoros și ne-a îndurerat mult timp, dar tata, ca și în visul meu, continua să vorbească cu el și despre el, tot timpul, ca despre un spirit prezent. Și acum stau eu aici și rumeg visul meu, în acest Babilon cu cărți din toată lumea, unde toți nu au decât un singur gând: să vândă, să facă mari afaceri. René umblă tot timpul la întâlniri cu editorii; eu am grijă de stand tălmăcind visele de azi-noapte, sensul lor metaforic.

Joi, 15 octombrie

Am aflat că Elias Canetti a luat Premiul Nobel. Peste tot se aud comentării diferite despre el: că e un taciturn care frecventează redacțiile londoneze stând pe un scaun ore întregi, fără să spună un cuvânt... Lucruri din astea, care vor să spună că el nu este ca alții care dau din coate și strigă, se angajează ca să cadă asupra lor lumina gloriei. Gloria lui Canetti a venit la el pe alte drumuri, mai ascunse... La ora șase ne vizitează Nicolae (Breban), care s-a schimbat puțin, dar nu prea mult. Ne povestește despre Nichita (Stănescu): are ciroză și așteaptă să moară; un picior i s-a umflat și s-a făcut urât, desfigurat de durere. Ce lucru ciudat că toată lumea pe care am întâlnit-o mi-a raportat tocmai că Nichita s-a urâțit. Trebuie să fie grav. Mulți scriitori îl urăsc pentru că a făcut gafe peste gafe: a vorbit la TV spunând că tinerii trebuie să muncească în fabrici, ca să ia viața în serios... Această lipsă de mândrie a lui Nichita este uluitoare, el, cel mai nobil dintre poeții pe care România i-a avut vreodată. Nicolae, care-l iubește ca și mine, cu aceeași dragoste neschimbată, ne spune clar că sfârșitul prietenului său cel mai iubit e foarte aproape... Imediat vine la standul nostru Vladimir (Dimitrijević), care spune că romanul meu,

Lupii urcă în cer, a făcut o bună impresie traducătorului şi că vrea să-l publice şi în acelaşi timp să-mi facă o expoziţie de gravură, la galeria La Proue. Apoi povesteşte despre Aleksandr Zinoviev şi despre expoziţia acestuia, la aceeaşi galerie. Dar eu sunt destul de melancolică, pentru că ştiu că nu voi fi publicată niciodată la L'Age D'Homme. René şi Vladimir au afaceri împreună cu cărţi şi drepturi de autor şi René îi va cere lui Vladimir drepturi de autor pentru romanul meu şi despre Vladimir se ştie că nu plăteşte nimic autorilor săi, poate numai lui Zinoviev, pentru că are o familie de întreţinut şi nici un ban... Mă gândesc mereu la Virginia Woolf, fără să mă compar cu ea. Trebuia să suporte mereu cenzura soţului ei, Leonard, pentru că toate cărţile apăreau la editura lor. Cu ocazia recenzării cărţilor mele s-a făcut remarca surprinzătoare că situaţia mea seamănă cu aceea a Virginiei Woolf. M-am gândit serios la acest pericol de a ţine prea mult cont de critica lui René şi a urma programul editurii noastre, ceea ce înseamnă un fel de îngrădire a libertăţii mele. Totuşi, când scriu nu ţin cont de nimic, folosind mereu limba şi lumea interioară. E altfel când scriitorul încearcă să publice textul scris. Atunci încep în toate editurile „compromisurile", pentru că fiecare editură are exigenţele ei şi un profil distinct şi un punct comun pentru toate editurile din Vest: profitul. Când mă gândesc la toate astea simt o apăsare grea pe coşul pieptului. Dar asta nu mă va împiedica niciodată să mă opresc să visez, să fac visuri în care se înalţă spiritul din cotidianul insuportabil.

Vineri, 16 octombrie

La standul nostru de cărţi vin foarte mulţi vizitatori cu tot felul de întrebări ciudate. Se vorbeşte, de exemplu, foarte mult de Mircea Eliade. De curând a apărut şi *Jurnalul* lui în Franţa, unde pomeneşte de vizita sa la Stockholm, de

noi, numele fiind ortografiate, bineînțeles, greșit. Se vorbește despre zăpăceala lui Mircea Eliade, despre faptul că semnează două contracte pentru aceeași carte, că uită numele editorilor etc. Lucru destul de supărător. Ne întrebăm: această amnezie e neglijență, nepăsare, lipsă de respect? Ceea ce Mircea Eliade n-a uitat deloc, cred, sunt lucrurile din trecut despre care refuză să vorbească, de fiecare dată când este întrebat... E o problemă intimă, dar când aparții lumii, cred că e necesar ca o mare personalitate să recunoască și erorile din trecut... La târgul de carte e un fel de prilej de a întâlni lumea în tot ce are ea mai elevat și mai îngrozitor. Sunt scene care mă pun pe gânduri. De exemplu: se fură ca în codru, se bârfește, se prepară lovituri, se leagă și se dezleagă prietenii de o săptămână. Sincer vorbind, scriitorii nu prea au ce căuta la aceste târguri în care editorii caută în mod disperat să facă mai multe afaceri imaginare, cel mai des ca să-și sporească veniturile. De fiecare dată îmi spun că va fi pentru ultima oară, dar eu vin numai pentru René, care pur și simplu are nevoie de un sprijin moral în peisajul în care toată lumea aleargă ca niște păsări cu capete tăiate, după ceva care se ascunde mereu realității. Poate că, mai târziu, lumea își va da seama de nebunia acestor târguri peste măsură de costisitoare și care nu servesc la nimic decât la îmbogățirea câtorva persoane care sunt deja magnații pieței. Dar de fiecare dată mă întorc acasă cu cărți noi, rare, precum se întâmplă acum: un nou album enorm, complet, despre Léonard-Tsuguharu Fujita, publicat de Sylvie și Dominique Buisson la ACR Édition, despre sublimul japonez, pictor și grafician de excepție. Albumul cumpărat e ca un vis care va ține nu o oră, nu un an, ci tot restul vieții, satisfăcând în mine necesitatea unui vis realizat în imposibilele condiții ale lumii din Vest, într-un timp la fel de imposibil ca și timpul nostru.

Marți, 20 octombrie

Ieri a fost ziua de naștere a lui René. Am petrecut: René a invitat generos prietenii și editorii. Azi e ultima zi a târgului de carte. Vladimir (Dimitrijević) mi-a spus ieri că soția lui, Geneviève, așteaptă un copil, în decembrie, că Markus este foarte fericit și dorește... o soră. Cam același lucru mi l-a spus și mie Yves, odată: că ar vrea să aibă o soră... Dar nu l-am luat în serios. Mă gândesc mereu că am greșit de fiecare dată când m-am gândit mereu la alții când era vorba mai ales despre mine. A avea un copil cu un bărbat care dorește asta e un lucru rar... Dar eu n-am luat acest dar întins generos de cel iubit. O să regret amar. Vladimir mărturisește că Geneviève n-a vrut să aibă copil, ca să nu-l jignească pe Markus (care trăia la ei), exact ca și mine; dar acum când Markus va pleca în America să studieze și are o prietenă, acum un copil în casa lor mare este un surplus de viață pentru ei. Deși viața editurii este în joc în fiecare an, Vladimir reușește, ca și René, să se salveze de la faliment cu mult efort... E mult de făcut acum la spartul târgului, dar René pare mulțumit. A hotărât să mergem la Bruxelles. Accept fără să îmi amintesc că e un loc în care soții luptă de o viață, că „războiul celor două roze" e mai aprig ca niciodată. Dar René are nevoie să-și revadă orașul natal, lumea lui plină de farmec și amintiri.

Ajungem cu bine seara la Bruxelles. Plouă. Mama lui René se străduiește cât poate să fie amabilă cu mine, deși îi este foarte greu. Vede în mine o rivală. Este absurd. Dar se vede în locul lui Christine, abandonată. Se pare că Lionel a avut multe aventuri extraconjugale, dar chiar și ea, după Lionel. Totul pare absurd și comic, pentru că sunt amândoi bătrâni. Dar pasiunile nu iartă pe nimeni. Până în ultima clipă e vorba de dubii, neîncredere, minciuni și frică...

21 octombrie

Vizita la Bruge printre case vechi, solide, din pereţi apar statui care privesc în stradă; se spune că sunt chiar arhitecţii acestui oraş de vis melancolic. Ne-am „scăldat" în pictură flamandă vizitând catedrala Iakob, o minune. Peisajul este şi el plin de frumuseţe şi mă inspiră să fac schiţe repezi pentru viitoare gravuri. Am văzut mănăstirile călugăriţelor Beguines, albe printre arborii vechi, negri şi maro, exact ca în gravurile lui Bruegel. „Bonetele" orbitor de albe şi înalte ale călugăriţelor par a nu fi atinse de ploaia măruntă. Am revăzut tablourile lui Memling, la spitalul vechi Saint-Jean. Toate astea pe care le-am mai văzut învie, de fiecare dată, dându-mi emoţii puternice, căci ele au fost construite de oameni care mai aveau ceva resturi celeste în ei. Totul e bine păstrat şi viaţa subterană, cea nevăzută, spirituală, continuă în unii oameni. E un mister total. Trecutul devine viitor în cazul entităţilor spirituale bine păstrate în focul devastator al istoriei. Seara ne întoarcem obişnuiţi, dar cât de înnoiţi de tot ce am văzut la *Bruges la Morte,* cum a scris poetul Rodenbach, moartă în sensul unei atmosfere care atinge şi tărâmul celălalt. Acasă, la părinţii lui René, neobositul pastor Lionel şi certăreaţa Linéea, aflăm veşti îngrijorătoare de la Stockholm: Artur Lundkvist s-a îmbolnăvit brusc; a căzut pe jos, pur şi simplu, în timpul unei şedinţe la Academia Suedeză şi nu s-a mai ridicat. Este în viaţă, numai că e în comă şi nu poate comunica cu nimeni. Imediat, René o sună pe Maria, care nu e acasă, bine-înţeles, e cu Artur, apoi caută alte persoane. Ştirea i-a bucurat, se pare, pe duşmanii lui Artur şi i-a întristat pe prietenii lui, mai ales străini, cei pe care Artur i-a ajutat cu generozitate. Mă gândesc cu melancolie la persoana complicată a lui Artur, care m-a introdus în literatura suedeză, fiind în acelaşi timp sever cu tot ce nu convine felului său de a gândi timpul.

Vineri, 23 octombrie

Locuim în camera de la mansarda casei lui Lionel; o vilă veche, somptuoasă, în centrul oraşului Bruxelles. Ca să ajung în bucătăria unde tronează mama lui René, trebuie să cobor o scară de piatră în spirală, poate din Evul Mediu. Dar nu cobor prea des, căci la etajul unu se găseşte apartamentul mamei lui René şi cum mă întâlneşte începe să vorbească rău de Lionel. Stau în cămăruţa plină de cărţi vechi, bând apă minerală sau gustând din fructele aduse de Lionel, care a înţeles stratagema mea şi se bucură. Am vizitat azi şi Knokke, vederea Mării Nordului mă umple de bucurie; am amintiri ca din altă viaţă petrecută aici. Poate din cauza lui Ensor, care mă face să iubesc Belgia în mod special, pentru gustul avansat artistic, manifestat, ca şi în Italia, devreme şi care nu s-a aplecat mult în faţa triumfătoarei dominaţii a artei italiene. Aici e de asemenea ţara gravurii şi, ca şi în Italia, am cumpărat cărţi, am studiat feluri vechi de a grava şi a realiza gravurile într-un atelier improvizat. Poate că am fost odată un adevărat gravor, sau tăietor de diamante, ca Spinoza. De unde vine entuziasmul meu debordant pentru tot ce se găseşte aici? Recunosc urme ale vieţii mele de demult. În România, numai tatăl meu mă încuraja să citesc romane serioase şi să desenez în fiecare zi, ca să fac progrese. Ceilalţi se ocupau cu lucruri „mai serioase", cum ar fi politica, din care trăgeau profit şi importanţă socială ca scriitori. În ţări ca Italia, Belgia şi Franţa, pur şi simplu devii inspirat, entuziasmat, te dezvolţi pentru că există etern atmosfera artei. Poate că există şi în România, am trăit-o puţin şi eu, pe viu, când am vizitat atelierul pictorului sublim Alin Gheorghiu sau când Gabriela Adoc, sculptoriţa, m-a rugat să-i pozez pentru o statuie numită Poezia. Am stat ore întregi în atelierul ei şi al soţului, şi el sculptor. Acolo m-am trezit vorbind despre frumuseţea sculpturii egiptene; curios, pentru că

soţii mi-au făcut complimentul că semăn cu o asemenea sculptură, şi încă şi azi mi se mai spune asta aici, în Suedia. Acolo am simţit că şi în România există atmosfera artei, care-i inspiră pe oameni să creeze. Am trăit în Elveţia, Italia şi Belgia, printre pictori, gravori şi sculptori, am învăţat de la ei cum să trăieşti cu arta care devine ceva permanent, un implant în fiinţa celui care e binevoitor, deschis artelor. Şi aceasta m-a făcut să iubesc şi mai mult literatura, în felul celor vechi care credeau că un adevărat artist trebuie să exerseze toate artele şi să fie maestru în una. Asta s-a întâmplat cu mari scriitori ca Goethe, Strindberg... Am călătorit împreună cu editorul Jan Martens, de la Merkator, şi iubita lui. El ne-a iniţiat în multe secrete. Pentru prima oară am văzut un bouvier de Flandre, un câine ca un bou, folosit pentru tracţiune, un câine fantastic, puternic, capabil să ducă o căruţă plină cu saci grei. Jan ne povesteşte cum în copilărie ducea pâine într-o căruţă trasă de bouvier. Apoi ne-am plimbat pe ţărm, de unde am adunat scoici sublime, negre-gri cu desene fine, albe, cizelate de apă, folosite uneori în construcţii, toate adunate cu grijă pentru colecţia mea de scoici de la Stockholm. Întorşi la Bruxelles, am văzut greva tăietorilor de diamante, dar carnavalul din piaţa mare din centrul capitalei continuă şi se cântă cu tonuri din Evul Mediu. O dată ajunşi acasă, m-am retras în camera mea şi deodată s-a întâmplat ceva îngrozitor: s-au stins toate luminile în oraş şi totul a devenit foarte negru. O pană de curent, un sabotaj, o punere în gardă? René vine cu un sfeşnic în mână şi mă anunţă că a sunat la Stockholm: Christine are leucemie şi a fost dusă la spital pentru transfuzie. Deodată se aprind luminile din nou. E îngrozitor. Cobor în camera lui Lionel, care spune că e foarte grav ceea ce s-a întâmplat cu Christine. Taie frumos felii dintr-o pâine proaspătă, bea un pahar de vin, constatând încă o dată că suntem cu toţii în mâna lui Dumnezeu, chiar şi Diavolul, că nu putem face prea

mult pentru semenii noştri, bine sau rău, în afara faptului de a ne ruga pentru ei. Şi într-adevăr ne ţinem de mâini toţi trei (mama lui René refuză să se roage cu noi), rugându-ne pentru Christine. Mă întorc în camera mea cu inima grea. Regret că n-am întâlnit-o pe Christine, atunci când ea a vrut să mă vadă; asta pentru că René mi-a interzis, apoi chiar copiii au găsit de cuviinţă că e mai bine să nu ne întâlnim. Complot masculin? Asta numai pentru că lor le convenea situaţia în care ne găseam, ca ei să se simtă sacrificaţi, cu speranţa de a primi mai multă atenţie şi iubire din partea celor care se găsesc despărţiţi în două tabere. Aş fi putut s-o văd în secret, şi acum mă gândesc că nu e prea târziu s-o fac când mă întorc la Stockholm, dacă Christine mai vrea...

Sâmbătă, 24 octombrie

Azi plecăm cu maşina în Suedia. În ultima clipă, mama lui René mă prinde şi-mi povesteşte despre „ciudăţeniile" lui Lionel: că el adună tot ce aparţine persoanei sale. De exemplu, părul tăiat, unghiile, punându-le în pachete pe care scrie: părul meu din ziua cutare, luna, anul. Mă aflu în plin suprarealism! Dar dacă stau să mă gândesc puţin, „Mago Africanul", iubitul Lionel are dreptate să nu arunce în mâinile „duşmanilor" părţi din corpul său. După credinţele vechi, părul şi unghiile sunt purtătoare de suflet; de aceea ele se ardeau, căci magicienii le foloseau în scopuri magice. Apoi ea îmi povesteşte altceva tipic flamand: Lionel i-a furat carnetul cu adrese şi numere de telefon! În locul ei şi eu aş fi făcut la fel! Război atomic! Aşa că părăsim râzând „casa Discordiei", dar şi cu melancolie, pentru că Lionel îmi e foarte drag, ca un copil plin de cruzime şi seriozitate... Din camera în care am stat câteva zile şi am scris mult, duc cu mine şi *Paradisul pierdut* al lui Milton, cu gravuri vechi din secolul al XVIII-lea. Ajunşi la Beschendorf, unde obişnuiam să

dormim, înainte de a intra în Scandinavia, o pasăre de noapte a țipat toată noaptea, ca un semn rău.

Luni, 26 octombrie

Suntem din nou la Stockholm și imediat aflăm că Artur (Lundkvist) nu mai poate vorbi și nu mai recunoaște pe nimeni. Maria (Wine) încearcă să-l facă să-și aducă aminte de viața lor, de ea, soția lui de o viață. Îi vorbește ca unui copil: despre borcanul cu dulceață care-l așteaptă acasă și dacă nu se grăbește ea se va înfrupta din el, singură...

În schimb, Christine se simte mai bine, a făcut primele injecții cu otravă pentru celule. Elevii ei o vizitează și camera ei e mereu plină de flori și scrisori de compasiune. Yves și Alain aproape că mă ignoră, iar René este extrem de abătut. Nu îndrăznesc să le spun că aș vrea să merg la spital, eventual cu prietenul nostru Bo (Herlin). E ca și cum eu aș fi pricina bolii ei amenințătoare. René plânge uneori și numai Lionel mă încurajează prin telefoanele dese pe care le primesc de la el, când René e la editură, și când acolo, la Bruxelles, soția lui Lionel e plecată la fiica ei, Rose-Marie, care locuiește pe aceeași stradă cu ei. Nu îmi rămâne decât să mă adaptez situației, să primesc deschis ura, altădată mascată în viu interes și chiar mare prietenie, din partea fiilor lui René. Dar nu eu sunt ținta numărul unu a resentimentului lor, din păcate, ci bietul René, care a lăsat-o pe mama lor, chiar și pe ei, pentru mine...

Sâmbătă, 31 octombrie

Ieri-noapte am auzit clopotele în tot orașul. Pentru ziua morților? Am citit toată noaptea romanul lui Thomas Hardy, *Jude the Obscure*. Un roman fără egal, pe tema tipic occidentală: femeia care-l seduce și distruge pe bărbat. Această temă, cu variante extrem de originale la

Hamsun, m-a fascinat întotdeauna. În adâncul sufletului meu există o asemenea forță demonică: de a lupta subteran cu „fratele meu, bărbatul" și a nu mă lăsa niciodată zdrobită de el. Aceasta vine din familia mamei, în care femeile s-au ținut drepte și nu s-au aplecat niciodată sub jugul greu al bărbaților. Aici, în Suedia, ca în toate țările nordice, femeile au acea atitudine amazonică. A fi îndrăgostit, asta constituie cea mai mare slăbiciune pentru mine, aceasta cade peste „amazoane" ca o boală din care totuși ele ies victorioase, lăsând în urma lor câmpul de bătaie al sentimentelor cu mulți învinși care păreau glorioși în greaua luptă, imposibilă, dintre sexe. Tatăl meu s-a căsătorit ca mulți orășeni (de multe generații) cu o fată de la țară, cu gândul s-o domine total, profitând de situația ei. Ei bine, el n-a bănuit niciodată ce războinic teribil stătea ascuns în fecioara de la țară, care era mama mea. Nici tatăl meu și nici familia lui, care se ridicase împotriva mamei pentru a o umili cu numele de „țărancă", n-au reușit s-o transforme, s-o facă umilă sau s-o metamorfozeze într-un fel de sclavă. Ea a știut repede că pentru a fi liberă trebuie să fie independentă economic și a început imediat să lucreze și să hrănească toată familia. În plus, și-a păstrat toate valorile feminine ca: broderia, pictatul icoanelor, credința ei simplă, dar profundă, susținută și de sora ei, călugărița Zenovia de la Nămăiești. Citindu-l pe Thomas Hardy, ca și pe Hamsun, îmi recunosc propria natură, tara mea moștenită de la femeile din familia mamei, călărețe secrete purtând în adâncul inimii o iubire mai mare decât cea omenească pentru bărbat, copil și familie. În mistica indiană acest tip de femei se numesc „gopi" și sunt chiar întruchipări ale lui Krișna, toate soțiile lui secrete care-și lăsau în mijlocul nopții familia pentru a fugi, chiar dacă numai în gând, la iubitul iubiților, în pădurea întunecată a pasiunilor, acolo unde domnește pericolul cel mai mare de a fi sfâșiat de fiare. Acest tip

de femeie este lăudat şi în Biblie; numai aparent supusă, ea ţese şi dă de mâncare tuturor, dar în fond toată oboseala ei e susţinută de „iubirea secretă" pentru ceva foarte înalt. Căci calităţile feminine, atât de misterioase, au ceva terifiant în ele şi-i pot duce în eroare pe bărbaţii dornici de putere şi de dominare. Femeile domină altfel: secret, subteran şi terifiant de eficace. Toate acestea vin din lectura cărţii sublime a lui Thomas Hardy, cu toate nuanţele subtile pe care un scriitor, un bărbat, le poate descrie. La Strindberg regăsim aceeaşi temă ca un urlet maxim, plin de durere. În cultura suedeză această temă e dominantă: femeia poartă un cuţit când îl învaţă pe copilul ei, băiat, să înoate, cum se poate vedea clar în multe dintre tablourile lui Anders Zorn.

Am citit şi cartea lui Swedenborg despre fericirea în căsătorie, despre unirea corpurilor şi a sufletelor, a luminii cu pământul, despre fericirea lor, dar asta numai după o luptă teribilă, repetiţii cu victime. Se scrie clar că rolul femeii este acela de a cultiva iubirea, care, după Swedenborg, este o calitate masculină. Iar bărbatul trebuie să cultive inteligenţa naturală care îi este specifică femeii. Deci fiecare trebuie să cultive calităţile celuilalt. Dar cum e bine ştiut, marele filosof şi profet nu s-a căsătorit niciodată, practicând amorul liber, conştient fiind de greutatea sau imposibilitatea celor două sexe de a crea armonie împreună.

Luni, 2 noiembrie

Starea lui Artur (Lundkvist) se înrăutăţeşte, el a intrat într-o noapte eternă, este un mort în viaţă. Am vizitat-o pe Maria (Wine), care nu crede în puterea rugăciunii. Numai ideea de a se duce într-o biserică o face să se cutremure. Maria este daneză şi a trăit într-un cămin cu copii nedoriţi, apoi a fost adoptată şi până la urmă şi-a găsit liniştea când l-a întâlnit pe Artur, cu care s-a căsătorit

şi a început şi ea să scrie. Resentimentele ei pentru religie vin din umilinţa de copil bastard, din ipocrizia familiei care a adoptat-o, familie despre care a scris o frumoasă carte autobiografică: *Nu se poate ucide uşor un leu.* Seara, René a compus o mică sonată pe care o cântă la pian. În timp ce cântă la pian, trăsăturile feţei se destind, apare un alt chip, necunoscut mie, un chip nou din străfundul inimii, provocat de muzică, aceasta fiind o cheie pentru a deschide sufletele noastre complicate. Toate evenimentele zilei sunt uitate, în muzică se topesc, ca şi în rugăciune, deşeurile zilei, care ne împiedică să fim în spirit. Dar fără viaţa cotidiană, cu grijile ei torturante, nu există posibilitatea de a dori acel ceva care stă ascuns în fiecare om: spiritul, pe care trebuie să-l căutăm zilnic, cu toate mijloacele, pentru a suporta restul.

Joi, 5 noiembrie

Scandal: În toate ziarele stă scris că submarinul rus care a violat apele suedeze are o bombă atomică la bord. Submarinul a ajuns până sub ferestrele palatului regal. Oficialităţile au negat că ar fi vorba de un submarin rus, din cauză că Suedia trebuie să rămână neutră cu orice preţ, să evite pe cât se poate conflictele. Această atitudine se reflectă în fiecare suedez: toţi evită conflictele, le e frică de ele. Se spune că dacă ruşii vor ataca Suedia, ei nu vor opune rezistenţă, vor abandona totul, încercând să supravieţuiască. Este acesta un fel bun de a pune mai presus de toate viaţa oamenilor şi mai jos naţiunea? Nu ştiu. Se pare că suedezii sunt altfel decât alţii. Cel puţin pentru noi, străinii care trăim aici, în ţara lor, atitudinea lor pacifică pare curioasă. Laşitate, au spus mulţi. Dar nu e asta. E ceva mult mai special. A ocupa Scandinavia (cum Lionel de la Bruxelles profetizează mereu, din cauza conflictului cu soţia lui, suedeza), asta nu va fi prea uşor, dat fiind că această parte a Europei are asupra

ei un fel de binecuvântare de neexplicat. Două sute de ani de pace pentru Suedia, două sute de ani în care oamenii s-au format după cerinţele păcii. Seara aflăm că Artur (Lundkvist) nu se poate trezi încă din lungul său somn. I s-a făcut o incizie în gât pentru ca să respire mai bine. Cât despre Christine, ea suportă bine tratamentul. René este tot timpul la spital şi pare liniştit, ca şi cum ar vedea vanitatea vieţii. În fiecare zi aflăm cu bucurie că ea este pe drumul cel bun şi asta face ca Yves şi Alain, copiii lui René, să se arate mai prietenoşi cu noi, deşi le place să pozeze în martiri, pentru a avea mai multă iubire....

Sâmbătă, 14 noiembrie

René vorbeşte la telefon cu Christine şi plânge: în urma tratamentului, lui Christine i-a căzut părul şi corpul reacţionează deodată cu violenţă. Deşi tratamentul îi face rău, doctorii au decis să continue, pentru că nu există altceva în loc. Artur (Lundkvist) continuă să doarmă, ca şi cum ar fi decis să trăiască dormind. Maria (Wine), tovarăşa lui de o viaţă, nu poate face nimic ca să-l trezească din somn. Seamănă cu un basm. Artur se trezea în fiecare zi şi se punea imediat pe lucru, la maşina de scris, scria ore întregi ca în transă. Maria şi vecinii auzeau zgomotele de la maşina de scris a lui Artur şi le asemănau cu cele ale unei mitraliere îndepărtate... Acum, Artur se odihneşte de diabolica meserie de scriitor. Faţa lui e calmă şi uneori, se spune, surâde, mişcă buzele ca şi cum ar vorbi cu alţi oameni, în somn. Cei de la Academie, colegii lui, respiră uşuraţi, pentru că Artur i-a „călărit", i-a dominat cu voinţa sa puternică şi temperamentul lui de „cal nebun", după zodiacul chinezesc! Temperament pe care-l am şi eu şi lupt ca să-mi înfrânez în faţa adversarilor o mânie ucigătoare. De unde şi simpatia lui Artur pentru mine şi generozitatea lui de a-mi ierta „ieşirile", pentru că el e vizitat de aceeaşi furie, din când în când, cel mai

des la şedinţele Academiei şi când este cu prietenii cei mai apropiaţi. Acum el este calm şi liber, dar nu în prezent; ca un rege obosit care doarme.

Duminică, 15 noiembrie

René a plecat în Italia şi eu am hotărât să fac curăţenie în toată casa. În Italia trăieşte sora lui Christine, Gunde, şi René vrea s-o pună la curent cu boala lui Christine şi s-o convingă să vină în Suedia, s-o vadă. Seara, am văzut un film despre Maria Callas care m-a zguduit. Aşa cum a spus într-un interviu, odată, toată viaţa e făcută numai din repetiţii, pentru a învăţa ceva de neatins. Întâlnirea cu grecul ei, Onassis, a fost total nefericită. Înainte, ea trăia într-un fel de ascetism amoros, cu soţul ei, Meneghini, scriindu-şi scrisori de dragoste, ca nişte îndrăgostiţi, apoi a venit ca un uragan în viaţa ei grecul. Când a fost părăsită, s-a retras. Un admirator a filmat ferestrele casei în care s-a retras, trăind izolată de lume. Rolurile ei cele mai iubite au fost *Norma* şi *Lucia*, femei trăind mari pasiuni; în ele ea a fost sau a rămas de nedespărţit de propria ei persoană. A-i privi multele chipuri de pe copertele discurilor, numai asta mă umple de un sentiment straniu, netrăit vreodată. Uneori scriu cu portretul ei în faţa mea şi văd în el acel foc teribil în care fiecare creator ar trebui să aibă curajul să intre, evitând mediocritatea care ameninţă în fiecare zi. Vocea ei din *Norma* de Bellini e vocea cu care sufletul meu s-ar adresa plin de iubire chiar Creatorului.

Vineri, 20 noiembrie

Dimineaţa m-a sunat doamna Helland, la Galeria căreia am făcut o expoziţie acum doi ani, o galerie centrală, foarte apreciată. Ea mă roagă să particip la o expoziţie despre care îmi vorbise acum o lună. I-am spus că m-am

răzgândit şi ea a fost şocată de răspunsul meu. Dar ea nu ştie că o mare apăsare stă pe inima mea şi nu mă pot ocupa de nimic acum. Este vorba de icoanele pe care le-am făcut când am venit aici, în Suedia. Este dimineaţă acum când scriu şi nu am intrat încă în sala de baie... În timp ce-mi făceam toaleta m-a sunat René din Milano; plângând mi-a spus că s-a întâmplat un lucru îngrozitor: Christine a murit deodată. În ultimul timp n-a mai suportat tratamentul şi şi-a scos singură aparatele de pe ea şi a vrut pur şi simplu să fugă acasă. Dar doctorii au împiedicat-o şi se pare că a murit plină de furie şi dezamăgită că nu i se respectă dorinţa legitimă de a muri acasă, în patul ei. René este distrus de durere, plânge mereu şi nu are nici o consolare.

Joi, 26 noiembrie

Este ziua de naştere a tatălui meu şi mă gândesc la moartea lui, la sinuciderea care ne-a marcat pe mine şi familia mea, pentru toată viaţa. Tata ar fi împlinit şaptezeci şi şapte de ani şi dacă ar fi fost mai puţin sensibil şi critic poate că ar fi putut să se târască în viaţă aşa cum atâţia oameni din generaţia lui au trăit, acceptând inacceptabilul. Peste această rană deschisă din viaţa mea, acum, s-a deschis alta: moartea lui Christine, pe care n-am putut s-o întâlnesc, pentru că nimeni din jurul ei n-a găsit de cuviinţă că acest lucru ar fi putut să-i aducă ceva pozitiv în starea ei. Acum nu-mi rămâne decât să trăiesc cu durerea asta, cu vina asta, „imaginară vină" spun prietenii mei, scriitorii. Dar pentru că eu o resimt aşa, trebuie să fac totul, cât timp trăiesc, ca memoria ei să nu se stingă. Să mă gândesc la ea, să scriu despre ea, să nu caut niciodată să ascund această durere profundă a morţii ei fulgerătoare. A trecut deja o săptămână, cred, de la moartea ei şi am început s-o visez tot timpul; o

găsesc mereu în bucătăria noastră, așa cum am văzut-o numai în fotografii; este liniștită și împăcată cu sine. Stă acolo ca și cum de aici înainte ar vrea să locuiască cu mine și cu René. René locuiește acum cu Yves și Alain, venind să mă vadă după-amiezele. Hainele lui sunt pline de praf, un praf dens, ca și cum ceva din mormântul care se pregătește ar fi căzut și asupra lui. A avut probleme pentru obținerea unui loc la cimitirul Norrakykogarden; Christine era catolică, dar nu credea, și autoritățile catolice au condiții severe pentru cei care primesc un loc în cimitirul lor. Până la urmă s-a obținut un loc de îngropat, lângă un frasin. Deși nu era credincioasă, i se va face Christinei o mesă în capela cimitirului mic, catolic, din marele cimitir protestant. Acum aflăm lucruri noi despre viața intimă a lui Christine; a încercat și ea să-și refacă viața, dar se pare că n-a reușit și încercările i-au adus numai amărăciune. Revoltele copiilor au fost prea grele pentru ea, care muncea ca profesoară de germană la liceu, acolo unde elevii erau la fel de revoltați și insuportabili ca și propriii copii. Dar, în profunzime, nimeni nu poate găsi motivul acestei boli de care, în general, sunt atinși copiii mici, aici, în Suedia. Eu mă gândesc tot timpul la vinovăția mea și a altora și vorbesc cu prietenii mei despre asta, chiar despre faptul că, dacă n-aș fi venit în Suedia, dacă nu l-aș fi întâlnit pe René, poate nu s-ar fi întâmplat nimic. Răspunsul prietenilor este mereu același: dacă n-aș fi venit în Suedia nu i-aș fi întâlnit niciodată pe ei, lucru care mă alină. Într-un fel eu sunt importantă pentru ei, tocmai pentru că prin felul meu de a fi, cu temperamentul meu deschis, i-am ajutat și pe ei să „iasă din ei", lucru greu când ai o natură introvertită, cum au majoritatea prietenilor mei. O parte dintre prietenii mei au întâlnit-o pe Christine la început, când ea și René au venit în Suedia, și spun că n-au reușit să vorbească cu ea (același lucru îl spune și Lionel), din cauza firii ei închise sau din cauza mândriei. După mine e

periculos şi pentru introvertiţi, dar şi pentru extravertiţi să comunice cu exteriorul. E mai bine să ai o credinţă, să te simţi puternic prin ea, în cazul când nimeni nu-ţi mai dă căldură. Şi această credinţă, într-un fel, te face universal, neţinând de această lume. Pare naiv, dar, timp de două mii de ani şi mai bine, oamenii au trăit crezând că există ceva mai mare decât ei, căruia trebuie, fără încetare, să-i adresăm rugăciunile noastre, şi nu semenilor noştri, care sunt în aceeaşi situaţie ca şi noi... Şi, mai presus de toate, oamenii trebuie să se aştepte să moară, pentru că gândul morţii îţi dă şi un fel de uşurare din cleştii vieţii. În Occident, şi mai ales în Suedia, nimeni nu vrea să vorbească despre moarte, este ceva tabu. Înmormântările (ca şi înmormântarea lui Christine) au loc discret, fără lacrimi şi sfâşieri, toţi sunt grăbiţi să nege că cel mort a fost şi un corp, sfânt prin misterul lui. Totul e explicat ştiinţific, sentimentele sunt alungate, şi fără ele omul e rece, raţional, inima e închisă şi angoasa creşte. Singurul lor remediu sunt medicamentele cu care se îndoapă, ca şi dulciurile şi ciocolata. Într-o ţară cu o avansată suprastructură există cea mai cruntă barbarie. Nu există aici nici gândul că memoria mortului este sfântă şi cu cât este mai mort, cu atât devine mai viu. Eu resimt asta pentru morţii mei şi acum pentru Christine, pe care n-am întâlnit-o niciodată.

Sâmbătă, 12 decembrie

Festivităţile Premiului Nobel l-au adus la Stockholm pe prietenul nostru Roberto Calasso, editor italian renumit (Adelphi Edizioni, Milano), împreună cu soţia sa, Fleur Jaeggy, poetă, născută în Elveţia. Suntem tot timpul cu ei şi ne simţim bine, editura lor l-a publicat pe Canetti, despre care se povestesc tot felul de lucruri amuzante. Canetti este foarte rezervat şi, plasat la masa de gală,

lângă sora regelui, prinţesa Christina, n-a scos nici un cuvânt, a dat numai din cap încuviinţând tot ce spunea prinţesa.. Cred că un artist ca el îşi poate permite luxul de a fi asocial şi a arăta acest lucru celor care au făcut din convenienţe o artă a ipocriziei. Vorbim cu soţii Calasso despre tot şi mai ales despre zodiac, descrierea cea mai completă a caracterului uman, spune Roberto. El însuşi s-a întreţinut, în tinereţe, făcând zodiacuri, având cunoştinţe profunde de astrologie. Roberto e un intelectual de excepţie, cărţile sale sunt foarte sofisticate. Există şi un snobism, nemanifestat când e cu prietenii, un snobism milanez, pe care Fleur l-a adoptat. Asta nu-i împiedică să râdă şi să se mire de snobii suedezi pe care i-au întâlnit la marea sărbătoare Nobel...

19 decembrie

Anul se apleacă spre sfârşit cu o revoltă teribilă în Polonia, care a izbucnit pe data de 16. René a făcut o sărbătoare a cărţii şi a invitat mulţi scriitori publicaţi de editura noastră. Printre ei, Aleksandr Zinoviev, care a fost întrebat despre situaţia din Polonia. Răspunde că va fi rău pentru polonezi, pentru că nici o schimbare nu se poate produce înainte ca ea să aibă loc în Uniunea Sovietică. Mulţi îi râd în nas, pentru că polonezii, mai apropiaţi de Occident, sunt de mult pe drumul cel bun. A mai venit şi Elisabeth Plessen, din Germania, atât de plăcută, cu un chip puţin slav, pomeţi înalţi, ochi puţin oblici. Mă simt bine cu ea, vorbim despre singurătatea care ne e atât de necesară pentru a scrie, apoi despre copii; nici ea nu se gândeşte să se multiplice în exemplare mai puţin fericite. Elisabeth are la gât un *Pegas* de argint. Am semnat, fiecare, în jur de o mie două sute de cărţi, în câteva zile.

Miercuri, 30 decembrie

Ultima zi a acestui an îngrozitor în care a murit Christine. În *Jakobs stege* a apărut ceva frumos în memoria ei. Dar relaţiile dintre René şi fiii lui nu s-au ameliorat; ei sunt din toate punctele de vedere în criză... Totuşi anul se termină cu o veste foarte bună: soţia lui Vladimir Dimitrijević, editorul de la L'Age D'Homme din Lausanne, Geneviève, a născut o fetiţă, Andonia. O rază de lumină în atâta întuneric.

1982

Vineri, 1 ianuarie, Lausanne

Am petrecut Revelionul acasă la editorul Vladimir Dimitrijević. Am salutat noul an cu o vizită la maternitate, unde Geneviève, soţia lui Vladimir, ne-a arătat-o pe fiica lor, nou-născuta Andonia. Pe când toţi copiii ţipau, Andonia era liniştită şi dormea cu pumnii strânşi, cu păr negru, des, ca în gravurile lui Hokusai. Este născută în momentul în care spirite bune vizitează pământul. Vladimir ne povesteşte că, în clipa plecării la maternitate, i-a arătat soţiei lui o fotografie cu bunica lui, Andonia, dând de înţeles prin asta că vrea să aibă o fată. Aleksandr Zinoviev este şi el cu noi, împreună cu soţia şi cu fiica lor, Polina, care desenează tot timpul şi spune despre Andonia că va deveni şi ea o femeie bătrână cu multe riduri... Acasă la Vladimir, studiez din nou desenele lui Louis Soutter, care sunt puse la loc de cinste, în toată vila. *Vasul fantomă* îmi face o impresie puternică, la fel ca şi grădinile paradisului. Am studiat liniile, cât de departe se poate ajunge numai cu linia şi punctul. Trebuie numai ca în fiecare zi să te pui în starea de a desena sau de a scrie, apoi totul se desfăşoară de la sine. Dar cât de greu este, totuşi, acest lucru simplu: a te pune în starea creaţiei. A te concentra, a deschide porţi invizibile. Poate că am început să desenez pentru că desenând nimeni nu mă mai critică; a avea un cenzor tot timpul, cum am eu în René, nu e tocmai potrivit pentru cineva care vrea să meargă departe. Datorită criticilor am început să fiu eu însumi severă cu tot ce fac şi astă mă împiedică să fac progrese. Continuând să scriu în româneşte şi să desenez, mă gândesc să închid porţile pentru critica lui René şi a

altora... Vreau să fiu liberă, să sap acolo unde există „aurul meu", cum spunea Rodin despre Camille Claudel; el îi arătase unde se găsea aurul, dar ea singură l-a găsit săpând în adâncime, până la nebunie.

Sâmbătă, 2 ianuarie

Suntem tot timpul cu Vladimir (Dimitrijević), la maternitate, unde soţia şi fiica sa, Andonia, se pregătesc să vină acasă, sau la editură (L'Age D'Homme). Vladimir mă încurajează mereu, spunându-mi cuvinte despre desenele mele, grafii în care eu îmi exprim toată libertatea de a fi, în minute furate grelelor datorii ale zilei. Vladimir povesteşte despre familia sa aromână, nuvele deja scrise în aer. Despre Parascheva care era cocoşată, dar teribil de frumoasă (ce coincidenţă, în familia mea am şi eu o mătuşă cu acelaşi nume), şi care a fost atât de fantastică. Un om cultivat se îndrăgosteşte de ea şi o cere de nevastă; după căsătorie, soţul începe să şchioapete. Când Parascheva moare, lumea vede uimită că soţul nu mai şchioapătă! Când este întrebat despre asta, soţul răspunde că niciodată în viaţa lui n-a şchiopătat. A doua istorie a lui Vladimir este despre unchiul său, care era căsătorit cu o femeie urâtă şi certăreaţă. Pentru a o evita, el a făcut un plan tactic: se trezea la ora 6, când soţia lui dormea, iar la ora 11 se ducea să tîrguiască când ea încă nu-şi încheiase somnul. Făcea tot ce putea pentru a evita să fie certat de soţia sa, făcea totul ca să evite să stea prea mult timp ochi în ochi cu ea, nu se întâlneau niciodată, precum soarele şi luna... Vladimir este plin de geniu şi e păcat că a devenit editor, luptându-se crunt cu probleme financiare etc. Dar se pare că în drum spre Paris, în camioneta lui cu cărţi destinate marilor librării, el creează în timp ce conduce: îşi scrie gândurile în acelaşi carnet în care face şi socotelile vânzării cărţilor. Este omul cel mai fermecător întâlnit în ultimul timp, dar e greu să fii acceptat de el; are un spirit critic necruţător

şi vede adânc în oameni; asta îl face să aibă peste tot duşmani care-i neagă titlul de mare editor dat de francezi şi de alţii...

Duminică, 3 ianuarie

Vizităm împreună cu Aleksandr Zinoviev şi familia lui librăria „La Proue", aparţinând lui Vladimir (Dimitrijević), de la L'Age D'Homme. Am cumpărat nouă cărţi. Zinoviev nu suportă cărţile, stă afară, pe o bancă, şi ne aşteaptă. Spune că nu citeşte decât Lermontov. Pare plin de înţelepciune, ca un budist. În timpul liber, când nu scrie, nu desenează şi nu pictează, ca atâţia scriitori. Zinoviev a găsit un fel de a trăi care i se pare bun pentru a ţine la distanţă demonii care-i hărţuiesc pe creatori. Tânăra sa soţie, Olga, îl ajută bătându-i la maşină manuscrisele, iar fiica lor, Polina, desenează cu el şi ce lucru fericit trebuie să fie acela de a desena împreună cu un copil atât de talentat ca Polinka! Cărţile par să ne înece în fluviul lor. Ele sunt ca nişte cârje în viaţa noastră, pentru cei care au găsit propria lor filosofie şi autorii lor preferaţi pentru o recitire creativă. Am fost la cinema cu familia Zinoviev şi am văzut un film despre primii oameni, *La guerre du feu*. Erau scene de copulaţie şi Olga îi acoperea ochii Polinei, dar ea e deja iniţiată, căci frecventează şcoala germană şi se pare că toţi băieţii sunt morţi de dragoste după ea. Seara ne întoarcem la Vladi nir, care ne-a pregătit o cină superbă. Vorbim mult despre faptul că un scriitor trebuie să ducă o viaţă monahală pentru a scrie, despre faptul că scrisul trebuie exersat în fiecare zi. Zinoviev este tot timpul serios şi concentrat şi se vede că acest obicei al său de a scrie, a desena o torturează pe tânăra lui soţie, căreia îi place lumea şi îi plac petrecerile. Vladimir, care este foarte social, are un fel de secret de a se concentra în mers, ca şi René, şi de a face jocul lumii care e atât de complicat. A te împărţi, a fi două sau mai multe persoane, iată misterul de a fi creator.

Marți, 5 ianuarie, Lucerna

Suntem din nou în Elveția, unde a venit și „Mago Africano", iubitul nostru Lionel de la Bruxelles. Am găsit un apartament chiar cu vedere către lac și muntele Pilatus, unde sperăm să ne mutăm, cât mai repede, pentru că René vrea să trăiască mai puțin în Suedia și mai mult în... Europa, adică în Elveția. Facem cunoștință cu proprietarul, arhitectul Paul Mori și soția sa, de origine ungară, doamna Julia. În legătură cu muntele Pilatus există o legendă aici, în Lucerna: se spune că Pilat din Pont nu reușea să-și spele mâinile de sângele lui Iisus și rătăcise mult până când ajunsese chiar lângă acest munte unde putea să-și spele mâinile în lacul de la poalele lui. Muntele, ca și numele lui, au rămas pentru totdeauna în memoria oamenilor. Deja am ales „camera mea" în care voi scrie... Am cumpărat deja mobile și René vrea să aibă totul imediat, dar asta e obositor. Mă simt bine când mă odihnesc, la un pahar de vin elvețian, vorbind cu Lionel, tatăl meu iubit. Spune că „aleșii" au un semn pe fața lor. Spune că văzând fotografia mea, a știut că fac parte dintre cei aleși. În *Kabbala*, cei aleși au litera Tau, pe frunte, un semn pe care timpul îl scrie nevăzut. Am observat mereu frunțile oamenilor, între sprâncene, acolo se formează mereu semne, pe care eu le văd, eu, care spionez fețele pentru a le desena din memorie, a le da mie și lor șansa de a se vedea cu semnul aleșilor pe pielea frunții.

Sâmbătă, 9 ianuarie

Am stat mai mult de vorbă cu noii noștri prieteni, Lisa și Jürgen Braunsweigger, editorul de la Reich Verlag Luzern, care sunt germani, stabiliți în Elveția. Facem cunoștință cu toată familia; printre ei o remarc pe fiica lor, Marina,

frumoasă, cu o coadă lungă, blondă, pe spate. Mă simt bine în clanul lor, deşi există multă vanitate şi snobism. Prefer să vorbesc cu doamna Julia Mori, proprietara noastră, care-mi povesteşte viaţa ei: a fost căsătorită cu un husar care a lăsat-o cu copilul ei. A fost foarte frumoasă, dar acum ea nu acceptă îmbătrânirea şi o sabotează: stă tot timpul acasă, ascunsă în frumoasa casă construită de tatăl celui de-al doilea soţ al ei, care fusese şi el tot arhitect. Casa doamnei Julia e plină de flori şi soţul ei, domnul Paul, o iubeşte, cu toate bizareriile ei. Este excentrică, dar autentică, gândul că moartea e mai demnă decât degradarea asta, după ce a străluc it la Budapesta, Viena şi Lucerna... Îmi arată spatele ei – numai piele lăsată şi oase, pentru că nu prea mănâncă, dieta ei severă intră de asemenea în sabotarea îmbătrânirii... Seara întâlnim clanul de la Reich Verlag şi savurăm minunate mâncăruri elveţiene, ţărăneşti, dar Lionel aude voci, se simte chemat tot timpul. Crede că Dumnezeu însuşi îl cheamă şi-l apostrofează că pierde timpul preţios cu petreceri. Până la urmă aflăm că unul dintre chelneri se numeşte Lionel, ca şi alesul nostru, *„le pote de Dieu"*, cum îl numeşte René, în glumă, pe tatăl său. Râdem mult şi Lionel se simte dezamăgit: chelnerul e un brunet obez, cu dinţi de aur! Toată lumea îl cheamă şi glasurile lor care pot să formeze împreună acea voce după care Lionel al nostru suspină...

Lucerna e paradisul milionarilor americani şi japonezi. Dar natura e sălbatică şi pentru toată lumea, Evul Mediu e prezent chiar în felul de a mânca al elveţienilor: se bucură de tot, ca şi belgienii, şi femeile sunt plinuţe şi-şi arată pieptul frumos prin decolteurile rochiilor tradiţionale. În Elveţia, ca şi în Austria, ţări alpine, hainele tradiţionale sunt de lux, confecţionate din cel mai bun bumbac, cu un gust impecabil, exersat de sute şi sute de ani.

Duminică, 10 ianuarie

Dimineaţa am tuşit până la sânge. Am avut o migrenă teribilă, mă gândesc că toate astea mi se întâmplă când iau parte la „viaţa societăţii": sângele pe gură, ca un fel de autoapărare sau un avertisment grav. Am citit cu o bucurie fără margini Mishima, *Confesiunile unei măşti.* Stilul este ca lucirea unei săbii: simplitate şi groază şi frumuseţea în apropierea morţii, singura în stare să aducă puritate. Slăbiciunea ca materie pentru a înălţa pe ea puterea şi strălucirea. Numai prin păcat se ajunge la sfinţenie; numai prin traversarea infernului. Am stat singură, refuzând să mai ies la întâlniri cu „lumea bună" din Lucerna. Aici, în camera mea, de unde se vede muntele Pilatus şi lacul celor trei cantoane, aici, se poate crea o lume fericită, numai prin simpla deschidere a unei cărţi, precum această carte sublimă a lui Mishima. Caracterul lui demoniac este plin de luciri divine, şi îl iubesc şi pentru că a intrat în moarte atât de catastrofal maiestuos, zguduind societatea japoneză care s-a transformat într-un lagăr de muncă. Cunosc tineri japonezi care au fugit din propria ţară, pentru că nu se pot adapta „idealului" nebun, neomenesc de a munci până la alungarea umanităţii din om. Întoarcerea la ritual, la Cezar, cum o visa Mishima, în mod cu totul nebunesc, ca un artist, era un protest viu împotriva actualei Japonii, care exclude din viaţa societăţii acea libertate a visului, care e tipică fiinţei umane. Persoana extrem de complicată a lui Mishima a dat opere de o claritate de sabie; desenul ei e simplu şi complicat, materia ei, un secret al unei străvechi alchimii, ca să nu mai vorbim de „mobilitatea" acestui stil de sabie, ei bine, ea se mişcă după braţul unui maestru fără egal, care a exersat ani de zile, fără odihnă, pentru plăcerea estetică, dar şi pentru a atinge adevărul fanteziei, cel al artei.

Am meditat adesea la adevărul ficțiunii și la adevărul istoric, mereu luat în considerație de realismul socialist și chiar de alți adepți ai lui, aici, în Occident. Cine citește *Război și pace* de Tolstoi va avea în minte nu epicul adevărului istoric, ci pe cel al ficțiunii. Când intrăm în starea de scris, se închide poarta realității, a tot ceea ce știm, se produce o *tabula rasa*, în acel moment este posibilă creația, atunci își face apariția adevărul fanteziei, profund, necontrolat de strâmtele gândiri cotidiene. Și limba realității se retrage și apare „limba interioară", netocită, neprostituată de nici un jurnalism. Limba artei este mereu interioară și servește tocmai „adevărul fanteziei", care e profund, nou, păstrând din realitate ceva neașteptat de universal, ceva aparținând unei etici de la creația lumii. Cât de plictisitoare sunt operele create cu acuta cerință de a respecta adevărul istoric; cineva din noi, cititorul din interior, se îndoiește că adevărul poate fi exprimat cu gândurile și limba care se vehiculează într-un timp anumit. De aceea e greu sau imposibil să scrii cu adevărat; trebuie să intri acolo unde este *tabula rasa*, acolo unde nu există prejudecățile realității istorice. Zăpada e fără urme, rămâne să îndrăznim să intrăm pe această pistă virgină, în fiecare zi. Citind Mishima am avut tot timpul sentimentul violării acelui alb din interior, un meninge invizibil al unei realități care ne scapă în cotidian, dar se arată în artă. Mulți critici depistează în operele scriitorilor urme biografice; dar cât de schimbate sunt ele, căci perspectiva e neașteptat de nouă. În interior, chiar și viața scriitorului e schimbată. Ca în vise, unde timpul și spațiul fac o unitate și se nasc unul pe altul, ca pe un fel de reproducere androgină. De aceea prin vis se pătrunde cel mai repede în interior, visul fiind prima dimensiune a artei.

Vineri, 15 ianuarie

Am plecat dis-de-dimineaţă, cu maşina, la Milano. Drumul din Lucerna la Milano este superb; munţii erau acoperiţi cu un voal mişcător de ceaţă. Totul e în mişcare; se vede viaţa munţilor, ampla lor respiraţie. L-am întâlnit pe editorul Sante Bagnoli, de la Jaca Book, o mare personalitate, făcând parte dintr-un grup catolic, format din homosexuali foarte credincioşi, care se strâng şi se roagă împreună. Sante are mâini de băiat; când vorbeşte cu o femeie, ochii săi sunt fixaţi pe piept. Mă invită în biroul lui, unde îmi arată picturile lui care seamănă cu cele ale lui Polock. Ne invită împărăteşte la o masă şi apoi seara la bar. Noaptea vagabondăm prin Milano, unde ni se arată clădiri din timpul romanilor, apoi Santa Maria delle Grazie, o frumuseţe fără egal. La ora patru dimineaţa ne invită la el, unde se găseşte şi depozitul de cărţi. Primim cadou cărţi excepţionale despre religie şi filosofie. René are multe contracte cu Jaca Book şi acelaşi distribuitor. Remarc câtă diferenţă există, în afaceri, între editorii italieni şi cei francezi sau elveţieni. În Italia, totul se petrece în împrejurări agreabile, pentru a netezi părţile grele ale contractelor şi poate pentru a ascunde ceea ce trebuie ascuns. E şi aici o artă veche, o diplomaţie în care oamenii s-au exersat mult şi commedia dell'arte a pus peste tot o lucire ludică.

Luni, 18 ianuarie

Ne-am întors din nou la Lucerna şi am fost invitaţi la Lisbeth şi Emil Büherer. Lisbeth este sora domnului Paul Möri, proprietarul casei în care locuim, iar Emil este un faimos producător de cărţi al grupului MacGraw-Hill Co. Publication, cu care René colaborează, pentru că editura noastră nu publică numai literatură, ci şi cărţi şi albume cu subiecte de interes istoric, cultural.

Suntem întâmpinaţi de pisica lor, un motan roşu de vreo cinci kile, cu ochi verzi, sublim. Este pur şi simplu zeitatea casei şi este iubit peste măsură de stăpânii lui. Dar ochii lui René se umplu de lacrimi, este alergic. Atunci Emil îi spune lui René că dacă ar reciti Kipling, povestea despre pisica aceea care îşi ia tălpăşiţa singură, s-ar vindeca de alergie. Minunat argument! Arta povestirii, străveche, avea şi un scop terapeutic şi povestind ne familiarizăm cu sufletele animalelor, în veşnică metamorfoză. Am luat operele lui Kipling şi Emil a citit (în germană) povestea clasică şi René a fost încântat să audă povestea din gura lui Emil. În timpul cititului, Lew, motanul, s-a aşezat în mijlocul nostru şi a început să toarcă puternic, deschizând din când în când ochii lui de smarald.

Vineri, 6 februarie

Ne-am întors din nou la Stockholm şi l-am vizitat pe Artur (Lundkvist). A slăbit zece kilograme în timpul lungului somn în care se pare că a trăit intens. Este foarte lucid, dar febril, ca şi cum o nouă viaţă i-ar fi intrat cu de-a sila în vechiul trup. Artur povesteşte cum a fost purtat, nu ştiu cum, în diferite locuri, unde a întâlnit diferite persoane, unele cunoscute, şi a vorbit cu ele, a băut chiar cafea, se simţea foarte bine, ca şi cum n-ar fi avut corp. Călătoria sa seamănă cu aceea povestită de Jung, când a zăcut în comă, mult timp. Se pare că spiritului nu-i place să vegeteze, când corpul se simte greu, în repaus, şi o ia haihui, străbătând singur spaţii şi întâlnind alte spirite, fără ştiinţa corpurilor. Artur nu crede că există o viaţă după moarte, dar nu poate să-şi explice cum a fost posibil faptul că a trăit atât de intens şi a întâlnit morţi şi vii, conversând cu ei şi chiar certându-se cu ei, ca de obicei...

9 februarie

Am încercat din nou să scriu poemele în românește, dar se pare că limba nu mă mai inspiră. S-a petrecut ceva curios, pur și simplu am uitat sunetele limbii și acel fel, care trebuie să fie al spiritului, de a respira o dată cu melodia limbii române. E ceva îngrijorător. Cei cu care vorbesc românește nu sunt români și vorbesc în felul lor: de exemplu, Pierre Zekeli vorbește cu o melodie dinainte de război și e plăcut, dar mie îmi lipsește limba actuală, cea vorbită de milioane, ceva subtil, de neexplicat. Limba maternă nu piere niciodată, e clar, dar, luptând cu altă limbă sau limbi „intruse", se retrage, ca o cangrenă, după Emil Cioran, și sabotează de acolo toate limbile care vor să se instaleze în locul ei. Pot deveni bolnavă din cauză că nu mai aud vorbindu-se românește. De aceea îi vorbesc motanului Lew, câteodată, pentru că el e poliglot, și chiar și teilor gigantici din Lucerna sau stejarilor vechi din Stockholm; ei au acces ca și animalele la toate sunetele. Mă simt bine după un asemenea procedeu și mă simt mai sigură, mai bine decât o convorbire scremută cu cei care știu românește. Eu nu caut o limbă maternă corectă, ci o limbă maternă cu suflet în ea. Am înțeles acum cât de derutant și greu e să scrii într-o altă limbă. Dar există un compromis: traducerea, a face o variantă în limba străină – și uneori ea poate fi mai bună, pentru că te străduiești mult și cauți în dicționar, și frecventarea dicționarului este extraordinară: ca și cum ai face baie în oceanul de cuvinte de unde ieși mereu proaspăt și iubit de zeii care se ascund în fiecare cuvânt nou, pe care trebuie să-l ții minte și să-l faci al tău.

Miercuri, 24 februarie 1982

Am locuit aici, în Lucerna, mult timp, pe Rigistrasse 68, la domnul arhitect Paul Möri. Ocupăm apartamentul de la mansardă, cu cinci camere, plăcute, cu vedere către

munți și lac. Deasupra apartamentului nostru se găsește o terasă mare pe care luăm masa, împreună cu copiii lui René, Yves și Alain, care locuiesc cu noi o mare parte din timp. Avem și un telescop și noaptea privim stelele. Stăm până târziu și poate că astea sunt momentele cele mai fericite din viața noastră și a copiilor, care, după o perioadă de resentimente, după moartea mamei lor, au hotărât să aibă bune relații cu noi. Bursa mea a fost dăruită lui Alain, care s-a înscris la o școală elvețiană, ca să învețe franceza. Ne aflam la sfârșitul Carnavalului, când au răsunat o mie două sute de țobe în Lucerna și s-a băut și s-a iubit intens în haosul catolic, planificat. În timpul deselor vizite la Lausanne, la Vladimir (Dimitrijević), am aflat că Ion Caraion a părăsit țara, stabilindu-se în Elveția. N-am vorbit niciodată cu el, dar nu pot uita o anumită rea-voință cu care ne privea pe noi, tinerii de atunci, care n-am stat în închisoare, cum a stat el, sub stalinism. Vladimir ne-a povestit de vizita lui Caraion la editură (L'Age D'Homme) și de faptul că nu i-a inspirat simpatie. De altfel, Vladimir a primit vizita multor scriitori români, care s-au prezentat pur și simplu genii ambulante. Sorescu i-a dăruit chiar *Istoria Literaturii Române* de Călinescu, arătându-i că este singurul scriitor actual român care este în această istorie. Asta l-a lăsat rece pe Vladimir, care publică numai ce-i place, luându-și riscul, ca și René, de a nu vinde cărțile scriitorilor necunoscuți, dar în care el crede. Vladimir a vrut să-mi dea mie acest cadou, dar cum aveam deja *Istoria* lui Călinescu, ea a fost dăruită altcuiva care știe românește.

Luni, 8 martie

Sunt întrebată mereu care e secretul ce mă face să fiu iubită de soțul meu... René este de față și toți așteaptă răspunsul meu. E drept, René îmi spune mereu că mă iubește, așa este tradiția culturii în care s-a născut. Eu nu

pot spune acest lucru, dar simt cum aceste sentimente – iubirea, ca şi sexualitatea – sunt iraţionale. Din această cauză nu pot spune ceva sigur, decât despre momentele când simt că iubesc. În tinereţe mi-am riscat chiar viaţa crezând că iubesc cu adevărat şi tot timpul. Având în vedere iraţionalitatea iubirii şi a sexualităţii, am început să mă comport ca atare, respectând natura lor. Le tratez cum tratez poezia şi gravura şi rezultatele acestor iubiri. Într-o zi, un poem sau o gravură mi se par pline de frumuseţe, în altă zi, dimpotrivă, mi se par pur şi simplu nereuşite. Şi totuşi nu arunc nimic; am învăţat că trebuie păstrat totul, ca şi iubirea, pentru că noi ne schimbăm mereu, ca şi exteriorul nostru. Fiind conştientă de acest fapt, asta îmi dă o mare siguranţă. Şi devin din ce în ce mai sigură că nu pot poseda nimic şi că e bine să mă ocup numai de lucrurile care depind de mine. De aceea, ce face soţul meu, de exemplu, asta cred că îl priveşte numai pe el, personal. Dacă am suferit altădată din cauza lucrurilor care nu depindeau de mine, asta era numai din pricina necunoştinţei, a lipsei de filosofie... Acum filosofia mea are doi pilaştri: Épictète şi Spinoza. Filosofia mea spune că în fiecare moment pot ieşi din sentimente negre, în felul cel mai plăcut: schimbând atmosfera sufletească sau rugându-mă cu *rugăciunea inimii*, şi prin asta mă îndepărtez considerabil de ce nu este al meu şi nu-l pot poseda şi nici controla... René este încântat de felul meu de a rezolva problema vieţii, dar remarcă totuşi că, dacă cineva mă împiedică să scriu sau să gravez, atunci se produce un „război" între noi; atunci când cineva care nu are filosofia mea îndrăzneşte să stăpânească ceea ce nu-i aparţine. Sigur că sunt multe soluţii de eliberare, când ceilalţi încearcă, cum încearcă copiii lui René, să mă transforme într-un fel de persoană care-i serveşte şi se ocupă de rufele lor. Atunci eu mă comport ca şi cum ceva urgent m-ar reţine în camera mea. Nu stau la tra-la-la şi nu fumez cu ei, pentru că asta

nu intră în plăcerile mele. Şi, curios, dacă de la început te porţi după caracterul tău, încet, încet, şi ceilalţi încep să se obişnuiască şi chiar să respecte „ciudăţeniile" cuiva care se „retrage" pentru a citi, a scrie sau pur şi simplu pentru a privi pe fereastră. După aceste explicaţii, un coleg suedez mi-a şuşotit la ureche: poartă-te bine cu soţul tău! Am râs, pentru că asta fac de dimineaţă până seara! Aici, în Suedia, femei ca mine sunt numite „vrăjitoare", cele născute între anii '40-'49; există şi mitul că aceste femei născute între aceşti ani îşi vor arăta adevărata faţă la sfârşitul timpului. Uneori mă uit în oglindă, până când cei doi ochi se unesc formând unul singur; atunci văd un chip străin, de care mi-e frică, un chip sever, cu exigenţe morale teribile, poate e acel chip de care bărbaţii se tem atât. Dar o doză bună de umor suprarealist, unit cu o doză şi mai mare de umor brabançon, tipic pentru René, ne ajută să ieşim din situaţiile cele mai dificile; când feminitatea, care după Swedenborg posedă inteligenţă, şi masculinitatea – capacitatea de a iubi – fac eforturi considerabile pentru a învăţa ceea ce-i lipseşte celeilalte.

Joi, 11 martie

Am primit de la Bosse (Herlin) un volum splendid de Strindberg şi m-am pus imediat pe citit pentru a intra adânc în limba suedeză; trebuie să fac progrese în fiecare zi, altfel regresez. *Inferno* şi *Legende* sunt cărţile mele iubite. A le citi în suedeză e o experienţă unică. Le-am citit deja în franceză, pentru că Strindberg le-a scris în această limbă pe care o stăpânea, mai ales pasiv. E o revelaţie să văd cum Strindberg s-a cenzurat mai târziu, păstrând, din respect pentru cititor, poate, variantele cele mai intense ale întâmplărilor vieţii sale, care sunt pur şi simplu de domeniul oniric. Strindberg alege ca Faust să caute aventura, chiar dacă această căutare a lui

nu este decât o himeră. În locul familiei, alege laboratorul mizerabil în care va căuta aur, nu pentru a deveni bogat, deşi asta ar fi fost inevitabil, ci pentru a-şi contrazice contemporanii rătăciţi şi a-i pune pe primul plan pe „şarlatani", adică pe alchimiştii a căror căutare e aurul în sens hermetic, o trăire înaltă, după un efort de concentrare supraomenesc. A pune pe primul plan căutarea, deci studiul, creaţia, ni se pare a fi marca unei moralităţi de primă mână. Perioada „infernului" este cea mai bogată perioadă din viaţa lui Strindberg, atunci când lumea literară îl decretase mort, pierdut, dispărut în bagatele (fabricarea aurului). Tocmai prin această cădere în adânc, în mizerie, umilinţă şi boală, care a putut crea o nouă personalitate, înnoindu-şi considerabil opera *Infernul*, i-a dat un ego elevat, care-i omoară, de obicei, pe cei care-l încearcă. Victorios, dar frânt fizic şi psihic, Strindberg va descoperi noi orizonturi în viaţa lui intimă şi se va vindeca treptat de vechile euri pe care le lăsase în urmă, ca pielea lăsată de larva unui fluture, la o nouă naştere.

Duminică, 28 martie

Din nou la Lucerna. René nu poate trăi prea mult în Suedia, ar vrea să ne stabilim în Elveţia, dacă editura la care lucrează va funcţiona; o pune pe picioare acum, deşi nu are încă nici un capital. Am vizitat muzeul Wagner, o casă în care familia Wagner a locuit mulţi ani şi era, se pare, locul cel mai iubit de compozitor. Aici a compus el *Siegfried-Idyllen* şi i-a avut ca oaspeţi pe Nietzsche, Liszt, Toscanini şi Rans Richter. Atmosfera e wagneriană; lângă Vierwaldstätter, bate un vânt venind de pe suprafaţa apei; se văd aburi care rătăcesc precum fâşii de voaluri rupte, aşezându-se printre copaci. Printre lucrurile personale ale lui Wagner mă impresionează bereta lui, de care nu se despărţea şi care a acoperit zilnic capul compozitorului. E din catifea de culoare

grena, cu luciri secrete venind din întâlnirea cu materia vie a craniului de geniu. Manuscrisul lui *Siegfried-Idyllen* n-a fost niciodată publicat şi René are ideea nebună de a face un facsimil, şi această idee ne înflăcărează, şi doamna care e intendentul muzeului este şi ea surprinsă şi încântată, şi ne invită la o convorbire personală. Suntem pe punctul de a intra în viaţa lui Wagner; vedem camera soţilor, acolo aveau loc iubirile cu Cosima, din acel pat s-a sculat ea, după naşterea lui Siegfried, coborând scările, pentru a asculta melodioasa idilă, în cinstea fiului său. Din păcate, nici Cosima şi nici Siegfried n-au avansat frumos în viaţă, după moartea marelui compozitor. Triste relicve din naţionalismul lor transformat în fascismul cel mai dezgustător, care a atins şi opera maestrului, dispărut la timp. Este minunat de văzut însă portretul lui Nietzsche, cu o mustaţă şi mai fabuloasă decât cea cunoscută în fotografiile sale, un Nietzsche îndrăgostit de soţia amfitrionului şi apoi transformat în criticul acerb al compozitorului pe care-l admirase altădată. Aici sunt lucrurile vii ale acelui timp magic.

Joi, 1 aprilie

O revistă suedeză (*Allt om Böcker*) m-a rugat să scriu un text mai amplu despre literatura română de după război. René m-a prevenit despre ignoranţa celor din Suedia; exceptând câţiva scriitori aparţinând elitei culturale, restul nu ştiu aproape nimic despre literatura română. Am lucrat tot timpul, în mod serios, la acest articol, fără să mă gândesc la faptul că Suedia este o ţară care îşi permite încă luxul să nu cunoască adevărul despre soarta ţărilor din Est, crezând într-un ideal pe care nu l-a pus niciodată la îndoială. Uitând aproape faptul că majoritatea membrilor PEN-Clubului suedez au fost absenţi la întâlnirea cu disidentul român Paul Goma, după eliberarea lui din închisoare, unde fusese torturat şi umilit. Şi am uitat mai

ales că aceleaşi persoane n-au protestat când perechea Elena şi Nicolae Ceauşescu au venit la Stockholm, unde au fost primiţi cu cinste de rege şi guvern, făcându-se o expoziţie a cărţilor lui despre comunism la marea bibliotecă din Uppsala... Ce se poate spune despre acest fel de intelectuali? Cred că le lipseşte o anume conştiinţă de sine pentru a cerceta rădăcinile răului. Căci un adevărat intelectual nu trebuie niciodată să accepte asasini în numele lui Dumnezeu, al marxismului, al Reichului sau în numele tradiţiei. Din păcate, aceleaşi lucruri se pot spune şi despre majoritatea intelectualilor români, care au colaborat şi colaborează cu regimul comunist, profitând. Sunt puţini cei care s-au ţinut departe de această stare continuă de crimă împotriva adevărului şi, vai, şi mai puţini au fost cei care au protestat deschis, asumându-şi riscul de a fi arestaţi şi torturaţi şi treptat scoşi din viaţă. Scrierea acestui articol m-a pus într-o stare de suflet specială. După sinuciderea tatălui meu mi-am dat seama că a părăsi un loc în care nimic nu mă mai inspira, nedându-mi impulsuri de creaţie, era un act de mare curaj, căci nimeni aici, în Vest, nu dă nimănui ceva gratis. Dacă am câştigat simpatie şi am fost recunoscută ca scriitor, asta a fost la capătul unor lupte intense şi a unei munci fără odihnă. Chiar şi în viaţa mea intimă am luptat (şi lupt), pentru că iubirea nu e bine înţeleasă, din păcate. Trebuie luptat, e poate cea mai subtilă luptă, cu arme nevăzute, indicibile. Aşa că n-am plecat din ţară ca să mă distrez sau să trăiesc bine, dimpotrivă: să muncesc mai mult decât am muncit vreodată. Dar munca mea nu s-a făcut într-un climat de ipocrizie sau teamă, ci deschis, oricât de îngrozitoare ar fi fost confruntarea cu adevărul. Acum, când mă odihnesc puţin de textul despre literatură română, îmi dau seama că de fapt aici, într-o ţară străină, am devenit un adevărat scriitor; conştient de valoarea altora şi de propria mea valoare. Am învăţat cum trebuie păstrată mereu etica, singura care are vreo legătură cu

artele. Numai prin etică, politica are o legătură cu literatura şi nu aşa cum proclamau corifeii realismului socialist în artă. Prostii pe care nu le-am luat niciodată în serios, nici măcar la şcoală, pentru că am avut-o ca profesoară de limba română pe Demetra Sânzianu, mama pictorului Mihai Sânzianu, cea care ne-a îndrumat cu subtilitate lecturile, pe când soţul ei zăcea la închisoare; comunicându-ne ce se putea comunica din „adevărul" acelui timp. Şi mai erau şi profesorii noştri de latină: David Popescu (subtil traducător al lui Suetoniu: *Vieţile cezarilor şi alte texte*) şi Aristide Pârcălăbescu, care ne mai era şi diriginte, acesta făcând pentru mine, pentru Nicolae Florescu şi Valentin Dumitrache ore speciale în care noi ne citeam creaţiile, care nu erau deloc de inspiraţie realist-socialistă... Domnul Pârcălăbescu traducea în acel timp din Horaţiu, şi prin aceasta constituia un altfel de model pentru noi, care eram interesaţi de literatură. Toate astea îmi vin în minte când mă întorc cu gândul la textul meu, care trebuie să fie convingător, respectând adevărul istoric şi amintind tribulaţiile...

9 aprilie

René s-a întors de la Florenţa cu cărţi italiene şi o bluză brodată, florentină. I-am citit imediat articolul şi a găsit că e bun, dar nepotrivit pentru profilul de stânga al revistei. Este de fapt o descriere vie a felului în care a fost desfigurată literatura română. L-am scris în franceză şi urmează să se traducă în suedeză. Ştiu încă de pe acum că nimeni nu-mi va publica un asemenea text. Dacă Artur (Lundkvist) l-ar citi, de exemplu, şi el ar obiecta, cu toate că nu cunoaşte prea mult bogăţia literaturii române, care a fost nevoită să se adapteze unui plan strâmt, absurd, grotesc, pentru a servi în mod criminal politica. Dar eu nu pot face nimic şi ţin să-mi exprim punctul de vedere personal şi nu unul general...

Este greu de trecut de la singurătatea în care am stat câteva zile, ţinând şi dieta mea preferată cu mere, la viaţa plină, veselă, cu René şi familia lui. Dar fac totul ca nimeni să nu observe cât de mult sufăr că trebuie să-mi adaptez eul meu secret la bucuria gregară a colectivului familiar. Între timp am citit mult: Karen Blixen, *Umbre pe iarbă*, Borges, *Ficţiuni*, Nerval (traducerea lui *Faust* de Goethe), şi m-am gândit mult la traducerea care poate îmbogăţi sau diminua valoarea unei cărţi. De exemplu: traducerea lui *Faust* făcută de Nerval, despre care se spune că e superioară originalului. Şi asta poate să fie adevărat. Remarc cum eu însămi am mai multe feluri de a fi în franceză şi suedeză, când încerc să scriu în aceste limbi. Ca şi cum aş lua în primire un geniu nou al limbii-palat, în care sunt mereu atâtea de descoperit. Textul despre literatura română după război, în franceză, e tare, ca lovitura unui cuţit, spune René, şi îl cred, pentru că el e criticul meu cel mai necruţător. Am participat prea mult la scrierea textului, l-am trăit. Şi poate că am nevoie să-l las să se odihnească un timp.

Miercuri, 14 aprilie

Paştele a trecut şi mă simt îngreunată de atâta bogăţie etalată aici, în Elveţia. Ieri a venit la noi prietenul Ljubo Stefanovici, consilierul celor mai mari edituri din Italia, o mare personalitate, un sârb care de mult s-a integrat Italiei şi a primit mărcile cele mai mari de distincţie în domeniul culturii. Mă simt atât de bine cu el şi cu René pentru că seamănă; acelaşi spirit maliţios, aceeaşi generozitate. Vorbim despre lumea din Vest, în care individul a fost izolat şi sărăcit şi chiar rănit mental. În lumea din Est, spune Ljubo, s-a păstrat încă mentalitatea de grup, instinctul de mulţime care face ca oamenii să fie de o bogăţie psihică şi mentală de nesecat... Dar nici în Est şi nici în Vest, oamenii nu par fericiţi. Căci există un capital

comun şi pentru Est şi pentru Vest: prostia; nu există vreun monopol pe prostie, ea este bunul tuturor...

Vineri, 16 aprilie

Din nou la Bruxelles, în casa părinţilor lui René, unde domneşte „războiul rece". Lionel este galben, ca vampirizat de soţia lui, Linéea, care ne priveşte pe mine şi pe René ca pe nişte vinovaţi fără apel pentru moartea Christinei, a cărei fotografie e aşezată ostentativ la loc de cinste în bucătăria unde ea domneşte printre cratiţe. René îi aminteşte că n-a vorbit cu Christine decât de câteva ori în viaţă şi atunci numai lucruri banale şi o întreabă de unde vine acum această dragoste postumă pe care ar fi putut să i-o arate când era în viaţă. Linéea roşeşte, este adevărat că afişează o dragoste pe care niciodată n-a avut-o pentru nora ei, Christine, numai o „dragoste" inventată acum, ca armă împotriva noastră care suntem „aliaţii" lui Lionel, duşmanul ei, fără de care însă n-ar putea să trăiască... E o dramă crudă, semănând cu romanele lui Simenon (cele literare), este vorba de ura flamandă contra urii suedeze, care devin împreună, în mod paradoxal, un plus de ură răsturnată, o iubire între bătrâni care nu se mai pot atinge decât cu vorbe rele, cu duble sau triple aluzii. Eu mă amuz, cu toate că Linéea mă împunge cu multe ofense, dar eu am învăţat de la filosofii mei iubiţi să le întind „duşmanilor" care nu vor „să mă spânzure", ci numai să mă înţepe, un chip surâzător, liniştindu-mi inima care bate în ritmul rugăciunii care există acolo în coşul pieptului, arzând cu focul ei „săgeţile" de carton ale „duşmanilor". Ne plimbăm cu Lionel pe străzile din Bruxelles, care-mi amintesc ciudat de acel Bucureşti vechi din copilărie...

Bem *kriek lambic*, berea mea preferată de fructe, tare şi euforică, într-o berărie plină de atmosferă de Ev Mediu. Am fost de atâtea ori în Belgia, dar mereu trăiesc

senzații de *bien-être* special, toate acompaniate de povestirile lui René, care își amintește de toate, înviind trecutul, dar și criticile contra tatălui său, Lionel, ce face eforturi să nu-i răspundă fiului său: Te-am bătut pentru că ai meritat asta! Lionel schimbă mereu vorba povestind cu entuziasm despre proiectul său de a construi un *perpetuum mobile*, un motor care va da energie fără să consume nimic, numai prin simpla mișcare, după principiile care pun în mișcare planetele. Îl întreb pe Lionel de ce n-a realizat până acum acest proiect magnific și el îmi răspunde: pentru că am fost dus departe de curentul vieții... și pentru că am avut pe umerii mei grija unei familii de hrănit... Dar acum, adaugă el melancolic, am ceva mai mult timp decât în tinerețe, mult mai mult... René râde ironic, știe că astea sunt visuri de „băiat" care strânge tot felul de jucării cu gândul ca într-o zi să reconstruiască lumea, dar acea zi nu sosește niciodată și jucăriile, materiale, se strâng și toate împreună formează un haos, care este, în fond, lumea lui... Lionel oftează, făcându-mi un semn de complicitate. René nu poate renunța la caracterul lui maliții.

Duminică, 18 aprilie

Ieri am petrecut o mare parte din timp cu Thierry și Joelle. Thierry e un prieten vechi al lui René, au făcut împreună și armata. Vizităm casa lui Bruegel, care a ars și a fost reconstruită după picturile sale, și apoi biserica în care a fost înmormântat. Seara am fost acasă la prietenii noștri, unde am primit cadouri excepționale; amândoi soții aparțin unor familii vechi, aristocrate. Azi am fost la Anvers, orașul în care s-a născut René, în cartierul tăietorilor de diamante, unde totul e impregnat de acea cultură adusă de evreii care au trăit și muncit intens aici. Apoi ne ducem direct la Piața Păsărilor, despre care

René are vii amintiri. Este o lume întreagă în miniatură; se găseşte tot aici, din trecut, prezent şi chiar lucruri aparţinând tehnicii avansate... René îmi cumpără două călimări vechi, din marmură, una cu motiv colonial, un elefant, cealaltă cu motive geometrice de marmură gri-roz, ca penele porumbiţelor. Trebuie spus că nu m-am vindecat încă de mania colecţionării, de care m-am molipsit în timpul când trăiam cu Nichita şi făceam colecţie de ceasuri de buzunar, de cadrane vechi de ceasuri şi apoi de medalii vechi. Mai târziu, Nichita a continuat să colecţioneze monede, chiar de aur, iar eu aici, în Belgia şi în Elveţia, ţara colecţionarilor, am început să colecţionez minerale, dar şi călimări de cristal, de sticlă şi de marmură şi tocuri rare şi peniţe, mai ales din Italia. Toate astea fiind legate de pasiunea mea de a desena în tuş, uneori pe podea sau în hoteluri, chiar în pat. S-a întâmplat ca în furia desenului să răstorn călimara şi de aici gândul de a avea vechi instrumente de piatră sau marmură şi chiar de cristal, stabile, pe care nici o mişcare a mâinii n-o poate răsturna. Îmi amintesc cum odată am răsturnat o călimară de tuş negru pe patul de lux al hotelului Montana din Lucerna. Cât de ruşine mi-a fost când au venit să schimbe cearşaful; dar cum una dintre femeile de serviciu, care a văzut desenele în tuş, a spus că sunt frumoase, mi-a adus un suport de lemn gros, pe care am aşezat călimara. Instrumentele de lucru, mai ales cel de scris, desenat şi gravat, care sunt sacre pentru mine, îmi liniştesc într-un mod miraculos pornirile iraţionale. E de ajuns să am cu mine un toc vechi şi să-l pipăi, în timpul lungilor întâlniri cu oameni de afaceri, oameni plicticoşi, că şi simt cum cei care vorbesc se transfigurează şi devin în memoria mea vizuală modele pentru „teatrul meu imaginar". Poate că eu însămi, folosindu-le atât de des, am încărcat aceste instrumente cu forţa mea magnetică şi ele au devenit acum o prelungire a corpului

şi psihicului meu. În această *Marché des oiseaux*, găsesc obiecte vechi care sunt pline de viaţă, obiectele gravorilor flamanzi, de exemplu, care mă umplu de visare şi de poftă de a ţine în mână *le burin* şi placa de aramă. Vin toate astea oare de la tatăl meu, ebenist dotat, şi de la mama, care broda şi picta icoane pe sticlă, aceasta fiind o prelungire în mine a tot ce au avut ei mai bun? Sora mea, Tatiana, a fost cea care a început să scrie versuri, iar eu desenam, apoi ea a început să cânte, apoi s-a îmbolnăvit şi a fost un hiatus în talentele ei. Dar eu am continuat să scriu şi să desenez, toate scrisorile secrete (cred că aveam unsprezece ani atunci) trimise iubitului meu, Doru (care era elev la Breaza şi care cu timpul a devenit colonel), aveau şi câte un desen colorat şi pictat cu bronz argintiu şi auriu, aşa cum văzusem eu că se pune pe icoane. Aici, în altă mare ţară a artelor, mi-am adus aminte de mine, cea de atunci. Am aceleaşi pasiuni, ca în copilărie, în plus gravura, care e mult mai costisitoare, dar care mă urcă la cer, adică în concentrarea cea mai prelungită, pe care poate n-am realizat-o scriind, când mă cenzurez, acum, din pricină că scriu în alte limbi, şi acest lucru a devenit cu timpul un paroxism. Dar trebuie să fac totul ca să nu pierd calităţile celeste moştenite dintr-un lanţ necunoscut de artişti şi artizani din familia mea, despre care nu ştiu prea multe. O magie molipsitoare, cum spune Frazer, aici, printre lucrurile create de oameni şi creaţia magnifică a naturii; căci animalele şi păsările de vânzare n-au egal în frumuseţe şi pun în umbră lucrurile create de *homo artifex*. René mai cumpără şi un crucifix cu doi îngeri, un mic vas pentru apă sfinţită, din bronz, gros, vechi, lucrat de un artizan necunoscut. Şi apoi un fier de călcat flamand, vechi de câteva secole, şi o ramă de stejar sculptat, toate pentru atelierul meu din Lucerna. Cu vechiul fier de călcat din oţel vechi voi zdrobi culorile, pigmenţii

cumpărați tot aici, în țara artelor. Ne întâlnim apoi cu alți prieteni, toți editori: Jan, Corinne, Brigitte și Toni, cu care vorbim și râdem cu bucuria brabanțonă, până seara, când ne plimbăm pe străzile pe care René s-a jucat, iar Spinoza poate a trecut gândind acele gânduri care mă eliberează pe mine de greutatea de a trăi.

Marți, 20 aprilie 1982

Plecăm din Bruxelles la ora unsprezece, după ce ne-am întâlnit toți în bucătăria în care Lionel mi-a reproșat că am fost prea prietenoasă cu „dușmanul", soția lui. Am fost numai politicoasă, dar și politețea se pare că e nepotrivită, în starea de asediu a „războiului rece" dintre doi soți bătrâni. Când, în fine, intrăm în mașină, Lionel ne spune în loc de drum bun: „Fiți atenți să nu vi se fure roțile mașinii!". Este nemulțumit că René nu i-a spus: vino cu noi! Are nevoie poate de puțină pace, deși el e cel care crede că pentru a face pace e nevoie mereu de război...

Marți, 27 aprilie

Am ajuns cu bine la Stockholm și nu ni s-a furat nici o roată! Imediat m-a sunat Torbjörn Wessner, un bun traducător din română în suedeză, căruia i-am dat articolul meu despre literatura română după război, ca să-l traducă. Îmi spune că articolul meu este foarte anticomunist, că este surprins de tonul meu polemic. Se gândește, bineînțeles, la revista care mi-a comandat articolul, dar dacă el va fi refuzat, nu va pierde nimic, pentru că René îi va plăti traducerea! Prietena lui, Ingrid Duke, este în cărucior, handicapată de la cutremurul din București, când a avut nenorocul să se găsească în camera de hotel unde un dulap a căzut peste ea. Și ea știe românește și a tradus chiar câteva dintre poemele mele.

Duminică, 2 mai

Fotograful Lütfi Özkök şi soţia lui, Anne-Marie, vechii noştri prieteni, au făcut o petrecere pentru Artur (Lundkvist) şi Maria (Wine) pentru a sărbători „învierea din morţi" a lui Artur. Sunt de faţă şi Giacomo Oreglia (profesor şi excelent traducător din italiană în suedeză), Elisabeth Haglund (critic de artă) cu soţul ei, spaniolul Jesus (doctor). Anne-Marie a făcut o masă superbă, dar de la început s-a văzut că Artur nu era în toane bune; a declarat tam-nesam că el e ateu şi că dominicanii (o săgeată îndreptată direct în pieptul lui Giacomo) sunt nişte idioţi şi că religia ar trebui să fie exclusă din societate. Lütfi s-a aliat imediat cu o febră levantină: Şi noi suntem împotriva religiei! Giacomo a început să scoată pe gură acerbe diatribe, aşezat lângă Maria, care-şi punea mâna pe obraz, ca să se apere de stropii de salivă care ieşeau din gura lui Giacomo, înfuriat. Şi pentru a arunca gaz pe foc Giacomo întrebă deodată de ce n-a fost aleasă Maria în Academie. Maria răspunde că nu merge cu doi soţi în Academie. Dar Artur a înţeles mai mult sensul răutăcioasei întrebări şi se scoală de la masă aşezându-se într-un fotoliu. Atunci Lütfi face o greşeală de neiertat, punându-se în genunchi, în faţa lui Artur şi mângâindu-l ca pe un om bătrân, sfârşit. Şi nu numai asta, demonul îi pune în gură lui Lütfi şi o întrebare inocentă: de ce nu faci o călătorie în SUA?

Artur se face roşu de furie, nu ştim ce se petrece în mintea lui, dar se ridică pe cât e de lung, apucându-l pe Lütfi de guler, cu o faţă de groază. SUA este pentru Artur şi alţii ţara tuturor relelor. E o scenă teribilă şi noi izbucnim în râs. Lütfi, care e blând şi bun, încearcă să-l liniştească pe Artur, să se scuze şi aduce chiar şi un pahar cu apă pe care Artur îl refuză. Se vede pe faţa lui că a intrat într-o altă lume şi ni se face frică, pentru că el

tocmai s-a sculat din morţi, ca să-l nege pe Dumnezeu, după Giacomo. Artur însă îşi revine aruncând priviri de ură împotriva noastră, care am râs tot timpul. După câteva minute, Artur şi Maria se hotărăsc să plece, luându-şi la revedere de la noi, el e puţin jenat, căci între timp s-a trezit în el o altă persoană, mai lucidă. După plecarea lor, Giacomo ne spune, mai ales amfitrionilor, că, dacă Artur ar fi căzut şi ar fi murit, apartamentul lui Lütfi ar fi devenit celebru şi s-ar fi putut vinde cu bani buni!

Toate astea au făcut ca petrecerea să se înviorеze şi să înceapă cu adevărat, cu toate că Lütfi a devenit melancolic, el care făcuse totul pentru ca Artur să se simtă bine; de asemenea, se gândeşte că această „ieşire" poate să înrăutăţească starea lui Artur şi se vede deja vinovat, dacă cumva Artur va cădea din nou în acel somn lung, în care călătoreşte departe, în ţări străine, întâlnind tot felul de oameni şi de prieteni decedaţi demult.

Marţi, 4 mai

Am citit Eugène Ionesco despre artă: Arta presupune totală libertate. Este vorba de un proces care e gândit cu totul altfel decât gândirea obişnuită, logică. Există două feluri de cunoştinţe: logice şi estetice, intuitive (Croce). Când scriu o piesă, n-am nici o idee cum se vor forma personajele. Ideile vin pe urmă. Mai întâi nu e nimic altceva decât o stare de suflet, pur şi simplu. Minunat şi adevărat, contrariu a tot ce brodează criticii fără talent, care au citit alţi critici şi se referă mereu la ei. Dar înţeleg că toţi criticii sunt potenţiali scriitori care n-au îndrăznit sau n-au avut curajul să intre exact în acea libertate de care vorbeşte Ionesco şi toţi marii scriitori. Aici e vorba şi de o puternică individualitate pe care scriitorul o are şi care transgresează logica şi tot ce e cunoscut. Nu e

vorba să urmezi orbește alți scriitori din timpul tău, ci s-o ții pe a ta, viziunea, chiar dacă asta n-o să-ți aducă nici înțelegere și nici succes. Asta nu face nimic, dar e glorios să crezi în drumul tău, poteca ta, cât de mică ar fi, în loc să iei urmele deja recunoscute, pentru că arta e libertate supremă. Asta au știut-o comuniștii, precum și punctul slab al scriitorilor, orgoliul, și pentru asta i-au aservit tocmai acolo, ucigând în ou chiar libertatea, singura stare pentru a crea. Trebuie să citesc și să adâncesc textul lui Ionesco, care a avut și are mereu un instinct de geniu, mergând mereu la adevăr. Și adevărul nu e leșinat, ci puternic, plin de inspirație și speranță pentru oamenii care citesc textele scrise în libertate, ajutându-i să vadă că viața este supraviață, supranaturală, și asta e îmbucurător, ajutând pe oricine să suporte mai ușor închisoarea zilei, a patriei, a anturajului...

În legătură cu ce s-a petrecut ieri: prin Maria (Wine), Artur (Lundkvist) și-a cerut iertare pentru ieșirea de ieri. Un lucru bun este că Artur, pentru prima oară, își cere scuze. În realitate, Artur a fost enervat de Giacomo (Oreglia) și de dominicanii lui, și de la asta se pare că s-a făcut o crăpătură prin care au ieșit peste Lütfi, gazda noastră, toți demonii răi!

E o zi tulbure; mergând pe Drottninggatan mi-am adus aminte de visul de azi-noapte: primisem o telegramă în care se spunea că mama a murit. Nu știam de ce eram tristă azi, pentru că la mine nu țin interpretările care se fac. În acest caz, s-ar spune că mamei i-a murit moartea, nu, eu visez lucruri care se întâmplă apoi în realitate. Fără îndoială că mă pot înșela, dar până acum nu s-a întâmplat niciodată. Îmi este frică de vise, ele sunt adevărate, cu multă cruzime adevărate. Când m-am întors acasă, ca să mă liniștesc am gravat cu amândouă mâinile și i-am povestit visul lui René, care n-a spus nimic.

Miercuri, 12 mai

O conferință de presă cu facsimilul *Codex Benedictus*, pe care editura noastră l-a scos în colaborare cu Editura Vaticanului. Cardinalul, Padre Stickler, a sosit la Stockholm; el e șeful bibliotecii Vaticanului. Au mai sosit: doamna Weipert din Stuttgart și Ljubo și Olivera Stefanovici, consilieri ai Editurii Vaticanului și prieteni ai noștri. Conferința de presă s-a ținut într-o sală frumoasă a hotelului Strand. A venit multă lume, deși papiștii nu sunt iubiți aici deloc, dar *Codexul* e o operă de artă și René are de gând să continue colaborarea internațională și să publice în Italia (numai acolo se pot realiza asemenea ediții-facsimil de cărți de valoare care zac uitate și necunoscute de public), cărți suedeze, mai exact, *Cartea păsărilor* a lui Olof Rudbeck. Este și un fel de a ieși pe piața europeană și a întâlni marile edituri care sunt bogate, dar, spre deosebire de cele din Suedia, mai curajoase, pentru a publica lucruri noi, adică a risca să piardă. René, care nu are capital, este sigur că va câștiga bani cu facsimilele, pentru a continua să publice literatura din țările comuniste. E un joc cu miză mare, dar René este omul care nu se dă înapoi în fața pericolelor. A făcut armata în aviație, în Africa, Congo belgian, și acolo a întâlnit nu numai o natură sălbatică rezistentă în fața omului, dar și un spațiu aerian diferit de cel al Europei în care s-a născut. De aceea spune de fiecare dată când ceva i se pare promițător: aerul e bun, start! Eu, care n-am zburat decât cu avionul, simțindu-mă bine și acceptând să cad ca un Icar, moartea de sus, eu surâd și René îmi explică: deși nu știi să pilotezi, ai stofă de kamikaze! Într-adevăr, semăn părții bărbătești din familia mea, caut un prilej în care moartea să-mi fie o poartă de fericire, spre ceva pe care din instinct îl numesc bun. Să fie Mesia? Scriitorul I.B. Singer numea moartea Mesia și

eu subscriu la aceasta şi mă gândesc cu bucurie la ce o să fie când vom închide ochii peste lumea asta care devine din ce în ce mai complicată şi criminală...

Seara, René i-a invitat pe oaspeţii noştri la restaurantul faimos Stallmästargården, sub semnul calului – acolo au fost nişte grajduri regale pe care timpul le-a transformat în restaurant de lux. Luăm masa într-un chioşc regal, înconjurat de ferestre de cristal, lemnul este sculptat şi pictat cu culori amintind timpurile de glorie ale Suediei. Se vede marea şi se văd păsările peste oglinda apei. Doamna Weipert are ochii lui Goethe, plini de o bunătate severă. Aflăm de la Padre Stickler că Papa a fost ameninţat de un nou atentat în vizita sa în Portugalia. Era în drum spre o imagine a *Madonnei* pentru a-i mulţumi că scăpase din atentatul din acest an, când un bărbat în haine de călugăr a venit drept spre el cu o baionetă întinsă. A fost prins imediat, în timp ce-l blestema pe Papă, care îl acoperea de binecuvântări...

Marţi, 1 iunie

Am început din nou să citesc Biblia în întregime, acum am ajuns departe, pentru a sărbători cei patruzeci de ani (în august, pe 16), primiţi în dar de la cel care ne iubeşte pe toţi. Destinul mi-a dat atât de mult: mai întâi darul de a iubi şi apoi de a fi iubită. Acest lucru este semnul naşterii mele: născută moartă, cu moarte aparentă, cu cinci kilograme sub piele, aruncată apoi în camera născuţilor morţi, descoperită spre seară de o soră, în timp ce mama se pregătea să se ducă fericită acasă; încercase să avorteze, dar nu reuşise, de fiecare dată se stârneau viscole. De notat: sunt concepută în timpul iernii, de aceea „la gheaţă şi la urşi (polari!)" este mereu inima şi plăcerea mea. Copilul crezut mort trăia, dar ochii lui erau acoperiţi de albeaţă. Deja prima dovadă de imensă iubire: a mă ajuta să mă nasc, pentru că eu iubesc viaţa,

e lucrul cel mai fascinant: a fi în lume! Apoi a mă trezi din accidentul morții; deși oarbă, cei din jurul meu m-au acceptat, în anul îngrozitor 1942, cu sărăcie și moarte peste tot! Apoi, în timp ce mama se consolase cu ideea că va avea un copil orb de întreținut, mătușa mea, Eugenia, a avut ideea de a mă opera. Sora ei era cu un neamț care se retrăgea, un oftalmolog, și se pare că am fost operată, curajos, de un tânăr doctor care nici nu știa dacă va mai ajunge în țara lui. Deci asta e încă o dovadă de mare iubire. Mama cu siguranță că s-a rugat ca totul să se petreacă bine, poate și sora ei, călugărița Zenovia, de la Nămăiești. Și apoi a urmat convalescența, cu ochii bandajați aproape un an și apoi momentul când am văzut pentru prima oară, dureros, lumina. Era lumina Lui, a celui care mă iubește pe mine și pe toți oamenii. Și chiar și numele mi s-a dat tot din iubire: mama se gândea la un nume frumos, tocmai cobora din tren, când a auzit numele arhanghelului care stă la stânga Domnului, și atunci ea s-a hotărât. A auzit numele și când a ieșit din gară; era ca și cum cineva își spunea numele în inima ei. Toate astea au făcut să iau atât de serios iubirea fără să știu nimic despre slăbiciunea omenească și a mea, bine-înțeles. Dar și aici am avut iubire din înalt: la zece--unsprezece ani m-am îndrăgostit de Doru; era iarnă și el patina, ningea, și ochii lui albaștri și canadiana lui verde făceau ceva dumnezeiesc împreună cu zăpada care mereu m-a iubit. De aceea, poate, am numit primul volum de poezii *Ceremonie de iarnă*, cu gândul la grația care mi s-a arătat mereu iarna, fără să am vreun merit pentru asta. Apoi, ce să mai vorbim de acea vrajă când ochii lui Nichita, la fel de neobișnuit de albaștri, s-au pus pe mine; sigur că el nu știa cine sunt eu și nici chiar eu, pentru că aterizasem la cenaclul de la Casa Scriitorilor, pur și simplu din întâmplare. Apoi haosul care vine în viața fiecărui om și apoi ochii la fel de albaștri, poate de un albastru flamand, ai lui René, ochi de neuitat, în care

am recunoscut iubirea celui care m-a iubit mereu, încă de la naştere, ca pe toţi oamenii. Toate astea mi se par extraordinare; dacă fiecare om s-ar gândi la viaţa lui din această perspectivă, ar vedea lucruri supranaturale. Şi a deveni poet, când sora mea, Tatiana, începuse întâi să scrie poeme; dar s-a îmbolnăvit şi eu am continuat de dorul ei, ea care a plecat la Ocna Sibiului, ca să se vindece de un reumatism al inimii... Fără îndoială că de dorul ei am devenit poet şi de remuşcări, poate, că eu am fost mereu sănătoasă, deşi am trăit în acelaşi mediu îngrozitor care ne putea duce în mormânt pe amândouă. Astea vin peste mine, toate amintirile graţiei, când citesc Biblia, din scoarţă în scoarţă, în fiecare an, ca mulţumire, dar şi ca penitenţă pentru gravele mele erori, ştiute şi neştiute.

Marţi, 6 iulie

Suntem din nou la Lucerna, în apartamentul închiriat. Totul e încântător aici, mai exact, a trăi în apropierea munţilor şi a lacurilor elveţiene. Dimineaţa lucrez la o nouă carte, apoi urc pe terasă, în soare, şi privesc prin ceaţa albastră muntele Pilatus. Dinspre lac vine o rumoare plăcută de la ambarcaţiile numeroase, dar sunetul cel mai plăcut inimii mele este susurul vântului printre copacii din grădina mare a arhitectului Möri, gazda noastră. Îl văd mereu în grădină, printre boschete de flori, muncind mereu, concentrat, frumos, cum numai un om bătrân poate să fie. Adică plin de viaţa care a trecut prin el. E rugăciunea lui: a lucra în grădină. A mea este a respira cu numele lui Iisus, şi asta face ca timpul să se dilate şi eu să trăiesc în eternitate. În asemenea clipe nu mai am nevoie de nimic, pentru că numele lui Iisus mă trece în altă dimensiune. Cu toate că nu pierd niciodată contactul cu viaţa, cu realitatea, totuşi, prin numele Lui în respiraţia mea, sunt în altă parte. Vorbesc cu domnul Möri, dar în

inima mea se spune *rugăciunea lui Iisus*, învățată din tinerețe, de la maicile ortodoxe, printre ele și mătușa Zenovia de la mănăstirea Nămăiești, care m-a dorit atâta ca să-i fiu moștenitoare la mănăstire. N-am întâlnit-o decât o singură dată în viața mea, înainte de a pleca. Țin minte și acum acea aventură: l-am rugat pe șoferul nostru de la redacția *Luceafărului* să mă ducă acolo, la Câmpulung-Muscel, cu mașina lui, în schimbul unei sume care echivala cu salariul lui pe o lună. Am făcut provizii pentru o zi și ne-am dus fără să știm drumul. Dar drumul ne-a dus direct, pentru că dorința mea de a o cunoaște pe sora mamei, care a intrat la mănăstire când era un copil, era atât de mare. Asta pentru că bunicii mei dinspre mamă au vizitat mănăstirea din Nămăiești când bunica Filofteia era gravidă (cu Joița, care se va numi Zenovia când se va călugări) și cei doi soți au văzut icoana încastrată în stâncă, reprezentând-o pe Maica Domnului tânără, o fată, icoană despre care se spune că a fost pictată chiar de evanghelistul Luca. Bunicul meu, Gheorghe Crăciun, a fost atât de impresionat de această icoană a Mariei, încât a promis că dacă se va naște o fată o va dărui mănăstirii Nămăiești. Când copilul s-a născut, soții au uitat de promisiune, dar Cel care aude jurămintele nu uitase. Se spune că, într-o zi, mătușa mea păștea oile, vacile și caii, împreună cu o fetiță ca și ea. Deodată, într-un prun s-a arătat Maica Domnului, care le-a îndemnat să intre la mănăstire și să se roage pentru toți oamenii. Fetițele au fost speriate și au coborât imediat de pe deal, în sat (Văleni), povestind tot. Bunica Filofteia și-a adus aminte de jurământul ei și cum Joița cu prietena ei voiau să intre la mănăstire pentru toată viața, devenind călugărițe ale Mariei, au fost duse acolo și acolo au rămas pentru toată viața. Au primit alte nume și după calitățile lor au învățat arta vindecării cu buruieni de la deal și de la munte. Când am ajuns la Nămăiești, șoferul Ilie m-a așteptat în mașină, ascultând radioul. Eu am așteptat în

fața porții mănăstirii mult până când să intru. Era slujbă în mica biserică. Totuși, maica Zenovia a apărut: semăna atât de mult cu mama mea, dar mult mai veselă și cu ochii mult mai vii. Mi-a spus că încă de dimineață a fost neliniștită, simțea că se va întâmpla ceva. Ea mă așteptase toată viața să vin la mănăstire și acum am sosit, în timpul slujbei. Era ca și cum ne-am fi cunoscut dintotdeauna. Ne-am dus la slujbă, acolo unde era așezată în stâncă icoana cu Maria tânără, pictată de evanghelistul Luca. Din stâncă curgeau fire argintii de apă. Icoana era afumată, abia că se zăreau trăsăturile Fecioarei, dar asta nu avea nici o importanță, icoana reprezenta prezența veșnică a Mariei acolo, unde Zenovia trăise o viață întreagă, încă din copilăria ei neobișnuită. M-am dezbrăcat de jachetă și m-am așezat pe jos cu hainele și poșeta și toate maicile de la slujbă lângă mine. Preotul bătrân care oficia a trecut peste trupurile noastre și peste haine și asta a fost ca și cum m-a inițiat în ceva misterios. Am fost binecuvântată pentru apropiata mea călătorie, pentru că i-am mărturisit că voi părăsi țara și poate că nu mă voi mai întoarce niciodată. S-au citit peste mine rugăciuni speciale, pentru cel care pleacă la drum lung. Apoi m-am dus în chilia ei unde era atât de răcoare, acolo i-am dat cadourile aduse din București și ea mi-a dat lână albă, toarsă de ea, lână de la oile mănăstirii, și am vorbit despre rugăciune, în același fel cum îmi vorbise mama, repetând parcă cuvintele ei. Era vorba ca în fiecare zi să citesc din Evanghelie și, dacă voi primi „darul lacrimilor" citind despre suferința lui Iisus, atunci voi fi pregătită să respir cu numele Lui. Am citit cu ea din Evanghelia lui Luca (în același fel am făcut și când l-am întâlnit mai târziu pe pastorul Lionel, tatăl lui René) și am izbucnit în plâns, cu toate că eram prevenită de acest plâns adânc. Dar mătușa Zenovia nu știa că eu eram deja inițiată prin vorbele mamei și exersam chiar de mult *rugăciunea inimii* și citeam deja Evangheliile,

în fiecare zi. A fost mirată și fericită că aveam deja Numele în mine. Mai târziu, Lionel, ca preot protestant, îmi spusese și el că am semnul pe frunte, semnul celor care sunt cu Hristos, fără să-mi dea alte amănunte despre acest semn misterios. Sunt uimită de aceste lucruri acum când mi le amintesc aici, pe terasa din Rigistrasse, în timp ce fac o conversație simplă cu minunatul arhitect, acum grădinar, domnul Möri. Inima inimii mele își aduce aminte de asta, și nu acel eu prin care sunt în stare să-mi pierd timpul cu bagatele. Îmi mai amintesc că Ilie, șoferul, era ușor amuzat de acea zi de duminică în care câștigase ușor bani, dar refuzase să vină cu mine la mănăstire, ca să fie și el binecuvântat. Totul a fost apoi raportat și cred că asta a produs multă stupoare. Dar eu am făcut un lucru care m-a înălțat în rugăciune, cum mă va înălța mai târziu întâlnirea cu dragul nostru Lionel, tatăl meu spiritual, care m-a inițiat și el în feluri secrete de a citi Biblia, feluri care seamănă mult cu sondările cabaliștilor. Totul a fost ușor și simplu pentru că până să ajung la mănăstire m-am rugat tot timpul și mai ales pentru ca s-o găsesc în viață pe mătușa Zenovia, care era bătrână și fusese un timp bolnavă. Mi-a spus la plecare că acum putea să închidă ochii și să se ducă la iubitul ei, Domnul, pentru că urmașa ei venise s-o vadă; ne recunoscusem dintr-o privire și știam că am Numele Lui în mine și că într-un fel devenisem ceea ce dorise ea, încă de la nașterea mea. Când am ajuns cu bine la București și i-am povestit mamei despre sora ei, mama a fost foarte mirată de ceea ce făcusem; fără s-o previn, mă dusesem direct acolo unde ar fi trebuit să fiu mai demult, și sora ei, fără să mă moralizeze, cum făcea mama tot timpul, îmi dăduse binecuvântarea ei „pentru ieșire", asigurându-mă că am Numele lui Iisus în mine, în respirație, așa cum dorea ea, mama, și sora ei, călugărița. În respirațiile noastre de oameni păcătoși trebuie să fie ceva pur și acesta e numele lui Iisus, în care noi credem prin tradiție, dar și

liber, prin alegere personală. Nimeni nu m-a silit niciodată să cred. Sora mea, Tatiana, a auzit aceleași cuvinte, dar nu cred că sufletul ei rațional s-a atașat de acest irațional sau de această nebunie în Iisus. Așa că oriunde m-aș afla, așa cum mă aflu azi, aici, pe terasa dând spre lac și spre Alpi, în bogata Elveție, fără să posed nimic, dar amintindu-mi de respirația în care e numele Domnului, în timp ce vorbesc amabil cu gazda noastră, Domnul trăiește și în mine și eu în El.

Joi, 15 iulie

Suntem din nou la Lausanne, la prietenii noștri Geneviève și Vladimir Dimitrijevič, editorul de la L'Age D'Homme. Între timp fetița lor, Andonia, a crescut și este pur și simplu un miracol să vezi crescând un copil, transformându-se din prunc în altceva la fel de miraculos. Vorbim despre Aleksandr Zinoviev; Vladimir spune că el ar fi capabil să scrie o nouă Evanghelie, că Zinoviev seamănă cu Andonia, că în adânc nu știe nimic despre lume, dar el descrie numai ce vede și asta este enorm. Realitatea nu e niciodată banală și descriind intră deja ceva miraculos, se declanșează ceva și chiar cunoașterea devine minoră. Zinoviev nu se simte bine în Occident, are impresia că toate ușile sunt închise pentru el și s-ar întoarce în țara lui, dacă ar fi posibil. Dar soția lui, Olga, și mai ales fata lui, Polina, ele nu vor să audă de așa ceva. Polina e deja adaptată în tot, vorbește germana perfect și se simte bine în Vest, unde toți o adoră pur și simplu, pentru că ea le seamănă, fiind totuși altfel. Singurul refugiu al lui Zinoviev este scrisul și mai ales pictura, în care descrie iadul și dezastrul din care vine. Aleksandr are o privire pură și e sincer și mai ales necruțător de critic, mai ales față de compatrioții săi. Singurul pentru care resimte simpatie este marele Rostropovici, căruia i-a făcut și un portret de neuitat. Casa lui Vladimir

Dimitrijevič a devenit pentru Zinoviev ca o patrie, deşi nu vorbeşte franceza. Când ei vin la Lausanne, totuşi se simt ca acasă. Se simt bine printre elveţienii de limbă franceză, oameni volubili şi generoşi. Ca să nu mai vorbim de marea simpatie pe care Aleksandr o are pentru René, poate singurul occidental din anturajul său care e cu totul altfel decât cei pe care el îi critică totuşi prea sever. Occidentul nu e departe de restul lumii decât prin acest cult nebun pentru material, în rest acelaşi spirit încercat de vicisitudinile istoriei.

16 august

După o lungă călătorie în Italia, unde am întâlnit mulţi prieteni şi unde am trăit intens clipe adunate în desenele şi nuvelele mele, la care lucrez tot timpul, suntem din nou la Lucerna. Ne simţim cel mai bine aici, în apropierea munţilor şi a naturii alpine care în mod curios îmi aminteşte de anii petrecuţi în copilărie la Vălenii de Munte. Numai aici simt o nostalgie specială pentru timpul trăit în România. Niciodată o nostalgie lingvistică, ci una ţinând mereu de natura din România, o altă faţă a divinităţii. Şi în natură tot ce am trăit eu mai intens alături de sora mea, Tatiana, de mama, bunica Filofteia şi mătuşa Paraschiva. Tata nu venea cu noi la ţară, pentru că mama îl vorbise de rău tot timpul şi se ruşina poate de asta, dar bunica spunea mereu oftând că şi el era binevenit în casa ei... Azi am împlinit patruzeci de ani, am trecut în altă decadă a vieţii şi simt pe mine greaua răspundere a vârstei. Am muncit mult, dar puteam să muncesc şi mai mult. Faptul că am pus literatura pe primul plan, asta m-a îndepărtat de experienţa cea mai importantă din viaţa unei femei: a da naştere unui copil. René îmi aminteşte mereu acest lucru, dezaprobând atitudinea mea negativă în faţa răspunderii de a da viaţă unei fiinţe. El nu ştie cât am suferit în România, atunci când voiam

să dau naştere unui copil şi totuşi, ca şi acum, am fost împiedicată de gândul că prin asta aş putea să rănesc şi mai mult anumite fiinţe, care erau deja rănite... Îmi vine să strig tot timpul: *Mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa*! Tocmai că, fiind vinovată în multe feluri, uneori m-am considerat nevinovată, cum fac în general oamenii, şi am dat primul loc acelei porniri obscure de a face vise şi a trăi prin ele. Dar realitatea e dură, am fost şi voi fi mereu sub biciul masochist al regretului de a nu fi urmat natura, care e în ea însăşi înţeleaptă şi sfântă. Acum, când se deschide orizontul unei noi vârste pentru mine, singurul lucru care mă fascinează este cântul de sirenă al Mariei Callas din *Norma*. Ceva sublim, dar total asocial, contra curentului vieţii. Arta este de nedomesticit, asocială, deschizând noi drumuri şi împrospătând simţurile omeneşti pentru a le pregăti, poate, pentru o nouă aventură, după moarte. René i-a invitat pe prietenii noştri din Lucerna ca să sărbătorim aniversarea mea. Din Stockholm mi s-a trimis cartea mea, *Casa de fum*, în românește, şi primul volum din jurnalul suedez, cu titlul provocator *Jurnalul unui egoist solitar*, în suedeză. Deja simt că voi fi pedepsită pentru tot ce am mărturisit în jurnalul meu, pentru masochismul meu deliberat, într-un cuvânt: pentru felul meu de a fi. Dar, cum scria Dali: Pentru mine e esenţial să povestesc viaţa noastră prin toate mijloacele, în mod mitologic. Asta este foarte clar: că artistul este un adorator al vieţii, cu toate că el este târât de critici în lături, până când artistul reuşeşte să facă vizibilă acea mitologie care-i ajută pe alţii care nu trăiesc această Canossa perpetuă. A şti că viaţa e importantă, de memorat, că nu e numai o târâre intestinală, asta este important, poate cel mai important. Cum a scris Baudelaire: poezia e mai importantă decât pâinea. A trăi trei zile fără pâine este posibil, fără poezie, niciodată. Aceste cuvinte sunt tipărite pe coperta colecţiei noastre de poezie, „Tuppen pa Berget" (Cocoş pe munte). Este vorba de a

găsi acel spaţiu secret în care dispare chiar foamea. Prin religie, literatură şi celelalte arte, se poate atinge în fiecare zi acel punct miraculos, punct-timp care poate dura mai puţin de un minut, dar din care se poate trăi toată ziua. Acest ton din *Norma* lui Bellini, cu vocea şi timbrul Mariei Callas, mă umple de bucuria vieţii mai mult decât altceva şi mă face chiar să mă gândesc la inima mea şi a celorlalţi, acolo unde este ascuns suflul, sau El, Iubitul Iubiţilor, Sfântul Spirit.

Sâmbătă, 25 septembrie

Suntem din nou la Stockholm, după o şedere la Bruxelles, în casa celor „două Roze", Lionel şi Linéea, unde războiul de mai bine de treizeci de ani continuă cu şi mai mare intensitate. Ca martor m-am amuzat copios când René s-a aruncat în lupta dintre părinţii săi, căutând să rezolve spinoasa problemă a renovării unei vechi săli de baie. Lionel e conservator şi reacţionar şi econom, ca să nu spun zgârcit, cu soţia lui, care, ca orice suedeză, vrea să aibă „frumos", chiar în sala de baie, veche, din alt timp, cu marmură, dar cu nişte robinete care curg, ameninţând să inunde casa lor şi ea străveche, dar superbă. O altă problemă a fost tăierea unui copac, motiv de război „atomic" între soţi. Lionel nu vrea în ruptul capului să se taie falnicul fag, dar Linéea a angajat deja un om care-l va doborî şi în loc va sădi un... brad care să-i amintească de patria ei, Suedia. Chiar şi aici, la Stockholm, vin veşti alarmante din „războiul" de la Bruxelles. René se amuză copios turnând în continuare gaz peste foc, un fel de răzbunare pentru că în copilărie, când cei „doi combatanţi" se iubeau trăind în pace, atunci ei îşi vărsau năduful pe pielea neastâmpăratului „Reneke". Dar la Stockholm au avut loc şi alte evenimente: prietenii au citit jurnalul meu şi au sărit în sus ca arşi. Artur (Lundkvist), de exemplu, a spus că e o agresiune acea mărturisire

directă a religiozității mele și a felului metafizic al interpretării vieții, astea îl rănesc personal... Artur vrea ca toată lumea, cei despre care el a scris atât de elogios, să-i urmeze felul de a trăi și simți. Unii critici m-au atacat pentru simpatiile mele nevinovate, de exemplu, când admiram faptul că brațul uscat al Sfintei Tereza de Avila se afla pe noptiera unui om ca generalul Franco... Dar în același timp au apărut și recenzii elogioase, precum cea din *Svenska Daglablet*, în care nu mai sunt privită ca un monstru pentru că eu cred altfel și simt diferit de felul în care se gândește și simte în actuala Suedie. Dacă ar fi să mă gândesc la toate astea, n-aș mai scrie nimic și aș închide poarta visului. Acolo unde există mereu lucruri noi pentru a continua viața. N-aș mai avea această dorință obsedantă de a exprima viața din interior, datoria fiecărui artist, care prin asta visează să îmbogățească viața, să-i aducă un elogiu.

Vineri, 26 noiembrie

Este ziua tatălui meu și mă gândesc la el. Am scris un poem despre căderea lui în abis și l-am gravat pe o placă de aramă. Știu că tata îmi va trimite un semn din eter și am așteptat toată ziua. După-amiază mi-a telefonat și m-am întâlnit cu un român-evreu, ziaristul Andrei Bart. Vorbește greu, mărturisind că a fost operat pe creier, după o sângerare, că după operație memoria e mai puțin vie. În felul de a vorbi, îmi amintește de tatăl meu, sunt din aceeași generație. E plăcut, înalt și cu o puternică personalitate, precum Marc Chagall. Mă simt bine în prezența lui și René este pur și simplu încântat de Andrei. O zi de amintiri triste, dar ținută în balanță de întâlnirea cu Andrei Bart și cu el nu numai România, ci acel timp al generației părinților mei, când România era o țară puternică, dar într-un fel rănită, însă pe același plan cu toate țările europene, civilizată. Prin Andrei sunt din nou,

în România iubită, nu în cea care m-a respins, negat, bârfit în modul cel mai ordinar, criminal... Cu Andrei am şi acea elită evreiască, aceea care a dat României o strălucire aparte, o intelectualitate oprimată dublu şi negată, obligată la emigrarea forţată. Mă gândesc mereu la eminentul Lazăr Şăineanu, al cărui dicţionar etimologic şi studii despre basmele româneşti sunt un exemplu de maximă contribuţie la ieşirea din provincialismul cras al culturii române. Şi aceasta e numai un singur exemplu.

Am primit încă o scrisoare minunată de la Matei (Călinescu), un talisman:

12 octombrie'82

Gabriela, dragă prietenă

De vreo două săptămâni, iată, îmi tot fac drum prin CASA DE FUM cu candelabrul ei smintit care luminează şi după ce s-a topit toată ceara, cu fereasta care dă spre Acoperişul Lumii şi spre o Stea Logostea, cu nimicul lucitor în mijloc şi cu suave procesiuni de oameni travestiţi în crini, cu fantome de apă şi cu vedenia poetului Emil Botta, cu pasărea care striga „Să practicăm fără încetare arta de a pleca la timp", cu încăperile mereu răsunând tulbure-limpede de paşii Regelui Analogiei...

Volumul tău (Gabriela: foarte frumosul tău volum, cu foarte frumoasele tale desene) m-a pus pe neaşteptate faţă în faţă cu „fantasmele tinereţii noastre", cum zici tu de peste ţări şi mări. E minunat că scrii – pe mine limba a început să mă părăsească, o vorbesc cum trebuie numai în vis. Mi-am dat seama de asta când poetul de curând desţărat, Ion Caraion, m-a invitat să colaborez la o revistă internaţională, Correspondances, *pe care începe s-o scoată în Elveţia din toamna asta. Cu mare greutate am izbutit să-i trimit un poem scurt, parcă strangulat. Citindu-te, m-am gândit: ce frieşte ar străluci poemele Gabrielei (vorba lui Botta) în paginile* Corespondenţelor. *În plus, Caraion având nevoie de colaborări cât mai diverse, ai putea să-l*

ajuți, sugerându-i nume de poeți suedezi contemporani. Ca să-ți faci o idee, îți trimit lista colaboratorilor numărului 1. I-am scris lui Caraion despre tine, așa că, dacă ai chef, poți să i te adresezi direct, la adresa: I.C., 34 rue Saint Martin 1005 Lausanne Switzerland.

Iar noi, noi când ne vom revedea? Renē și cu tine nu veniți niciodată în America? Noi, în ultimii ani, n-am mai ajuns prin Europa. Îmi place să cred că, mai curând decât ne închipuim, drumurile noastre se vor încrucișa.

Salutări cordiale lui René și ție îmbrățișări prietenești,

Matei

Joi, 16 noiembrie

Criticile și elogiile la jurnalul meu au trezit un mare interes pentru persoana mea. Madeleine Gustafsson, de la *Dagens Nyheter*, a venit și a făcut un interviu de o pagină mare de ziar, cu mine. Despre demoni, despre rău și bine, despre credință, despre stoicism și spiritualitatea care lipsește azi în moderna, materialista Suedie. Mă simt sigură pe tot ce spun, credința mea e adâncă și nimeni vreodată nu va putea să mi-o batjocorească sau s-o facă să dispară. Tot ce am eu mai bun există deja semănat în inima mea, înainte de naștere. Aceste cuvinte au șocat, dar ele sunt adevărate. Sămânța unui lucru esențial e în fiecare ființă; calitățile luminoase sunt în veșnică luptă cu cele ale întunericului, o descriere clasică, dar adevărată. Libertatea mea este de a alege mereu calități luminoase, deși eu nu pot evita niciodată tenebrele, pentru lucruri care pur și simplu nu depind de mine. Iubirea, sexualitatea – și amândouă în căsătorie – sunt lucruri grave, imposibil de controlat, dar, când din partea mea vine opțiunea cea mai luminoasă, se pot încet clarifica chiar și tenebrele cele mai dense. Apoi egoismul meu mărturisit, deschis, pentru care sunt mereu criticată, pe drept, chiar și de René, el este caracterial, dar o dată mărturisit el este pus în cuie; chiar și în jurnalul care

a stârnit atâtea discuţii şi chiar în alte cărţi ale mele. Persoana cea mai expusă criticii sunt chiar eu, care sunt propriul meu subiect de studiu; o străină care trăieşte într-un corp şi mai străin. Dar a opta pentru ce e stabilit din vechime ca pozitiv este un lucru care apare numai prin trezirea conştiinţei pe care eu o numesc El în mine. Acel „El" este tot ce am eu mai valoros şi mai de temut. A pierde prietenia cu Dumnezeu, iată cea mai mare catastrofă despre care vorbea atât de des bunica Filofteia, care mă sfătuia să mă fac cunoscută de Dumnezeu prin rugăciuni şi apoi chiar să devin prietenă cu El. Cuvinte simple, adevărate.

Luni, 27 decembrie

Din nou aici, în Lucerna, cu Yves şi Alain, copiii lui René, care sunt deja adulţi, cu toate că nu vor să accepte asta. Eu am pregătit pentru toţi masa de Crăciun, eu mă ocup de tot, şi ei se lasă numai serviţi. Am primit de Crăciun de la ei o ladă de culori minunată, cumpărată aici, în Elveţia, care este şi ea ţara gravorilor şi a desenatorilor. Eu le-am dăruit băieţilor monede de aur pe care le primisem de la René mai demult. Aurul este foarte apreciat. Din bursa mea i-am cumpărat lui René un ceas de aur Omega pe care Yves ar fi vrut să-l aibă şi el. După ce m-am obosit mult cu pregătirile de Crăciun, m-am retras fericită în camera mea, unde am încercat culorile, marea mea bucurie, ca şi muzica (mai ales Schubert, *Die Winterreise*, cu texte de Wilhelm Müller), în care pur şi simplu mă scufund şi mă trezesc numai când vine miros de ţigară, ca un nor gros, ameninţător, din sufragerie, unde René fumează cu băieţii, bând şampanie. Am învăţat multe despre pictură, mai ales de la italieni (Beppo Bonelli şi pictorul Ivo Batocco din Cattolica), aşa că prepar cu minuţiozitate pânzele şi pun un strat peste strat de lac, sau de albuş de ou, aşa cum făceau

vechii pictori şi contând pe expunerea la soare care face să apară nuanţe în alb, pe care eu le folosesc; în acel alb deja lucrat, eu văd figuri care vor să-mi aducă un mesaj de culoare. Primul strat este de calcar, dar se poate folosi făină sau iaurt, uscat, bineînţeles, la temperatura camerei. Dar făina de orez, folosită de pictorul Fujita, poate că e cea mai interesantă materie, se creează o suprafaţă lină de porţelan pe care se poate desena chiar cu tuş şi e foarte stabilă. Închei aici, mă aud strigată din camera fumătorilor! Voi fuma şi eu puţin, din trabucele de Ticino, cu Marsala în ele, o băutură italiană cu un miros care-mi aminteşte de paradisul marilor seniori italieni. Am o colecţie întreagă de pipe elveţiene de care sunt foarte mândră. Lemnul lor alpin dă fumului un gust aparte. De fiecare pipă e legată o mică istorie din viaţa noastră pe care am imortalizat-o în cuvinte scriind nuvele pe care sper să le public odată, cu toate că se spune că timpul nuvelelor a trecut. Pentru mine ele sunt mici romane condensate, despre fum, ca şi volumul meu de versuri, *Casa de fum.* Când va trebui să mă las de fumat, va trebui să fac mari eforturi. Cât timp sunt cu René şi băieţii lui e imposibil. Din când în când, citesc din scriitorul meu iubit: Italo Svevo (*La coscienza di Zeno*), partea cu Prima ţigară, unde există acelaşi fum din care eroul încearcă să scape.

Marţi, 28 decembrie

Suntem la Lausanne, la prietenii noştri Geneviève şi Vladimir (Dimitrijević). Este ziua de naştere a Andoniei, fetiţa lor, pentru care am cumpărat o tobă cu piele de căprioară pentru vădita muzicalitate a Andoniei. Ascultăm balade sârbeşti şi admir din nou desenele sublime ale lui Louis Soutter, expuse peste tot, puse în rame simple, ca un fel de viziuni ale unei lumi trăite numai pentru artă. Am primit de la Jil Silberstein o carte despre

Milarepa şi am cumpărat de la librăria editurii cartea rară *Rembrandt cabalist.* În ea stă scris: „Eu sunt Artist! mai mult decât cetăţean. Da, cu viaţa şi sângele! Până la moarte! Arta mea sunt eu, adevărul măruntaielor mele. E crucea pe care mă crucific. Credinţa mea şi spânzurătoarea. Paradisul meu". În aceste cuvinte ale lui Rembrandt răsună, din adânc, şi adevărul meu, căci nu am găsit până în prezent un refugiu mai mare şi un ferment mai bun chiar pentru credinţa mea, în care să mă apăr de viaţă şi chiar de iubire şi de toţi cei care vor cu prezenţa lor să mă deturneze de la marea mea pasiune şi să dea alt sens vieţii mele. Anul s-ar putea termina aici, dar mai sunt câteva zile în care prin artă mă voi strădui să trăiesc demn, conştient.

1983

1 ianuarie

Am intrat cu bine în noul an. Acum citesc romanul lui Hamsun, *Ultimul capitol*, care l-a impresionat atât de mult pe Thomas Mann, încât îl considera ca o sursă de inspirație pentru *Muntele vrăjit*. Ca și *Pan* și *Mistere*, romanul are un ton în care se aude viața în toate dimensiunile sale esențiale. Nimic nu se vede în scrisul său din simpatia pentru fascism și gafele (pe care numai scriitorii le pot face când se amestecă prea mult în politică, fără să fie experți în materie) făcute sub influența soției sale, care voia în acest fel să trezească simpatia soțului, care se stinsese. Singurul avantaj pe care-l avea asupra lui era că Hamsun nu știa germana, și ea, soția, știa foarte bine, tălmăcind tot ce se întâmpla, în acel timp, în lume. Dar Hamsun n-are nevoie să fie apărat de timpul nostru, pentru că se cunosc deja împrejurările și calvarul său personal. Există și un jurnal ținut în detenție, scris printre rândurile unei cărți tipărite, un jurnal pe care aș vrea să-l citesc...

Duminică, 9 ianuarie

Prietenii din Viena, Cornelia și Jean-Jacques Langendorf au venit la noi. Ne-am plimbat cu ei prin Lucerna. Apoi am vizitat colecția Picasso, a lui Rosengart. Grafica este pur și simplu magnifică. Se pare că Picasso a înnoit arta în toate sensurile. El și-a permis totul cu o bucurie infinită. Mulți își închipuie că figurile lui Picasso sunt caricaturi, dar ei nu văd linia, mișcarea și spațiul pur și simplu. Picasso e perceput numai la nivel infantil. Un

mare maestru. Studiez gravurile sale incomparabile cu lupta şi mă umplu de o bucurie fără margini. Nu pot să-mi explic pentru ce. Ce am citit în grafia lui Picasso? Poate un mesaj care nu se poate comunica în cuvinte şi ăsta e chiar sensul mare al artei plastice.

Joi, 27 ianuarie

Am aflat cu durere despre moartea iubitului nostru prieten, Ljubo Stefanovici, cel mai de seamă consultant al marilor edituri din Italia şi cel care, pur şi simplu, a contribuit la aducerea unui papă polonez, învingător în luptele acerbe în jurul scaunului papal. Va fi dus la Belgrad, unde va fi înmormântat sâmbătă. René a trimis Oliverei, soţia lui, o telegramă de condoleanţe. S-a simţit deodată rău, era la masă cu editori şi cu soţia sa, Olivera. A fost dus imediat la spital cu salvarea. Dar în drum s-a stins, nu înainte de a-i mulţumi soţiei lui pentru viaţa dusă împreună şi a o consola cu cuvinte pline de umor. Imediat René mi-a spus, îndurerându-mă, că şi el e obosit de viaţă, de lupta perpetuă pentru a face rost de capital pentru a publica acele cărţi care nu se vând bine, şi că ar vrea să moară, nu la spital, ci în pat, lângă mine, de preferinţă la Lucerna, unde natura e atât de dominantă, şi că îmi mulţumeşte în felul lui Ljubo, pentru tot, pentru căldura pe care n-a cunoscut-o nici în copilărie şi nici în prima căsătorie. Cuvinte pline de melancolie. El nu vorbeşte niciodată în vânt. Simt că e obosit de lupte, ca un luptător care vrea să pună armele la o parte şi să doarmă adânc.

Duminică, 6 februarie

Prietenul nostru, traducătorul şi prietenul lui John Cowper Powys, Sven-Erik Täckmark, ne-a sunat dis-de-dimineaţă spunându-ne că Eva, fata lui, s-a sinucis. A sărit de la etajul opt al casei în care tocmai se mutase, peste stâncile

de sub ferestrele casei. Ultima oară când am văzut-o pe Eva a fost în sala Grünewald şi atunci părea destul de liniştită. Se hotărâse să se mute şi să continue studiul pianului. Dar tatăl ei ne spune că se simţea ratată, nu se căsătorise şi nu era mulţumită cu nimic. Am acelaşi sentiment de durere profundă ca atunci când am aflat de sinuciderea tatălui meu. Se pare că acest an îşi cere morţii lui, ducându-i acolo unde alţii deja au plecat de mult. Mama Evei s-a sinucis şi ea, la puţin timp după naşterea celor două fetiţe: Eva şi Anne. Sven-Erik are o fire veselă şi un temperament favorabil vieţii, dar acum trebuie să supravieţuiască cu două tragedii ale vieţii sale.

Miercuri, 23 februarie

Suntem din nou la Lucerna, e ca o fugă din atmosfera tristă din Stockholm, unde totul e gri şi irespirabil. A fost carnaval aici şi s-au auzit răsunând tobe şi şaizeci de mii de persoane au scos sunete din gât. Am început să scriu în franceză, la îndemnul lui René. E aproape un sacrilegiu, ceva îngrozitor. E vorba de ceva secret, care nu trebuie atins. Limbile sunt sacre şi participăm la sacralitate într-un fel diferit, prin limba maternă. Totuşi, fac progrese în fiecare zi, am mari modele, precum Karen Blixen, care a scris în engleză, pentru că iubitul ei, Denis, căruia îi povestea extravagante, romantice poveşti, era englez. Asta nu înseamnă că nu s-a putut întoarce la limba maternă, imediat după ce viaţa ei în Africa se terminase cu accidentul de avion al lui Denis, cu moartea lui şi falimentul lui Karen, care a însemnat o înălţare, în fond... Aici, am şi eu „Africa mea", care mă va învăţa dificultatea de a trăi printre oameni care simt şi gândesc puţin diferit. Nu e uşor, dar îmi face plăcere să lupt pentru un lucru esenţial: a continua să scriu, când nimeni nu are nevoie de asta şi scriitorii cresc ca ciupercile după ploaie şi poemele lor cresc precum părul sau barba de

pe bărbiile bravilor bărbaţi. Cartea la care am scris numai câteva pagini are ca imagine centrală un copac bătut de vânt, dar care se ţine drept, cu toate rădăcinile în adânc.

Marţi, 12 aprilie

A fost un timp teribil, am lucrat mult, au venit mulţi invitaţi din Bruxelles. Am dureri în coşul pieptului de când am auzit că mama e atât de bolnavă. A făcut zece cereri ca să vină să mă vadă, toate respinse de maşinăria criminală de la Bucureşti şi de apatia generală care vine din ţara în care m-am născut. După cum am mai scris în acest jurnal, s-au fabricat zvonuri în laboratorul Securităţii, prin care se spune că am murit făcând un avort. Soţia scriitorului suedez care locuieşte la hotelul Lido, cu un furtun de ţuică în gură venind din rezervele Comitetului Central, o hrăneşte pe prietena ei, „sfioasa poetă", cu tot felul de zvonuri care ajung la mama printr-o vecină de bloc care lucrează în acelaşi loc cu o cunoştinţă a poetei. Aceste zvonuri au îmbolnăvit-o pe mama şi au dus-o încet în pragul morţii. În plus, nu e loc pentru ea la spital. Cineva a spus odată, aici la Stockholm, un suedez care a studiat un timp în România şi s-a întors dezgustat: Să te ferească Dumnezeu să intri în gura românilor. M-am simţit rău auzind aceasta, apoi i-am dat dreptate; nu există popor mai bârfitor, mai manipulat prin bârfe şi mai lipsit de respect pentru adevăr. Mai rămâne pentru ei să inventeze că le-am vizitat ţara, travestită în altă persoană; aşa cum se spunea despre toţi cei care plecaseră în Occident. În acest caz, minciuna lor poate fi uşor descoperită, pentru că autorităţile suedeze ţin o bună şi inteligentă statistică a celor care intră sau ies din ţara lor. Şi îi supraveghează atent pe cei care vin din ţările în care toate adevărurile s-au transformat, schimonosit, în minciuni. În aşa fel că nu se mai ştie ce e adevăr şi ce e minciună. Scriu asta pentru a-mi domoli

mânia şi ruşinea că m-am născut într-o asemenea ţară blestemată, în care oamenii cinstiţi sunt otrăviţi de ticăloşii de la putere, cei care au dirijat mereu şi, vai, vor dirija mereu ţara, cu lipsa lor de cea mai elementară morală...

Miercuri, 13 aprilie

Am fost la doctorul cel mai competent de aici, din Lucerna, prieten al prietenului nostru, Emil Bührer. M-a examinat pentru că am vărsat sânge de două ori. Mi-a pus multe întrebări, despre clima din nord, despre schimbările care survin când coborâm din nord către sud. Apoi despre meseria mea, programul meu de lucru. Căci inima mea şi plămânii sunt în foarte bună stare. Mi-a luat o probă de sânge şi s-a abţinut să-mi dea vreun sfat. Seara m-am mai liniştit, am uitat să-i povestesc de istoria cu mama care e bolnavă pentru că n-a putut să mă vadă, după atâta timp, nici măcar o dată, din cauză că n-a primit viza de la autorităţile criminale din Bucureşti... Nervii mei sunt încordaţi pentru că nu pot face nimic. M-am mai liniştit apoi, citind cartea lui Thomas de Quincey despre ultimele zile ale lui Immanuel Kant, *The last days of Immanuel Kant.* Kant trăia foarte ascetic şi niciodată nu suferise de vreo boală gravă. Dar după a doua perioadă a vieţii începuse să piardă noţiunea timpului. La fel cum li se întâmplă oamenilor bătrâni care confundă zilele între ele şi se duc la slujba de duminică luni sau joi. Încet, încet, acest obişnuit simptom al bătrâneţii se transformă în senilitate. Cel care trăise atât de profund fusese aruncat la suprafaţa existenţei, unde se găsea un altfel de labirint, căruia pur şi simplu nu-i dădea de capăt. Cartea mi se pare superbă şi cutremurătoare; se pare că boala, ca şi moartea, sunt singurele lucruri democratice, aici, în viaţă. Cum spunea odată Nichita (Stănescu): morţii între ei pot să-şi schimbe locurile, nu există nici o ierarhie acolo.

Luni, 2 mai

Suntem din nou în Suedia, a nins, dar florile de primăvară îşi ţin capul drept, cu semeţie, sfidând frigul. Am primit o scrisoare de la sora mea, Tatiana; scrie despre mama că nu mai poate vorbi şi că se află în ultima fază a bolii. Ultima oară când a putut vorbi a vorbit despre mine, dacă e adevărat că sunt în viaţă şi că zvonul morţii mele a fost ceva inventat, o provocare, o lovitură în inima ei... Tatiana e singură, disperată, obosită, şi e ca un blestem că trebuie s-o vadă pe mama murind, întunecându-se, fără nici un fel de ajutor omenesc din partea spitalului de unde au trimis-o acasă. Aud tot timpul în urechi vocea mamei şi cuvântul: adio... Citind scrisoarea, durerile mele revin, ca şi sângele care-mi iese pe gură şi pe nas. Domnul Andrei Bart a venit dintr-o călătorie la Ierusalim şi mi-a adus, într-o pungă brodată cu o pasăre, puţin pământ de la Ghetsimani şi o antologie de la poetul şi prietenul meu, Sebastian Costin, precum şi cartea lui Nichita (Stănescu) în ebraică. Poemele sunt traduse chiar de el şi antologia poeţilor israelieni e făcută tot de el.

Duminică, 8 mai

Am visat-o pe mama, a fost ca şi cum aş fi întâlnit-o în realitate. Era ziua celor patruzeci de mucenici şi făcuse pentru noi mucenici, aşa cum obişnuia ea să facă. Îmi spunea arătând formele de cocă: sunt nişte litere străvechi... Apoi eram în altă casă şi mă îndemna să ies să mă plimb cu Dan, băiatul care locuia vizavi de blocul unde ne mutaserăm după demolare. Dan, care încercase să se sinucidă într-un chioşc şi studia şi cânta la saxofon. Îi spuneam că nu puteam, pentru că nu-l mai iubesc. Dar ea insista, pentru că, spunea ea, el a suferit atâta pentru

tine... Apoi mă sfătuia să scriu *Poarta de bronz*, o întâmplare petrecută în realitate despre o infirmieră care povestea despre un bolnav care visase o poartă de bronz prin care se pleca. Ultima persoană văzută era o femeie blondă care se întorsese spre el spunându-i: după mine vine rândul tău. Ziua următoare bolnavul moare şi infirmiera constată că înaintea lui fusese în acelaşi pat o femeie blondă. Aceleaşi cuvinte sunt sculptate pe vechile morminte din Suedia: Azi eu, mâine tu. Un fel de *memento mori*, pentru ca oamenii să nu creadă că sunt eterni şi să se pregătească pentru marea călătorie.

Miercuri, 18 mai

Ieri a erupt vulcanul Etna şi specialiştii suedezi au fost la faţa locului pentru a împiedica lava să năvălească şi să acopere aşezările omeneşti. Mă duce gândul la Pompei şi la tot ce am citit în legătură cu erupţiile vulcanice. Dar experţii s-au arătat neputincioşi în faţa forţei lavei. Comentatorii italieni s-au mirat că experţii, venind dintr-o ţară fără nici un vulcan, pretind că au cunoştinţe tehnice avansate despre erupţii... Noaptea trecută a fost în toată Suedia o furtună teribilă: două ore a tunat şi a fulgerat şi a curs din cer o apă ca şi cum ferestrele cerului ar fi fost uitate deschise. Am visat-o din nou pe mama: eram într-o grădină plină de crini şi ea era singură. Eu eram cu René şi i-am dat numai lui o floare... Se făcea că nu ne cunoşteam şi asta m-a îndurerat când m-am trezit...

Luni, 13 iunie

În drum spre Elveţia ne-am oprit ca de obicei să dormim la hotelul din Oldenburg, unde am visat-o din nou pe sora mea, Tatiana. Era supărată pe mine, slăbise, era altfel, nu voia să-mi vorbească. Am întrebat dacă mama trăia. Dar nu mi-a răspuns nimic. Din nou m-am simţit

rău şi am făcut eforturi, ajutată de René, ca să continui să mă ţin bine în maşină şi să nu leşin şi să vărs. Am învăţat să vorbesc cu inima şi chiar cu diferitele părţi ale corpului, ca să-mi calmez durerile, care fără îndoială au drept cauză gândul că mama a murit sau se stinge cu dorinţa de a mă mai vedea odată...

Duminică, 3 iulie

Cactusul meu neobişnuit, numit *Lophophora Williamsi*, a înflorit, cactusul pe care indienii din America obişnuiesc să-l mănânce – dă un fel de suc alb ca laptele – pentru a atinge celălalt ţărm, mai ales şamanii care caută sufletele plecate din corp. Sunt două flori roz-albe foarte parfumate, pline de mister. Când am cumpărat cactusul era ca un nasture, acum a devenit ca un mic dom din care ies flori şi parfum. După-amiază am primit o scrisoare de la Tatiana, în care îmi povesteşte că mama a murit, la ora trei dimineaţa, pe 15 iunie. Ea a stat lângă ea tot timpul şi i-a ţinut lumânarea. A murit liniştită, după atâtea luni de mare suferinţă dată de cancerul la plămâni. Au venit la înmormântare rudele de la Văleni şi cele din Bucureşti. Scrisoarea pentru mine a fost trimisă pe data de 16, ajungând la Stockholm pe 30... Acum înţeleg că durerea mea era durerea mamei, pentru că acum, după ce am aflat că ea a murit, m-au părăsit toate relele. Acum resimt numai o infinită dorinţă să-mi amintesc de ea într-un fel activ, cum am făcut mereu cu amintirea tatălui, care nu m-a părăsit niciodată. Ei sunt în mine, pentru totdeauna. Dar mă simt vinovată şi acea *Mea culpa, mea maxima culpa* sună din nou în capul meu, împreună cu fluviul de lacrimi pe care toţi îndoliaţii îl poartă în ei. Mă simt vinovată de a nu fi iubit mai mult, atunci când exista timp pentru iubit şi mama aştepta de la mine recunoştinţă şi tandreţe...

Vineri, 26 iulie

Suntem de o lună în Italia, la prietenii noştri din Cattolica şi locuim, ca de obicei, la hotelul Victoria, de lângă mare. După moartea mamei, mă simt atât de vulnerabilă, ca şi cum mama ar fi purtat, din depărtare, o parte din demonii care mă asaltează de obicei. Mai ales neliniştea ciudată de a nu pierde timpul preţios, de a scrie şi desena, în fiecare zi, de a simţi căldură în inimă, prin rugăciunea veche a inimii, şi a dărui căldura mea celor care au nevoie de ea. În primul rând lui René, care luptă greu pentru noi: în primul rând pentru copiii lui şi apoi pentru mine, într-un fel în care nici propriii mei părinţi n-au făcut-o. Mă simt obligată să iubesc mai mult, chiar şi pe mama lui René, care-mi este ostilă, şi pe Lionel, care mă poartă în gânduri şi prin rugăciunile lui mă aminteşte Domnului, pentru că el este cu adevărat „*le pote de Dieu*". Şi mai ales trebuie să arăt prietenie, să fiu dreaptă cu copiii lui René, care sunt atât de răniţi de moartea mamei lor. Acum, când ştiu ce înseamnă să pierzi pe cea care te-a adus atât de sacrificial pe lume. Sigur că mă străduiesc să iubesc, deşi uneori asta este pur şi simplu imposibil. Dar, cum scria I.B. Singer într-o superbă nuvelă, când ne străduim să fim mai buni, chiar prefăcându-ne, această obişnuinţă poate să prindă rădăcini în noi şi la capătul eforturilor e posibil să devenim cu adevărat buni. Toate astea le scriu acum, înainte de a coborî în holul hotelului şi a duce copiilor ţigani o păpuşă mare care merge şi vorbeşte italiană. Asta din cauza fetiţei, Ruja, care ne-a fermecat cu dansul ei şi apoi cu povestea morţii mamei lor; pentru că sunt mulţi copii şi tatăl lor munceşte din greu cântând la vioară. Faptul că am fost văzuţi cu ţiganii a pus ştampila pe noi aici, în Italia rasistă. Chiar şi clienţii lui Ivo Batocco s-au rărit şi acum el îşi retrage simpatia, cu laşitate. Dar eu voi coborî

cu păpuşa şi o voi da copiilor, o mică bucurie, infimă consolare, după moartea mamei lor.

Miercuri, 31 august

După atâta muncă şi goană după un capital, a apărut, în fine, primul facsimil: *Siegfried-Idyllen*, partitura magică a lui Wagner, o operă de lux pentru bibliofili. René a fost fericit că a primit comenzi de la cei mai faimoşi muzicieni ai timpului nostru. Ediţia are două părţi legate în piele fină, totul e executat în atelierele speciale din Italia, acolo unde René are de gând să publice câteva faimoase cărţi rare din Suedia, ca de exemplu *Cartea păsărilor* de Olof Rudbeck, *Iter Laponicum*, de acelaşi autor, profesorul faimos al lui Linné, şi *Cartea fluturilor* a fraţilor Wright. René spune că, după publicarea acestor cărţi, ar vrea să se odihnească pentru totdeauna. Noi credem că glumeşte, dar el e serios, ca în tot ce face şi promite. N-am întâlnit niciodată un om cu o asemenea forţă morală ca el. Temperamentul lui debordant este ţinut în hăţurile unei morale foarte severe. Mă întreb mereu de ce tocmai eu am ajuns în apropierea acestui om atât de neobişnuit. Tatăl lui, Lionel, spune că Domnul i-a auzit rugăciunile, că numai printr-o femeie ca mine René a „fost harponat", înapoi, la credinţa lui şi... la tatăl lui (tiranic), cu care René a luptat crunt în copilărie şi în tinereţe. Reconcilierea s-a făcut prin mine, spune Lionel şi mă priveşte ca pe un mesager divin. Sigur că e exagerat, pentru că totul e înconjurat de suferinţă şi pentru că nimic nu e sigur în lumea asta. Dragostea pentru aproapele nostru, ca şi dragostea aproapelui; cine poate să ne asigure că ele sunt stabile? De aceea ştiu că starea noastră perpetuă nu e decât o vulnerabilitate fără sfârşit. Câteva clipe de fericire puse în balanţă cu multă suferinţă. Se pare că suntem pe pământ mai mult ca să suferim decât să ne bucurăm.

Joi, 22 septembrie

Din nou în Suedia, unde e timp frumos şi străzile din Stockholm sunt pline de fete frumoase. Unni Eri de la radioul norvegian a fost trimisă în Suedia pentru a face un interviu cu mine. Romanele mele, *Copiii răbdării* şi *Lupii urcă în cer*, au fost publicate de marea Editură Tiden şi am primit multe critici bune, ca şi aici, în Suedia. Unni e ca o naiadă, o lumină din ţara ei necunoscută mie, dar pe care o voi vizita în curând, la invitaţia editurii, şi atunci vom merge împreună la Garmostraeet, unde s-a născut iubitul meu scriitor Hamsun. E atât de ciudat că Hamsun, ca şi Munch (pentru grafică, pictură şi memoriile sale), se află mereu pe noptiera mea, ca şi Strindberg şi Swedenborg, pe care acum îi pot citi în original. Nu pot să-mi explic fascinaţia pe care o am pentru anumiţi scriitori şi pictori. Ei trebuie să fie neapărat nişte asociali, nişte rebeli, şi nu nişte eroi ai naţiunii care au avut mereu dreptate şi au fost duşi pe braţe de comtemporanii lor. Dacă, cu timpul, cei trei au fost acceptaţi ca mari scriitori şi „iertaţi" pentru imensa lor ciudăţenie, originalitate, Swedenborg, în schimb, rămâne mai departe şarlatanul, omul care pretindea că duce conversaţii cu îngerii. Eu sunt uimită de atâta mediocritate care există în raţionala Suedie. Am scris despre asta în *Jurnalul unui egoist solitar* şi am fost „executată" de criticii mediocri care nu cred în nimic, în fond nişte impostori, ca marea majoritate a criticilor... Dar am supravieţuit acestei „execuţii" şi scriu mai departe critic despre „provincialismul cras suedez". Strindberg însuşi a scris, de altfel foarte clar, pentru compatrioţii săi: Trebuie să călătoresc mereu în străinătate ca să elimin din mine ca printr-un laxativ prostia suedeză.

Sâmbătă, 15 octombrie

Suntem la Târgul de carte din Frankfurt. L-am ajutat pe René la aranjatul standului, împreună cu Yves, fiul său, care e cu noi. Editura Belser face o mică serbare în amintirea iubitului nostru prieten Ljubo Stefanovici. Am scris şi eu un poem în franceză, care i-a mişcat mult pe ceilalţi prieteni. În acelaşi timp, sau tot timpul, suntem cu Vladimir (Dimitrijević) – L'Age D'Homme –, care-mi vorbeşte de expoziţia mea de gravură pe care vrea s-o facă la Galerie la Proue, care aparţine editurii sale. Este vorba şi de publicarea cărţii mele, dar încă o dată văd clar că René se opune. El a pus bazele unei edituri la Lucerna, a scos deja prima carte, cea despre Wagner şi facsimilul partiturii sale niciodată publicate, şi acum urmează alte cărţi în germană, italiană şi franceză. Şi, cum am scris două cărţi în franceză, el vrea să le publice la această editură. Mă simt foarte rău, Vladimir remarcă acest lucru, dar ştiu că René nu va accepta niciodată să public la altă editură, din moment ce el are una în Suedia, acum şi în Elveţia şi în curând în Italia. Pentru a mă consola am cumpărat *Tarotul istoric* al lui Kaplan şi o carte despre Tarot de Oswald Wirth, cu o prefaţă de sublimul profesor Roger Caillois. Cele douăzeci şi două de arcane majore ale Tarotului au fost şi sunt folosite pentru a imagina just, scrie Roger Caillois; a imagina just, continuă el, înseamnă a reuni atât cât e posibil condiţiile unei conjuncturi fericite. Ce complicate sunt aceste conjuncturi fericite şi cât de regretabil e că lumea a renunţat la acest alfabet al Evului Mediu, prin care oamenii comunicau cu misterul şi în acelaşi timp, pur şi simplu, îşi liniştea nervii privind cărţile, amintindu-şi că sunt lucruri care depind de voinţa noastră şi altele care nu depind, pentru a folosi cuvintele lui Épictète. Prin Tarot iau cunoştinţă de faptul că sunt implicată în ţesătura cosmică, cu

semenii mei, în timp şi spaţiu, prizonieră şi fiinţă liberă, numai prin ceea ce depinde de mine.

Luni, 19 decembrie

René a visat ceva ciudat: că eu am născut o fetiţă în apă, copil pe care apoi îl ţineam în braţe... Îngrozitor vis, după mine. Şi eu, şi René visăm lucruri care au o urmare în realitate, vise premonitorii. Niciodată vise banale. De aceea mi se face frică de asemenea vise. Capitolul cu copiii e mereu un subiect trist pentru mine. René mi-a reproşat mereu atitudinea mea negativă faţă de ceea ce e esenţial pentru o femeie care trăieşte în armonie, pe cât posibil, cu soţul ei. Dar eu sunt un copil nedorit de mama mea. Ea a făcut „totul" ca să nu mă nasc. Apoi, după toate îngrozitoarele experienţe avute în tinereţe cu fertilitatea mea sângeroasă, toate astea fac ca eu să nu văd nimic promiţător în eventualul meu rol de mamă. Oare nu ajunge că iubitul meu este şi copilul meu care trebuie protejat? Şi, în plus, copiii soţului meu sunt şi ai mei. Am promis de la început că-i voi proteja şi nu-i voi critica pentru ce spun şi fac ei împotriva noastră, pentru că ei „nu ştiu ce fac"... Sigur că în acest vis al lui René se ascunde ceva şi mai groaznic, la care nu îndrăznesc să mă gândesc. Acum, când mama a murit, ce mai poate să mă îndurereze? Dar cel care ne trimite suferinţele are o imaginaţie luxuriantă şi ne înţeapă drept în inimă cu sabia lui pe care sunt gravate toate faptele oamenilor... Am şi visat odată despre o asemenea sabie pe care sunt gravate imagini din cele cinci cărţi ale lui Moise. Povestind acest vis, mi s-a spus că o asemenea sabie se găseşte în palatul regal din Stockholm şi ea face parte, împreună cu coroana, globul pământesc şi sceptrul regal, din semnele puterii de pe vremea în care Suedia era o mare putere. M-am dus la palatul regal s-o văd şi am rămas cu gura căscată: era sabia sculptată, visată de mine, o sabie

neobişnuită, pentru că o astfel de sabie cu scene din Biblie nu poate omorî, fiind numai un simbol al maiestăţii stăpânitoare...

Joi, 29 decembrie

A nins aici, la Lucerna, şi munţii se văd din depărtare acoperiţi de zăpada cu urmele negre din adânciturile stâncilor, ca o scriere secretă. Am lucrat mult şi azi, la cartea mea, *Copacul în vânt*, carte cu multe scene din copilăria mea, deşi nu se poate spune că e o carte autobiografică. Am simţit mereu o durere apăsându-mă pe piept, ca o bară metalică... După-amiază, la ora trei, ne-a sunat Pierre (Zekeli) din Stockholm ca să ne spună că Nichita (Stănescu) a murit pe data de treisprezece. Pierre, ca şi noi, ştia că Nichita era bolnav de multă vreme (ciroză), dar se pare că a murit bând prea mult şi apoi ieşind într-un vânt rece, care pur şi simplu i-a provocat o aprindere la plămâni. Asta e varianta lui Pierre, care a şi scris despre moartea lui, ca şi Kjell Espmark. Toţi, ca şi noi, de altfel, am primit scrisori de la Nichita, cu întârziere, ca şi cum ni le-ar fi trimis din moarte. Sunt mută de durere; nu pot să plâng. Durerea mea şi visul meu erau în legătură cu ceea ce s-a întâmplat cu Nichita, fiinţa cea mai iubită din viaţa mea, dacă se poate spune aşa ceva. Se poate spune, cred, pentru că numai în tinereţe iubeşti cu adevărat şi intri de bunăvoie în acea boală divină care este iubirea, în care se ascunde ceva cu mult mai mare decât iubirea închipuită de oameni. Credeam că, după moartea Christinei şi mai ales a mamei, nimic nu mă va mai paraliza de durere şi iată, o parte din mine, poate partea cea mai frumoasă a vieţii mele, dispare acum, la sfârşitul acestui an îngrozitor în care am fost pedepsită crunt, de două ori, prin dispariţia mamei, pe care n-am apucat s-o văd după atâţia ani, şi apoi prin moartea lui Nichita, care m-a învăţat durerea şi marea

generozitate, Nichita, pe care n-am încetat niciodată să-l iubesc, pentru că dacă iubeşti cu adevărat asta nu trece. René a luptat şi luptă mereu ca Nichita să fie cunoscut aici, şi acum, la capătul unei munci intense, Nichita nu mai este ca să fie încununat. El, cea mai sublimă dintre fiinţe, sau cum spunea Nicolae (Breban): cadoul cel mai mare făcut literaturii române. Nichita era însă cel mai vulnerabil, tocmai prin calităţile sale excepţionale. De aceea toţi l-au hărţuit, trăgându-l în jos. Sunt martoră a faptului că Nichita nu se putea odihni niciodată; toţi voiau să se afle în apropierea lui, să se înfrupte din el, să-l folosească înjosindu-l, implicându-l în tot felul de situaţii obscure din care nici un arhanghel nu se putea retrage. Nichita era candid şi neputincios în faţa atmosferei gregare în care a fost mereu silit să trăiască. Compromisurile făcute sunt ruşinoase, dar ele aparţin acelui timp nedemn. René, ca mulţi alţi editori şi scriitori de aici, din Suedia, a văzut de la început că Nichita e un poet universal. Ce păcat că n-a trăit mai mult, spun ei... Citim ultimele scrisori trimise de Nichita. Unele sunt convenţionale, dictate cuiva care i-a schimbat stilul, dar altele sunt autentice, scrise de el. Se poate citi printre rânduri, se poate bănui starea specială în care se afla. Nichita a mai fost de două ori în apropierea morţii. Îmi amintesc bine cum îşi aştepta cu stoicism sfârşitul, încurajându-ne pe toţi, spunându-ne, ca Socrate, că moartea nu e îngrozitoare, dimpotrivă, e cea mai dulce... Nu se gândea niciodată la el ca la un mare poet, nu era obsedat să devină cunoscut, nu făcea absolut nimic pentru asta. După câte ştiu, n-a scris poeme înainte de a se stinge, ci, ca un filosof, a conversat cu cei din jurul lui, încurajându-i, în timp ce moartea îl lua cu ea... Am fost rugată să scriu despre el, aici, în Suedia. Dar n-am putut formula nici un cuvânt. Pierre (Zekeli) şi alţii au făcut-o în locul meu. Au scris, aşa cum aş fi vrut şi eu, despre importanţa lui Nichita ca tip de umanitate şi

geniu creator. Ţin între paginile jurnalului una dintre scrisorile adresate lui René, pentru a avea mereu în faţa ochilor scrisul lui iubit, amprenta unui suflet atât de mare.

Sâmbătă, 31 decembrie

Anul se încheie dureros cu moartea iubitului meu Nichita. În acest an au murit Christine şi mama, pe care n-am putut s-o mai revăd, după atâţia ani şi după atâtea eforturi. Suntem invitaţi la Lausanne, la Vladimir (Dimitrijević), unde ne vom aduce aminte de Nichita, împreună cu el. Vladimir, care e unul dintre editorii cei mai faimoşi de limbă franceză, are de gând să publice la editura sa, L'Age D'Homme, cărţile lui Nichita, aşa cum a făcut, deja, René, în Suedia. Mie îmi lipseşte Nicolae (Breban), cu care să vorbesc despre Nichita, de asemenea, Matei (Călinescu), iar dintre poete: Ileana (Mălăncioiu), Constanţa (Buzea) şi apoi Sânziana Pop, care venea la noi împreună cu Dan Nuţu, în acel timp ca o oază de lumină în care Nichita se simţea ceva mai liniştit, fără să bănuiască ce ne aştepta în viitor din ţara tristă în care ne născuserăm cu toţii. Nu ştiu dacă voi mai scrie vreodată în acest jurnal, dar voi deschide mereu poarta care dă spre ceea ce e neobişnuit de intens, vital, amintindu-mi de Nichita, regăsindu-l în timp şi netimp.

Cuprins

1976 5
1977 57
1978 107
1979 139
1980 161
1981 197
1982 253
1983 299

EGO grafii

Nicolae Manolescu, *Cititul şi scrisul*

Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez II (1984-1989)*

Livius Ciocârlie, *& comp.*

Gelu Ionescu, *Copacul din câmpie*

Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez I (1976-1983)*

în pregătire:

Matei Călinescu, *Portretul lui M*

www.polirom.ro

Redactor: Ioana Alupoaie
Coperta: Manuela Oboroceanu
Tehnoredactor: Gabriela Gheţău

Bun de tipar: iunie 2003. Apărut: 2003
Editura Polirom, B-dul Carol nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iaşi, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33 • O.P. 37;
P.O. Box 1-728, 030174; Tel.: (021) 313.89.78;
E-mail: polirom@dnt.ro

Tiparul executat la S.C. Polirom Co S.A.
700506, Iaşi, Calea Chişinăului nr. 32
Tel. : (0232) 230323 ; Fax : (0232) 230485

Valoarea timbrului literar este de 2% din preţul de vânzare şi se adaugă acestuia. Sumele se virează la Uniunea Scriitorilor din România, cont nr. 2511.1-171.1/ROL

MEMORII, JURNALE
JURNAL SUEDEZ I (1976-1985)
209.900 lei/buc
20,99 lei noi/buc
YP000826\

întâmplările şi trăirile cu tot zbuciumul unei femei care pune mai presus de orice arta, iubirea şi dreptatea. Nu e deloc o ascetă severă şi fără umor. Dimpotrivă, ea se bucură cu o feminitate cuceritoare de spectacolul vieţii. De un interes special pentru noi e faptul că în paginile cărţii apar frecvente amintiri din România şi prieteni scriitori (pe lângă iubitul ei Nichita, asupra căruia stăruie în pagini extraordinare, sunt prezenţi şi Nicolae Breban, Al. Ivasiuc, Dumitru Ţepeneag, Paul Goma, Sânziana Pop, Ileana Mălăncioiu, Matei Călinescu ş.a.)."

Adriana Bittel

EDITURA POLIROM
ISBN 973-681-299-5
9 789736 812996
www.polirom.ro